

IRENE

INNOVATIVE RELIGIOUS
EDUCATION NETWORK:
EDUCATING TO THE RELIGIOUS
DIVERSITY

Erasmus+

IRENE

**INNOVATIVE
RELIGIOUS
EDUCATION
NETWORK:
EDUCATING TO THE
RELIGIOUS
DIVERSITY**

The European Commission's support for the production of this document does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the EC cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Thessaloniki, 2022

INFORMATION ABOUT THE PROJECT

**Innovative Religious Education Network (IRENE):
educating to the religious diversity**

Erasmus +

Strategic Partnerships

Key Action 2 - Sector: Adult Education

PROJECT NUMBER: 2020-1-RO01-KA204-

080071 period: 11/2020 - 4/2023

PARTNERSHIP

Asociatia Vasiliada, Craiova, Romania

Istituto di Studi Ecumenici San Bernardino,
Italy

Fondatsiya za regionalno Razvitie, Bulgaria

ITA-Suomen Yliopisto, Joensuu, Finland

Eesti Evangeelne Luterlik Kirik - Usuteaduse
instituut, Tallinn, Estonia

Aristotelio Panepistimio Thessaloniki /
Aristotle University of Thessaloniki, Greece

AUTHORS

Diana Petrova Tyurkedzhieva,

Andrian Aleksandrov, Liina Kilemit,

Triin Käpp, Silja Härm

Ismo Pellikka, Timo Tossavainen, Antti Juvonen, Risto
Aikonen,

Athanasios Stogiannidis, C. N. Tsironis,

Enzo Pace, Brunetto Salvarani, Călina Gelu.

EDITORS

Panagiotis Ar. Yfantis

Professor

School of Theology

Aristotle University of Thessaloniki

Nikos Maghioros

Associate Professor

School of Theology

Aristotle University of Thessaloniki

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

SISUKORD

SISSEJUHATUS	2
Usuharidus õigluse, sallivuse, dialoogi ja Euroopa identiteedi kujundamisel	11
Mitmekesisus ja haridus pluralismis: väljakutsed ja perspektiivid.....	25
Usuline mitmekesisus ja multikultuursus Eestis	35
Kristlikud koolid Eestis	46
Religiooniõpetus Eesti üldhariduskoolides	59
Religioonihariduse tähtsus Soome gümnaasiumides ja keskkoolides	74
Vähemususu õpetamine – Õigeusu vaatenurk	84
Religioosne mitmekesisus kui poliitiline, hariduslik ja teoloogiline tingimus. Akadeemiline õigeusu õpetus dialoogis Dietrich Benneri “Allgemeine Pädagogikaga”	97
Religioosne mitmekesisus ja kultuuriline pluralism Kreekas: Olukorra kaardistamine ja haridusalased väljavaated	110
Haridus uskudevaheliseks dialoogiks.....	125
Usuline mitmekesisus ja pluralism Itaalias	131
Arutelu avalikust teoloogiast. Päritolu, suundumused ja põhiideed.....	142
Kaalutlusi religiooni õpetamise meetoditest ja tehnikatest.....	162
JÄRELDUSED.....	190

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

SISSEJUHATUS

I. IRENE projekt

IRENE projekti uurimus on osa kaheaastasest programmist IRENE *Innovative Religious Education Network: Educating to the religious diversity, Network for the Renewal of Religious Education: Teaching Religious Diversity*, mis on osa Erasmus+ programmist, mida rahastab Euroopa Komisjon. Programmi kuuluvad uurijad Rumeeniast, Bulgaariast, Itaaliast, Kreekast, Eestist ja Soomest.

IRENE programmi raames teostatud analüüs annab aimu, kuidas usundiõpetust ja usulist kirjaoskust ning eelkõige usulise mitmekesisuse alast haridust rakendatakse ja edendatakse osalevates liikmesriikides. Lisaks pakutakse välja õpetamismeetodid ja õppematerjalid ning ühine koolitusprogramm, mis aitaks osalisi, kes on usulise mitmekesisusega seotud.

Programmi eesmärgid on järgnevad:

- Eri kultuuride ja usulise mitmekesisusega kokku puutuvate usuõpetajate, teoloogide ja pastorite õpetamismeetodite arendamine.
- Hõlbustada kogemuste, teadmiste ning uute meetodite liikumist usuõpetuse valdkonnas.
- Osalejate kognitiivsete võimete, õpi-, nuti- ning sotsiaalsete oskuste arendamine seoses multikultuursega.
- Religioonide vaheliste praktikate edendamine, mis on seotud usulise mitmekesisuse ning kohalikul tasandil sotsiaalse tõrjutusega tegelemiseks.
- Usulise haridusega inimeste koolitamine mastaapsemalt ühiskonnas tegutsemiseks.
- Jätkusuutliku programmi loomine laiendatud koostööks koos eesmärkidega programmi liikmete vahel.

Eelpool välja toodu on osa Euroopa Liidu laiemast hariduspoliitikast. See põhineb tugeval õiguslikul alusel ning edendab euroopalikku eluviisi. Nii ülemaailmsete kui ka Euroopa organisatsioonide siseselt tunnistatakse vajadust suurendada teadlikkust religioonist ning uskumustest. Fookus on noorte harimisel. Kui harida noori inimese põhiõigusi puudutavatel teemadel, saavad noored panustada sallimatuse ning diskrimineerimise lõpetamisse. Samal ajal peaks riikliku hariduspoliitika ja -strateegiade väljatöötamine hõlmama meetmeid, mis edendavad erinevate kultuuride, rahvuste, religioonide või veendumuste paremat mõistmist (vt. otsus nr. 13/06 sallimatuse ja diskrimineerimise ühendamise ning vastastikuse austuse ja mõistmise edendamise kohta).

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Euroopa Liidu lähtekohaks on tema "religioosne ja humanistlik pärand, millest on välja kujunenud sellised universaalsed väärtused nagu inimese puutumatus ja võõrandamatud õigused, vabadus, demokraatia, võrdsus ja õigusriik" (vt. Euroopa Liidu lepingu preambula).

On hästi teada, et Lissaboni leping (2007) andis pinnase dialoogi ELi ja kirikute, usukogukondade ja usundite vahel. Artikkel 10 sätestab, et Euroopa Liidu eesmärk on võidelda igasuguse diskrimineerimise vastu "soo, rassilise või etnilise päritolu, usutunnistuse või veendumuste, puude, vanuse või seksuaalse sättumuse alusel". Lisaks sellele on artiklis 17 sätestatud, et "Euroopa Liit austab ja ei piira kirikute ja usuliste ühenduste või kogukondade, filosoofiliste ja mittekonfessionaalsete organisatsioonide staatust liikmesriikides vastavalt siseriiklikule õigusele" ning "tunnustades nende identiteeti ja erilist panust, peab liit nende kirikute ja organisatsioonidega avatud, läbipaistvat ja korrapärast dialoogi".

II. E-raamatu kirjeldus

E-raamatus on kolmteist õpetamisjuhisenä rakendatavat artiklit (2 artiklit parterriikidest ja 3 Eestist). Raamat on nii inglise keelne kui ka tõlgtud. Vähemalt üks parterriigi poolt esitatud artikkel hõlmab teemasid nagu usuline mitmekesisus, multikultuursus, kultuuridevaheline suhtlus, religioonidevaheline dialoog, usuline identiteet Euroopa Liidu kontekstis, usuõpetamise metoodika, „avalik teoloogia“ jne. Teine artikkel keskendub võrdleva uurimistöo tulemustele kohalikul tasandil (IO1)¹ ning kirjeldab kõige tõhusamaid õpetamiseetodeid kohalikul tasandil.

Mõned artiklid on pühendatud niinimetatud "avaliku teoloogia" kontseptsioonile, mis on seotud kristliku usu sotsiaalse tasandiga. See uuenduslik element on viimastel

¹ Võrdlev uurimus hõlmas partnerlinnades ning parterkogukondades olevate religioonide, usukogukondade ning usuõpetusega tegelevate asutuste analüüsi kultuuridevahelises suhtluses ja õpetusmeetodites. Kogutud andmete põhjal koostati aruanne, mis annab teavet uuringus osalenud sihtrühmade õpetamiseetodite, teadmiste ja praktikate kohta. Samuti võrreldi projektis osalenud riikide õppeprotsesside dünaamikat koos kokkuvõttega õpetamiseetodite ja vastajate pädevuste kaupa. Seega andis uuring paremad teadmised sellest, milliseid meetodeid sihtrühmades praegu kohalikul tasandil kasutatakse et käsitleda teemasid nagu usuline mitmekesisus. Uuring annab ka aimu kultuuridevahelise suhtluse ja hariduse hõlbustamiseks, millised on olemasolevad pädevused ja koolitusvajadused ning milliseid uuenduslikke õpetamiseetodeid sihtrühmad kasutavad, et õpetada religiooni kohalikul tasandil. Kogutud andmeid võrreldi ning koondati aruandesse, mis on aluseks pilootkoolituskursuse ja e-platvormi väljatöötamisel. Võrdlevas uuringus analüüsiti nii usundiõpetuse olukorda kui ka projektis osalevate riikide haridustöötajate ja usuõpetajate kasutatud õpetamiseetodeid ning koolitusvajadusi religioonide- ja kultuuridevahelises hariduses.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

aastakümnetel üks kasulikumaid ja huvitavamaid teemasid teoloogilises mõtiskluses. Tunnetati vajadust sõnastada usuõpetused ja - põhimõtted nii, et need oleks vastavuses sotsiaalsete, poliitiliste ja tänapäeva maailma tegelikkuses tegeletavate küsimustega. "Avalik teoloogia" on konkreetne ettepanek, mis liigub just selles suunas. Mõiste viitab teoloogide tööle, kes on teinud tähelepanekuid ka sotsiaalse ja poliitilises elus. "Avaliku teoloogia" idee väljendab soovi olla võimeline suunama teoloogilist refleksiooni sotsiaalpoliitilisele elule piiramata seda vaid kristliku kogukonna liikmetele. Selle sõnastuse taga peitub sügav intuitsioon, huvitav ja originaalne mõtteviis ühiskonna ja kultuuri jaoks, milles me täna elame. Samal ajal õigustab võimalike lähenemisviiside valik "avaliku teoloogia" sildi erinevaid kasutusviise ja tõestab, et see väljend ei ole ainulaadne. Seetõttu on Euroopa lisandväärtus väga oluline saamaks võrrelda „avalikku teoloogiat“ erinevates riikides nii teoorias kui ka praktikas. Teine uuenduslik element on idee religioosset identiteedist kui võimalikust osast Euroopa Liidu identiteedist Või siis mitte. Selles kontekstis pakutakse ka praktilisi näiteid.

E-raamatu sihtrühmadeks on akadeemilised teoloogid, usuõpetajad, kultuuriteaduse õpilased, teoloogiaõpilased, pastoraaltöötajad, vaimulikud, usukoguduste aktiivsed liikmed ning kõik need, kes on huvitatud eri kultuuridega seotud väljakutsetega tegelemisest oma igapäevatoos.

III. Eesmärgid

Käesoleva e-raamatu eesmärk on laiendada juurdepääsu uutele ideedele ja kontseptsioonidele, mis on seotud sellega, kuidas eespool nimetatud sihtrühmad tänapäeval sotsiaalsetele küsimustele reageerivad. See on katse pakkuda välja haridusteed neile, kes puutuvad oma igapäevatoos kokku mitmekultuurilisusega ja kes mängivad kohalikul tasandil kesket rolli kultuuridevahelises suhtluses ja religioonidevahelises dialoogis, sotsiaalse stabiilsuse. Neid uusi mitteformaalse hariduse vorme tutvustatakse sihtrühmadele esmakordselt viisil, mille eesmärk on aidata neil suurendada oma teadmisi, arendada juhtimiskogemust ning oskusi multikultuursuse vallas, et tulla paremini toime erineva etnilise, kultuurilise ja usulise taustaga inimestega tegelemisel. See aitab kaasa paremate tingimuste, sotsiaalsete dialoogide ning sallivuse ja inimõiguste austamise loomisele.

E-raamatut levitatakse suures osas projektis osalevate partnerite ülikooli, sealhulgas bakalaureuse- ja magistriõppekavade, akadeemiliste võrgustike jms. kaudu. See avaldatakse e-platvormil ja partnerite veebilehtedel ning seda tutvustatakse rahvusvaheliste

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

kursuste, seminaride ja konverentside käigus. Samuti suunatakse see erinevatesse usukogukondadesse ning kõigile neile, kes tegelevad usulise mitmekesisusega ning seisavad silmitsi eri kultuure hõlmavate ja religioonidevaheliste väljakutsetega.

IV. Raamatu sisu

Eelmainitult panustavad kõik IRENE projekti partnerriigid e-raamatusse kahe artikliga, Eesti kolme artikliga. Raamatu sisu on järgmine (märgime ära autori nime ja akadeemilise tiitli, artikli pealkirja ja selle peamise eesmärgi):

1. Bulgaaria

1.1

Autor: **Diana Petrova Tyurkedzhieva**, doktorant
Euroopa uuringute osakond, Sofia Ülikool "St. Kliment Ohridski"

Pealkiri: „Usuharidus õigluse, sallivuse, dialoogi ja Euroopa identiteedi kujundamisel“.

Sisukokkuvõte: Artiklis kuvandatakse Bulgaaria religioosne kaart, viidates õigeusu kirikule kui kodanike rahvusliku identiteedi peamisele võtmekomponendile. Lisaks, kuidas olukorrad erinevad erinevates uurimiskäsitlustes olenevalt vaatenurgast ning analüüsitakse võrdsustatud haridust kui usuliste väärtuste ümberkujundamise meetodina, mis loob pinnase sallivusele ning vastastikusele mõistmisele.

1.2.

Autor: **Andrian Aleksandrov**
Teoloogia, Sofia Ülikool

Pealkiri: „Mitmekesisus ja haridus pluralismis: väljakutsed ja perspektiivid“.

Sisukokkuvõte: Artiklis selgitatakse, miks sellised väärtused nagu sallivus, sõnavabaduse ja usuvabaduse mõistmine ning kahekõne erinevatel teemadel on eriti olulised religioonihariduse aspektid Bulgaarias. Kahe aastakümne jooksul on Bulgaaria kohalik identiteet nõrgenenud, mis soodustab erinevate uute religioonide ja rahvuste kooseksisteerimist. Tuuakse uue lähenemisena välja kohaliku ja ülemaailmse kultuurilise mitmekesisuse mõistmise ja austamise tähtsust. Lõpuks esitatakse tulemused ja haridusvajadused mitmekesisemaks õpetamiseks.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

2. Eesti

2.1.

Autor: **Liina Kilemit**

Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Usuteaduse Instituut

Pealkiri: „Usuline mitmekesisus ja multikultuursus Eestis“

Sisukokkuvõte: Artiklis antakse lühiülevaade Eesti religioosest ja kultuurilisest mitmekesisusest. Kirjeldatakse Eesti elanikkonna jaotumist erinevate etniliste ja usuliste rühmade vahel ning uuritakse, kuidas suhtumine religiooni erineb riigi elanikkonna peamiste etniliste rühmade vahel. Vaatamata suhteliselt suurele etnilisele ja usulisele mitmekesisusele Eesti ühiskonnas, võib usuliste organisatsioonide vahelisi suhteid pidada rahumeelseteks ja pigem koostöövalmideks. Seetõttu pakub Eesti näide suurt huvi ka teistele Euroopa riikidele.

2.2.

Autor: **Triin Käpp**

PhD

Pealkiri: „Kristlikud koolid Eestis“

Sisukokkuvõte: Käesolev artikkel koosneb kolmest osast: esiteks, Eesti ühiskonna kirjeldus väärtusparadigma vaatenurgast; teiseks, ülevaade kristlikest koolidest ja nende rollist Eestis ning kolmandaks, selgitus mõiste "vaimne kasvatus" kohta, mida kasutatakse Eesti kontekstis "kristliku väärtuskasvatuse" sünonüümina.

2.3.

Autor: **Silja Härm**

Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Usuteaduse Instituut

Pealkiri: „Religiooniõpetus Eesti üldhariduskoolides“

Sisukokkuvõte: Artiklis käsitletakse usuõpetust üldhariduskoolides, mida rahastab Eesti valitsus. Artiklis antakse lühiülevaade selle arengust viimase 30 aasta jooksul, riiklikest

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

ainekavadest ja usulise erapooletu õpetamisega seotud probleemidest. Arutelu hõlmab ka usuõpetuse võimalikke väljavaateid Eestis.

3. Soome

3.1.

Autor: **Ismo Pellikka, Timo Tossvainen, Antti Juvonen**

Rakendusliku kasvatusteaduse ja õpetajakoolituse osakond, Ida-Soome Ülikool

Pealkiri: „Religioonihariduse tähtsus Soome gümnaasiumides ja keskkoolides“.

Sisukokkuvõte: Artiklis uuritakse Soome tüdrukute ja poiste vahelisi erinevusi nende meeldivuse, huvi ja arusaamade osas usuõpetuse õppimise tähtsusest ja kasulikkusest. Uuring on osa suurest rahvusvahelisest multidistsiplinaarsest uurimisprojektist, mis käsitleb motivatsiooni. Andmete kogumiseks kasutati Ecclesi ja Wigfieldi teoorial põhinevat internetipõhist küsimustikku. Uuringu tulemuste kohaselt on religioon tüdrukute jaoks mõnevõrra olulisem kui poiste jaoks.

3.2.

Autor: **Risto Aikonen**

Rakendusliku kasvatusteaduse ja õpetajakoolituse osakond, Ida-Soome Ülikool

Pealkiri: „Vähemususu õpetamine – Õigeusu vaatenurk“.

Sisukokkuvõte: Artiklis analüüsitakse Soome praeguseid religioone, mis moodustavad peamiselt usuõpetuse aluse koolikeskkonnas. Samas ka erinevate religioonide ja uskumuste õpetamise õiguslikke aluseid koolides ja hariduskontekstides üldiselt ning selle rakendamist. Samuti vaadeldakse usundiõpetuse õppekavade arengut Soome koolisüsteemis, eelkõige seda, kuidas on õigeusu usundiõpetuse õppekava muutunud koos muude õppekavade arenguga. Lisaks keskendutakse usundiõpetuse rakendamise tutvustamisele Soomes ning esitatakse lapsevanemate, eestkostjate ja õpetajate arvamusi praeguse usundiõpetuse õppekava kohta. Uurimistulemused näitavad usuõpetuse tähtsust.

4. Kreeka

4.1.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Autor: **Dr. Athanasios Stogiannidis**
Teoloogia, AUTH

Pealkiri: „Religioosne mitmekesisus kui poliitiline, hariduslik ja teoloogiline tingimus. Akadeemiline õigeusu õpetus dialoogis Dietrich Benneri “Allgemeine Pädagogikaga””.

Sisukokkuvõte: Artiklis keskendutakse usulisele mitmekesisusele, mis on avaliku sfääri komponendiks, ning pedagoogilisele protsessile mis toimub usuhariduse raamides. Analüüsitakse avalikku ruumi mudelina, mis hõlmab endas eri osi. Lisaks sellele püütakse artiklis seostada usundiõpetuse kursust tänapäeva väljakutsetega. Lõpuks lähenetakse religioosse mitmekesisuse mõistele õigeusu teoloogilise mõtlemise ja elu perspektiivist.

4.2.

Autor: **C. N. Tsironis**
Teoloogia, AUTH

Pealkiri: „Religioosne mitmekesisus ja kultuuriline pluralism Kreekas: Olukorra kaardistamine ja haridusalased väljavaated”.

Sisukokkuvõte: Artiklis tutvustatakse ja uuritakse religioosset mitmekesisust ja kultuurilist pluralismi Kreekas, süvendades IRENE projekti võrdleva uuringu (IO1) tulemusi ja järeldusi. Kreeka kirik (Kreeka Õigeusu Kirik) on Kreeka riigikirik, samas kui riigis elab vanemaid ja uuemaid religioosseid kogukondi koos määramata arvu inimestega, kes ei ole seotud ühegi religioosse kogukonnaga. Kreeka riik tagab kõigile lastele juurdepääsu haridusele, sõltumata nende etnilisest päritolust või kultuurilisest ja usulisest kuuluvusest. Artiklis keskendutakse kultuurilise ja usulise mitmekesisuse kaardistamisele Kreeka hariduses ning asjakohastele väljakutsetele kaasaegses, demokraatlikus ja kaasavas koolis.

5. Itaalia

5.1.

Autor: **Brunetto Salvarani**
Teoloogia

Pealkiri: „Haridus uskudevaheliseks dialoogiks”.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Sisukokkuvõte: Artiklis selgitatakse, kuidas haridus mängib võtmerolli praeguses multikultuurses Lääne ühiskonnas. Uurides konkreetseid ladina kiriku tekste esimestest sajanditest kuni tänapäevani, pakutakse välja neli võimalikku dialoogi mudelit: igapäevaelu dialoog, tegude dialoog, usuvahetuse dialoog ning vaimsuse ja sakramentide dialoog. Nendest mudelitest tuletatakse meetodid edukaks religioonidevaheliseks dialoogiks identiteediküsimustes, suhtumine teistesse religioonidesse ja koostöö hõlbustamine ebaõiglusega tegelemisel.

5.2.

Autor: **Enzo Pace**

Politoloogia, Padova Ülikool

Pealkiri: „Usuline mitmekesisus ja pluralism Itaalias”.

Sisukokkuvõte: Artiklis analüüsitakse „liigmitmekesisuse“ mõistet, mis on oluline sekulariseerunud Euroopas toimuva paremaks mõistmiseks. Samuti selgitatakse erinevust mitmekesisuse ja pluralismi vahel, sest kus on mitmekesisus, ei pruugi olla ka positiivne poliitiline tegevus. Lisaks tõstatab see võtmeküsimuse, kuidas usuliste erinevuste mitmekesisust reguleeritakse. Sellest järeldatakse, et erinevalt iga Euroopa riigi riiklikust poliitikast toimib aktiivse usulise pluralismi poliitika tõhusamalt kohalikul / globaalsel tasandil Euroopa suurtes ja keskmise suurusega linnades.

6. Rumeenia

6.1.

Autor: **Prof. Călina Gelu**

Teoloogia, Craiova Ülikool

Pealkiri: „Arutelu avalikust teoloogiast. Päritolu, suundumused ja põhiideed”.

Sisukokkuvõte: Artiklis käsitletakse ja analüüsitakse avaliku teoloogia tähendust ja kasulikkust tänapäeva multikultuurse ühiskonna kontekstis. Avaliku teoloogia juured ulatuvad tagasi Püha Augustinuseni, kes sillutas teed avatud arutelule kristliku avaliku elu teoloogia üle, samas kui avaliku teoloogia erinevaid versioone töötasid välja reformatsiooni juhid. Artiklis keskendutakse peamiselt avaliku teoloogia kaasaegsetele väljendustele ja nõudmistele, nagu kaasaegse ühiskonna moraalsus, sotsiaalne õiglus,

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

inimese vabaduse kaitsmine ja edendamine, solidaarsus, ühiskondlik sobitamine. Tähtsustub avaliku teoloogia roll globaliseerumise kontekstis tekkivate probleemide mõistmisel ja käsitlemisel.

6.2.

Autor: **Prof. Călina Gelu**

Teoloogia, Craiova Ülikool

Pealkiri: „Kaalutlusi religiooni õpetamise meetoditest ja tehnikatest”.

Sisukokkuvõte: Nagu pealkirjas mainitud, pakutakse artiklis välja religiooni õpetamise meetodid ja tehnikad. Need meetodid põhinevad peamiselt Rumeenia haridusvajadustel ning sotsiaalsetel ja kultuurilistel tingimustel. Siiski võivad need olla kasulikud ka teistes Euroopa õpikeskkondades teemadel nagu näiteks koostöösuhete loomine, kogemuslik õpe, uute tehnoloogiate kasutamine, nutioskuste arendamine, virtuaalne õppeplatvorm jms. Lisaks rõhutatakse artiklis interdistsiplinaarsuse ja religiooni uurimise meetodite mitmekesisuse tähtsust.

Usuharidus õigluse, sallivuse, dialoogi ja Euroopa identiteedi kujundamisel

Diana Petrova Tyurkedzhieva

Doktorant

Euroopa uuringute osakond

Sofia Ülikool "St. Kliment Ohridski"

Bulgaaria

Sisukokkuvõte:

Vaatamata Bulgaaria usulisele mitmekesisusele seostab enamik bulgaarlasi oma usulist identiteeti eelkõige oma rahvusliku, etnilise ja kultuurilise kuuluvusega. End õigeusklikuks nimetavatel on õigeusk võtmekomponent oma rahvusliku identiteedi määramisel. Pärast totalitaarse režiimi kukutamist tegi Bulgaaria läbi reformid, kehtestades uue kaasava poliitika, viies sisse usuõpetuse riiklikes koolides ning muutes riigi religiooset ja kultuurilist maastikku mitmekesisuse suunas, mis ei ole siiski Euroopa ja maailma mõistes väga pluralistlik. Usuõpetus hariduse osana väga oluline, arvestades selle teema seost sotsiaalse keskkonnaga, usulise sallivuse, õiguste ja vabaduste tunnustamise ning iga kodaniku usulise identiteedi austamisega. Käesolevas artiklis uuritakse, kuidas kohalik religioosne olukord erineb mitme erineva uurimisviisi vaatenurgast, ning rõhutatakse, millist rolli võiks usuharidus mängida sallivuse, vastastikuse mõistmise ja suurema ning parema Euroopaliku identiteedi kujundamisel.

Märksõnad: Religioon; usundiõpetus; sallivus; usuline identiteet; Euroopa identiteet; rahvuslik identiteet; pluralism.

Sissejuhatus

Bulgaaria kui endise kommunistliku riigi poliitiline suund pärast 1989. aastat algas majanduslike ja poliitiliste reformidega, samuti toimus poliitiline ümberorienteerumine pluralistliku demokraatia ja turumajanduse suunas ning see on leidnud laialdast toetust. 1995. aastal alustas Bulgaaria protsessiga Euroopa Liitu kuulumiseks. See lõkati edasi 1997. aastani, kuna riik pidi välja töötama üleminekupoliitika. 2000. aastatel alustas riik ELi liikmeks saamise ettevalmistamiseks mitmeid reforme, sealhulgas demokraatliku süsteemi tugevdamist, õigusriigi põhimõtete kehtestamist, inimõiguste tunnustamist, isikliku sõnavabaduse järgimist ja toimiva vabaturumajanduse arendamist.

Pärast kommunistliku režiimi kukutamist on Bulgaaria astunud olulisi samme demokraatia suunas, võttes 1991. aastal vastu uue põhiseaduse, ratifitseerides 1992. aastal nii inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni kui ka 1999. aastal rahvusvahemuste kaitse konventsiooni.

Bulgaaria ühines Euroopa Liiduga selle viienda laienemisfaasi käigus 1. jaanuaril 2007. aastal. Aastaid hiljem võttis ta üle Euroopa Liidu Nõukogu eesistumise (2018), juhtmõtteks: "Ühtsus teeb tugevaks". Eesistumise ajal keskendusid riigi prioriteedid piirkondlikule stabiilsusele, julgeolekule, ELi integratsioonile, Euroopa ja noorte tulevikule ning digitaalmajandusele.

Usuline maastik Bulgaarias

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Bulgaaria põhireligioon on õigeusk . Viimase, 2021. aasta rahvaloenduse andmetel on üle 71% elanikkonnast ehk 4 219 270 inimest kristlased. Moslemi kogukond - mis koosneb peamiselt Bulgaaria türklastest - on 638 708 pooldajaga suuruselt teine usuvähemus Bulgaarias. Juutide arv on rahvaloenduse andmetel 1736. Muude konfessioonide hulka kuuluvate inimeste osakaal on 6451, samas kui 1 036 944 inimest ei kuulu ühtegi konfessiooni, ei osanud end identifitseerida või ei soovinud vastata. Loendusel kasutatud registritest puuduvad andmed 616 681 inimese kohta.¹ Küsimus erinevatesse konfessioonidesse kuulumise kohta ei esine 2021. aasta rahvaloendusel.² Vastuse sellele küsimusele saab tuletada peamiselt 2011. aastal läbiviidud rahvaloenduse andmetest, mille kohaselt on erinevatesse kristlikesse/moslemi kogukondadesse kuuluvate inimeste arvud järgnevad: Ida-ortodoksed - 4 374 135 inimest; protestandid - 64 476 inimest, katoliiklased - 48 945 inimest; sunniidid - 546 004 inimest; šiiidid - 27 407 inimest, Armeenia Apostlikusse Kirikusse kuulujad - 1 715 inimest.³ Vastavalt andmetele on Bulgaaria ametlikult registreeritud usuasutuste arv on 2022. aasta juuni seisuga 210.⁴

Riikliku statistika puudumise tõttu, mis ulatub 2011. aasta rahvaloenduse käigus saadud ametlikest andmetest kaugemale, on raske kindlaks teha hetkelist erinevate usuliste konfessioonide liikmete täpset arvu Bulgaarias, kuigi me võime toetuda ka teistele uurimustele, et osaliselt sellele küsimusele vastata. Näiteks 2017. aastal läbi viidud Euroopa väärtuste uuringu kohaselt on küsimusele "Millisesse usukogukonda te end määratlete?"(Q13A) õigeusku kuulumist deklareerivate Bulgaaria kodanike jaotus 79,5% (902 vastajat 1560-st), katoliiklased on 1,3% (15 vastajat 1560-st), moslemid 18,3% (207 vastajat 1560-st).⁵

Pew Research Centre'i 2017. aastal läbi viidud Kesk- ja Ida-Euroopa religioosete hoiakute uuringus saadud andmete kohaselt määratleb suur enamus bulgaarlasi end õigeusklikeks kristlasteks (75%), kusjuures vastajad väitsid, et õigeusklikuks olemine on oluline osa nende bulgaarlaste identiteedist. Enne 1991. aastat tehtud uuringute puudumise tõttu on samuti raske kindlaks teha, mil määral on elanikkonna usuline kuuluvus sellest ajast alates kasvanud. Sama uuringu andmed näitavad ka, et moslemite usu olulisuse osakaal on suurem kui kristlaste usu olulisuse osakaal.⁶ *Alpha Research Agency* poolt läbi viidud uuringu analüüs näitab, et 89,1% osalejatest määratles end

¹ Население по вероизповедание, статистически райони и области към 7.09.2021. НСИ, 2022. <https://www.nsi.bg/bg> [21.01.2023].

² Pärast kommunismi langemist hakati koguma andmeid usklike usulise kuuluvuse kohta uuel viisil. Selline andmete kogumise viis oli sihilikult kaotatud kommunistliku režiimi ajal. Vt. ka <https://www.nsi.bg/Census/StrReligion.htm> [21.01.2023].

³ Vt.ka: <https://www.nsi.bg/Census/StrReligion.htm> [21.01.2023].

⁴ Дирекция по вероизповеданията към Министерски съвет. Виж повече на: <http://veroizpovedania.government.bg/docs> [21.01.2023].

⁵ European Value Study. Fifth wave, 2017-2018. <https://europeanvaluesstudybg.wordpress.com/> [21.01.2023].

⁶ Pew Research Centre. Religious landscape and Central and Eastern Europe, 2017.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

õigeusklikuna ja 10,9% määratlesid end "ma ei ole usklik ega ateist" (1033-st küsitluseks läbiviidud intervjuust).¹

Riigi poolt tunnustatud religioonidel on õigus saada riigipoolset toetust riigieelarvest eraldatavate toetuste näol, mille iga-aastaseid summasid arutavad parlamendikomisjonid ning mis seejärel kiidetakse heaks ja hääletatakse riigieelarve osaks.

Usuõpetus Bulgaarias – Lühiülevaade

Religiooniharidust käsitleti radikaalselt kogu kommunismiaja jooksul. Sel ajal oli haridus "teaduspõhine" ja seda tõlgendati ateistliku ning religioonivastasena. Kommunistliku režiimi langemine 1989. aastal tõi kaasa radikaalse ümberkujundamise protsessi kõigis ühiskonnaelu valdkondades. Bulgaaria õigeusu kirik (BÕK) seisis silmitsi väljakutsega, mis puudutas uut sotsiaalset rolli ja seda, kuidas täita rolli globaliseerumise ning poliitilise, sotsiaalse, kultuurilise ja religioosse pluralismi tingimustes. Poliitilised muutused õhutasid mõnede bulgaarlaste seas lootust, et usuõpetus rakendatakse taas koolidesse. Selle aja jooksul muutus religioonihariduse mõiste akadeemilistes ja poliitilistes ringkondades intensiivse arutelu objektiks. Eialgu tekitas see religioonihariduse suhtes kahesuunalist jagunemist: ühelt poolt oldi religioonihariduse integreerimise vajalikkusele vastu; teiselt poolt tõdeti usuõpetuse tähtsus. Mure oli selles, kuidas saaks usuõpetust integreerida õppeprotsessi, kas siis õppekava osana või õppekavavälise tegevusena, rikkumata seejuures nende põhiõigusi, kes ei soovi seda õppida.

Religiooniõpetust ei võetud algselt kasutusele kooli ilmaliku staatuse tõttu. Pärast 1996. aastat olukord muutus. Usundiõpetust pakuti haridusministri määrusega nr 06-000-159/28.08.1997 koolides esmakordselt valikainena "religioon". Alates 1997-1998. õppeaastast on teoloogid seda ainet õpetatud paljudes koolides üle riigi.² 2003. aastal tehti muudatusi riigihariduse seaduse sätetes. "Sekulaarsetes koolides võib religiooni õppida kohustuslikus korras ning valikaine korras", vastavalt määruse artiklisse 4 lisatud uuele paragrahvile (paragr. 3)³ sealhulgas haridusministeeriumi 2003. aasta ettepanekule kristluse ja islami õpetamiseks⁴.

Hiljem jäi usuõpetuse küsimus tagaplaanile, seda arutati aeg-ajalt eri komisjonide koosolekutel ja parlamendis⁵, kuid see ei avaldanud erilist mõju. Hoolimata nii valitsuse kui ka BÕKi positiivsest suhtumisest ja seisukohtadest, on kohustuslik usuõpetus endiselt vaid soovituslik.

¹ Мнозинство и малцинства. Нагласи към различните. Доклад – анализ от национално представително проучване, Алфа Рисърч, 2019-2020. <https://alpharesearch.bg/> [23.01.2023].

² Denev, I., Groß, E., Eds. International Symposium on Religious Education in Bulgaria: Religious Education within the Context of the Common European Home. Sofia, 2004, lk. 20-22.

³ Правилник за прилагане на Закона за народната просвета <https://www.lex.bg/laws/ldoc/-12809727> [12.12.2021]

⁴ Инструкция № 2 от 23.06.2003 г. за провеждане на обучението по учебен предмет „Религия“ издадена от министъра на образованието и науката.

⁵ See more at: <http://parlament.obshtestvo.bg/sessions/203> [12.12.2021].

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Esmakordselt 2018. aastal loodi detailsemad ainekavad (I -XII klass) õppeainete kohta nagu "Religioon" (kristlus-õigeusk), "Religioon" (islam) ja "Religioon" (mittekonfessionaalne õpe).¹ Uute õppekavade aluseks on vabaduse põhimõte, mis tähendab ka iga inimese õigust valida, kuidas ta kujundab oma maailmavaadet ning millele rajab oma moraalsed alustalad. Seega loodi õpilastele võimalused õppida oma usku ning omandada teadmisi maailma religioonide ajaloost ja olemusest. Õppeaine "Religioon" kõigis kolmes õppevormis on väärtuste ja väärtuste kujundamiseks ning loob pinnase religioosseks dialoogiks ja vastastikuseks austuseks. Aine on põhiharidusmaastikul oluline, võttes arvesse selle teema seost sotsiaalse keskkonna, usulise sallivuse, õiguste ja vabaduste tunnustamise, religioonide võrdsuse ja iga kodaniku religioosse identiteedi austamisega.²

Haridusministeeriumi ekspertide avaldatud andmete kohaselt õpetatakse usuõpetust 147 koolis üle kogu riigi, kus 2020/2021. õppeaastal on end kirja pannud 12 000 õpilast³ kogu riigi 565 000 õpilasest⁴. Vaatamata positiivsele suhtumisele ja seisukohtadele (mida väljendavad nii valitsus kui ka BÕK), võib see olla tingitud ka sellest, et aine on koolides endiselt vabatahtlik - see on otseselt seotud ka usundiõpetuse ebapopulaarsusega, mis on toonud kaasa ka kõrge töötuse määra selles valdkonnas. Hoolimata Bulgaaria Õigeusu Kiriku Püha Sinodi poolt 2018. aastal tehtud muudatustest kirikuseaduses⁵, millega kehtestati uued kultuuri ja hariduse kontseptsioonid ning strateegiad, ning ka muudest kommunistliku režiimi langemise järgsetest reformidest, kinnitavad erinevad sotsioloogilised uuringud, et "Bulgaaria rahva religioosne kultuur ei ole veel kõrgel tasemel"⁶.

Riigi ja kiriku suhted

Olenemata kiriku ja riigi lahusus ratifitseerimisest 1945. aastal, kui toimus uuele valitsemisele üleminek, reguleerisid kommunistliku režiimi ajal usuelu Bulgaarias kaks valitsusasutust – Välisministeeriumi Bulgaaria Õigeusu Kiriku ja Usugruppide Komitee (*Committee for the Affairs of the Bulgarian Orthodox Church and Religious Cults at the Ministry of Foreign Affairs*) ning Ministrite Nõukogu Religioonide ja Usugruppide Komitee (*Committee for Religious Cults and Religions at the Council of Ministers*), mis asendati pärast 1989. aastat Ministrite Nõukogu Religioonide Direktoraadiga (*Directorate of Religions at the Council of Ministers*).

¹ Заповед № РД09-1474/24.07.2018 на министъра на образованието и науката. <https://web.mon.bg/bg/98> [21.01.2023].

² Vt. ka: Учебни програми по религия. I-XII клас. Приложение № 1. <https://web.mon.bg/bg/98> [21.01.2023].

³ Интервю с Коста Костов, главен експерт в Дирекция „Съдържание на предучилищното и училищното образование в министерство на образованието и науката. Vt. ka: <https://bnr.bg/horizont/post/101303019> [23.01.2023].

⁴ Образованието в Република България през учебната 2020/2021 г. Преброяване 2021. НСИ. www.nsi.bg [21.01.2023].

⁵ Статут на БПЦ. <https://bg-patriarshia.bg/statute> [21.01.2023].

⁶ Донкова, Ж. Вероизповеданията в Република България пред прага на Европейския съюз, 2006. <https://www.svet.bg/вероизповеданията-в-българия/> [12.12.2021].

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Kommunismi õitsemine tegi lõpu igasugusele autonoomsete usuorganisatsioonide tegevustele. Religiooset tegevust nähti ohuna, mis edendab komminusmiväliseid huve ja võõrmõju, mistõttu kõik sellega seotu edastati uuele valitsusele ning hiljem kujundati uus sotsiaalne ja ateistlik ideoloogia.

Sotsialistliku režiimi langemine pani BÕKi raskesse olukorda. Põlvkonnad bulgaarlasi on jäänud ilma avalikus sfääris tegutsevast ja toimivast institutsioonist, seda tajumata. Usualastest teadmistest välja lõigatud¹ Bulgaaria ühiskond ei tundnud kuni praeguseni vajadust religioosse hariduse järele. Kommunistliku ideoloogi ateism muutis Karamelska sõnul kiriku "taandatud funktsioonidega dekoratiivseks institutsiooniks, millel ei olnud olulist mõju kodanike ühiskondlikule käitumisele samas kui tema funktsioonid taandati eksistentsiaalselt vaevata "koduse" või "rahvusliku" kristluse taastootmisele"². Need on tema arvates peamised destabiliseerimise ja kirikliku institutsiooni ebapädevuse põhjused.³ Teisest küljest on riigi ja kiriku pikaajaline lahusus oluliselt edasi lükanud kirikliku või spirituaalse mõõtme taasintegreerimist avalikku ellu.

Üleminekuperioodil oli BÕK tugevalt politiseeritud, mis tekitas veelgi enam lahkarvamusi nii usklikes kui ka mitteusklikes.⁴ Bulgaaria uus valitsus asutas 1991. aastal Usuasjade Nõukogu. Nõukogu alustas riigi usuinstitutsioonide reformimist. 1992. aastal kuulutati Bulgaaria patriarhi Maximi valimise ebaseaduslikuks, kuna ta oli kommunistliku valitsuse poolt ametisse nimetatud mittekanoonilisel viisil. See tekitas piiskoppide seas lahkarvamusi, mille tulemusel kutsuti kokku Alternatiivne Sinod⁵. Bulgaaria Õigeusu Kiriku ametlik Püha Sinod (*Holy Synod of the Bulgarian Orthodox Church*) kuulutas uue Sinodi skismaatiliseks. 1998. aastal toimus Sofias ortodoksne kirikukogu, et lõpetada kanooniline pretsedent ja käsitleda vaimseid tagajärgi nagu kiriku maine alandamine, usu profaniseerimine ja ühiskonnast eraldumine. Nõukogu algatas riigi usuinstitutsioonide reformeerimist. Samal ajal ületas registreeritud usundite arv sel ajal 100⁶, seadus nägi ette, et kõiki usundeid peab haldama riiklik komitee või direktoraat.⁷

¹ Симеонова, Г. Относно добротворството в минало време и възможното му възкресение днес. <https://liternet.bg/publish26/gatia-simeonova/sveta-marina.htm> [21.01.2023].

² Карамелска, Т. Православни ценности и социално участие. В: Фотев, Г. Европейски ценности в днешното българско общество. София, 2018. <https://europeanvaluesstudybg.files.wordpress.com/2018/01/172-196.pdf>, lk. 175 [21.01.2023]

³ Ibid.

⁴ Aleksandrov, A. Religious education in Bulgaria: Past and Present. – In: R. Aikonen, A. V. Aleksandrov (Eds.). Proceedings of Orthodox Christian Religious Education Association [OCREA]: Methods of teaching in religious education: Learning by heart, or by experience? Sofia, 2015, lk. 86–96.

⁵ Poliitilise võimuvahetuse ning usuruumide taastamise ja tagasi saamise ajaks oli sotsialistliku sinodi asemel loodud Alternatiivne Õigeusu Sinod, mille tulemusena tekkis umbes 200 kogudusest ja kloostrist koosnev kirikuvõrgustik. Samasugused protsessid toimusid toona ja hiljem ka teistes konfessioonides, kuid arhiivikao tõttu ei ole neid veel piisavalt ja sõltumatult uuritud.

⁶ Донкова, Ж. Ibid., 2006. <https://dveri.bg/a9y4p> [12.06.2021].

⁷ Беров, Х. Държава и вероизповедания – нормативна уредба на религията и религиозните общности в България. София, 2009.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Samast konfessioonist või usugrupist pärinevad rühmad said uue usulise konfessiooni akti alusel registreeruda, kuid Alternatiivne Sinodi ja Vanakalendri Selootide grupp jäi registreerimata¹. Selle põhjuseks oli alternatiivsete kiriklike struktuuride märkimisväärne sotsiaalne ja kultuuriline mõju, mis oli kahekümne esimese sajandi esimese kümnendi keskpaigaks ennast tõestanud. Lisaks sellele hakati pärast usulise konfessiooni akti rakendamist Alternatiivset Sinodit taga kiusama ning 20.-21. juuli 2004. aasta öösel (tuntud ka kui Bulgaaria kristalliöö) tõsteti Alternatiivse Sinodi vaimulikke sunniviisiliselt välja umbes 250nest kirikust ning muust usulise kasutusega hoonest. Püha Sinod väitis, on vaimulikud on alad hõivanud ebaseaduslikult. Sündmuse tulemusena algatati 2009. aastal kohtuprotsess Euroopa Inimõiguste Kohtus, kuid ilma märkimisväärsete tulemusteta.

BÕK on samuti aktiivselt takistanud Istanbuli konventsiooni ratifitseerimist, nõudes samal ajal ka viimastel aastatel kohalike LGBT paraadide lõpetamist. Lisaks demonstreeris BÕK pagulaskriisi ajal oma võimekus peatada pagulaste sisserännet, kuna see ohustab Bulgaaria rahvuslikku identiteeti ja suveräänsust. Sellele vaatamata ei muutnud need ettevõtmised BÕKi kohalikku ja globaalset kuvandit, vaid sai vastupidi hoopis ühiskondliku heakskiidu osaliseks. See ühtlasi kinnitas institutsiooni olulisust rahvuslikus perspektiivis.

Ülaltoodud positiivne kuvand võib olla seotud ka BÕKi päästja rolli seosest Ottomanide impeeriumi valitsemise ajal.² Vaatamata arvukatele väljakutsetele on Bulgaaria Õigeusu kirikul jätkuvalt ühiskondlik tunnustus.³ Selle aluseks on pühendumusest läbi kumav alandlikkus ja kannatlikkus, et ühiskondlikult suurim kasu tekitada samal ajal põhiülesannet mitte unustades ning õpetust silmas pidades kooskõlas olevaid valikuid tehes.

Usuõpetus Bulgaarias – haridus kujundajana

Nõukogude ajal jäeti usuõpetus koolide õppekavast välja ja religioon jäi perekonna eraasjaks. Sellegipoolest elasid Bulgaarias rahumeelselt koos erinevate rahvuste ja religioosse taustaga inimesed, kes pidasid usupropagandale vastu. Seetõttu peetakse Bulgaarias usundiõpetust sageli pigem identiteedi kujundajaks kui konfessionaalseks praktikaks. Kohalikud elanikud tajuvad õigeusu tundmist osana rahvuslikust kasvatuses, mis on võrreldav sellega, millega varasema aja noored kokku puutusid.

Integratsiooniprotsessil Euroopa Liitu määratleti usuõpetust kui üht tähtsat aspekti usuliste õiguste ja teadlikkuse. Multikultuurilisuse tõus ei andnud mitte ainult enamusgruppidele suuremaid võimalusi usuvabaduse teostamiseks, vaid andis ka

¹ Ibid.

² Kalkandjieva, Daniela. Religion and Forced Displacement in Bulgaria, 2020. <https://fpc.org.uk/religion-and-forced-displacement-in-bulgaria/> [23.10.2021].

³ Bulgaaria Õigeusu Kirik on institutsioon, millel on elanikkonna seas kõrgeim usaldusväarsuse hinnang, <https://www.diakonia.bg/българската-православна-църква-е-инс/> [23 August 2019].

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

varem marginaliseeritud usuvähemustele mõjuvõimu enese teostamiseks. Siiski, nagu käesolevas artiklis juba mainitud, ei ole religiooniõpetus põhiharidusse täielikult integreeritud, kuigi Bulgaaria on olnud ELi liige alates 2007. aastast. Üheks põhjuseks võib olla see, et seda peetakse vaid vahendiks usulise identiteedi kujundamisel, identiteetide tasakaalustamisel või konkureerivate identiteetide vältimisel. Lisaks sellele näevad mõned uurijad õigeusu kirikut peamiselt individuaalse ühiskondliku vaate kujundajana ning see, mida võib pealtnäha pidada ühiskondlikuks väljenduseks ongi midagi laiemat kui vaid usul põhinev missioon.¹ Alati ei usaldata ka siseringi arvamusi kiriku positiivse kuvandi loomiseks.

Vajadus demokraatliku ühiskonnakorralduse loomiseks ja hariduse deideologiseerimiseks, samuti kommunistliku režiimi repressiivse kultuuripoliitika minetamine, tõi kaasa mõnede usutraditsioonide väljajätmise kultuuripärandist. Selle ja muude asjaolude tulemusena on välja töötatud ka uus usuharidusele lähenemine.

Lisaks koolides õpetatavale usuõpetusele korraldavad kirikukogudused ja kloostrid tänapäeval tegevusi peamiselt lastele, harva täiskasvanutele. Sofias ja Plovdivis on ka kaks teoloogiakooli. Mõned koolid on lisanud oma õppekavadesse kursusi kirikliku pärandi kohta. Osad lasteaiad pakuvad mitmesuguseid päevahoiutegevusi lastele, kes on huvitatud religioosest kasvatuses. Mõned kogudused arendavad projekte erivajadustega ja vähemusrahvusest pärit laste integreerimiseks. Samuti on loodud internaatkoole moslemitele ja Islami Instituut.

Mõned usukogukonnad ja avalikud kristlikud organisatsioonid on võtnud endale kohustuse harida ja kasvatada noori traditsioonilistes väärtustes ja identiteedis, tutvustades ka seda, kuidas teisi konfessioone üldiselt mõistetakse ja harrastatakse

Mõned usukogukonnad ja kristlikud organisatsioonid on võtnud endale eesmärgi harida ja kasvatada noori traditsioonilistes väärtustes ja identiteedis, tutvustades ka seda, kuidas teisi konfessioone Bulgaarias üldiselt mõistetakse ja harrastatakse. Elukestev õpe ja rahvusvaheline liikuvus aitavad sotsiaalsetele ja kultuurilistele muutustele kaasa ning liigub usuliste rühmade õiguste tunnustamise ja austamise suunas. Väiksemad usukogukonnad näitavad üles huvi saada konfessionaalset usundiõpetust.

Pole kahtlust, et kaasaegset on tõhus vahend eelarvamuste, vihakõne, võõrandumise, tõrjutuse ja marginaliseerimise vastu võitlemiseks ning ühiskonna ühtsuse ja ühtekuuluvuse tugevdamiseks. Usume, et see eesmärk on täielikult rakendatav uutele pedagoogilistele lähenemisviisidele, samuti läbi sotsiaalse pädevuse laste vaimsurendamiseks. BÕK, nagu ka teised usukogukonnad, mängivad olulist rolli uute usuõpetuse õppekavade integreerimisel Bulgaaria ülikoolides, koolides, lasteaedades, kogukonnakeskustes, kirikutes ja kloostrites, mida riiklikul tasandil veel täielikult ei rakendata.

¹ Карамелска, Православни ценности и социално участие. В: Фотев, Г. Европейски ценности в днешното българско общество. София, 2018, lk. 195. <https://europeanvaluesstudybg.files.wordpress.com/2018/01/172-196.pdf> [21.01.2023].

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Hariduspoliitika kujundamine ei saa tähendada kultuurilisust ümberkohandamist, positiivsete saavutuste eiramist või ebavõrdset pühendumust kirikus. On võimalik rakendada ja kohendada teiste riikide, nagu õigeuskliku Kreeka või Rumeenia usuhariduse alast kogemust, mis on osutunud Euroopa Liidu kontekstis edukaks.¹ Samuti eeldame, et me ei saa muuta oma mustreid või poliitikat kuni me märkame ja väärtustame teisi meie ümber koostööpartneritena. Sellest tulenevalt ei ole paremat haridusalast eesmärki kui see, mille on seadnud UNESCO - et riigid peaksid tagama vähimagi võimaliku hariduse ja laste usulise ning moraalse kasvatuse kooskõlas enda uskumustega.² Selles osas pakub Õigeusu kirik erinevaid võimalusi. Riigi rahastamisel hiljuti avaldatud Bulgaaria Sinodi õpikuid³ peetakse samuti väärtuslikuks infoallikaks. Õpikud vastavad kõrgetele standarditele ja neid kasutavad alternatiivsete õppematerjalidena ka mõned usukogukonnad.

Sageli jätame tähelepanuta, kui vähe me teame ja mõistame üksteise kultuuri ja pärandit, kui asi puudutab usuõpetust kirikutes ja koolides. Püüdlused leevendada pingeid erinevate kultuuride vahel ja julgustada Euroopa kodanikke nägema identiteetide rikkalikkust kui ühtsuse ühte kõige olulisemat, eelkõige kultuurilist tunnust, võiks aidata inimestel unustada stereotüüpe ja arusaamu domineerimisest, piiridest, getostumisest, polariseerumisest jne. Sellises keerulises kohalikus ja ülemaailmses kontekstis on Bulgaarias mõttekas kaaluda kiriku rolli religioonihariduses, kohandada oma meetodeid erinevatele olukordadele ja mitmekesisusele ning ühiskondlikust nõudmisest lähtuvalt tasakaalustada oma traditsioonide (eluviisid, riitused, kombed, rituaalid, pühad, heategevus ja liturgilised tavad) kui elava pärandi taaselustamist.

Siiski tundub, et tänapäeval on meie sotsiaalne keskkond järk-järgult muutumas positiivses suunas ja on kujunemas kohalik sallivuskultuur. Seda ei ole juba näidanud mitte ainult statistika, vaid ka usklike ja tavainimeste kogemused, kes on muutunud vähem vaenulikuks sisserändajate suhtes, neutraalsemaks kogu LGBT-teemade spektri suhtes või tõeliselt kaastundlikuks abivajajate suhtes, hoolimata kiriku suutmatusest kohaneda nende vajadustega.

Usuline identiteet Euroopa identiteedi kontekstis

Viimane Euroopa väärtuste uuring (EVS) Bulgaarias (2017 -2018) religioosse kuuluvuse kohta näitab olulist tõusutrendi religioossuse poole. 22,1% õigeusklikest vastas, et religioon on nende isiklikus elus väga oluline, 45,4% ütles, et see on üsna oluline. 7,8% õigeusklikest vastas, et religioon ei ole nende elus oluline. Moslemitest vastas 39,5%, et religioon on väga oluline, 44,4%, et see on pigem oluline, ja ainult 2,9% ütles, et religioon ei ole oluline.⁴ Katoliiklastest vastas, et religioon oluline 60% vastajatest, 26,7% ütles, et see on pigem oluline, ja 6,7% ütles, et religioon ei ole nende

¹ Advisory Council of Experts on Freedom of Religion or Belief. <https://www.osce.org/odihr/25454> [21.10.2021].

² Vt. ka: <https://www.coe.int/bg/web/compass/education> [21.01.2023].

³ <https://bg-patriarshia.bg/> [21.01.2023].

⁴ European Value Study. Fifth wave, 2017-2018. <https://europeanvaluesstudybg.wordpress.com/> [30.08.2021].

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

elus oluline. Protestantidest 60% (5 vastajat 1560-st) peab religiooni väga oluliseks ja 40% mõnevõrra oluliseks.¹

Vaid 2,4% (37 vastajat 1539-st) käivad viimasel ajal rohkem kui kord nädalas jumalateenistustel (Q15), 18,8% (150 vastajat 1539-st) kord kuus ja 70,5% (113 vastajat 1539-st) kord aastas. Vastused küsimusele "Sõltumata sellest, kas te käite jumalateenistustel või mitte, kas te nimetate end usuliseks inimeseks?" määratles 65,4% vastanutest (960 vastajat 1560-st) end usklikuks ja 3,2% kirjeldas end veendunud ateistina² (veendunud ateiste on 4 % vastavalt 2008. aasta neljanda uuringulainega avaldatud andmetele ja 5,6% vastavalt 1999. aastal kolmanda uuringulainega avaldatud andmetele)³. See näitab Bulgaaria elanike suundumust loobuda kommunistliku režiimi ajal kehtestatud ateismist ja süvendada usulist kuuluvust sõltumata usutunnistusest.

Veel üks järeldus, mida Bulgaaria analüütikud täheldanud, on identiteetide erinev tajumine. Ganeva eeldab, et sotsiaalsed identiteedid (rahvuslik, etniline ja religioosne) ei ole Bulgaaria enamusrahva, vähemuste ja eri rahvusest emigrantide jaoks võrdselt olulised⁴. Bulgaarlaste religioosne kuuluvus märgitakse tavaliselt pärast nende rahvusliku ja etnilise identiteeti määramist. Vähemusgruppide puhul on etniline identiteet sageli tähtsam kui rahvuslik identiteet, samas kui enamusrahvas peab rahvuslikku identiteeti kõige olulisemaks.⁵ Kabakchieva on märkinud, et bulgaarlased on ühtne kogukond, kellel on tugev rahvuslik identiteeditunnetus⁶, sõltumata sellest, kas nende identiteet on etniline või kodanlik. Ta väidab ka, et moslemikogukonna identifitseerimine on pigem poliitiline, samas kui õigeusu kristliku kogukonna identifitseerimine on pigem etniline, ning et "see erinevus on juba iseenesest probleem, sest see näitab, et üldiselt ühist rahvuslikku identifitseerimist mõistavad Bulgaaria kaks suurimat konfessiooni erinevalt".⁷

Et etnilise näitaja ja valimi puudumise tõttu on siiski raske öelda, mil määral inimesed mõistavad oma bulgaaria päritolu küsimust kui etnilist, rahvuslikku või kodanikuühiskonna mõistet, samuti seda, kuidas bulgaarlased mõistavad religiooni mõistet pärast ateismiküllast kommunismi perioodi.

Lääne-Euroopa konfessioonidel on potentsiaali mängida olulist rolli rahvusliku ja Euroopaliku identiteedi kujunemisel. Kabakchieva ja teised Euroopa uurijad eeldavad, et Euroopa identiteet põhineb kristlikul usul kui esmasel kultuurikoodil, samuti ühtsetel kultuuriväärtustel, mis viib ühise mõtteviisi kujunemiseni. Teisest küljest jätkub Euroopa kodaniku mõiste täpsustamine. Kõigil ELi liikmesriikidel on

¹ Vt. ka: Фотев, Г. Европейските ценности. Новата констелация. София, 2019 г.

² European Value Study. Fifth wave, 2017-2018. <https://europeanvaluesstudybg.wordpress.com/> [30.08.2021].

³ Карамелска, Т. Ibid., lk. 178.

⁴ Ганева, З. Социални идентичности и психично благополучие. София, 2010 г. <http://www.elbook.eu/images/book10.pdf> [30.08.2021].

⁵ Ibid.

⁶ Кабакчиева, П. Ibid., lk. 257–278 <https://europeanvaluesstudybg.files.wordpress.com/2018/01/257-278.pdf> [30.07.2021].

⁷ Кабакчиева, П. Ibid., lk. 257–278 <https://europeanvaluesstudybg.files.wordpress.com/2018/01/257-278.pdf> [30.07.2021].

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

sõltumata asukohast samad õigused ideed Euroopa Liidust kui poliitilisest kogukonnast süvendab ideed rahvusliku identiteedi minimeerimiseks¹.

Arutelu Euroopa kultuurilise identiteedi osas sütitab ka arutelu sisserändajate õiguste ja sallivuse üle. Kabakchieva märgib, et Euroopa kultuuriline identiteet, st. ühiste juurtele toetuv ja ajaloost lähtuv identiteet, on sisserändajate ja välismaalaste suhtes palju piiratum ja sallimatum.² Kuigi ELi institutsioonidel on oluline roll Euroopa identiteedi ülesehitamisel, tagades inimõiguste ja vabaduste kaitse kui Euroopa kodakondsuse ühe peamise põhimõtte, ei tähenda see, et need põhimõtted kehtiksid võrdselt ka sisserändajate ja välismaalaste suhtes.³

Ka bulgaarlaste puhul väidavad mõned uurijad, et nad on loonud oma sallivusest müüdi, millesse nad ise usuvad, kuid etnotsentrism, rassism, seksism ja poliitiline sallimatus domineerivad endiselt nende hoiakutes, samuti riigi igapäevases poliitikas ja meedias, eriti kui teemaks on lääne kultuuride ja ühiskondade väärtused.⁴ Siiski on tolerantus teiste religioonide, rahvuste või sisserändajate suhtes aastate jooksul suurenenud, kuigi mustlaste diskrimineerimine ja ühiskonnast eraldamine on endiselt suur. *Alpha Uuringute* poolt Bulgaarias läbi viidud kvantitatiivse uuringu (2019-2020) tulemused näitavad kõrget sallivust erinevate usuliste ja etniliste kogukondade suhtes, välja arvatud mustlased - vihka nende suhtes on 21,6 %, 1033-st läbiviidud intervjuust. Viha teiste rühmade suhtes on oluliselt madalam.⁵ Lisaks on Bulgaaria integreerimine Euroopa Liitu tekitanud põhimõttelisi probleeme usklake sotsiaalse kaasatuse ja vastuseisu suhtes uue poliitika kehtestamisel. Üheks sellise vastupanu tagajärjeks võiks olla asjaolu, et Bulgaarias asuvad mustlased ei ole veel saavutanud sotsiaalset staatust subkultuurina, sealhulgas õigust oma religiooni ja elustiili väljendada väljaspool oma keskkonda⁶, ning et rahvuslike kodanike vaimne tervis⁷ on pärast kolme aastakümne pikkust ühiskondlikku ümberkujustamist tõsiselt ohustatud.

Selle analüüsi tulemusena võime teha järelduse, et enamik bulgaarlasi ei ole religioonist väga huvitatud. Bulgaarlaste kuuluvus on kindlalt seotud kultuurilise või poliitilise kuuluvusega, samas kui religiooni ennast tajutakse pigem kodaniku- või rahvausundina vaimset väljendust ja elustiili arvesse võttes. Viimasel ajal on religiooni hakatud erinevates ringkondades nägema rahvusliku identiteedi vormina, mis põhineb nii ajaloolisel ja religioosel pärandil kui ka taasloodud traditsioonides, elukaareriitustes ja tseremooniates. Sellest hoolimata on viimastel aastatel suurenenud õigeusu traditsioonide ja identiteedi märkamise olematus sellest, et märkimisväärne

¹ Ibid., lk. 260-261.

² Ibid., lk. 257-261

³ Ibid.

⁴ Томова, И. 2009. Различните – между стигмата и признаването. Във: Фотев, Г. Европейските ценности в днешното българско общество. София, 2009, lk. 119–153.

⁵ Мнозинство и малцинства. Нагласи към различните. Доклад – анализ от национално представително проучване, 2019-2020. <https://alpharesearch.bg/> [23.01.2023].

⁶ Vt. ka: Фотев, Г. Съседството на религиозните общности в България. София, 2000 г.

⁷ Vt. ka: Петкова, Д. Религиозни идентичности в постмодерния свят. Интеркултурни и комуникационни аспекти. София, 2020.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

hulk inimesi märgib oma kuulumist teistesse konfessioonidesse ilma, et nad oleksid religioossed¹, s.t. ilma uskumata või kirikut regulaarselt külastamata. Protsessid, mida võiks uurida ka teistes õigeusu või riikide kontekstides.

Kõike seda arvesse võttes peaks Bulgaaria arendama ja omandama aja jooksul euroopaliku identiteedi kontekstis uue usulise identiteedi.

Kokkuvõte

Pluralism on universaalne väärtus. See ei ole ainult reaktsioon religioonide suhtes, nagu usklikud seda pöördumisohu tõttu tavaliselt tajuvad. Või tajutakse seda ohuna sellepärast, et see võib ajada inimesed erinevate veendumuste ja maailmavaadete osas segadusse.

Kahtlemata võib tänapäeval kasutada usundiõpetust vahendina diskrimineerimise, vihakõne, tõrjutuse ja marginaliseerimise vastu võitlemiseks ning ühiskondliku integratsiooni ja ühtekuuluvuse tugevdamiseks. Nii BÕK kui ka teiste usukogukondade liikmed Bulgaarias võivad mängida olulist rolli poliitika loomisel, edendades sallivust ning vähemuste ja teiste marginaliseeritud rühmade õiguste austamist. Sellega seoses pakutakse usuõpetusest koolides mitmesuguseid võimalusi esile tuues ja usualast haridust võiks sisse viia erineva taustaga süsteemidesse. Religiooniõpetus on ilmaliku hariduse oluline osa, arvestades seost keskkonna, usulise sallivuse, üksikisiku õiguste ja vabaduste tunnustamisega ning religioonide ja kodanike isiklike vaadete võrdsusega.²

Religiooniharidus Bulgaarias võiks kohandada oma õpetamismeetodeid erinevatele olukordadele ja ühiskonna tegelikele vajadusele vastavaks, ka taaselustatud pärandit, kultuuri, inimõigusi ja vähemuste kaitset silmas pidades. See oleks ka vahendiks ka natsionalismi ja patriotismi kujundamisel ning tasakaalustamisel.

Euroopalikku identiteeti silmas pidades võiks denominatsioonidel olla oluline roll nii rahvusliku kui ka euroopaliku identiteedi kujundamisel. Samal ajal tuleb leevendada viha ja pingeid teiste kultuuride suhtes, et aidata Euroopa Liidu kodanikel pidada identiteetide rikkalikust ja mitmekesisust üheks peamiseks ühtsuse tunnuseks, mis on valdavalt kultuuriline. See aitab leevendada probleeme ja veendumusi mis on seotud stereotüüpide, domineerimise, piiride, getostumise, polariseerumise ja muu sellisega.

Euroopa Liit võib olla ühendav lüli Balkani ortodoksse elanikkonna integreerimisel ning seda võib rikastada ka selliste riikide nagu Serbia ja Põhja-Makedoonia Vabariigi võimalik liikmelisus. Kui Horvaatia liitus Euroopa Liiduga

¹ Välja arvatud protestantlikud usulahud (kellest pooled olid statistiliselt esindatud kui mustlased), mis teoloogide jaoks võiks vihjata tõhusale koolitusele ja ühiskondlikule eesmärgile, samuti näidata ühtsust usukogukonna liikmetes.

² Виж повече в: Учебни програми по религия. I-XII клас. Приложение № 1. <https://web.mon.bg/bg/98> [21.01.2023].

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

2013. aastal, siis on võimalik, et Albaania, Kosovo ja Türgi liitumisel islam „euroopastub“ ja suurendab usulist mitmekesisust veelgi.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Viited ja allikad:

1. Беров, Х. Държава и вероизповедания – нормативна уредба на религията и религиозните общности в България. София, 2009.
2. Ганева, З. Социални идентичности и психично благополучие. София, 2010 г. <http://www.elbook.eu/images/book10.pdf>.
3. Дирекция по вероизповеданията към Министерски съвет. Виж повече на: <http://veroizpovedania.government.bg/docs>.
4. Донкова, Ж. Вероизповеданията в България, 2014. <https://www.svet.bg/вероизповеданията-в-българия/>.
5. Донкова, Ж. Вероизповеданията в Република България пред прага на Европейския съюз, 2006. <https://dveri.bg/a9y4p>.
6. Изследване на европейските ценности. Пета вълна, 2017-2018. <https://europeanvaluesstudybg.wordpress.com/>.
7. Инструкция № 2 от 23.06.2003 г. за провеждане на обучението по учебен предмет „Религия“ издадена от министъра на образованието. Виж повече в: Учебни програми религия-ислям. I-XII клас. Приложение II. <https://web.mon.bg/bg/98>.
8. Интервю с Коста Костов, главен експерт в Дирекция „Съдържание на предучилищното и училищното образование в министерство на образованието и науката. Виж повече на: <https://bnr.bg/horizont/post/101303019>.
9. Кабакчиева, П. Национална идентичност и европейско гражданство. Във: Фотев, Г. Европейските ценности в днешното българско общество. София, 2009.
10. Карамелска, Т. Православни ценности и социално участие. Във: Фотев, Г. Европейски ценности в днешното българско общество. София, 2018. <https://europeanvaluesstudybg.files.wordpress.com/2018/01/172-196.pdf>.
11. Мнозинство и малцинства. Нагласи към различните. Доклад – анализ от национално представително проучване. Алфа Рисърч, 2019-2020. <https://alpharesearch.bg/>.
12. Население по вероизповедание, статистически райони и области към 7.09.2021. Данни на НСИ, 2022. <https://www.nsi.bg/bg>
13. Национален статистически институт. <https://www.nsi.bg/Census/StrReligion.htm>.
14. Образованието в Република България през учебната 2020/2021 г. Преброяване 2021 г. Национален статистически институт. www.nsi.bg.
15. Правилник за прилагане на Закона за народната просвета <https://www.lex.bg/laws/ldoc/-12809727>.
16. Преброяване 2011 (окончателни данни). Национален статистически институт. www.nsi.bg/census2011.
17. Петкова, Д. Религиозни идентичности в постмодерния свят. Интеркултурни и комуникационни аспекти. София, 2020.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

18. Симеонова, Г. Относно добротворството в минало време и възможното му възкресение днес. <https://liternet.bg/publish26/gatia-simeonova/sveta-marina.htm>.
19. Томова, И. 2009. Различните – между стигмата и признаването. Във: Фотев, Г. Европейските ценности в днешното българско общество. София, 2009.
20. Устав на БПЦ, <https://bg-patriarshia.bg/statute>.
21. Учебни програми по религия. I-XII клас. <https://web.mon.bg/bg/98>.
22. Фотев, Г. Съседството на религиозните общности в България. София, 2000.
23. Фотев, Г. Европейските ценности. Новата констелация. София, 2019.
24. Aleksandrov, A. Religious education in Bulgaria: Past and Present. – In: R. Aikonen, A. V. Aleksandrov (Eds.). Proceedings of Orthodox Christian Religious Education Association [OCREA]: Methods of teaching in religious education: Learning by heart, or by experience? Sofia, 2015.
25. Denev, I., Groß, E., Eds. International Symposium on Religious Education in Bulgaria: Religious Education within the Context of the Common European Home (In Bulgarian). Sofia, 2004.
26. Galabova, L. K. (2020). Religious Socialisation of Children and Youth in Eastern Orthodox Christian Church as Educational and Pastoral Challenge of Sharing of Cultural Practices. Central European Journal of Educational Research, 2(2), 1–16. Available at: <https://ojs.lib.unideb.hu/CEJER/article/view/7909/7228>.
27. Kalkandjieva, Daniela. Religion and Forced Displacement in Bulgaria, 2020. <https://fpc.org.uk/religion-and-forced-displacement-in-bulgaria/>.
28. Pew Research Centre. Religious landscape and Central and Eastern Europe, 2017.
29. <https://www.diakonia.bg/българската-православна-църква-е-инс/>.
30. <https://www.coe.int/bg/web/compass/education>.
31. <https://bg-patriarshia.bg/>.
32. <https://europeanvaluesstudybg.files.wordpress.com/2018/01/257-278.pdf>.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Mitmekesisus ja haridus pluralismis: väljakutsed ja perspektiivid

Andrian Aleksandrov

Teoloogia
Sofia Ülikool
Bulgaaria

Sisukokkuvõte:

Sallivus ja arusaamine sõnavabadusest ja usuvabadusest on religioonihariduse olulised aspektid, eriti mitmekesisuse ja pluralismi globaalses kontekstis. Elukestev või mitmekesine õpe toetab ülaltoodud aspekte, kuigi õppe-eesmärgid kohalikul usuõpetuse tasandil erinevad. Rahvusvahelise IRENE projekti raames läbi viidud võrdleva uuringu tulemused näitavad, et kohaliku ja ülemaailmse kultuurilise mitmekesisuse mõistmine ja sellega arvestamine on üsna uudne lähenemine Bulgaaria õppes. Kuigi rahvuslikku identiteeti vaadeldakse ja tõlgendatakse sageli riigis domineeriva õigeusu prisma kaudu, on Bulgaaria ühiskonnas viimasel ajal ilmnunud märke tugevama ühiskondliku kohaloleku suunas, mida kinnitavad ka siseringi esindajad. Käesolevas dokumendis võetakse kokku tulemused intervjuudest, mis viidi läbi pikaajalise õpetamiskogemusega Bulgaaria usuõpetajate ja teoloogidega, ja vajadused mitmekesisuse ja pluralismi paremaks õpetamiseks.

Märksõnad: religioosne mitmekesisus, religiooniharidus, religioonid ja uskumused, haridus mitmekesisuses, sallivus, inimõigused.

Sissejuhatus:

Käesolev artikkel on koostatud IRENE projekti raames. Projekt on suunatud usundite ja religioonide ning dialoogõppe õpetajatele. Projekti üks peamisi eesmärke on parandada usundiõpetuse õpetamise meetodeid, mis kajastaks mitmekesisust, mitmekultuurilisust ja ühiskondliku tasandi väljatõrjutusega tegelemist.

Kultuuridevahelist dialoogi käsitlevas Euroopa Nõukogu 2010. aasta dokumendis "Elada võrdsena mitmekesisuses" kinnitatakse, et meie ühine tulevik sõltub meie võimest kaitsta inimõigusi, demokraatiat ja õigusriigi põhimõtteid ning edendada vastastikust mõistmist ja austust (Prpic, 2018). Euroopa Liidu kodanike ühtsuse kontseptsioon soodustab inimõigustesse austavat suhtumist ning loob pinna, et tähtsustada õpetajaid, lapsevanemaid, meediat ja noori kultuuridevahelise dialoogi ja hariduse edendajatena. Põhiõiguste harta artiklis 10 on sätestatud, et "Igaühel on õigus mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadusele. See õigus kätkeb vabadust muuta usku või veendumusi, samuti vabadust kuulutada usku või veendumusi nii ükski kui ka koos teistega, avalikult või eraviisiliselt kultuse, õpetamise, tava ja kombetalituse kaudu." Harta artikkel 14 tagab ka vanematele õigus tagada, et nende laste haridus ja õpetamine oleks kooskõlas nende usuliste, filosoofiliste ja pedagoogiliste veendumuste alusel vastavalt riiklikele seadustele (Prpic, 2018).

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Viimase kahe aastakümne jooksul Bulgaarias õigusaktidega vastu võetud kehtival rahvusvahelisel inimõiguste poliitikal on siiski olnud vähe mõju kohaliku poliitika või usuõpetuse süsteemi täiendamisel ning edendamisel. Kuigi mõningaid rahvusvahelisi suuniseid on rakendatud nii konfessionaalses usuõpetuses kui ka võrdlevas usundiõpetuses, vaieldakse ikka veel selle üle, kas usutunnid peaksid rohkem keskenduma mitte-teoloogilisele õppele.

Käesoleva artikli eesmärk on anda parem ülevaade usundiõpetusest Bulgaarias ja selle võimalikust rollist sallivuse, inimõiguste austamise ja mitmekesisuse edendamisel. Samuti uuritakse, millised õppega seotud vajadusi on neil, kes tegelevad Bulgaarias usundiõpetuse õpetamisega, et tulla paremini toime üha mitmekesisema klassiruumiga. Artikli jaoks on olulised Bulgaarias, Eestis, Rumeenias, Kreekas, Soomes ja Itaalias IRENE projekti raames läbi viidud võrdleva uuringu tulemused ning nende vastavus Toledo juhtpõhimõtetele, mis käsitlevad religioonide ja uskumuste õpetamist üldhariduskoolides. Uuringu peamine eesmärk oli analüüsida ja võrrelda usundiõpetuse olukorda ja õpetamise meetodeid eespool nimetatud riikides ning visandada koolitusvajadused seoses religioonidevahelise ja kultuuridevahelise haridusega. Analüüs põhineb kümne poolstruktureeritud intervjuu tulemustel, mis viidi läbi usundiõpetuse õpetajate ja teoloogidega kolme kuu jooksul 2021. aastal. Uurimistulemused andsid meile parema ülevaate erinevatest lähenemisviisidest, mida kohalikul tasandil kasutatakse usulise mitmekesisuse ning kultuuridevahelise suhtluse ja hariduse käsitlemisel. Samuti sisaldavad need teavet vastajate olemasolevate pädevuste ja koolitusvajaduste kohta ning kirjeldavad kultuuridevahelise suhtluse ja õpetamismetoodika tavasid.

Usuline kontekst ja identiteet

Bulgaaria põhiseadus tagab usu- ja südametunnistuse vabaduse. Religioossed rühmitused võivad riigis usutalitust pidada ilma gruppi ametlikult registreerimata, kuigi registreeritud grupid saavad riiklikke hüvesid ning soodustusi. Ortodoksne kristlus on riigi traditsiooniline usk. Seda esindab üle 80 % inimestest (<https://www.nsi.bg>, 2001), millele järgneb 10 % rahvastikust, kes on etnilised türklased ja nimetavad end moslemiteks (<https://www.nsi.bg>, 2001). On ka teiste usuliste konfessioonide esindajaid (protestandid, roomakatoliiklased, Armeenia Apostliku Kiriku kristlased, juudid, Jehoova tunnistajad, Jeesuse Kristuse Kiriku liikmed, *Sri Chinmoy* jt), kuigi nende arv on suhteliselt väike võrreldes kahe peamise usurühmaga. Mustlased, kes tunnistavad nii islami kui ka kristlust, moodustavad umbes 4,4 % elanikkonnast. Bulgaaria Õigeusu Kirik (BÕK) on seaduse alusel registreerimisest vabastatud. Usuorganisatsioonid võivad pidada teenistusi, finantsaruandeid, omada vara ning osutada meditsiini-, sotsiaal- ja haridusteenuseid, kui nad on registreeritud. Registreerimata religioossetel rühmitustel on lubatud usutegevus, kuid neil ei ole samu õigusi kui registreeritud religioossetel rühmitustel, näiteks juurdepääs riiklikule rahastamisele ja võimalus omada vara, avada pangakontosid jne. Põhiseadus keelab usulise diskrimineerimise ja näeb ette, et riik aitab edendada sallivust ja austust eri

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

konfessioonide usklike vahel (Report on International Religious Freedom: Bulgaria, 2020).

Vaatamata olemasolevale sotsiaalsele ja kultuurilisele mitmekesisusele mõistetakse ja tõlgendatakse Bulgaaria rahvuslikku identiteeti sageli ajalooliselt domineeriva religiooni kaudu, milleks on, nagu eespool mainitud, õigeusu kristlus, ning kõik teised konfessioonid on sunnitud konkureerima enamusreligiooniga. Mõned teadlased usuvad, et selline suhtumine kujutab endast tõsist väljakutset ühiskonnale, millel on vaid piiratud kogemus mitmekesisuse ja demokraatiaga (Kalkandjieva, 2015). Lisaks eeldab Kalkandjieva, et bulgaarlastel on raskusi ilmalikkuse, sekulaarsuse ja ateismi eristamisega. Samal ajal "kipuvad nad religiooni ja religioosete institutsioonide suhtes esinevaid kriitilisi hoiakuid kommunistlikeks jäänusteks sildistama". Ka usulise kuuluvuse muutustesse suhtutakse Bulgaaria ühiskonnas skeptiliselt, mida võidakse mõnes olukorras pidada usku hülgavaks või Bulgaaria identiteediga kokkusobimatuks (Kalkandjieva, 2015). Selliste hoiakute kujunemisel on meedia sageli mänginud olulist rolli. Isegi pärast kommunismi langemist, näiteks kuni 1996. aastani, jäi massimeedia eriti vaenulikuks türklaste ja mustlaste suhtes. Lisaks sellele suhtutakse Bulgaaria türklastes mineviku tõttu (nt. varasemad territoriaalsed tülid) umbusaldusega, samas kui mustlased olid sattunud vaesuse nõiarings, mis oli ühtlasi nende praeguse olukorra allikaks kui ka tulemuseks (Bulgaaria: multikultuurse ühiskonna mudel?, 2002).

Alates 1989. aastast on Bulgaaria algatanud mitmeid poliitilisi reforme, et kaitsta vähemuste ja teiste religioonide õigusi riigis, näiteks 1996. aastal võeti vastu Kopenhaageni kriteeriumid vähemuste õiguste austamise ja kaitse kohta. Lisaks oli Bulgaaria rahumeelne üleminek 1989. aastale järgnevatel aastatel sageli seostatud nn. „Bulgaaria etnilise mudeliga“¹, mis on ajendanud paljusid erinevaid teaduslikke ja poliitilisi ringkondi seostama seda Bulgaaria etnilise ja usulise sallivuse traditsioonidega. See oletus on pannud mõned vaatlejad nimetama Bulgaaria etnilist mudelit "ideoloogiks", mis toitub Bulgaarias laialt levinud stereotüübile rassismi puudumise kohta (Rechel, 2007).

Nagu mõned teadlased arvavad, siis usulahkude ja vähemusgruppide diskrimineerimine, ei ole pelgalt poliitiline probleem, mida saaks lahendada üksnes seaduse abil. See nõuab sotsiaalseid muutusi, kultuurilisi ja põlvkondlikke muutusi, hariduse parandamist ja tõhusat juhtimist, et muuta avalikke arvamusi. See etnilis-pühholoogiline asjaolu on eriti oluline erinevate religiooniharidust puudutavate lähenemisviiside väljatöötamisel Bulgaarias.

Religiooniharidus Bulgaarias: põgus ülevaade

¹ Rechel eristab "Bulgaaria etnilise mudeli" mõistega seotud kolme tähendust: esimene on seotud riigi rahumeelse üleminekuga 1989. aastale järgnevatel aastatel, mis erines endise Jugoslaavia arengutest; teine viitab türki vähemuse edukale poliitilisele osalusele, mis on mänginud stabiliseerivat rolli kommunismijärgses Bulgaarias; ja kolmas on selle seostamine etnilise ja usulise sallivuse traditsioonidega (Rechel, 2007).

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Alates 1990ndate aastate algusest on usundiõpetus Bulgaarias läbinud mitu etappi, mis on kulgenud usundiloo, eetika, õigeusu kristluse ja islami vahel. Esialgu rakendati religiooniõpetus vabaainena Bulgaaria koolides 1997. aastal, mõned aastad pärast kommunistliku partei kukutamist. See loodi peamiselt õigeusklikele õpilastele 2.-4. klassis, ning seejärel laiendati seda aasta hiljem kaheksale esimesele klassile. Kursused islamist rakendati 1999. aastal. 2002. aasta usulise konfessiooni akt andis õigusliku aluse usukoolide loomiseks. (Aruanne rahvusvahelise usuvabaduse kohta - Bulgaaria, 2013). Kõigi kaheteistkümnepäevase klassi õpilastel on alates 2003. aastast olnud valikainena juurdepääs õigeusu ja islami kursustele. (Kalkandjieva, 2015).

2007. aastal tegi Bulgaaria valitsus ettepaneku luua mittekonfessionaalne ja neutraalne religioosne haridussüsteem. Selle tulemuseks oli BÕKi Püha Sinodi ametlik vastus, mis soovitas konfessionaalset usuõpetuse õppekava, mis arvestaks nii riigi tugevat kristlikku enamust kui ka riigi suurimat moslemivähemust. Siiski ei saanud kumbki ettepanek rahastamist, kuigi mitu aastat hiljem avaldati mitu õpikukomplekti.

Olukorraga endiselt rahulolematuna üritasid nii BÕKi Püha Sinod kui ka Suurmufti Kantselei veenda teadus- ja haridusministeeriumi, et usuõpetus oleks kõigile õpilastele kohustuslik. Algatused nagu Püha Sinodi poolt 2010. aastal korraldatud üleriigiline marss aastal usuõpetuse toetamiseks koolides on selle ilmekaks näiteks. Marsil osalesid vaimulikud ja elanikud kõigist riigi õigeusu piiskopkondadest (Kalkandjieva, 2015).

Tänapäeval pakuvad üldhariduskoolid 1.-12. klassini, kõigil kooliastmetel vabatahtlikku usuõpetust, mis hõlmab kristlust ja islamit, ning ülejäänud õpilastele pakutakse mittekonfessionaalset õpet. Kursus hõlmab religiooni ajaloolisi, filosoofilisi ja kultuurilisi aspekte ning erinevate usuliste rühmade moraalseid väärtusi. Kõik ametlikult registreeritud religioossed rühmitused võivad taotleda, et nende seisukohad lülitataks kursuse õppekavasse. Sellele vaatamata on usundiõpetus jätkuvalt väike osakaal õpilastest: vaid 1% õpilastest registreerub sinna. (Raport rahvusvahelise usuvabaduse kohta - Bulgaaria, 2013).

Mitmekesisuse ja sallivuse õpetamisest

Toledo suunavad põhimõtted religioonide ja veendumuste õpetamise kohta üldhariduskoolides (Advisory Council of Experts on Freedom of Religion or Belief, 2007) tähtsustab religiooni õpetamise positiivset väärtust, mis rõhutab igaühe õiguse austamist usu- ja veendumuste vabadusele, ja teiseks, et religioonide ja veendumuste õpetamine võib vähendada kahjulikke väärarusaamisi ja stereotüüpe. Põhimõtted, mis avaldati Bulgaaria Euroopa Liiduga ühinemise aastal, käsitlevad üksikasjalikult õpetaja olulist rolli, eriti seoses religioonide ja uskumuste õpetamisega, ning et õppekava peaks põhinema õpetaja teadmistel, hoiakutel ja pädevusel (usu- ja veendumuste vabaduse ekspertide nõuandekogu, 2007). Dokumendis soovitatakse, et õpetajate ettevalmistus peaks põhinema demokraatlikel ja inimõigusi arvestavatel põhimõtetel ning et kõik tulevased religioonipedagoogid peaksid olema pühendunud usu- ja veendumuste

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

vabadusele, tundlikkusele inimõiguste küsimustes ning vastastikuse sallivuse ja mõistmise kasvatamisele. Samuti rõhutatakse selles õpetajakoolituse eel- ja täiendkoolituse rakendamise tähtsust ning rõhutatakse, et on oluline kaasata terviklikud ja hästi toetatud õpetajakoolitusprogrammid, et tagada edukas ja uuenduslik haridus õpetajatele ning ühtlasi ka pikaajaline jätkusuutlikkus. Põhimõtetes eristatakse religioonihariduse positiivset väärtust, mis edendab igaühe õiguse austamist usu- ja veendumuste vabadusele, ning seda, et religioonide ja uskumuste õpetamine ning dialoog aitab vähendada kahjulikke stereotüüpe ja väärarusaamisi.

Kuna väidetakse, et laste ja inimeste (üldisi ja usulisi) õigusi tuleb igas olukorras austada ja õigesti kombineerida, on OSCE liikmesriikide jaoks oluline, et nad arvestaksid oma üldhariduskoolides Toledo põhimõtteid. Esimeses põhiprintsiibis loeme: "Usundite ja uskumuste õpetamine peab toimuma viisil, mis on õiglane, täpne ja põhineb usaldusväärsetel teadmistel. Õpilased peaksid õppima religioonidest ja uskumustest inimõigusi, põhiõigusi vabadusi ja kodaniku väärtusi austavas keskkonnas." (usu- ja veendumuste vabaduse ekspertnõukogu, 2007, 16). Kreeka õpikud, mis on põhjalikult tunnustatud ja muudetud nii, et nende sisu on mittediskrimineeriv ja sõbralik paljudele noortele ja täiskasvanud elanikele, on hea näide selle põhimõtte järgimisest. Paljud õpikud on kättesaadavad ka internetis ja mõned neist on kättesaadavad puudega õpilastele Kreekas, aga ka Rumeenias.

Bulgaarias IRENE projekti raames läbi viidud võrdleva uuringu üks peamisi tulemusi on, et õigeusklikud vaevalt mõistavad teistesse konfessioonidesse kuuluvaid usklikke. See järeldus on vastuolus Toledo üheksanda põhiprintsiibiga, mille kohaselt: "Õppekavad religioonide ja uskumuste õpetamise valdkonnas saavad tõhusalt kaasa aidata Toledo hariduslike eesmärkide saavutamisele kui õpetajad on saanud erialase koolituse õppekavade kasutamiseks ja saavad pidevat koolitust, et arendada oma teadmisi ja pädevust selles valdkonnas edasi. Igasugune õpetajate ettevalmistus peaks olema kujundatud ja arendatud vastavalt demokraatlikele ja inimõiguste põhimõtetele ning sisaldama ülevaadet kultuurilistest ja usulisest mitmekesisusest ühiskonnas" (usu- ja veendumuste vabaduse nõuandekomisjon, 2007, 16). Raske on ette kujutada, kuidas sellises kontekstis saaks õpetada usulist sallivust, kui ei ole teadmisi teistest traditsioonidest ja religioonidest või üldiselt, kui ei ole ka soovi õppida teiste subkultuuride ja haridussüsteemide kohta.

Usuõigusi ja -vabadusi käsitletakse Bulgaaria usukogukondades sageli nii positiivselt kui ka negatiivselt, mis on loonud erinevaid konnotatsioone. Inimõiguste ja -vabaduste seisukohalt on kohaliku ja ülemaailmse kultuurilise mitmekesisuse mõistmine ja austamine üsna uudne lähenemine Bulgaaria kohalikele traditsioonidele. Seetõttu on teiste õiguste austamine mitmekultuurilise dialoogi kriitiline komponent, mida usuõpetajad peavad omandama, et pidada sammu tänapäeva haridustavaga. Neil on raske oodata, et nad suudavad teisi tõhusalt õpetada, kui neil ei ole põhjalikku arusaamist mitmekesisusest nii kohalikus kui üleilmses kontekstis kui ka omaenda hariduse ulatuse kaudu (Спирова, 2005; Маринова-Легкоступ, 2016).

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

IRENE uuringu tulemused on selles osas julgustavad, sest need näitavad, et koolides olev mitmekesisus on mõnes olukorras määrav. Bulgaaria õpetajad kalduvad õppematerjalide valikul ja tunni ettevalmistamisel arvestama oma õpilaste usuliste ja mittereligioossete veendumustega, et vältida ebatäpse või kallutatud materjali kasutamist, eriti kui see propageerib negatiivseid stereotüüpe.

Teine huvitav IRENE uurimuse järeldus puudutab religiooniõpetajate ja nende täiskasvanud õpilaste vahelisi suhteid. Mõnel juhul, kui õpetajad õpetavad täiskasvanud õpilasi, näib olevat raske luua võrdset suhet. Sellistes olukordades võib õpetaja-õpilase ja õpilane-õpilane vaheline dialoog kergesti muutuda moraalispetsiifiliseks, traumaatiliseks ja/või diskrimineerivaks. Seletust võib otsida kiriku sõnastamata reeglitest, sest usk peaks neid sisaldama. Vaatlused näitavad, et mõned usklikud on loomult üleolevad ja käituvad hierarhiliselt, mis tagasiulatavalt tuleneb selle inimese rollist koguduses või kloostrikogukonnas või tema enda veendumustest, et tal on paremad pädevused ja paremad teadmised kui teistel.

Järgides klassikalist pedagoogilist filosoofiat, mille kohaselt õpitakse just õppijatel ja õpilastega loodud heade kontaktide kaudu, hõlmab koostöö oskust mitte ainult austada, vaid ka pakkuda teistele häält, sealhulgas igas vanuses õppijatele. Selle asemel, et keskenduda erinevustele, peaksime keskenduma erinevate kultuuride, rahvuste ja maailmavaadete ühisosadele ning mõistma paremini, kuidas inimesed kogu maailmas rakendavad oma usku ja usuvabadust.

Õpetajate oskused ja kvalifikatsioon

Bulgaarias on religioonide või uskumuste õpetamiseks vajalikud oskused ja teadmised erinevad, sõltuvalt sellest, kas tegemist on kirikukoguduse või usukoguduse pakutava konfessionaalse õpetusega või võrdlev-religioosse õpetusega üldhariduskoolides. Akrediteeritud ülikoolist saadud kraad (bakalaureuse-, magistri-, doktori- või võrdsustatud kõrgharidus) on põhiline eeldus, et õpetaja saaks töötada üldhariduskoolis. IRENE uuringu tulemused näitavad, et enamik usuõpetajaid (valdavalt õigeusu kristlased) on siiralt usklikud (võrreldav ka teiste õigeusu kontekstidega), kuid sellest hoolimata eelistavad nad õpetada religiooni üldhariduskoolides ilma oma usku arvesse võtmata. Teisest küljest näitavad uuringu tulemused, et üldhariduskoolides on puudus kvalifitseeritud töötajatest, kes õpetaksid religiooni, sest Bulgaaria teoloogiateaduskondade lõpetajad ei naudi täistööajaga seotud küsimusi. Selle tulemusena õpetavad seda ainet sageli teoloogiliselt kvalifitseeritud pedagoogid või humanitaarspetsialistid, kes on tegelikult teiste ainete õpetajad, ning seetõttu on tõenäolisem, et nad õpetavad religiooni viisil, mis võib teatud juhtudel olla vastuolus Toledo kolmanda põhiprintsiibiga, mille kohaselt "religioonide ja uskumuste õpetamine on koolide peamine kohustus, kuid viis, kuidas see õpetamine toimub, ei tohiks õõnestada ega ignoreerida perekondade ja religioossete või usuliste organisatsioonide rolli väärtuste edasiandmisel järgmistele põlvkondadele (Advisory Council of Experts on Freedom of Religion or Belief, 2007, 16).

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Üks IRENE projekti eesmärke oli arendada tasakaalustatud ja üksikasjalik infot, kommunikatsiooni ja tehnilisi oskusi vormiv pagas, luues ka virtuaalne ruum veebis suhtlemiseks ning vahetada ja jagada praktikaid religiooni ja dialoogi õpetamisel. Uuring näitab, et õpetajate peamine raskus õpitöös seisneb oskusteabe puudumises valdkondades, kus õpilased on oluliselt arenenumad, nagu näiteks nutimajandus, infotehnoloogia, teismeliste enda subkultuurid, kiriku kuvand jne.

Uuringu tulemustest selgus, et enamik usuõpetajaid sooviksid oma digipädevusi parandada, osaliselt seetõttu, et nad ei navigeerinud hästi info-, suhtlemis- ja nutioskustes, mida on vaja igapäevaelu erinevates aspektides. Näiteks tunnistasid mõned intervjuueeritavad, et nad ei ole piisavalt kindlad oma oskustes leida sobivaid õppematerjale veebist ja rõhutasid vajadust, et tehnoloogia ja meedia tuleks rakendada nende pedagoogilisse või andragoogilisse suhtluse. Kuigi mõned vastajad on näidanud suurepäraseid nutioskusi (eriti need, kes õpetavad ka teistel erialadel) ja on pärast COVID-19 pandeemia algust õppe edukalt üle viinud internetti, on teised kes on lihtsalt keeldunud internetis suhtlemast, näidates madalat sotsiaalse kaasatuse taset uues digitaalses ühiskonnas.

Need, kes näitasid üles pädevust virtuaalsest suhtlusest, rõhutasid võimalust luua veebipõhine religioonihariduse süsteem, et ületada takistused, mis on takistanud selle valdkonna digitaalset arengut.

Teine oluline oskus usundiõpetaja jaoks on sotsiaalne pädevus. Miks peaks sotsiaalne pädevus tähtsustama? Sest see on üks olulisemaid komponente pedagoogide ja õpilaste vahelises haridusvahenduses. Koolide, kolledžite ja kiriklikuga seotud sfääride nõudmised on nii kõrged, et igaüks, kes õpetab või õpib religiooni mis tahes viisil, vaevalt viitaks eetikakoodeksitele, käitumisele, väärtustele või voorustele, olles sotsiaalselt ebakompetentne.

Inimõiguste ja usuliste õiguste kaitse, kultuuridevahelises ja religioonidevahelises dialoogis navigeerimine, teiste religioonide austamine ja arusaamine usuga seotud inimväärikuse mõistest on IRENE uuringus vastanute poolt nimetatud peamiste oluliste omaduste hulgas. Miks on selliste oskuste arendamine usuõpetuses nii oluline? Esiteks seetõttu, et need on hariduse valdkonnas neutraalsemad ja ei ole otseselt seotud ühe konfessiooniga. Teiseks, õpetajad on need, kes peavad rääkima laste ja noortega keeles ja viisil, mida nad mõistavad; neid õpetatakse ja kutsutakse üles jälgima, tundma, hindama, diagnoosima, muutma ja juhtima õppijate arengu eripärasid oma parima võimekuse piires. Lõpuks, õpetajad vastutavad isiklikult tegevusnõuete kehtestamise eest ja teevad koostööd oma kolleegide, õpilaste ja vanematega. Selliste oskuste omandamine eeldab sellise süsteemi arendamist, mis muudab teadmised sotsiaalseteks oskusteks (Гюрובה, 2002, 304-305), ühiskondliku teabe hoiakuteks ja õpetajate hinnangu (Гюрובה, 2002, 534-540) pedagoogiliseks ja andragoogiliseks suhtlemisoscuseks, vastastikuseks suhtluseks ja ühiskondlikuks koostööks.

Teine väljakutse, millega IRENE uuringule vastajad silmitsi seisavad, on nende piiratud teadmised sisserändajate ja nende religioosete, kultuuriliste traditsioonide,

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

väärtuste ja etnilise mentaliteedi kohta. Kui vaadata tagasi nõukogude aega, kui kõik olemasolevad usukogukonnad olid eraldatud ühiskonna äärealadele, saame paremini aru meie intervjueeritavate muredest. Teadmised teistest usunditest, konfessionaalsest ja kultuurilisest erisustest olid sarnaselt piiratud, mille tulemuseks on tänapäeval religioosse pärandi valesti tõlgendamine ainult materiaalseks, meelelahutuslikuks või turismiatraktsiooniks. See on ka põhjus, miks kohalikel aruteludel inimõiguste ja uute traditsioonide üle jäetakse mõnikord tähelepanuta religioossed ja teoloogilised alused. Sellistes olukordades saavad religioosne seotus, identiteedid, elustiilid ja maailmavaated negatiivselt mõjutatud. Järgmine loogiline samm oleks rõhutada teadmiste ja hoiakute arendamise tähtsust rahvusvaheliste religioossete ja kultuuriliste traditsioonide, väärtuste, etno-mentaalsuse jms. suhtes, seades esikohale konfessionaalsete põhiväärtuste taaselustamise, kuigi see võib tõrjuda kõrvale võrdselt olulise pedagoogilise ja andragoogilise eesmärgi - kultuuridevahelise uurimise ja orienteerumise usundites ja suurreligioonides. See samm aitaks õpetajatel sotsiaalselt areneda, oskust tunda ning navigeerida erinevates usundite ja taustaga inimestes ning neid vaateid edasi kasutada. See ei tähenda mitte ainult sallivuse arendamist ja traditsioonilise heanaaberlikkuse säilitamist, vaid ka mitmekesisuse, kooseksisteerimise ja pluralismi kui olemasolevate ühiskondlike vooruste tunnustamist.

Kultuuridevahelised perspektiivid on muutunud haridusvaldkonnas hästi esindatuks tänu Euroopa Liidu Erasmus + programmile, mis võimaldab paljudel õpetajatel ja õpilastel reisida ja õppida erinevaid kultuure ning religioone üle Euroopa. Lisaks on Bulgaaria klassiruumid viimase kümne aasta jooksul muutunud üha mitmekülgsemaks ja uuringus osalejad soovisid õppida rohkem teisi kultuure ja arendada oma kultuuridevahelist suhtlust. Selline avatus võimaldaks tugevamat kodanikuidentiteeti ja kontekstualiseerimist, sealhulgas tugevamat religioosset identiteeti, vastandina pealesunnitud kultuurile ja identiteedile. Mõnedel õpetajatel on raskusi sallivate hoiakute ja kultuuriteadlikkuse arendamisega erinevate maailmavaadete, eluviiside, väljendusviiside ja tavade mitmekesisuse suhtes, mis on osaliselt tingitud piisava hariduse puudumisest, eelkõige rahvusvahelisel tasandil. Väga sageli on sellistel õpetajatel pärast rahvusvahelise inimõiguste alase kirjandusega tutvustamist raskusi selle mõistmisega, sest nad vajavad näiteid, mis võimaldaksid neil võrrelda oma isiklikku arusaamist konkreetsete juhtumitega ja suureneb praktilise kogemuse osakaal. Seetõttu saab sellist sallivust ja kultuuriteadlikkust arendada ka sellega, et julgustada õpetajad osalema erinevates rahvusvahelistes haridusalastes programmides ja algatustes, mis võimaldaks neil suhelda erineva kultuurilise ja religioosse taustaga inimestega. Või luuakse programmid rahvusvahelistes mitmekesisuse ja dialoogi õpetamiseks.

IRENE projekti uuringu tulemusena jõudsime järeldusele, et õpetajate huvi elukestva õppe vastu on väga suur. Enamik meie vastanutest olid huvitatud osalemisest mistahes seminaril, ka pikemal perioodi jooksul, et nõudmisi täita ja end arendada. Kõik

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

intervjueeritavad toetasid ideed liituda veebiruumiga, kus nad saavad jagada andmebaase, õpetamispraktikaid, õppematerjale jms.

Mõned Bulgaaria usuõpetajad ei ole tõenäoliselt teadlikud kultuuri- ja haridusnõuetest, eriti inimõiguste ja sotsiaalse pädevuse valdkonnas. Teoloogid vajavad julgustamist, et saavutada oma täispotentsiaali ja end edasi arendada. Ja üks strateegia selle eesmärgi suunas oleks tagada neile võrdsed ja aktsepteeritavad tööalased õigused ja et see oleks võrreldav ka sama ala rahvusvahelises kontekstis.

Kokkuvõte

Igas riigis, piirkonnas, kirikus või koguduses, kus usuõpetajad keelduvad õppimast, kohandamast ja rakendamast uusi õpetamismeetodeid, mis on kooskõlas kaasaegsete sotsiaalkultuuriliste nõudmistega, kujutab see endast märkimisväärset väljakutset. Õpe mitmekesisusest ei ole kerge ülesanne neile, kes on kutsutud harima lapsi, noori, teisi täiskasvanuid ja isegi eakaid inimesi. Nad peavad kõigepealt teadvustama oma õigusi ja vabadusi ning seejärel neid edasi kandma. Uuendused hariduses hõlmavad ettenägelikke õpetajaid, kes on valmis rakendama uusi haridusmudeleid ka religioonivaldkonnas, mis hiljem võivad olla kasulikud ka kohalikul tasandil. Esialgu tuleks kaasata uurijaid, kes kaardistavad kohaliku olu ning eripära ja koguvad piisavalt andmeid, et toota süstemaatilist interdistsiplinaarset metoodilist didaktikat ja tulemusi. Siis tuleks tulemusi katsetada ning lõpuks esitada ning rakendada haridussüsteemi kaasates neid, kes on valmis uuega katsetama.

Eri aspekte järgides ja süsteemi pidevalt edasi arendades, visandasime käesolevas dokumendis vastajate haridusalased eesmärgid. Selle tulemuseks võiks olla uute õppematerjalide väljatöötamine, et aidata kaasa ka mitmekesisuse ja pluralismi õppele kohalikul tasandil Bulgaaria õigeusu konteksti arvestades.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Viited ja allikad:

1. Гюрова, В. 2002. *Културата по правата на детето – шанс и предизвикателство за учителите*. София, Комливес ЛМ.
2. Маринова-Легкоступ, М. 2016. Катехизацията на възрастни като актуален проблем на Църквата. В: ПБФ-ВТУ, Съст., *50 години ВТУ (1963–2013)*. Велико Търново, УИ, с. 7–12.
3. Маринова-Легкоступ, М. 2012. *Религиозното обучение: диалог и инклузия*. Велико Търново, Фабер.
4. Спицова, П. К. 2005. Провеждане на вероучителни занимания с възрастни в енорийска среда: дидактични и методологични проблеми. *Духовна култура*, № 9, с. 12–20.
5. Статистика. 2019, 2. https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/publications/sp_2_19.pdf

Ladina kirjas allikad:

1. Advisory Council of Experts on Freedom of Religion or Belief. 2007. *Toledo Guiding Principles on Teaching about Religions and Beliefs in Public Schools*. Organization for Security and Co-operation in Europe – Office for Democratic Institutions and Human Rights, 27 November. Available: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/e/29154.pdf>
2. Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01). text_en.pdf (europa.eu).
3. Kalkandjieva, D. The encounter between the religious and the secular in post-atheist Bulgaria <https://o-re-la.ulb.be/index.php/analyses/item/1243-the-encounter-between-the-religious-and-the-secular-in-post-atheist-bulgaria>.
4. Prpic, Martina. Religion and Human Rights (briefing). European Parliament, 2018. [Religion and human rights \(europa.eu\)](http://Religion and human rights (europa.eu)).
5. Rechel, B. The “Bulgarian Ethnic Model” – Reality or Ideology?. *Europe-Asia Studies*. Vol. 59, No. 7. Nov. 2007, 1201-1215. <https://www.jstor.org/stable/20451435>.
6. 2020 Report on International Religious Freedom: Bulgaria. Bulgaria - United States Department of State.
7. **Bulgaria: A model for multi-cultural society?**, 2002 <https://www.euractiv.com/section/enlargement/opinion/bulgaria-a-model-for-multi-cultural-society>.
8. <https://www.nsi.bg>.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Usuline mitmekesisus ja multikultuursus Eestis

PhD Liina Kilemit

EELK Usuteaduse Instituut

Eesti

Sissejuhatus:

Käesolev artikkel annab põgusa ülevaate Eesti usulisest ja kultuurilisest mitmekesisusest. Selleks kirjeldatakse Eesti elanike jaotumist erinevate rahvuslike ja usuliste rühmade vahel ning räägitakse ka sellest, kuidas erinevad meie suuremate rahvusrühmade hoiakud religiooni suhtes. Samuti on lühidalt nimetatud mõningaid usulise ja kultuurilise mitmekesisusega seonduvaid väljakutseid ja võimalusi. Olgu etteruttavalt öeldud, et vaatamata võrdlemisi suurele rahvuslikule ja usulisele mitmekesisusele meie ühiskonnas, võib näiteks siinsete usuliste organisatsioonide omavahelisi suhteid pidada igati rahumeelseteks ja pigem koostööle orienteerituteks. Seega võib Eesti kogemus olla huvipakkuv ka teiste riikide esindajatele, kes seda kogumikku loevad. Samuti aitab see ülevaatlik artikkel loodetavasti paremini mõista ka meie teist, religiooni õpetamise teemalist uuringut käsitlevat artiklit siin raamatus.

Andmeallikadena on artiklis peamiselt kasutatud Eesti Statistikaameti rahvaloenduste ja Eesti Kirikute Nõukogu religioonisotsioloogilise monitooringu uurimuse „Elust, usust ja usuelust“ andmeid. Viimati nimetatud monitooringu raames läbiviidavad elanikkonna küsitlused toimuvad iga viie aasta tagant. Need on suure valimiga ja annavad tänu sellele ulatuslikku informatsiooni siinsete inimeste usuliste ja maailmavaatelistel seisukohtade kohta. Eesti Kirikute Nõukogust kui organisatsioonist tuleb artiklis edaspidi lähemalt juttu. Siinkohal olgu vaid lühidalt nimetatud, et tegemist on kristlike kirikute ja koguduste liitude sõltumatu ja vabatahtliku ühendusega, mille eesmärgiks on aidata kaasa ühiskonna vaimsele arengule kristlike põhimõtete alusel¹. See organisatsioon esindab kristlikke kirikuid suhtluses riigiga ning ühtlasi aitab kaasa oikumeenilisele koostööle erinevate konfessioonide vahel.

2. Eesti elanikkonna etniline jaotumine

Viimase, 2011. aasta rahvaloenduse andmetel oli eestlaste osakaal Eesti püsielanikest 69,72%². Seega ligi 30% elanikest moodustavad teiste rahvusrühmade esindajad, kellest kõige arvukamalt on esindatud slaavi rahvused: venelased, ukrainlased, valgevenelased. Neist omakorda moodustavad suurima rühma venelased,

¹ Eesti Kirikute Nõukogu veebileht, <http://www.ekn.ee/english.php>, 02.08.2021.

² https://et.wikipedia.org/wiki/Eesti_rahvastik#Rahvuslik_koostis, 02.08.2021.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

keda on Eesti elanikkonnast 25,2%¹. Teistest rahvusrühmadest lisaks slaavi rahvustele võib nimetada veel soomlasi (0,59%), tatarlasi (0,15%), juute (0,15%), lätlasi (0,14%), leedulasi (0,13%) ja poolakaid (0,13%)².

Eesti rahvuslik koosseis muutus 20. sajandi jooksul märkimisväärselt. Kui enne II Maailmasõda oli meie riik üsna üherahvuseline (88% elanikest olid eestlased³), siis sõja, põgenemise, küüditamiste ja Nõukogude okupatsiooni aegse sisserände tulemusena eestlaste hulk vähenes märkimisväärselt ning kasvas ida poolt sisserännanud slaavi rahvaste osakaal. Ka vähemusrahvuste koosseis muutus: kui enne II Maailmasõda olid peamiselt vähemusrahvusteks venelased, sakslased ja rootslased, siis peale sõda olid sakslased ja rootslased lahkunud ning asemele tulnud slaavi (peamiselt vene) rahvusest sisserändajaid endise Nõukogude Liidu aladelt⁴. Mitmetes endistes tööstuspiirkondades ja suuremates linnades on tänagi venelaste osakaal suur ning mõnedes Kirde-Eesti linnades on eestlased suures vähemuses.

21. sajandi avatus Euroopale ja ka muule maailmale muudab Eesti elanikkonna rahvuslikku koosseisu tõenäoliselt senisest veelgi kirevamaks. Praegu elab Eestis ligikaudu 200 rahvuse esindajaid. Tõsi küll, mõned neist on esindatud vaid paari inimesega⁵. Peamised vähemusrahvused on jäänud samaks. Nendeks on peamiselt slaavi rahvused, kellede hulgest on kasvamas ukrainlaste osakaal⁶. Lisandunud on aga näiteks Aasia ja Aafrika päritolu inimesi, kes on siia saabunud töö- või õpirändega. Edaspidi võib tõenäoliselt pidada välispäritolu rahvastiku osakaalu kasvu, mis esitab meie riigile väljakutseid usulise ja kultuurilise mitmekesisusega toimetulekuks kõige laiemas mõttes. See puudutab ka kirikuid ning religiooniga seotud teemade õpetamist.

3. Eesti elanikkonna usuline jaotumine

Eestlased on ajalooliselt olnud peamiselt luterlased. Siinsetest vähemusrahvustest aga slaavi rahvaste esindajad peamiselt õigeusklikud; sakslased, soomlased ja lätlased peamiselt luterlased; poolakad ja leedulad katoliiklased; tatarlased moslemid ning juudid juudiusulised. Teatud Eesti piirkondades nagu näiteks Eesti kagunurgas Setomaal, Pärnumaa rannikualadel ja Kihnu saarel elavad eestlased on olnud õigeusklikud. Tänapäeval on pilt muutunud usuliselt kirjumaks ning põhiosa elanikkonnast ei tunnista ühtegi usku. Rahvusvahelised võrdlevuuringud nagu näiteks

¹ Samas.

² Samas.

³ Eesti Statistikaameti veebileht, <https://vana.stat.ee/60202>, 04.08.2021.

⁴ Tiit, Ene-Margit. <https://www.stat.ee/et/uudised/millised-rahvused-elavad-estis>, 02.08.2021.

⁵ samas.

⁶ samas.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Euroopa Väärtuste Uuring (*European Values Study*) on näidanud, et Eesti elanike, eelkõige aga Eesti eestlaste traditsioonilisest kristlusest eemaldumise määr on üks suurimaid Euroopas¹.

2000. ja 2011. aastal toimunud Eesti Statistikaameti rahvaloenduste käigus oli pärast 66 aastast vaheaega taas võimalik inimeste religioosse enesemääratluse kohta küsimusi esitada.² Nõukogude okupatsiooni aegsetel rahvaloendustel oleks see olnud mõeldamatu, sest kõik religiooni puudutav oli avalikust ruumist välja tõrjutud või häbimärgistatud. Kuigi vaid kahe küsimuse esitamine inimeste usu kohta rahvaloenduse käigus jääb paratamatult mõnevõrra kitsaks võrreldes religioonisotsioloogiliste küsitlustega, on rahvaloenduste eeliseks see, et tegemist on suuremahulise andmestikuga, mis võimaldab saada infot ka väiksemate usuliste ja rahvuslike rühmade kohta, kes küsitlusuuringute valimis ei kajastu. See on rahvaloenduste suureks eeliseks.

Rahvaloendustel esitati kaks küsimust – kas vastaja peab mingit usku omaks³ ja teise küsimusega täpsustati usk⁴. Kuidas elanikud 2000 ja 2011 uskkondade vahel jaotusid ja milline oli 10 aasta jooksul toimunud muutus? 2000. aastal pidas mõnda usku omaks 29,2% eesti elanikest. Ülejäänute seas oli nii usu suhtes ükskõikseid (34,1%), ateiste (6,1%), religiooniküsimusele vastamisest keeldujaid (8%) kui ka neid, kes vastata ei osanud (14,6%) või kes jätsid lihtsalt sellele kui vabatahtlikule küsimusele vastamata (8%).⁵

Levinuim usk oli 2000. aastal luterlus, mida tunnistas 13,6% rahvastikust. Teisel kohal oli õigeusk, mida tunnistas 12,8% rahvastikust. Need olid ülekaalukalt suurimad uskkonnad. Neile järgnesid tunduvalt väiksema pooldajaskonnaga baptism, roomakatoliiklus, nelipühilus, vanausuliste kogukond, adventism, metodism ning arvukad kristlikud üksikkogudused, mille liikmed end sageli konfessionaalselt isegi määratleda ei soovi, vaid lihtsalt „kristlasteks“ nimetavad. Mittekristlikest kogukondadest suurim on jehoovatunnistajate oma.⁶

¹ Täpsemalt on sellest kirjutanud nt Jaanus, Eva – Liisa; Unt, Marge (2012). Eestimaalaste religioossus Euroopa taustal. *Astu alla rahva hulka. Artikleid ja arutlusi Eesti elanikkonna vaimulaadist* (toim E. Jõks), 213–229.

² Tiit, Ene-Margit. Eesti elanike suhtumisest usku. *Eesti Kirik*. <http://www.eestikirik.ee/uploads/2013/09/Eesti-elanike-suhtumine-usku.pdf>, 26.04.2018.

³ Võimalus oli valida ka variant, et isik ei soovi usuküsimusele vastata.

⁴ Usu täpsustamisel kasutati esimese võimalusena valikvastuseid, teise võimalusena klassifikaatorit ja kolmanda võimalusena teksti (usulahu nimetuse) kirjutamist vabaväljale – Eesti Statistikaameti 2011. aasta rahva ja eluruumide loenduse juhendmaterjal. Statistikaameti veebileht <https://www.stat.ee/metoodika> (29.03.2018).

⁵ Samas.

⁶ Eesti Statistikaameti andmebaas, <https://andmed.stat.ee/et/stat>, 05.08.2021.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

2011. aasta rahvaloendusel oli usuga seotud inimeste osakaal rahvastikus peaaegu sama: mõnda usku pidas omaks 29,3% rahvastikust (35,1% nendest, kes soovisid ja oskasid vastata). Muutunud oli aga uskude järjestus. Esikohale oli tõusnud õigeusk (16,1%), luterlaste osakaal oli kahanenud (9,9%). Õigeusklike arv oli kasvanud nii eestlaste kui mitte-eestlaste hulgas¹. Enamike kristlike kogukondade arv Eestis on paraku langustrendis. On aga mõningaid erandeid nagu näiteks juba nimetatud õigeusk. Samuti on trend positiivne kristlike vaba- ja üksikkoguduste puhul. Muudest maailmareligioonidest on Eestis ühe koguduse näol esindatud islam. Siiski on sinne kogudus väike, praktiseerivaid moslemeid vähe² ning rahvaloenduse statistikaski nad tooni ei anna. Statistilise osakaalu mõttes marginaalsed on ka Kaug-Ida päritolu religioone praktiseerivad kogukonnad.

Rahvaloendusel esitatud küsimuse puhul tekib aga probleem, et see mõõdab pigem inimese identiteeti kui kuuluvust või tegelikku usulist käitumist. Kuna eesti venelaste jaoks seostub õigeusk nende rahvusliku identiteediga (eestlaste identiteedi seos luterlusega ei väljendu nii otsesel viisil), siis nimetavad õigeusku „omaks“ ilmselt ka paljud sellised vastajad, kes tegelikult usuliselt kuigi aktiivsed ja kirikuga seotud ei olegi.³ Sama fenomen on võimalik ka siinsete armeenlaste ja nende kiriku osas.⁴ Eestlaste puhul aga võib rahvusliku identiteedi ja usu seos mingil määral ilmned hoopis uuspaganliku maausu nimetamisel „omana“: mitte kõik rahvaloendusel kirja pandud maausulised ei pruugi aktiivselt selle kogukonnaga seotud olla.

Seega, teatud kirikud ja usuliikumised on ajalooliste traditsioonide tõttu selgelt rahvuse järgi piiritletud: usklikud venelased (ja teised slaavi rahvad) peavad enim omaks õigeusku. Eestlased enim luterlust. Nagu juba enne nimetatud, siis maausku peavad samuti omaks põhiliselt eestlased, kuna vastav liikumine esitleb end traditsioonilise iidse Eesti muinasusundi taastajana. Ka armeenia ja juudi kogudustega on asi selge – need on etniliselt piiritletud. Ülejäänud Eestis tegutsevad suuremad kirikud ja kogudused on aga mitmerahvuselised ning pole seotud kindlate rahvuslike identiteetidega. Nii näiteks ei puuduta usu ja etnilise kuuluvuse seos nii-öelda uuemaid kristlikke kogukondi nagu näiteks adventistid, metodistid ja baptistid. Nendega liitunud on antud kogudustega individuaalse käitumise ja hoiakute tasandil rohkem isiklikult seotud ja nende puhul peegeldavad ka rahvaloenduse tulemused paremini tegelikku olukorda. Nendes kirikutes on märkimisväärselt palju vene rahvusest inimesi, nii et

¹ Tiit.

² https://et.wikipedia.org/wiki/Islam_Eestis, 04.08.2021.

³ Kilemit, Liina (2013). „Mida näitavad viimase rahvaloenduse andmed eestimaalaste usust?“. Veebiajakiri „Kirik ja teoloogia“. <https://kjt.ee/2013/05/mida-naitavad-viimase-rahvaloenduse-andmed-eestimaalaste-usust/>. 05.08.2021.

⁴ Eesti Statistikaameti andmebaas, <https://andmed.stat.ee/et/stat>, 05.08.2021.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

koguduste töö käib kohati paralleelselt mitmes keeles. Ka suhteliselt arvukates jehoovatunnistajate kogudustes on märkimisväärselt palju venekeelseid liikmeid. Roomakatoliku kirik on mõistagi globaalne ning ka nende liikmeskond Eestis on paljurahvuseline.

Rääkides õigeusust Eestis tuleb märkida, et Eestis tegutseb kaks õigeuskirikut – Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirik ja Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik. Neist esimene kuulub Moskva ja kogu Venemaa patriarhi kanoonilisse jurisdiktsiooni, teine aga on autonoomne kirik Konstantinoopoli oikumeenilise patriarhi jurisdiktsioonis. Käesoleva artikli maht ja suunitlus ei võimalda peatuda kahe kiriku kujunemise põhjustel, küll aga tuleb ära mainida, et need kaks kirikut eristuvad rahvusliku koosseisu osas: Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kiriku kogudused on peamiselt venekeelse ja Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku kogudused valdavalt eestikeelse liikmeskonnaga.

4. Eesti elanike usulised tõekspidamised religioonisotsioloogiliste uuringute valguses

Selleks, et peatuda siinsete rahvusrühmade ja nende religioosete ning maailmavaatelite hoiakute juures, peame pöörduma Eesti Kirikute Nõukogu üsna värske 2020. aastal läbiviidud religioonisotsioloogilise uuringu tulemuste poole¹.

Eelnevalt sai juba nimetatud, et mõnda usku peab rahvaloenduse andmete alusel omaks ligi kolmandik Eesti elanikest. Religioonisotsioloogilise küsitluse tulemusi analüüsides ilmneb aga täpsem pilt inimeste usulistest identiteetidest. Neile pakuti ankeedis välja rida identiteete, mille hulgast said nad valida endale sobiva. Meelepärase identiteedi puudumisel loetelust said nad endale sobiva identiteedi ise lisada. Tulemused olid järgmised: vaimseks, kuid mitte religioosseks inimeseks peab ennast 28% Eesti elanikest, mittereligioosseks 24%, religiooni suhtes ükskõikseks 22%, usklikuks 19%, religiooselt või vaimselt otsijaks 9%, ateistiks 9% ja mitte ühekski neist 7%. Kuigi enda otsesõnu usklikuks nimetajate hulk oli selle küsimuse kohaselt väike, ütles siiski järgmise küsimuse juures 63% vastanutest, et tunnevad kristlusega lähedust. Mõnda kogudusse või usuliikumisse kuulub 2020. aasta andmete alusel 22%

¹ Uuringu „Elust, usust ja usuelust 2020“ küsitlustöö läbiviijaks oli uuringufirma Eesti Uuringukeskus OÜ. Küsitlus toimus 25.11.2020 - 31.12.2020, veebiküsitlust kombineeriti postiküsitlusega. N=1000. Ankeet ja uuringu kontseptsioon valmistati ette tellija poolt, kelleks oli Eesti Kirikute Nõukogu. Käesoleva artikli autor osales selle küsitluse ettevalmistamisel ekspertide rühma koosseisus.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Eesti elanikest ja ristitud on 57%. Samas vaid 16% käib jumalateenistustel vähemalt 3-4 korda aastas.¹

Varasem uurimine on näidanud, et mitmetel ajaloolis-kultuurilistel põhjustel ongi enese sõnasõnalt „usklikuks“ nimetajate hulk väike ega pruugi täiel määral peegeldada nende hulka, kes end tegelikult kristlusega vähemalt mingil määral seostavad ja ehk ka mõnda kogudusse kuuluvad. Erinevatel aastatel tehtud Eesti Kirikute Nõukogu küsitluste põhjal on end kristlasena identifitseerinud ligikaudu 23-25% vastanutest. Seega on tegelikult raske üheselt öelda, kui paljusid inimesi tänases Eestis võib kristlike kirikutega otseselt või kaudselt seotuks pidada.

Olgu siinkohal kõrvalepõikena märgitud, et eelnevalt nimetatud uuspaganliku maausuga tunneb teatud lähedust 31% vastanutest.² Kuna maausule omistatakse mõnikord loodussõbralikku ja keskkonda säästvaid hoiakuid, ristub poolehoid sellele usundile ilmselt ka teatud ökoloogiliste seisukohtadega ega tähenda tingimata osalust vastavas religioosses kogukonnas. Ka ida religioonid pakuvad meie inimestele huvi. Nendega tunneb lähedust isegi 24% vastanutest³.

Mille poolest erinevad aga siinsete suurimate rahvusrühmade – eestlaste ja venelaste usulised ja maailmavaatelised hoiakud? Läbi aastate tehtud „Elust, usust ja usuelust“ küsitluste tulemused näitavad, et üldiselt on siinsed venelased kristlikumad kui eestlased: nad seostavad end rohkem kristliku (eelkõige siis õigeusu) kirikuga, on rohkem ristitud, käivad sagedamini kirikus ja nende usulised tõekspidamised on rohkem kristlikud kui eestlaste omad. Samuti on nad konservatiivsemad teatud moraali ja väärtusküsimustes. Nimelt on Eesti Kirikute Nõukogu küsitlustes esitatud küsimusi ka antud aspektide kohta. Samuti on tuntud huvi, kuidas inimesed suhtuvad näiteks eutanaasiasse, aborti, kloonimisse, homoseksuaalsetesse või abieluvälistesse suhtesse. Eestlased seevastu on rohkem avatud uue vaimsuse ja ida religioonide suunas, vähem seotud kristlusega ning liberaalsemad eelnimetatud elunähtuste ja moraaliküsimuste osas.⁴

Põhjusi, miks kahe rahvusrühma hoiakud ja arusaamad antud küsimustes erinevad, on palju. Need on seotud paljude ajalooliste ja kultuuriliste teguritega ning paratamatult sügavuti neid käesoleva artikli raames analüüsida ei jõua. Lühidalt ehk siiski mõnedest enamdiskuteeritud mõjuteguritest.

¹ Eesti Kirikute Nõukogu küsitlus „Elust, usust, usuelust 2020“.

² Samas.

³ Samas.

⁴ Elust, usust ja usuelust 2010, 2015.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Nagu eelnevate andmete põhjal võite järeldada, ei ole kristlike kirikute ja koguduste mõjujõud Eesti ühiskonnas tänasel päeval kuigi suur. Vaatamata sellele, et peale Nõukogude Liidu lagunemist ja okupatsioonivõimu poolt korraldatud kirikuvastase poliitika lõppemist tekkis 1980ndate lõpus ja 1990ndate lõpus korraks nn usubuum kui korraga liitus kirikutega väga palju inimesi¹, jäi see siiski ajutiseks ning kirikute ja koguduste liikmeskonnad hakkasid järgnevatel aastakümnetel uuesti kahanema. Mõistetavalt on meie ühiskonna dekrastianiseerumist eelkõige mõjutanud enam kui pool sajandit kestnud Nõukogude okupatsioonivõimude kirikuvastane survepoliitika, mille tulemusena vaenatud kirik kaotas oma ühiskondlikud väljundid ja võimaluse evangeeliumi kuulutada. Teiselt poolt eemaldusid hirmutatud inimesed repressioonide kartuses kirikust ja ei julgenud ka oma lapsi kristlikult sotsialiseerida. Nii kasvasid üles terved põlvkonnad, kelle teadmised kristlusest oli peaaegu olematud või siis asendatud eelarvamuste ja väärarusaamadega. Seega võime öelda, et kristlik traditsioon Eestis katkes nii ühiskonna kui ka perekondade tasandil ja see on tänase sekulariseerituse taseme üheks peamiseks mõjuteguriks². Kuid mitte ainult. Moderniseerumise ilmingud hakkasid siin maad võtma samal ajal kui teisteski Euroopa riikides juba enne II Maailmasõda. Ning lisaks, kui eelnevalt oli juttu sellest, et siinsete venelaste suuremat religioossust toetab õigeusu seos venelaste rahvusliku identiteediga, siis eestlaste puhul selline seos nii otseselt ei väljendu. Või kui väljendub, siis mõneti teistsugusel moel. Põhjuseks on asjaolu, et 19. sajandi teisel poolel, kui hakkas tekkima eestlaste rahvuslik eneseteadvus, rahvuslik poliitiline ja kultuuriline mõtlemine, domineerisid vaimulikkonna seas tollase ühiskonna eliidi moodustanud baltisakslased. Tärkav eesti rahvuslus ja eliidi kontrollitud kirik jäid ühiskonna vastandpooltele, mis paraku tõi kaasa selle, et tekkivas eestlaste enesemõistmises ja rahvuslikus narratiivis jäi kristlik kirik tagasihoidlikule kohale.³ Paraku mõjutab see meie enesemõistmist tänaseni.

¹ Ateistliku surve lakates said kirikud hakata taas vabalt tegutsema ning inimeste huvi ja tung kirikutesse oli suur. Paljud, kes seda seni polnud julgenud teha, lasid end ristida ja leeritada. Eestlaste hulgas toimus massiline kirikutega liitumine mõnevõrra varem kui venelaste hulgas. Siiski jäi nn usubuum lühikeseks. Ühelt poolt ei suutnud kristlikud kirikud sedavõrd kiiresti muutunud olukorraga kohaneda ning teiselt poolt jäi aastakümnete jooksul kristlusest võõrandunud põlvkondadele kirikus räägitav ilmselt kaugeks ja arusaamatuks ning ei suutnud inimesi piisavalt kõnetada.

² Vt nt Rimmel, A., Altnurme, R. (2018). Religioon, riik ja ateism. *Eesti kiriku- ja religioonilugu* (toim R. Altnurme), 210–224.

³ Karo, V. K. (2007). Rahvuslikud narratiivid ja religioon. *Mitut usku Eesti II: valik usundiloolisi uurimusi: kristluse eri* (toim L. Altnurme), 13–46.³ Vihuri, V. (2012). Eestlane ja ristiusk kirikutegelaste pilgu läbi. *Astu alla rahva hulka. Artikleid ja arutlusi Eesti elanikkonna vaimulaadist* (toim E. Jõks), 24–48.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

5. Usulise mitmekesisuse ja multikultuursuse väljakutsed ja võimalused täna Eestis

Erinevate rahvuslike ja usuliste rühmade läbisaamist täna Eestis või julgelt nimetada rahulikeks ja pigem koostööle orienteerituteks. Nimetan siinkohal mõned mehhanismid, mis seda toetavad.

Eesti Vabariigi Põhiseaduse §40 kohaselt on igapäevaelus südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus. Kuulumine kirikusse ja usuühingusse on vaba. Riigikirikut ei ole. Igapäevaelus on vabadus nii üksinda kui ka koos teistega, avalikult või eraviisiliselt täita usutalitusi, kui see ei kahjusta avalikkust korda, tervist ega kõlblust.¹ Seega paneb põhiseadus juriidilise aluse olukorrale, kus kõigil on võimalus uskuda südametunnistust mööda, oma usku kuulutada ja asetab kõik religioonid, hoolimata nende päritolust ja taustast, võrdsesse olukorda juhul kui need pole kuidagi ohtlikud ühiskonnale või üksikisikutele.

Eestis tegutsevad kristlikud kirikud ja ka mõned koguduste liidud kuuluvad Eesti Kirikute Nõukogusse, mis peab liikmeskirikute vahelist teoloogilist dialoogi, edendab oikumeenilist suhtlust ning on kristlike kirikute poolseks ühiseks suhtluspartneriks riigile. Kirikute Nõukogu pakub kirikutele ka ühist platvormi ühiskonnale suunatud töös. Nii näiteks on seal esindatud sellised töösuunad nagu meedia, haridustöö, religioonisotsioloogia, kaplanaat, oikumeenika, eluväärtused ja eetika, noortetöö, ühiskonnatöö ja rahvusvahelised suhted². Eesti väiksust arvestades on näiteks kogu ühiskonda hõlmavaid suuri religioonisotsioloogilisi uuringuid otstarbekas korraldada ühiselt, kuna väiksematele religioossetele kogukondadele käiks see tõenäoliselt üle jõu. Kirikute nõukogu taoline organisatsioon soodustab enesest mõistatavalt erinevate usuliste ja ka rahvusrühmade (sinna kuuluvad nt mõlemad õigeuskkirikud) teineteisemõistmist ja koostööd.

Vähemusrahvuste suure osakaalu tõttu on nende integreerimine Eesti ühiskonda olnud kogu iseseisvuse aja suure tähelepanu all. Väga oluliseks peetakse keeleõpet, sest just eesti keele oskus on „võtmeks“ siinsesse ühiskonda. See võimaldab olla kaasatud ühiskonnas toimuvasse ja pakub kõige mitmekesisemaid osalemisvõimalusi. Samuti tuleb oluliseks pidada seda, et keeleoskus teeb muuhulgas võimalikuks ka kohalikus informatsioonis osalemise, läbi mille tekib arusaam meie riigi ja rahva püüdlustest ja väärtustest. Puudujäägid integratsiooni valdkonnas annavad ennast paraku kõige valusamalt tunda ühiskonna kriisihetkedel. Nii juhtus ka Covid-19 pandeemiaga seotud kriisi ajal, mil info piirangu- ja vaksineerimismeetmetest jõudis hilinemisega nende

¹ Eesti Vabariigi Põhiseaduse §40, <https://pohiseadus.ee/sisu/3511>, 05.08.2021.

² http://www.ekn.ee/sisu.php?lehe_id=5

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

vene keelsete inimesteni, kes eelistavad vähese keeleoskuse tõttu jälgida vaid Venemaa meediakanaleid ning jäid seetõttu kõrvale kriisis olulisest operatiivsest infovoost.

Eelnevalt sai mainitud, et meie kõige suuremad kirikud – luterlik kirik ja Moskva patriarhaadi õigeuskirik - on ajaloolistest traditsioonidest tulenevalt suurel määral üherahvuselised. Teistsugune on olukord aga nn uemate kristlike kirikute ja kogudustega (eelkõige nt evangelikaalsed või karismaatilised üksikkogudused ja koguduste liidud). Kui ülejäänud ühiskonna puhul räägitakse sageli teatud rahvusliku eraldumise ohust (venekeelsed koolid, kultuuriasutused, töökollektiivid, teatud geograafilise-ruumiline eristumine, mis loovad olukorra, kus eri rahvusest inimesed omavahel kuigi sageli ei kohtugi), siis eelnimetatud religioossed organisatsioonid pakuvad platvormi erinevate rahvuste ühiseks tegutsemiseks. Ka mujalt maailmast siia kolivad kristlased on sageli alati nende kogudustega liituma.

Politoloog Alar Kilp väidab oma 2007. aastal ilmunud artiklis „Usk lõimumise edendajana“, et religioossetel organisatsioonidel, nii kirikutel kui ka sektidel, on potentsiaali toimida lõimijate ja sotsiaalse kapitali loojatena juhul, kui nad on piisavalt avatud. Silmatorkavalt edukad olevat Eestis selles osas näiteks jehoovatunnistajad, nelipühilased ja vabakogudused, kuhu kuulub nii eestlasi kui mitte-eestlasi. Need kogudused peavad usulist pöördumist olulisemaks kogukondlikust kuuluvusest ja sinna kuulub eri rahvustest inimesi. Suurtel kirikutel aga, eelkõige muidugi luteri ja õigeusu kirikutel, mis on rohkem seotud rahvuslike traditsioonidega, on kalduvus jääda ühiskonna eri poolustele. Baptistide liit ühendab küll nii vene- kui eestikeelseid kogudusi, kuid nende omavahelised suhted olevat Kilbi sõnusti nõrgad. Tavaline vastaja siiski näeb lõimija-potentsiaali ka suuremates kirikutes.¹ Käesoleva artikli seisukohast on tegemist igati olulise tähelepanekuga, mis kindlasti vääriks edasist arutelu ja tähelepanu.

Sotsioloogid Roots, Lilleoja, Beilmann täheldasid 2015. aasta Integratsiooni monitooringu andmete põhjal, et peaaegu kõigi Eesti ühiskondlike institutsioonide vastu on muust rahvusest elanike usaldus väiksem kui eestlaste oma, välja arvatud kohalikud omavalitsused, mida usaldatakse eestlastega samal määral, ja kirik, mida usaldatakse märksa enam². Kuigi tõenäoliselt mõtlesid muust rahvusest inimesed „kiriku“ all eelkõige õigeusu kirikut, on ka uuringutulemus igati tähelepanuväärne Eesti ühiskonna üldist sekulariseerituse taset silmas pidades. Kirik on selle ühiskonnagrupi jaoks autoriteet, kelle arvamust kuulatakse ning see teadmine võib osutada oluliseks

¹ Kilp, Alar (2007) „Usk lõimumise edendajana“ – Eesti Päevaleht. 28.09.18.

² Ave Roots, Laur Lilleoja, Mai Beilmann (2016) „Võrguühiskond kui missioloogiline võimalus. Kirjeldav osa“ – Kuhu lähed, Maarjamaa? Quo vadis Terra Mariana. Toim. Eerik Jõks. Eesti Kirikute Nõukogu. 321–336.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

ühiskonna kriisihetkedel, kui on vaja väljaspoole eesti keelset informuuri jäävaid inimesi kõnetada. Ka see uuringutulemus väärrib käesoleva artikli autori arvates edaspidi senisest suuremat tähelepanu ja arutelu.

Eesti Kirikute Nõukogu 2015. aasta religioonisotsioloogilise küsitluse käigus tunti huvi, kuivõrd Eesti elanikud toetavad kristlike kirikute osalust ja rolli teatud ühiskonnaelu küsimustes. Selgus, et üldiselt on põhiosa vastajaid kiriku tänase sotsiaalse rolli suhtes ühtviisi positiivselt meelestatud¹. Mõneti siiski kumas läbi mitte-eestlaste kartus, et kaasates vaid ühte, luterlikku kirikut, minnakse ühiskonna suurema rahvusliku polariseerumise teed ning lõhe ühiskonnas kasvab veelgi. Seega oli nendel puhkudel, kui venelased kiriku kaasamist ühiskonna asjadesse ka ei toetanud, siiski tegemist pigem integratsiooni küsimusega kui kirikuvastase hoiakuga. Tahetakse lihtsalt olla rohkem kaasatud. Teiseks paistab mitte-eestlaste puhul silma, et (õigeusu) kirikult eeldataksegi teatud distantsi, eemale hoidmist ühiskonna asjadest, keskendumist oma missioonile ja eesmärkidele ning ka sellisel puhul pole kiriku kaasamise vastases hoiakus tegemist tõrjuva suhtumisega kirikusse.²

6. Kokkuvõtteks

Käesolev artikkel andis lühikese ülevaate Eesti rahvuslikust ja usulisest jaotumisest, selle taustast ja arutles väga põgusalt, millised on usulisest mitmekesisusest ja multikultuursusest tulenevad väljakutsed tänapäeva Eestis.

Eesti ühiskond tervikuna on ajaloolistel põhjustel üsna sekulariseerunud ja kristlike kirikute ühiskondlik roll ei ole suur. Siiski on kirikute usaldusväärsus ühiskondliku institutsioonina märkimisväärne. See annab kirikutele platvormi ühiskonna asjades kaasa rääkida. Religioonisotsioloogilised küsitlused näitavad, et kuigi Eesti elanikest valdav enamik ennast usklikuks ei pea, suhtutakse kirikusse ja selle tegemistesse ühiskonnas üldiselt positiivselt.

Meie suurimad kirikud nagu luterlik kirik ja õigeusu kirikud on traditsiooniliselt rahvuslikud kirikud ehk siis sinna kuuluvad peamiselt ühe rahvuse esindajad. Uuemad kristlikud konfessioonid, koguduste liidud ja väiksemad üksikkogudused on seevastu sageli üsna paljurahvuselised, mis pakub suurepäraselt platvormi erinevate rahvusrühmade omavaheliseks suhtluseks, mis aitab kaasa paremale sidususele ühiskonnas.

¹ Paraku on see roll siiski üsna tagasihoidlik.

² Kilemit, Liina (2018) „Eestlaste ja mitte-eestlaste ootused kirikute sotsiaalsele rollile Eestis – kas kaks erinevat nägemust?“ – Kirik ja Teoloogia. 05.08.2021.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Kirikute suhteline autoriteet ja usaldusväärsus ühiskonnas ning osade konfessioonide kultuuriline ja rahvuslik mitmekesisus kujutavad endast potentsiaali ühiskonna sidustajate ja lepitajatena, mida tuleks edaspidi rohkem ühiskonna kui terviku huvides rakendada.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Kristlikud koolid Eestis

PhD Triin Käpp

Eesti

Käesolev artikkel koosneb kolmest osast: esmalt Eesti ühiskonna kirjeldamine väärtusparadigmast lähtuvalt, teiseks ülevaade kristlikest koolidest ning nende rollist Eestis ja kolmandaks avan Eesti kontekstis kristliku väärtuskasvatuse sünonüümina kasutatava hingehariduse mõistet. Antud artikkel baseerub minu doktoriväitekirjal „Kristlik väärtuskasvatus kristlikes koolides ning kristlike koolide roll Eesti ühiskonnas 21. sajandi algul“.

Eesti ühiskond ja väärtused

Eesti riigi osas võib öelda, et tegu on demokraatliku ühiskonnaga, mida saab kirjeldada erinevate väärtuskarakteristikute alusel. Maailma väärtuste uuringu tulemuste kohastelt paigutub Eesti ilmalik-ratsionaalsete riikide hulka¹, kohalik uuring „Mina. Maailm. Meedia“ kinnitab, et esikohal on füüsiline heaolu ja turvaline keskkond². Mõlema uuringu kokkuvõttes saab öelda, et pisut on Eesti ühiskond liikumas ka eneseteostuse kui olulise väärtuse suunal, kuid on siiski veel tugevalt ellujäämist väärtustavas skaala otsas.

Demokraatia pole aga ka midagi säärast, mida saab vaid ühte moodi mõista. Püüdmaks paremini mõista Eesti kui riigi suhet demokraatiasse, vaatlesin riigi alusdokumenti ehk põhiseadust, mis iseenesest on kompromiss erinevate ja kohati ka vastandlike väärtuste kaitsmisel. Nii nt on Hent Kalmo sõnastanud oma ettekandes „Väärtused Eesti Vabariigi põhiseaduses“³ sellest, kuidas põhiseadust on keeruline taandada vaid üksikutele väärtustele. Kui üldse, siis saab vaadata preambulat, kus on kirjas, et Eesti riik on rajatud vabadusele, õigusele ja õiglusele, kuid suuremas plaanis tuleb näha, et põhiseadus on mitmeid erinevaid väärtusi arendav dokument ning sageli ka kompromiss, mis võib kaitsta mitut vastandlikku väärtust. Nii toob Kalmo näitena

¹ World Values Survey „Findings and insights“, <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp> Vaadatud 14.05.2019.

² Peeter Vihalemm ja Anu Masso, „‘Mina. Maailm. Meedia’ meetodikast“, *Eesti ühiskond kiirenevas ajas. Uuringu „Mina. Maailm. Meedia.“ 2002–2014 tulemused.* (Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2017), 96–97.

³ Peetud 28.11.2014 Tartu Ülikooli eetikakeskuse ja Õiguskantsleri kantselei ühiskonverentsil „Rahva tahe – seadustega kujundatav või väljendatav“. Ettekanne on järelvaadatav <https://www.utv.ee/naita?id=21168>.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

kooseluseaduse diskussiooni, kus omavahel on otsekui vastandlikult kaitstud nii n.-ö. traditsiooniline perekond kui ka igäihe isiklik pereelu, olgu see siis milline tahes (viidates § 26 ja 27)¹.

See näitab ehedalt seda, et demokraatiaga kaasneb alati ka väärtusparadoks ehk võimalik ongi väga erinevaid väärtusi eelistada. See kandub edasi ka haridusvaldkonda. Kool ja ühiskond on omavahel äärmiselt tihedalt seotud ning mõistes ühiskonna väärtusi, võib teha ka oletusi, mida koolis väärtustatakse või siis saab siit teha iga kool järeldusi, mida oleks tarvis väärtustada, et soovitud suunas liikuda. Kuigi siin jääb ikka ja alati küsimuseks, kumb kumba rohkem mõjutab, kas kool ühiskonda või ühiskond kooli, seda tulebki näha pidevas vastastikmõjus.

Demokraatia mõistmiseks just 21. sajandil toon välja veel kaks olulist valdkonda: 1) enamuse ja vähemuse vahelised võimusuhted ning 2) a-kultuursus.

Enamuse ja vähemuse küsimust saab vaadelda nii gruppide kui ka indiviidide tasandil, mis mõlemad loovad ka silla koolikontekstiga. Hariduses räägitakse sageli võrdse sisu pakkumisest, samas kui õpilaste vajadused on väga individuaalsed, ning see toob alati kaasa küsimuse, kuidas tagada õiglane lähenemisviis, et igale õpilasele võimaldataks seda, mida temal on oma arenguks vaja. Eesti koolivõrk on üles ehitatud põhimõttel, et kõigil riigi elanikel peab olema võrdne ligipääs haridusele. Enamik koole on munitsipaalkoolid, mida haldavad kohalikud omavalitsused, on ka riigikoole, mis paiknevad haridusministeeriumi haldusalas (riigigümnaasiumid). Erakoolid saavad lisada maailmavaatelisi või pedagoogilisi nüansse (kristlik maailmavaade, waldorfpedagoogika jne.) ning õpetada aineid (nt konfessionaalne usuõpetus), mida riiklikul koolil ei ole õigust teha². Seetõttu on Eestis võimalik kristlikku/konfessionaalset kooli rajada üksnes erakoolina. Erineva suunitlusega erakoole oli Eestis 2021/22. õppeaastal 58, mis moodustab 11% kõikidest Eesti koolidest (517 üldhariduskooli)³.

Kristlike koolide kontekstis tuleb arvestada, et ennast kristlaseks pidavate inimeste arv on 2011. aasta rahvastiku ja eluruumide loenduse andmetel 28%⁴ ja EEU 2020 andmetel loeb end usklikuks 19% inimestest⁵. Tuleb tunnista, et statistiliselt on tegu vähemusega.

¹ Hent Kalmo, „Väärtustest Eesti Vabariigi põhiseaduses“ (Tartu Ülikooli eetikakeskuse ja Õiguskantsleri kantselei konverents: Rahva tahe – seadustega kujundatav või väljendatav?, Tallinn, 28. november 2014), <https://www.eetika.ee/et/28-november-2014>.

² Põhikooli riiklik õppekava §1, lg 7,8; Erakooliseadus §11, lg 5.

³ Haridus- ja teadusministeeriumi statistikaleht www.haridussilm.ee, vaadatud 21.10.2020.

⁴ Statistikaamet „Rahva ja eluruumide loendus 2011“, <https://www.stat.ee/rel2011>. Vaadatud 20.09.2017.

⁵ http://www.ekn.ee/doc/uudised/EUU2020_esmased_tulemused.pdf

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Mõiste a-kultuursus pärineb Jo Cairnsilt ja viitab nimelt 21. sajandi mitmekultuurilistele demokraatlikele ühiskondadele, kus üheskoos eksisteerivad kõrvuti erinevad kultuurid, kuid riiki ei juhi üks ja ainumane kultuur ehk teisisõnu – ei saa öelda, et kõik inimgrupid jagavad täpselt samu väärtusi ning lähtuvad sarnastest alusprintsipiidest. Puudub n-ö ühine teadvus.¹ Sanjay Seth läheb siit veel sammukese kaugemale, spekuloides idee üle, kas poleks üldse mõistlikum liberaalset ühiskonda kirjeldada kui indiviidide kogumit, kes ise valivad endale selles ühiskonnas kultuuri, kuid samas nendib, et selline lahendus jätab tähelepanuta kultuuri rolli inimest tervikuna vormida ning seetõttu tõenäoliselt ei vasta tõele².

Olukorra komplekssus võtab kokku Andrew Wright, kes kirjutab, et „arvestades meie valikute ja võimaluste paljusust, on aina keerulisem mõista seda mitmekülgset ja kompleksset maailma. See omakorda on tõenäoliselt ka põhjuseks, miks meie kultuur on jagunenud nii paljudeks erinevateks popkultuurideks ning me ei saa enam rääkida ühtsest kõrgkultuurist“³. Andmata siinkohal hinnangut kõrgkultuur vs. popkultuur on oluline tõdeda, et ühe kindla kultuurilise tõekspidamise puudumine toob kaasa ühiskonna fragmenteerumise.

Mõlemad teemad on olulised kristliku hariduse kontekstis, kuna kristlased ning kristlikud koolid on Eesti riigis vähemuses ning a-kultuurses ühiskonnas on äärmiselt oluline küsida, kes mingi huvigrupi väärtused paika paneb. Kuna koolis õpetatav on aluseks kogu ühiskonnale ning kooli ja ühiskonna väärtusruum ei saa oma olemuselt kuigi palju erineda, siis on oluline vaadelda, milliseid otsuseid koolid selles vallas on teinud ning millised on nende võimalused.

Lähtudes väitest, et üks praeguse aja suuremaid hariduslikke kriise on seotud faktiga, et kool ei ole enam seotud ühe konkreetse kogukonna ning selle väärtussüsteemiga⁴, võibki öelda, et a-kultuursus on korraka probleem ja võimalus. Probleem, kuna meie väärtused võivad üksteisest omajagu erineda ja me peame õppima erinevate väärtustega inimestega külge külge kõrval elama. Teisalt võib a-kultuursusega kaasneda aga juurtetuse või pidetuse tunne, kuna ühiskonnas ei ole alati ühist

¹ Cairns, Jo; Faith Schools and Society; Continuum International Publishing Group; New York, USA, 2009, 34

² Sanjay Seth, „Liberalism and the Politics of (Multi)Culture: Or, Plurality Is Not Difference“, *Postcolonial Studies* 4, nr 1 (aprill 2001), 70–71, <https://doi.org/10.1080/13688790120046889>.

³ Andrew Wright, *Religion, education, and post-modernity* (London ; New York: RoutledgeFalmer, 2004), 3.

⁴ Hargreaves, *Changing teachers, changing times*, 58. „The decline of the Judaeo-Christian tradition is the prime purpose underpinning schooling and teaching in a context of greater religious, cultural and ethnic diversity penetrating questions about the moral purposes of education. One of the greatest educational crises of the postmodern age is the collapse of the common school: a school tied to the community and having a clear sense of the social and moral values it should instill.“

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

konkreetselt kokku lepitud raamistikku, mida on kõige olulisem hinnata. Samas loob see ka võimaluse enamuse-vähemuse küsimuse juures anda suurem vabadus ka vähemusele lähtuda omaenda maailmapildist ning seda liberaalses demokraatias ju soodustama peaks. Koolivõrguga haakumine on tugev, kuna ka koolisüsteem on väga üldiselt enamuse poole kaldu ning võimalus luua suuremaid erisusi (arvestada enim vähemustega) on hetkel peamiselt erahariduse kätes. Kristliku hariduse kontekstis tuleb näha kristluse kui maailmavaate võimalust pakkuda teatud pidepunkti ning konkreetsemat väärtusilma, kuigi teisalt, nagu eelmises peatükis tõdesin, siis ka kristluse enese sees ei ole asjad sugugi mitte must-valged.

Uuring „Elust, usust ja usuelust 2015“ annab olulise sissevaate, kuidas kristlikke koole ning üleüldse religioonialast haridust Eesti ühiskonnas nähakse. Tuleb tõdeda, et kristlikud koolid on veel piisavalt uued ning vajavad enda n.-ö. „sissesõmist“ haridusmaastikule laiemalt. Loodan, et järgnevad uuringud toovad juurde võrdlusmaterjali, et näha, kas aastate jooksul teadlikkus tõuseb. Hirm ajupesuse ees pole ühiskonnast kuhugi kadunud ning huvitaval kombel nähakse kristlikke koole ka karmima distsipliiniga asutustena. Siiski prevaleerib suuremalt jaolt teadmatust, mis avaldub nii neis vastustes, kus vastajad otsesõnu oma teadmatust tunnistavad, kui ka müütilisusesse kalduvates arvamustes ajupesust jms. See omakorda on vastavuses maailma väärtuste uuringust ilmneva positsiooniga sekulaarses nurgas. Väga oluline oleks kordusuuring pärast seda, kui ka uuemaid kristlikke koole on lõpetanud juba arvestatav hulk lendusid (paljudel lõpetamas esimene lend aastal 2022), mis tähendaks, et suurem hulk ühiskonnast on kristliku kooliga ühel või teisel moel kokku puutunud. Samamoodi võimaldaks kordusuuring võrrelda, kas ja kui palju on Eesti maailma väärtuste skaalal nihkunud ellujäämiselt eneseteostuse poole ning kuidas see on mõjutanud hariduses väärtustatavat.

Selline on Eesti üldine väärtuspilt, kus kristlikud koolid oma väärtustega moodustavad ühe osa tervikust.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Kristlikud koolid Eestis

Eestis tegutseb kokku 12 kristlikku erakooli, millest enamik annavad põhiharidust, kuid aina enam liigutakse ka gümnaasiumi suunale. Õppeaastal 2021/2022 õpib neis kokku 2571 õpilast, neist 265 käib koolide juures tegutsevates lasteaedades¹. Kristlik konfessionaalne haridus on võimalik üksnes erakoolides, üldhariduskoolides on võimalik valikainena õppida religiooniõpetust, kuid ka seda õpetatakse üksnes osades koolides. Seega on kristlik haridus kättesaadav siiski väga vähestele osale Eesti ühiskonnast ning on oluline küsida järgnevalt: millist rolli kannavad vähemuses olevad kristlikud koolid ning kuidas valmistavad kristlikud koolid ette lapsi a-kultuurses või mitmekultuurilises liberaalses ühiskonnas elama ja toime tulema ning kas ja kuidas on omavahel seotud lapse identiteedi arendamine ning tema kasvatamine kodanikuks liberaalses ühiskonnas².

Kristlike koolide vajalikkus liberaalse demokraatia kontekstis tekitab kaks vastassuunalist arvamust:

- Kristlikke koole ei tohiks olemas olla, kuna selline eraldatus ei ole kooskõlas liberaalsete väärtustega.
- Kristlikud koolid on hädavajalikud, kuna on ainuke viis tagada erinevate maailmavaadetega inimestele võimalus oma lapsi sellest lähtuvalt õpetada.

Sääraselt lahknevad arvamused tulenevad suuresti liberaalsete väärtuste tõlgendusviisidest. Nagu juba eelnevalt nägime, siis seda, kes või mis on liberaalne, ei ole lihtne üheselt defineerida. Kirjeldan liberaalset demokraatiat peamiselt kui valitsemisviisi, mis loomulikult lähtub väärtushinnangutest, kuid samas ei eelda elufilosoofilist lahendust, vaid pigem viibki välja a-kultuurse lahenduseni ning kuna ka meie põhiseadus sätestab, et meie riigis on usu- ja maailmavaateline vabadus³, siis ei saagi siin eeldada ühte kõigile kehtivat maailmavaadet. Pigem peaks liberaalne demokraatia tagama, et on olemas mitmeid maailmavaateliselt erinevaid haridusasutusi ning seega on väide, et kristlikud koolid ei ole kooskõlas liberaalsete väärtustega, iseendale vasturääkiv.

Esimese seisukoha puhul on küsimus eraldamises – kartus on, et kristlikes koolides kasvavad lapsed „mingis mullis“, millel puudub „päriseluga“ reaalne side. Päriselu all

¹ <http://www.kristlik.edu.ee/kool/> Vaadatud 04.02.2022.

² Baker, *Swimming against the tide*, 11.

³ Eesti Vabariigi Põhiseadus § 40.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

mõistetakse siinkohal maailma, kus inimesed puutuvad igapäevaselt kokku erinevate kultuuridega ning elavad nendega kõrvuti. Kui kõik kristlike perede lapsed koondatakse kristlike koolide õpilaskonda, siis a) ei ole võimalik neil õppida ja elada kõrvuti teistsuguse maailmavaatega lastega ja b) ei ole ka teistel võimalik tundma õppida kristlikku maailmavaadet. Samuti olen vestlustes kohanud hirmu, et kristlik kool kultiveerib monokulturseid lapsi, kes on täiskasvanueas haavatavas positsioonis ning võivad mõjuda ühiskonnale destruktiivselt.

Teise seisukoha esindajate peamine argumentatsioon põhineb sellel, et lähtuvalt inimõigustest on meil südametunnistuse, usu- ja mõttevabadus¹ ning nagu eelpool viidatud, siis esmane sõna oma laste hariduse üle on vanematel². Kui vanema soov on, et laps kasvaks sarnases väärtusruumis nii kodus kui koolis, siis on vajalik, et oleks päriselt valik ning et oleks koole, mis defineerivad end läbi maailmavaatelise prisma. Käesoleval hetkel teevad seda Eestis peamiselt erakoolid.³

Oma sellekohases uurimuses vaatlesin seda küsimust veelgi täpsemalt neljast vaatenurgast lähtuvalt ning püüdsin läbi selle panna kokku laiema pildi ehk küsisin, milline on kristlike koolide roll 21. sajandi Eestis

- koolijuhtide pilgu läbi;
- uuringu „Elust, usust ja usuelust 2015“ taustal;
- Eesti üldisemas väärtuspildis;
- võrdluses teiste riikidega.

Kristlike koolide koolijuhtide pilgu läbi on kristlikke koole meie ühiskonnas tarvis selleks, et võimaldada kristlikele peredele väärtusühtne kasvatus nii kodus kui ka koolis, kus laps veedab suurema osa oma päevast ning täita lünk juhul, kui vanemad küll soovivad anda lastele ka usualast kasvatust, kuid isikliku kogemuse puudumisel jäävad sellega kohati hätta. Mõlemal juhul mängib olulist rolli ka vastava sõnavara omandamine ning julgus ja vabadus sõnavara kasutada. Siiski ei ole see üksnes kristlaste lastele mõeldud,

¹ Eesti Vabariigi Põhiseadus § 40.

² Eesti Vabariigi Põhiseadus § 37.

³ Näiteks võib tuua Eesti Kristlike Erakoolide Liidu põhimõtted <http://www.kristlik.edu.ee/new/mtu/>. Vaadatud 4.10.2017. Samuti on siinkohal oluline eristada maailmavaatelisi koole ning koolide sõnastatud väärtusi. Eesti koolidel on nõue, et neil peab olema arengukava ja seeläbi sätestatud ka kooli väärtused, seega iga kool on oma väärtused kirja pannud, kuid otseselt maailmavaatelistel koolidena tituleerivad end siiski pigem erakoolid.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

väärtusühtsust nähakse sageli ka laiemas mõttes. Taustal on siin ühiskondlik lünk, kus kristlikest väärtustest ei kõneldud, seega on suuresti vajaka elementaarsetest teadmistest religiooni vallas.

Uuringu „Elust, usust ja usuelust 2015“ tulemuste põhjal on näha, et suhtumine kristlikesse koolidesse on ettevaatlik. Toetavalt või pigem toetavalt suhtub kristlikesse koolidesse veidi alla poolte vastanutest, neist omakorda peaaegu pooled olid kristlased. Oma lapse paneks kristlikku kooli vastanutest pea iga viies, neist omakorda 2/3 olid kristlased.

Kristlike koolide tugevust nähti ennekõike vaimses kasvatuses, Jumala tundmises; teadmiste andmises kristluse, Piibli ja usukommete kohta; moraali ja eetika teemadega tegelemises. Teisalt välditakse kristlikke koole, kuna soovitakse, et lastele ei surutaks usuteemasid peale, pered ise ei ole kristlikud või ei peeta seda lihtsalt vajalikuks ning teadmine koolidest on vähene.

Kuidas sobitub see Eesti laiemasse väärtuspilti? Esimese vastuse annab eelpoolmainitud uuring EEU 2015, kus väljendati kõhklust kristlike koolide vajaduse osas. Veidi alla poole vastanutest arvasid, et need on vajalikud, mis on mõistetav, kui vaatleme, kus me asume Inglehardt-Welzeli maailma väärtuste kaardil. Meie tugev paiknemine sekulaar-ratsionalistlikus ja samas ellujäämisele suunatud sektoris näitab, et esiteks ei ole religioossed valikud meil ühiskonnana esmased, vaid üksnes 18,8% vastanutest ütleb, et religioosus on üks oluline omadus, mida lastes kasvatada. Sellisel taustal on mõistetav kas kerge skepsis kristlike koolide suhtes või lihtsalt arusaamatus nende vajalikkusest, mis EEU 2015 tulemustest läbi kumab. Kohati võib kristlikke koole näha vikaarkristluse võtmes – neisse suhtutakse positiivselt, aga oma laste jaoks valitakse mõni teine haridusasutus.

A-kultuurses või ka multikultuurses ühiskonnas on hariduse vallas kaks võimalust: kas teha igale kultuurigrupile omanäoline kool või pigem püüda toetada kultuuride omavahelist segunemist. Esimene vaatenurk rõhutab väärtusühtsust kodus ja koolis ning teine mitmekultuurilises ühiskonnas toimimise kogemuse saamist. See küsimus ei ole Eestis veel liialt üleval, kuid teiste riikide näitel võib probleemiks saada nii üks kui teine, nii segregeerumine kristlikes koolides (kristlased koonduvad kokku ega kohta teiste maailmavaadete esindajaid) või ka vastupidi kristlaste mittekohalolu munitsipaalkoolides (mittekristliku taustaga lapsed ei kohta kristlastest eakaaslast). Seda teemat tuleb teadvustada, samas, arvestades kristlike koolide marginaalsust käesoleval hetkel, siis ei saa seda ka liigselt rõhutada. Arvesse tuleb siinkohal võtta ka asjaolu, et kristlikes koolides ei

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

õpi üksnes kristlaste lapsed, vaid ka siin on väga mitmesuguse taustaga peresid. Selle küsimuse teine pool on lapse identiteedi kui tervikliku minapildi arenemine, mis on lihtsam, kui laps omandab kindlamad juured, mida väärtusühendus kodus ja koolis toetab. A-kultuurses ühiskonnas toetab säärane lähenemine lastele konkreetsemate „juurte“ andmist. Johan de Jongi ja Ger Sniki¹ poolt välja toodud skaalal mõõdukad – tugevad usukoolid, kuuluvad Eesti kristlikud koolid mõõdukate usukoolide alla. Koolid lähtuvad ühest konkreetsest usulisest traditsioonist, aga annavad laiemad teadmised ka teistest religioonidest ja erinevatest usulistest lähenemistest, mis toetab õpilaste hilisemat hakkamasaamist ka mitmekultuurilises keskkonnas.

Kokkuvõtlikult võib öelda, et kristlike koolide roll Eestis on väga mitmetahuline ning kindlasti on siin erinevatel osapooltel ka erinev nägemus. Tervikuna saab öelda, et see suurendab vanemate valikuvabadust oma laste haridusteel. Kristlikud koolid täidavad paljude perede jaoks ühiskondlikku lünka, kuna ise ei osata oma lastele religioonialast haridust anda. Olles lähtuvalt kehtivast erakooliseadusest Eesti koolivõrgu täisväärtuslikuks osaks, on kristlikel koolidel võimalik olla ka omamoodi laboriteks, kus kasutatakse hariduse andmisel erinevaid lähenemisviise. EEU 2015 andmetel nähakse kristlike koolide tugevust eeskätt teadmiste andmises usu kohta, uues uuringus kahjuks seda küsimust enam sees ei olnud, seega 2020 aasta andmed puuduvad. Omamoodi vastuolulisena võib kõlada väide, et sageli võivad kristlikud koolid Eesti kontekstis olla mitmekultuurilisemad kui muudes riikides, kuna väärtuskasvatus ja identiteediga seotud küsimused on siin rõhutatult esil ning turvalises keskkonnas antakse lastele usuline sõnavara, millega oma usulisi arusaamu väljendada ning kaaslastega jagada, samas kui munitsipaalkoolis säärane võimalus enamasti puudub. Ühiskonnas, mida saab kirjeldada märksõnadega liberaalne demokraatia ning a-kultuursus, on kristlik haridus üks võimalik lähenemine teiste seas.

Hingeharidus

Kristlike koolide kontekstis võib kohata sõna väärtuskasvatus asemel või kõrval ka mõistet hingeharidus. Seda mõistet ei kasutata üksnes kitsalt kristlikus (kooli-) kontekstis,

¹ Jong, Johan De, ja Ger Snik. „Why Should States Fund Denominational Schools?“ *Journal of Philosophy of Education* 36, nr 4 (2002): 573–87.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

vaid see on saanud ka laiahaardelisema kasutuse¹. Eesti keele seletav sõnaraamat sellist sõna ei tunne, seega võib arvata, et terminina on see kasutusele võetud üpris hiljuti. Samas on hinge harimisest ja hinge eest hoolt kandmisest kui sellisest räägitud ikka ning hinge harimisest on juttu ka ühes eestlaste tüvitekstis Oskar Lutsu „Kevades“.

Kristlikud koolid kasutavad mõistet hingeharidus kui väärtuskasvatusega seonduvat olulist mõistet, tihti kasutatakse seda sünonüümina just kristlikule väärtuskasvatusele. Usuõpetusel on oluline roll hingehariduse andmisel, kuid kindlasti ei tegeleta sellega üksnes siin. Nii näiteks sätestab Tartu Luterliku Peetri Kooli arengukava järgmist:

„Kristlik väärtuskasvatus ehk hingeharidus: Peetri kool annab hingeharidust, mis:

– lähtub kristlikust eetikast ja üldinimlikest väärtustest ning loob aluse ühiskondlikult vastutustundliku ja kodanikuühiskonna põhimõtteid austava isiksuse kujunemiseks;

– tutvustab kristlikku kultuuri, luterlikku traditsiooni, Eesti kultuuripärandit ning ajaloolise Peetri kooli ajalugu.“²

Kaarli Kooli arengukavas on kirjas:

„Püüdleme vaimse kasvamise – sisemise hingehariduse täiustumise suunas.“³

Defineerin seega kristlike koolide vaatenurgast lähtuvalt hingehariduse mõiste alljärgnevalt: Hingeharidus on kõik see, mis lisandub koolis teadmistele, see on tegelemine õpilase hoiakute ja väärtustega, vastamine tema küsimustele, mis puudutavad inimeseksolemist ning tegutsemist siin Jumala loodud maailmas.

Ingliskeelses maailmas on lähim vaste hingeharidusele *spiritual education*. Siinkohal tuleb kindlasti märkida, et spirituaalsuse tähendusväli erineb kultuuriti ja seega tuleb seda vaadelda teatud reservatsiooniga. Näiteks kirjutab Kanada uurija Joyce E. Bellous inklusiivsest spirituaalsest haridusest kui millestki, mis aitab meil luua ühendusi üksteise

¹ Näiteks: Petrone Prindi kodulehel <https://petroneprint.ee/lasteraamatud/sari-mis-opetab-ajalugu-ja-annab-hingeharidust/> ja Virumaa teataja <https://virumaateataja.postimees.ee/2266931/kultuur-reaktor-tostab-kilbile-hingehariduse>.

² Tartu Luterliku Peetri Kooli arengukava 2016–2019 http://www.luterlik.edu.ee/wp-content/uploads/2016/03/TLPK-arengukava_2016-2019-1.pdf.

³ Kaarli kooli arengukava 2016–2019, <https://www.kaarlikool.ee/wp-content/uploads/2017/10/KAARLI-KOOLI-ARENGUKAVA-2016-2019.pdf>.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

ja maailmaga. Spirituaalse hariduse eesmärk, tema sõnul, on anda inimestele vahendid, kuidas end spirituaalselt väljendada läbi sõna, emotsioonide, sümbolite ja tegutsemise.¹

Omaette küsimus on ka, kas hingeharidus või spirituaalne haridus kuulub kindlasti kokku mõne religioosse suunaga või saab see olla ka n-ö usuneutraalne. Üks oluline selleteemaline diskussioon toimus 1990ndatel Suurbritannias, kus spirituaalne haridus on üks hariduse olulistest eesmärkidest². Toon siinkohal ära mõningate autorite mõtteliinid, kirjeldamaks vastandlikke lähenemisi spirituaalsele haridusele, nimelt Nigel Blake'i, David Carr ja Jeff Lewise mõtete kokkuvõtted.

David Carr küsib esmajoones sõna „spirituaalne“ tähenduse üle, mille juures ei ole lihtne leida selget lahendust, kuna tegu ongi äärmiselt kompleksse mõistega. Eriliselt rõhutab ta selle seotust transtsendentsega ning seetõttu leiab, et spirituaalne haridus peaks siiski jääma konkreetsete õppeainete valdkonda ega saa olla midagi üleüldist ja holistilist.³ Seega lubab Carr spirituaalse hariduse küll kooli, aga ei näe seda millegi üldisena, vaid ühe õppeainena teiste seas.

Päris tõsiselt lööb spirituaalse hariduse ja muu hariduse lahku Nigel Blake, kes väidab, et spirituaalsus ja kooliharidus ei saa kuidagi käia käsikäes, kuna on vastanduvad arusaamad ning spirituaalsus peaks alati käima käsikäes konkreetse religioosse arusaamaga ning kuulub kokku kirikute ja kloostrite õpetuse ning traditsioonidega, mis aga ei sobitu riikliku koolikontekstiga.⁴ Neid kahte arvamust võib näha ühelt poolt sarnasena: spirituaalne haridus tuleb hoida eraldi, see on otsekui eristus püha ja profaanse vahel. Teisalt on need äärmiselt erinevad kui vaadata seda, kas spirituaalne haridus üldse kuulub kooli juurde või mitte. Sarnaselt väidab Pike, et tegelikult saab kogu kristiku haridusega seonduva probleemistiku taandada küsimuseni, kas maailma saab jagada era- ja avalikuks sfääriks, paigutades religioossuse üksnes erasfääri.⁵

Kolmandat seisukohta esindab Jeff Lewis, kes argumenteerib nimelt spirituaalse hariduse holistliku mõõtmega. Ta sõnastabki, et spirituaalsus on miski, mida ei tuleks võtta

¹ Joyce E. Bellous, „An Inclusive Spiritual Education“, *International Journal of Children's Spirituality* 24, nr 4 (2. oktoober 2019), 389–400, <https://doi.org/10.1080/1364436X.2019.1675603>.

² Elise Nemliher, „Spirituaalsuse arengu toetamine koolis – Eesti ja Inglismaa õppekavade sisuanalüüs ja võrdlus“ (Magistritöö, Tartu, Tartu Ülikool, 2017), 11–13.

³ David Carr, „Towards a Distinctive Conception of Spiritual Education“, *Oxford Review of Education* 21(1) (1995), 83–98.

⁴ Nigel Blake, „Against Spiritual Education“, *Oxford Review of Education* 22(4) (1996), 443–456.

⁵ Mark A. Pike, „The Challenge of Christian Schooling in a Secular Society“, *Journal of Research on Christian Education* 13, nr 2 (september 2004): 149–66, <https://doi.org/10.1080/10656210409484967>.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

eraldi kategooriana, vaid mis on pigem karakteristik või fenomen. Ta võtab oma seisukohad kokku mõttega, et spirituaalne haridus ei tohiks jääda üksnes religiooniõpetuse, moraaliõpetuse või kunstide pärusmaaks, vaid tegu on millegagi, mis hõlmab iga õppurit tervikuna ning aitab kaasa tema edenemisele nii akadeemiliselt kui sotsiaalselt ning seega on hariduse kontekstis hädavajalik või suisa paratamatu.¹

Lewise arusaam on üpris sarnane kristlike koolide lähenemisele, mis hõlmab niisamuti inimest holistiliselt. Carri ja Blake'i argumentatsiooni juures on oluline näha ühelt poolt vajadust mõisteselguse järgi, teisalt aga ohtu takerduda liialt vaid mõiste ühte tahku. Eestikeelne mõiste hingeharidus ei ole veel läbi käinud nii spetsiifilist keskustelu küsimaks, kus, kes ja kuidas seda hinge siis ikkagi harida saab või harima peaks ning kas harimine on üldse sobilikum termin siinkohal. Minu hinnangul nähaksegi seda ühiskonnas pigem mõistena, mis läheneb inimesele terviklikuna ning on üks võimalik vastus küsimusele, millega peab haridus lisaks teoreetiliste teadmiste andmisele tegelema. Peatüki alguses kirjutasin hariduse ja kasvatuses omavahelisest põimumisest, niisamuti toob hingeharidus sisse laiema vaate haridusele, lisades teadmiste andmisele juurde veel ühe mõõtme – tegelemine õpilase hoiakute ja väärtustega. Miks see mõiste eestlaste kultuuriruumi sobitub, see on omaette huvitav uurimisküsimus, mis vääriks laiapärgalist küsitlust ning sobiks hästi teemana „Elust, usust, usuelust“ järgmisesse ringi.

Siinkohal võib kokkuvõtlikult öelda, et hingehariduslik lähenemine on tihedas seoses põhikooli ja gümnaasiumi sihiseadega² õpilasi nii harida kui ka kasvatada – mõlemas ilmneb terviklik vaade õppurile. Minu hinnangul on Eestis hingehariduse kontseptsioon holistlik ehk terviklik, mis omakorda lähtub pauliinlikust mõtteviisist, et ühtemoodi peavad hoitud olema inimese vaim, hing ja ihu (1Ts 5,23).

Kuidas on omavahel seotud hingeharidus ja kristlik väärtuskasvatus? Kas tegu on sünonüümidega või on kristlik väärtuskasvatus midagi laiemat ja hingeharidus üks võimalik meetodika?

Nagu eelnevalt sedastasin, siis kristlike koolide vaatenurgast on hingeharidus miski, mis lisandub koolis teadmistele, see on tegelemine lapse hoiakute ja väärtustega, vastamine tema küsimustele, mis puudutavad inimeseksolemist ning tegutsemist siin Jumala loodud maailmas. Vajalik on siinkohal näha hingehariduse ja iseloomukasvatuse sarnasusi ja

¹ Jeff Lewis, „Spiritual Education as the Cultivation of Qualities of the Heart and Mind. A Reply to Blake and Carr“, *Oxford Review of Education* 26(2) (2000), 362–383.

² Põhikooli Riiklik Õppekava § 3 ja Gümnaasiumi Riiklik Õppekava § 3;

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

erinevusi. Tõsi, lähenemisnurk on üpris sarnane – ei ole üks-ühele rakendatavaid meetodeid, vaid eesmärgiks on terviklik ehk holistiline inimesekäsitus. Teisalt tuleb just nimetustest välja erinev rõhuasetus – hingeharidus ja iseloomukasvatus. Hinge mõiste on nii eesti keeleruumis kui kristlikus perspektiivis igavikulisem kui iseloomu mõiste. Seega sobitub hingehariduse mõiste täpsemalt kristliku hariduse konteksti, kuid see ei tähenda, et ta ei või sisaldada endas omakorda ka iseloomukasvatuslikke aspekte. Hingeharidus, nii nagu seda käesolevas töös olen ka defineerinud, on loomult integreeriv ning ilmselt võimaldab rakendada või kombineerida kõiki erinevaid väärtuskasvatuslikke meetodeid, seega ei saa ka siin näha ühte ja ainsat viisi väärtuskasvatuse praktiseerimiseks, vaid see sarnaneb pigem enim Berkowitzi ja Bieri väljatoodud lähenemisega integreerivast eetilise kasvatuses.

Oluline on ka määratleda, mis on hingehariduse keskne väärtus. Kui juurutamise puhul oli selleks sõnakuulelikkus, väärtusselituse korral eneseteadlikkus, kognitiivse lähenemise juures õiglus ning iseloomukasvatuse puhul hoolivus¹, siis milline on hingehariduse keskne väärtus? Lähtudes enda kujundatud definitsioonist leian, et neid on kaks: **terviklikkus ja tasakaalus**. Küsides erinevate väärtuskasvatuslike lähenemiste kesksete väärtuste järele ning viies need kristliku eetika konteksti, siis võib järeldada sedasama, millest ülal kirjutasin, et kõige kaugem kristliku väärtuskasvatuse jaoks on väärtusselitus, juurutamine lähtub enim vanatestamentlikust kümne käsu paradigmast, kognitiivse lähenemise aluseks olev õiglus on paigutatav nii kümne käsu kui ka pauliinliku vaatepunkti alla ning iseloomukasvatuse aluseks olev hoolivus on enim nähtaval mäejutluse kontekstis. Terviklikkus ja tasakaal, mis aga hingeharidust iseloomustavad, liidavad eelpoolmainitud väärtused kokku ning lisavad neile ka transtsendentse mõõtme (hing, vaim ja ihu). Seega leian, et hingeharidus on väga sobilik lähenemine kristlikule väärtuskasvatusele ning Eesti kristlike koolide kontekstis kasutatakse neid sageli ka sünonüümidenäna, kuigi laiemas plaanis võib kristliku väärtuskasvatuse all näha ka teisi lähenemisvõimalusi.

Kokkuvõte

Eesti on liberaalne demokraatlik ühiskond, kus religioon omab üpris marginaalset rolli ühiskonnas tervikuna. Siiski on aina enam kasvamas ka kristlike koolide osakaal ning neid nähakse ühiskonnas vajalikuna, kuna üldine religioosne kirjaoskamatus on madal. Sageli on kasutuses mõiste hingeharidus, mis hõlmab kõike seda, mis lisandub koolis

¹ Schihalejev ja Jung, „Erinevad väärtuskasvatuslikud lähenemised“, 20.

With the support of the
Erasmus+ Programme
of the European Union

IRENE Innovative Religious Education NETwork: educating to the religious diversity

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

teadmistele, see on tegelemine õpilase hoiakute ja väärtustega, vastamine tema küsimustele, mis puudutavad inimeseksolemist ning tegutsemist siin Jumala loodud maailmas.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Religiooniõpetus Eesti üldhariduskoolides

Silja Härm

EELK Usuteaduse Instituut
Eesti

Euroopa religiooniõpetuse mudelid erinevad riigiti. Kõigi nende juured on vastava maa religiooni- ja haridusajaloos. Artiklis käsitletakse Eesti kohaliku omavalitsuse ja riigi rahastatud üldhariduskoolide religiooniõpetust¹. Tutvustatakse lühidalt selle kujunemist viimase kolmekümne aasta jooksul, riiklikke ainekavu ning religioosselt kallutamata õpetamisega seotud probleeme. Käsitletud on ka Eesti religiooniõpetuse võimalikke tulevikuperspektiive.

Religiooniõpetus taasiseseisvumisest kuni aastani 2010

Veidi enne Eesti taasiseseisvumist alustati uuesti religioonialase hariduse andmist.² Mitmetesse koolidesse tuli uus valikaine – religiooniõpetus, mis sellel ajal kandis enamasti nimetust usuõpetus. Tollastele õppekavadele iseloomulikult ei olnud valikained neis kirjeldatud. Kuigi koolidele olid usuõpetuse soovituslikud ainekavad olemas, oli õppeaine sisu üsna reguleerimata ja kooliti erinev. Usuõpetust püüti jätkata kohalt, kus see katkes 1940. aasta okupatsiooniga. Kuigi 1930ndate aastatel oli Eesti usuõpetus kristlusekeskne, kuulus juba tollal ainekavadesse ka teiste usundite tutvustamine.

¹ Eestikeelses terminoloogias ja õigusaktides tehakse vahet konfessionaalse õppeaine „usuõpetuse” (valdavalt ühe religiooni õpetamine) ja mittekonfessionaalse õppeaine „usundiõpetuse” (pluralistlikust käsitlusest lähtuva eri religioonide tutvustamine, nimetust kasutatakse alates 2010. aastast riiklikes õppekavades eri religioone käsitleva õppeaine kohta) vahel. Lisaks kasutatakse katuserminit „religiooniõpetus” (ühe või mitme religiooni õpetamine koolis), mis hõlmab nii usu- kui ka usundiõpetuse.

² Põhjalikumat käsitlust Eesti religiooniõpetuse kohta vt Schihalejev 2014.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

2000ndate aastate alguses lõi Pille Valk Eesti kooli religiooniõpetuse kontseptsiooni ja ainekava väljatöötamiseks kontekstuaalse lähenemise mudeli, mille alusel sai vastata küsimustele religiooniõpetuse iseloomu, üldpõhimõtete, eesmärkide, õppesisu ja korralduse kohta (Valk 2002: 47–52; Valk 2010: 531–532). See arvestas postkommunistlikku konteksti ja lõi aluse religiooniõpetuse uuendamiseks ja ühtlustamiseks. Rõhuasetus oli nihkunud kristlike mõjudega religiooniõpetusest mittekonfessionaalsesse religiooniõpetusse.

Ka süstemaatiline religiooniõpetuse õpetajate koolitamine aitas kaasa religiooniõpetuse õpetamise ühtlustumisele. Taasiseseisvunud Eesti esimesed usuõpetuse õpetajad valmistati ette 1990. aastate alguses Soomes. Seejärel algas religiooniõpetuse õpetajate koolitamine 1991. aastal Tartu Ülikooli taasavatud usuteaduskonnas ning teoloogilistes erakõrgkoolides. Viimastes jäi õpetajate ettevalmistamine ajutiseks. (Schihalejev 2014: 92–94)

Siiski käisid meedias aastaid teravad vaidlused religiooniõpetuse sisu ja vajalikkuse üle. Osalised lähtusid seejuures erinevatest arusaamadest selle kohta, mida religiooniõpetus endast kujutab (Altnurme 2006: 87–88). Väljendati kartust, et tegemist on konfessionaalse usuõpetusega ja esile tõusis õpetajate religioosse kallutatuse teema. Valitses arvamus, et kristlikest vaimulikest või kristlastest õpetajad püüavad lapsi pöörata kristlusesse (Valk 1999). Ent Valgu 2000ndate aastate alguse uurimus, milles ta käsitles õpilaste, õpetajate ja koolidirektorite hoiakuid ning ootusi religiooniõpetuse suhtes, osutas, et õpetajate hulgas oli kujunenud laialdane arusaam mittekonfessionaalse religiooniõpetuse mudeli sobimisest Eesti kooli (Valk 2003; 2018).

Usundiõpetuse ainekavad 2010/2011

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Eestis on haridusstandard kehtestatud riiklikes õppekavades, mille koostamise taga on sajandipikkune traditsioon. 2010. aastal lahutati põhikool ja gümnaasium ning hakkasid kehtima uued õppekavad, mille põhjal koostavad koolid oma õppekavad. Esimest korda on riiklikes õppekavades kirjeldatud ka valikaine usundiõpetus. Need ainekavad toetuvad Valgu loodud kontekstuaalse lähenemise mudelile ja on tema koostatud ainekavade edasiarendused. Põhikooli usundiõpetuse ainekavas on kirjeldatud kolm kursust: esimeses kooliastmes kursus „Tavad, lood ja väärtused”, teises „Väärtused ja valikud” ja kolmandas „Üks maailm, erinevad religioonid” (Põhikooli riiklik õppekava 2011). Gümnaasiumi kursuste kava sisaldab kahte 35-tunnist kursust: „Inimene ja religioon” ja „Eesti usuline maastik” (Gümnaasiumi riiklik õppekava 2011). Neile võivad lisanduda süvendavad kursused.

Nii põhikooli kui ka gümnaasiumi ainekava üldalustes toodud õppeaine kirjelduses on öeldud, et tegemist on eri religioone tutvustava õppeainega, ilma et neist ühegi käsitlemine oleks eraldi esile tõstetud. Seejuures pööratakse tähelepanu ühelt poolt religiooni rollile ühiskonnas ja kultuuris, ent teisalt ka üksikisiku elus. Ainekavade üldalustes on sätestatud, et:

- 1) lähtutakse usu- ja mõttevabaduse tunnistamise põhimõttest,
- 2) ühtki maailmavaadet ei käsitleta õpilastele normatiivsena,
- 3) õpilasi ei juhatata ühegi kindla religiooni juurde,
- 4) religioonide ja maailmavaadete tundmaõppimisel lähtutakse „tasakaalustatud teaduslikust käsitlusest”,
- 5) õppeaine ei ole käsitletav „ühegi kiriku, koguduse ega usulise ühenduse kuulutustööna” (Põhikooli riiklik õppekava 2011; Gümnaasiumi riiklik õppekava 2011).

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Põhikooli ja gümnaasiumi õppekava moodustavad terviku ka õppesisu poolest. Näiteks põhikooli III astme kursuse „Üks maailm, erinevad religioonid” keskne õppesisu on tutvumine maailma suuremate religioonidega. Käsitletakse nende teket, suurkujusid, rituaale ja kultuuriväljundeid, samuti õpetuse ja eetika põhiseisukohti. Lähemalt õpitakse tundma vähemalt viit suuremat usundit. (Põhikooli riiklik õppekava 2011) See kursus annab esmased teadmised maailmareligioonide kohta ja on sissejuhatuseks gümnaasiumi ainekava kursuste läbimisele.

Kui kasutada religiooniõpetuse analüüsimise mudelit, mis jaotab selle konfessionaalseks ja mittekonfessionaalseks (vt nt Cush 2011; Schreiner 2011), siis kirjeldatud aluspõhimõtted, õppe-eesmärgid ja -sisu näitavad, et nende ainekavade põhjal on tegemist mittekonfessionaalse religiooniõpetusega. Ka õppeaine õigusliku korralduse poolest on tegemist mittekonfessionaalse religiooniõpetuse mudeliga. Eesti õigusaktid ei anna ühelegi religioonile alust kontrollida religiooniõpetust avalikes koolides (Kiviorg 2013: 94). Usundiõpetuse õigusliku korralduse eest vastutab Eestis riik riiklike õppekavade kaudu. Erinevus religiooniõpetuses on ühelt poolt riigi- ja munitsipalkoolides ning teisalt erakoolides. Alates 2010. aastast võib usuõpetust¹ õpetada ainult erakoolides ja selle õppimine on õpilastele vabatahtlik (Erakooliseadus 2010).

Võrreldes teiste Euroopa maade religiooniõpetuse korraldusliku küljega on Eesti religiooniõpetusel üks omapära. Tavaliselt vastutavad konfessionaalse religiooniõpetuse eest religioossed kogukonnad ja see on valikaine, ent eri religioone käsitleva mittekonfessionaalse religiooniõpetuse eest vastutavad koolid ja riik ning see on kohustuslik õppeaine (Schreiner 2007: 11–12). Kuigi Eestis on tegemist

¹ Seejuures võivad konkreetsed religiooniõpetuse kursused nii erakoolides kui ka munitsipaal- ja riigikoolides kanda eri nimetusi.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

mittekonfessionaalse religiooniõpetuse mudeliga, mille eest vastutab riik, on samas tegemist valikainega (vt ka Schihalejev 2015: 98–101).

Usundiõpetuse õpetamine viimasel kümnendil

Kuna tegemist on valikainega, siis on aastaid olnud keeruline saada ülevaadet, kui paljudes Eesti koolides usundiõpetust õpetatakse (Härm, Schihalejev 2019: 92). Näiteks ei pruugi õppeaine nimetus alati kattuda õigusaktides olevatega. Uute õppekavade tulekuga 2010. aastal, mil õppeaine nimetati usundiõpetuseks, saabus küll selgus seaduse tasandil. Ent kuna neid õppekavu on viidud ellu järk-järgult, ei ole koolides pilt ainenimede osas ühtlustunud. Koolid võivad õpetada ka enda kirjeldatud valikkursusi ja sellisel puhul võib kool teadlikult erinevatel põhjustel eelistada usundeid käsitleva õppeaine puhul mõnd teist nimetust kui usundiõpetus¹. Kool võib küll valikainena usundiõpetust pakkuda, kuid kui ei registreeru piisav arv õpilasi, siis vastaval õppeaastal seda siiski ei õpetata. Ka pakuvad osa koole mõnda valikainet üle aasta või üle kahe aasta.²

Kuigi pole täie kindlusega võimalik öelda, kui paljudes koolides ja millistes nimetuste all konkreetsel õppeaastal usundiõpetust õpetatakse, kajastub neis ometi üks tähelepanuväärne iseärasus: usundiõpetust õpetatakse rohkem gümnaasiumides kui põhikoolides. Eesti hariduse infosüsteemi andmete põhjal õpetati religiooniõpetust eri nimetuste all 2018. aastal esimeses, teises ja kolmandas kooliastmes 15-16 koolis, gümnaasiumiastmes aga 43 koolis. Lisaks on õpetajete hulgas läbi viidud küsitluste kohaselt olnud igal aastal üle kümne kooli, mille religiooniõpetuse andmed Eesti hariduse infosüsteemis ei kajastu. (Härm, Schihalejev 2019: 92–95) Ainuüksi eespool nimetatust

¹ Õppeaine nimetuste mitmekesisus võib kajastada ka õppe-eesmärkide ja -sisu mitmekesisust.

² Kõik need eri variandid kajastuvad ka Eesti hariduse infosüsteemis, mis on peamine allikas, saamaks ülevaadet, millistes riiklikes-, munitsipaal- ja erakoolides religiooniga seotud kursusi õpetatakse.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

nähtub, et kooliti valitseb suur mitmekesisus usundiõpetuse korraldamises ja õppe-eesmärkide rõhuasetustes. Seepärast on Olga Schihalejev nimetanud Eesti juhtumit „loomulikuks laboratooriumiks”, et uurida eri religiooniõpetuse mudelite mõju (Schihalejev 2013: 75). Just oma mitmekesisuse tõttu võiks Eesti religiooniõpetus pakkuda rahvusvahelist huvi.

Gümnaasiumi riiklikus õppekavas on alates 2010. aastast antud valikainetele märkimisväärne maht. Ent valikainete õpetamise kohta on uuringuid tehtud vähe. Siiski võib olemasolevate andmete põhjal esile tõsta mõned probleemid.¹ Tugi õpetajatele, näiteks ainekavade, õpikute ja õppematerjalide kujul, võib täielikult puududa. Võrreldes mõne teise valikainega on usundiõpetus suhteliselt heas olukorras. Viimaks on olemas riiklikud õppekavad, mis kujundavad koolides ja ühiskonnas laiemalt jagatud arusaama, millised on usundiõpetuse üldpõhimõtted. Olemas on kooliastmetele sobivad originaalõpikud või eesti keelde tõlgitud õppematerjalid. Samas võib usundiõpetuse kui valikaine puhul olla raskem saavutada õppe-eesmärke, kuna õpilased ei pruugi olla motiveeritud valikainetes pingutama.

Valikainete puhul võib esineda vastuolu õpetajate professionaalse autonoomia ja saadaoleva professionaalse toe vahel. Kui usundiõpetuse kui valikaine õpetajatel on suurem professionaalne autonoomia kui põhiainete ja eriti riigieksamite ainete õpetajatel, peaks see eeldama samal ajal suurt professionaalsust. Ent õpetajatel võib ressursse professionaalse tegutsemise jaoks nappida ainuüksi seepärast, et tegu ei ole põhiainega. Näiteks puudub aeg käia täiendkoolitustel või omandada puuduv eriharidus.

¹ Selle kohta vt lisaks Härm 2021: 80–104.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Religioonipedagoogiline õpetajaharidus ja usundiõpetuse õpetajate vastuoluline olukord

Eestis peab nii põhikooli- kui ka gümnaasiumiõpetajal olema magistrikraad või sellele vastav kvalifikatsioon ja õpetajakutse. Ent gümnaasiumi valikkursuste õpetajalt, seega ka usundiõpetuse õpetajalt nõutakse üksnes kõrgharidust. (Direktori, õppealajuhataja, õpetajate 2013, § 3, lg 1 ja 2)

Religioonipedagoogika eriala on võimalik omandada Tartu Ülikoolis religiooni-uuringute ja teoloogia magistriõppekaval, kus tulevased õpetajad saavad nii religioonialase kui ka pedagoogilise ettevalmistuse ja usundiõpetuse õpetaja kutse. Tartu Ülikooli usuteaduskonnas toimuvad ka religioonipedagoogika täiendkoolitused. Näiteks on pakutud juba töötavatele õpetajatele võimalust omandada usundiõpetaja kutse ümberõppeprogrammis. Praegu Eesti koolides töötavad usundiõpetuse õpetajad on religiooni ja/või religioonipedagoogilise hariduse saanud valdavalt viimase 30 aasta jooksul Tartu Ülikoolist või teoloogilistest erakõrgkoolidest. Ent osal neist puudub sel alal formaalne haridus täiesti.

Freathy, Parkeri, Schweitzeri ja Simojoki on loonud kolmetasandilise raamistiku religiooniõpetuse õpetajate professionaliseerumise uurimiseks (Freathy *et al.* 2016). Kui vaadelda Eesti usundiõpetuse õpetajaid selles raamistikus, siis on nende olukord vastuoluline. Selle raamistiku esimene tasand, religiooniõpetuse õpetajahariduse institutsionaalne struktuur ametlike õppekavadega on Tartu Ülikoolis olemas. Samas on just viimaste aastate jooksul valikkursuste õpetaja kvalifikatsiooninõuet madalamaks muudetud, piisab kõrgharidusest ükskõik mis alal.

Vastuolud ilmnevad ka teisel tasandil, nimelt professionaalse eneseorganiseerumise ja professionaalse poliitika puhul. Kui varasemad ainekavad olid vaid soovituslikud, siis

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

2010. aastast on usundiõpetus kirjeldatud riiklikes õppekavades valikainena. See on eriti oluline seepärast, et Eestis on riiklikud õppekavad haridusstandardi alus. Samas mõjutab asjaolu, et tegemist on valikainega, tugevalt kogu usundiõpetuse õpetamise korralduslikku külge ja õppeaine staatust. Kunagi aktiivselt tegutsenud usundiõpetajate aineliiitu enam ei eksisteeri. Küll aga on olemas usundiõpetuse koduleht (Usundiõpetus 2022). Seal nähtub, et antakse välja Pille Valgu nimelist stipendiumi ning saab liituda usundi- ja usuõpetuse õpetajate meililistiga ja usundiõpetajate kommuuniga Facebookis. Toimuvad usundiõpetuse olümpiaadid (Usundiõpetuse olümpiaad 2022).

Religiooniõpetuse õpetajate professionaliseerumise raamistiku kolmas tasand on professionaalne teadmine. Selle puhul on silmahakkavaim vastuolu tõsiasi, et mitte kõigi õpetajate puhul ei saa rääkida akadeemilise õppe käigus omandatud ametiteadmistest. Ent õpetajate professionaalse võimekuse omandamisel ja säilitamisel on võtmeroll just akadeemilise hariduse eri tasanditel ja täiendõppel.

Usundiõpetuse erapooletu õpetamine

Eesti hariduses on kujunenud jagatud arusaam munitsipaal- ja riigigümnaasiumi usundiõpetusest kui mittekonfessionaalse usundiõpetuse mudelist lähtuvast õppeainest, mis tutvustab eri religioone ja mida tuleb õpetada võimalikult erapooletult. Selle põhimõtte järgimist eeldatakse ka juhul, kui seda ainet õpetatakse mõne teise nimetuse all. Mida aga tähendab õpetajate jaoks religioosselt kallutamata ja erapooletu õpetamine? Usundiõpetuse õpetajatega tehtud intervjuudes¹ mainiti vajadust hoiduda eri usundite ja nende esindajate halvustamisest ning klassis salliva õhkkonna kujundamist. Teiseks pidasid õpetajad

¹Artikli autor intervjuueeris 22 gümnaasiumiastme usundiõpetuse õpetajat aastatel 2015–2016, analüüsivaks nende professionaalseid valikuid riikliku ainekava raamistikus. Neist pooltel oli religioonipedagoogiline ettevalmistus. Intervjuusid analüüsiti induktiivse sisuanalüüsi meetodil. Uuringu kohta vt Härm 2021.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

oluliseks, et õpetaja ei propageeriks oma vaateid ega arvamusi. Intervjueeritud õpetajad pöörasid tähelepanu ka õpilaste suhtumisele religiooni ja rõhutasid neis salliva suhtumise kasvatamise vajadust. Esile tõsteti, et kallutatud religiooni suhtes võib olla nii negatiivne kui ka positiivne.

Õpetajad võtsid religiooselt kallutamata õpetamisest rääkides üles sallivuse teema. Kuigi nad kinnitasid, et õpilaste vanemaks saades on nad muutunud sallivamaks, tõdeti, et selles vallas on koolil palju ära teha (vrd Schihalejev *et al.* 2020: 376).

Valdavalt on usundiõpetuse tunnis sekulaarse taustaga õpilased. Neil ei ole enne institutsionaalse religiooniga isiklikke kokkupuuteid olnud või on need olnud negatiivsed. Eriti tugev eelarvamus on selgelt eristuvate usugruppide, näiteks Jehoova tunnistajate suhtes. Samas klassis võivad olla mõned religioosed õpilased. Õpetajate sõnul esineb sallimatust nii sekulaarsete kui ka religioosete vaadetega noorte hulgas. Seega on õpetajale võimalikult neutraalse religiooni käsitlemise taustal oluline, kuidas toimida olukorras, kus osa õpilasi suhtub eelarvamusega või naeruvääristab eri usundeid ja nende esindajaid. Lisaks tõuseb õpetajate jaoks üles küsimus, kuidas hoiduda fundamentalistlike või selgelt eristuvate vaadetega õpilaste halvustamisest kaasõpilaste poolt. Samas on õpetajad teadlikud, et ka nemad ise võivad sellistele õpilastele tahtmatult haiget teha.

Varasem uuring on näidanud, et usundiõpetust õppinud õpilased on religioosetes küsimustes teistest tolerantsemad (Schihalejev 2009). Ka intervjueeritud tõdesid, et õpilased muutuvad usundiõpetuse õppimise käigus sallivamaks. See annab põhjust arvata, et õpetajad pööravad tähelepanu riiklikes ainekavades esile tõstetud sallivuse kasvatamisele kogu õppetöö jooksul.

Eestis seostatakse valdavalt kallutamata usundiõpetuse õpetamist sellega, et õpetajad ei suunaks õpilasi avalikult või varjatult oma religioosete tõekspidamiste ja

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

maailmavaate ülevõtmise poole. Intervjueeritute sõnul on kõige tavapärasem hirm, et usundiõpetuse õpetaja hakkab kristliku usu propagandat tegema. Mõneti võib selline hirm olla põhjendatud, kuna Eesti on erandlikus olukorras selle poolest, et mittekonfessionaalset usundiõpetust õpetab hulk eri kristlike konfessioonide vaimulikke. Nad on õppinud kristlikku teoloogiat, tihti ka mõnes (era)kõrgkoolis, mis on keskendunud koguduste töötajate ettevalmistamisele. Võrdlev usundilugu võib olla vaid väike osa nende koolitusest. Samuti on vaid osal teoloogilise haridusega õpetajatest religioonipedagoogiline ettevalmistus.

Ühelt poolt on kallutatud õpetamine seotud institutsionaalse religiooniga ja selgelt piiritletud usukogukonnaga liitumisele kutsumisega. Näiteks on suhteliselt hästi jälgitav, kui kristluse käsitlemisel lähtub õpetaja ühe konfessiooni dogmadest. Sellist jämedat õpilaste religioosset mõjutamist mõistsid hukka kõik õpetajad. Teisalt võib kallutatus olla varjatud ja esineda viisil, mida on eriti enda puhul raskem märgata. Osa intervjueerituid oli ka seda endale teadvustanud. Näiteks võib õpetaja propageerida teatavat kristlikku vagaduslaadi või mittekristlikke religioosseid praktikaid ning mõjutada õpilasi seda kaudu. Aga intervjuudest ilmnes, et kallutatud õpetamine võib toimuda ka mõne religiooni ühekülgse tutvustamise kaudu. Nii võib õpetaja käsitleda pikemalt teemasid, mis on talle endale olulised, või esitada oma arusaamu religioonist üldjagatu pähe. Ent õpilastele jääb mulje, et teisi seisukohti religiooniga seoses ei olegi või mõnd religiooni teisiti käsitleda ei saagi. Kõik need on kõrvalkaldumised kallutamata õpetamisest, mida õpetaja ei pruugi endale sellisena teadvustada.

Kuidas õpetajatel kallutamata õpetamine praktikas välja tuleb, seda on intervjuude põhjal raske hinnata. Siiski paistis intervjuudest, et kuigi õpetajad peavad õigeks ja tahaksid kallutamata õpetada, ei pruugi nad seda alati osata. Uuringud algajate õpetajate kohta on näidanud, et refleksioon isiklike uskumuste ja professionaalse praktika üle aitab

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

kujundada kallutamata õpetamise jaoks kohaseid oskusi ja sobilikke hoiakuid (Jackson, Everington 2017: 9). Tahtmatult kallutatud õpetamist võiks seega aidata vältida õpetajate eneserefleksiooni oskuse arendamine nii koolitustes kui ka õpetajahariduses. Varjatult religioosselt kallutatud õpetamist võiks aidata leevendada näiteks see, kui usundiõpetuses õnnestuks usulise maailma mitmekesisust kajastada eri religioonide ja kristlike konfessioonide pühapaikadesse tehtavate õppekäikude abil. Ka mitmekesised õpikud, õppematerjalid ja õppevideod aitaksid tasakaalustada võimalikku kallutatust. Õpetajad otsivad viise, kuidas kallutatud õpetamist vältida, kuid nad vajaksid selles tuge. Õpetajahariduses, koolitustes ja metoodilisi materjalide välja töötades tuleks neid teemasid käsitleda praktilisel tasandil.

Tulevikuperspektiivid

Milliseks kujuneb Eesti usundiõpetuse tulevik, sõltub valikutest üldhariduses ja Euroopa religiooniõpetuse arengusuundadest. Laias plaanis on Eesti usundiõpetuse arengus võimalik neli varianti: usundiõpetus jääb valikaineiks, muutub kohustuslikuks, kaob hoopis või tuleb kasutusele konfessionaalse usuõpetuse mudel.

Esimest varianti on põgusalt tutvustatud eespool.¹ Teine, kohustuslik usundiõpetus, on lähiajal vähe tõenäoline, sest võiks tekitada avalikkuses tugevat vastuseisu. Ent pikemas perspektiivis võib see olla võimalik. Ei saa välistada, et avalik arvamus muutub kohustusliku usundiõpetuse suhtes soodsamaks ja tekib poliitiline tahe see ellu viia. Eesti Kirikute Nõukogu uuringu „Elust, usust ja usuelust” (2020) andmetel oli toetus eestlastest vastajate seas maailma usundeid tutvustavale usundiõpetusele kohustusliku õppeainena 62%. Kohustuslik õppeaine eeldab praeguste nõudmiste kohaselt õpetajalt õpetajakutse

¹ Võimalikke õpetajate professionaalsusega seotud edasisi arenguid selle piires vt Härm 2021: 141–148.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

olemasolu. Selline areng tõstaks usundiõpetuse staatust kooli juhtkonna, õpilaste ja lastevanemate silmis. Samuti kindlustaks see professionaalsete õpetajate ettevalmistamise.

Kolmas variant, usundiõpetuse kadumine, on väheusutav, kuna religiooniga seotud teemad on tänapäeva ühiskonnas aktuaalseks muutunud. Küll võib usundiõpetus sulanduda mõne teise õppeaine, näiteks ühiskonnaõpetuse sisse. Ent sel juhul tuleks alustada õpetajate ettevalmistamisest, kuna neil puuduvad teadmised ja oskused, et religiooniga seotud teemasid käsitleda.

Konfessionaalse usuõpetuse mudeli laiendamine erakoolidest riiklikesse ja munitsipaalkoolidesse eeldaks esmalt seadusemuudatust. Konfessionaalset usuõpetust oleks neis ka keeruline läbi viia, kuna näiteks noorte hulgas on eri uskkondadega liitunute osakaal väga väike ja gümnaasiumi õpperühmad oleks heal juhul vaid paari õpilase suurused.

Koolidele, millel on soov pakkuda usundiõpetust, kuid mis ei leia sobivat õpetajat (pole pakkuda piisavat töökoormust vms), võiks abiks olla tsentraalselt välja töötatud ja läbi viidud usundiõpetuse e-kursused.¹ Mõeldav oleks ka kontakttundide ja e-õppe kombinatsioon, näiteks e-õppe kombineerimine õppekäikudega.

Võib arvata, et Eestis on usundiõpetuse tulevik tugevalt seotud religiooniõpetuse õpetajahariduse ja täiendõppe säilimise ning arenemisega. Ükskõik milline usundiõpetuse mudel saab tulevikus valitsevaks, määravad kooli tasandil õpetamise kvaliteedi usundiõpetuse õpetaja teadmised ja oskused.

¹ Näiteks pakub e-kursust Tartu ülikooli teaduskool (Inimene ja religioon 2022).

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Viited ja allikad:

1. Altnurme, Lea. 2006. *Kristlusest oma usuni: uurimus muutustest eestlaste religioosuses 20. sajandi II poolel*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
2. Cush, Denise. 2011. „Without fear or favour: forty years of non-confessional and multy-faith Religious Education in Scandinavia and the UK”. *Religious Education in a plural, secularised society: a paradigm shift*, eds. Leni Franken, Patrick Loobuyck: 69–84. Münster: Waxmann.
3. „Direktori, õppealajuhataja, õpetajate ja tugispetsialistide kvalifikatsiooninõuded”. 2013. *Riigi Teataja I*, 5. <https://www.riigiteataja.ee/akt/130082013005> (02.02.2021).
4. Elust, usust ja usuelust. 2020. http://www.ekn.ee/doc/uudised/EUU2020_esmased_tulemused.pdf (01.03.2022).
5. „Erakooliseadus”. 2010. *Riigi Teataja I*, 41, 240. <https://www.riigiteataja.ee/akt/130052012002> (17.03.2020).
6. Freathy, Rob; Parker, Stephen G.; Schweitzer, Friedrich; Simojoki, Henrik. 2016. „Conceptualising and researching the professionalisation of Religious Education teachers: historical and international perspectives”. *British Journal of Religious Education*, 2: 114–129.
7. „Gümnaasiumi riiklik õppekava. Lisa 8, valikõppeaine „Usundiõpetus””. 2011. *Riigi Teataja I*, 2. https://www.riigiteataja.ee/akt/lisa/1140/1201/1002/VV2_lisa8.pdf (7.01.2018).
8. Härm, Silja; Schihalejev, Olga. 2019. „Isetehtud või riiklik ainekava? Gümnaasiumi usundiõpetuse õpetajate õppesisu valikud”. *Usuteaduslik Ajakiri*, 2: 91–117.
9. Härm, Silja. 2021. Eesti gümnaasiumiastme usundiõpetuse õpetajate professionaalsed valikud usundiõpetuse õpetamisel. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/75417/harm_silja.pdf?sequence=1&isAllowed=y (01.03.2022).
10. Inimene ja religioon. 2022. <https://e-oppekeskus.ee/kursused/inimene-ja-religioon/> (01.03.2022).
11. Jackson, Robert; Everington, Judith. 2017. „Teaching inclusive Religious Education impartially: an English perspective”. *British Journal of Religious Education*, 1: 7–24.
12. Kiviorg, Merilin. 2013. „Religious Education in Estonia”. The Routledge international handbook of Religious Education, edd. Derek H. Davis, Elena Miroshnikov: 90–99. London; New York: Routledge.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

13. „Põhikooli riiklik õppekava. Lisa 9, valikõppeaine „Usundiõpetus””. 2011. *Riigi Teataja I*, 1. <https://www.riigiteataja.ee/akti/isa/1230/4202/1010/1m%20lisa9.pdf#> (7.01.2018).
14. Schihalejev, Olga. 2009. *Estonian young people, religion and religious diversity: personal views and the role of the school*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
15. Schihalejev, Olga. 2013. „Religious Education influencing students' attitudes: a threat to freedom?” *Religion in education: innovation in international research*, edd. Joyce Miller, Kevin O’Grady, Ursula McKenna: 75–89. New York; London: Routledge.
16. Schihalejev, Olga. 2014. „Religious Education at schools in Estonia”. *Religious Education at schools in Europe. Part 3: Northern Europe*, eds. Martin Rothgangel, Geir Skeie, Martin Jäggle: 75–103. Göttingen: V & R unipress; Vienna University Press.
17. Schihalejev, Olga. 2015. „Shifting borders in Religious Education in Estonia”. *Crossings and crosses: borders, educations, and religions in Northern Europe*, eds. Jenny Berglund, Thomas Lundén, Peter Strandbrink: 85–104. Boston; Berlin: de Gruyter.
18. Schihalejev, Olga; Kuusisto, Arniika; Vikdahl, Linda; Kallioniemi, Arto. 2020. „Religion and children’s perceptions of bullying in multicultural schools in Estonia, Finland and Sweden”. *Journal of Beliefs & Values*, 3: 371–384.
19. Schreiner, Peter. 2007. „Religious Education in the European context”. *Religious Education in Europe: situation and current trends in schools*, eds. Elza Kuyk, Roger Jensen, David Lankshear, Elisabeth Löh Manna, Peter Schreiner: 9–16. Oslo: IKO Publishing House.
20. Schreiner, Peter. 2011. „Situation and current developments of Religious Education in Europe”. *Religious Education in a plural, secularised society: a paradigm shift*, eds. Leni Franken, Patrick Loobuyck: 17–34. Münster: Waxmann.
21. Usundiõpetus. 2022. <http://usundiopetus.weebly.com/> (01.03.2022).
22. Usundiõpetuse olümpiaad. 2022. <https://www.teaduskool.ut.ee/et/olumpiaadid/usundiopetuse-olumpiaad> (01.03.2022).
23. Valk, Pille. 1999. „About some attitudes towards the religion and church in nowadays Estonia from the viewpoint of the preparing RE teachers”. *Religionen in einer sich ändernden Welt: Akten des dritten gemeinsamen Symposiums der Theologischen Fakultät der Universität Tartu und der Deutschen Religionsgeschichtlichen Studiengesellschaft am 14. und 15. November 1997 zu Tartu/Estland*, ed. Manfred Dietrich: 147–156. Münster: Ugarit-Verlag.
24. Valk, Pille. 2002. *Eesti kooli religiooniõpetuse kontseptsioon*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
25. Valk, Pille. 2010. „Using contextual approach for preparation of the syllabus for inter-religious learning”. *International handbook of inter-religious education. Part one*, eds.

With the support of the
Erasmus+ Programme
of the European Union

IRENE Innovative Religious Education
NETwork: educating to the religious
diversity

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Kath Engebretson, Marian de Souza, Gloria Durka, Liam Gearon: 529–548. Dordrecht [etc.]: Springer.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Religioonihariduse tähtsus Soome gümnaasiumides ja keskkoolides

Ismo Pellikka, Timo Tossvainen, Antti Juvonen

Rakendusliku kasvatusteaduse ja õpetajakoolituse osakond

Ida-Soome Ülikool

Soome

Sisukokkuvõte:

Artiklis uuritakse Soome tüdrukute ja poiste vahelisi erinevusi nende meeldivuse, huvi ja arusaamade osas usuõpetuse õppimise tähtsusest ja kasulikkusest. Uuring on osa suurest rahvusvahelisest multidistsiplinaarsest uurimisprojektist, mis käsitleb veendumusi/motivatsiooni. Kokku osales 1654 vastajat põhikooli 5.-9. klassist ja gümnaasiumist. Andmeid koguti Ecclesi ja Wigfieldi teorial põhineva internetipõhise küsimustiku abil. Andmete põhjal ei ole usuõpilastest tüdrukute ja poiste vahel suuri erinevusi; suuremad erinevused esinevad motivatsioonis ja on seotud pigem klassiastme kui sooga. Religiooni tajutakse gümnaasiumiastmes huvitavamana ja kasulikumana kui põhikooliastmes ja ka gümnaasiumiastmes on see populaarsem. Siiski on religioon tüdrukute jaoks mõnevõrra olulisem kui poiste jaoks. Tüdrukute arusaam oma headusest õpilasena erineb samuti klassiti rohkem kui poiste puhul. Täheldatud erinevuste suurus varieerus väikesest kuni keskmiseni.

Märksõnad: Õppimise motivatsioon, õpetamise asjakohasus, religioon.

Sissejuhatus:

Uuringud on näidanud, et õppimismotivatsioonil on otsene seos akadeemilise tulemuslikkusega. Õpilaste motivatsioon õppida mõnda ainet põhineb arusaamadel huvist, tähtsusest, kasulikkusest ja valmisolekust teha jõupingutusi oma eesmärkide saavutamiseks. Samuti on motivatsioonistruktuuri osa usk edukusse. (nt. Wigfield & Eccles, 2000).

Käesolevas artiklis uurime 5.-9. klassi õpilaste ja gümnaasiumiastme õpilaste motivatsiooni õppida peamiselt evangeelset luterlikku kristlust.

Seetõttu on luterliku kristluse õpetamise probleemiks tunnustatud asjaolu, et õpetamise asjakohasus ei ole alati saavutatud. (Kallioniemi 2007, 48.) Luteriusu õppimine on asjakohane siis, kui see annab õppijale tõuke identiteedi kujundamiseks ja kui see on seotud kogu tema isiksuse arenguga.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Hannele Niemi sõnul ei muuda ainuüksi akadeemilise sisu kõrge kvaliteet religiooni õppimist mõttekaks. Õppimist mõjutab ka see, kui oluliseks ja mõttekaks peetakse õppimist ning kas õppimine võib luua õppijale uusi vaatenurki, et kogeda oma elu mõttekamalt ja sisukamalt. See hõlmab õppija kiindumust ja positiivset suhtumist õppimisse (Niemi 1991, 13 -15).

Arvestades teema üldist ulatust, piirdume järgmiste uurimisküsimustega:

1. *Millised on erinevused tüdrukute ja poiste vahel selles osas, kas neile meeldib religiooniõpetus, kas nad tunnevad selle teema vastu huvi ja kas nad peavad seda oluliseks ja kasulikuks ?*
2. *Kas tüdrukud ja poisid tunnevad end selle õppimisel võrdselt hästi?*

Meie uuring on osa suurest rahvusvahelisest uurimisprojektist, milles uuriti alg- ja keskkooliõpilaste motivatsiooni enamikus koolis õpetatavates õppeainetes (McPherson & O'Neill, 2010). Projekti põhirõhk oli muusika õppimise motivatsiooni uurimisel seoses teiste kooliainetega, kuid andmed sobivad ka teiste ainete õppimise motivatsiooni iseseisvaks analüüsiks. Käesolevas artiklis esitatud tulemused on uued.

Teoreetiline raamistik

Uuringuandmete kogumiseks kasutatud vorm põhineb Ecclesi ja Wigfieldi ootuste - väärtuste teorial (nt Eccles et al., 1983; Wigfield & Eccles, 2000), mille kohaselt motivatsioon õppimiseks kujuneb indiviidi ootustest edule ja väärtustest, mida ta oma edule omistab.

Ootuste-väärtuste teooria kohaselt võib isikliku ülesande hinnangud jagada neljaks: 1) ülesande edukuse tähtsus enda jaoks, st. tähtsus, saavutusväärtus, 2) sisemine motivatsiooniväärtus, st. huviväärtus, 3) tulevaste eesmärkide saavutamise seotud väärtus, st. kasulikkus, kasulikkusväärtus.

McPhersoni ja O'Neilli rahvusvahelisest uuringust saadud andmete struktuuri tõttu on meie teoreetiline raamistik erinev Niemi (1991) kasutatud raamistikust, kuid asjakohasust võib siiski tõlgendada nii, et see hõlmab kolme esimest eespool nimetatud väärtust, nimelt saavutust, huvi ja kasulikkust.

Uurimismeetodid ja andmed

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Meie uuringu andmed koguti algselt suurema rahvusvahelise uuringu jaoks, mille käigus viidi aastatel 2007-2008 läbi üle 24 000 osalejaga motivatsiooniuuring. See viidi läbi kaheksas riigis (Brasiilia, Hiina, Hongkong, Iisrael, Korea, Mehhiko, Soome, Iisrael, Mehhiko ja Ameerika Ühendriigid). Soome vastajate koguarv oli 1654.

Praktikas koguti andmeid internetiküsimustiku abil. Küsimustiku link saadeti e-posti teel kõigile Soome koolidele, kelle e-posti aadress oli kättesaadav. Vastuseid saadi 29 asustusest üle kogu Soome. Valimit võib seega pidada kihistatud valimiks. Vastuste koguarvu ja asustuste geograafilise jaotuse põhjal võib valimit pidada Soome kooliõpilaste arvamusi üsna põhjalikult kajastavaks.

Kokku sisaldas küsimustik 36 küsimust iga teema kohta. Vastajad andsid oma arvamuse nende väidete kohta viiepallisel Likerti skaalal (1 = "Ei meeldi üldse", 2 = "Meeldib üsna vähe", 3 = "Neutraalne", 4 = "Meeldib üsna palju", 5 = "Meeldib väga"). Lisaks küsiti 11-punktilisel protsendiskaalal, kas on usku edule.

Kõiki motivatsiooni aspekte mõõdeti mitmete Likerti skaala küsimuste abil. Cronbachi alfa koefitsiendid, mis kirjeldavad sama motivatsioonivaldkonnaga seotud vastuste kokkulangevust, olid kõigil uuritud juhtudel üle 0,8 (maksimum, st. täielikku kokkulangevust kirjeldav näitaja on 1), seega võib mõõtmise sisemist järjepidevust pidada üsna kõrgeks.

Tulemused:

Nagu varasemad uuringud näitavad, ei kuulu religioon kõige populaarsemate teemade hulka. Kui kõik õppeained oleksid võrdselt populaarsed, siis skaalal 1-9 (1 = kõige populaarsem ja 9 = kõige vähem populaarne) peaks iga õppeaine keskmine olema täpselt 5. Praegustes andmetes on religiooni keskmine 6,51, mis on kõigi avestatud õppeainete halvim keskmine. Kõige populaarsem õppeaine on kehaline kasvatus (3,61).

Joonisel 1 on näidatud tüdrukute ja poiste vastuste keskmised tulemused viiepallisel skaalal eri kooliastmetel, kui neilt küsiti, kas nad eelistavad religiooni õppida. Graafikul on religiooniõpetuse järsk langus keskkooli üleminekul ning asjaolu, et tüdrukute puhul hakkab huvi huvitegevuse vastu suurenema kaheksanda ja üheksanda klassi vahel, samas kui poiste puhul alles põhikooli lõpus. Keskkoolis varieerub tüdrukute pühendumus ja kinni pidamine rohkem kui poistel. Hinde keskmiste erinevuste olulisuse suurus ($\eta^2 = 0,059$ efekti suurus) hinde keskmistes on nüüd keskmise suurusega.

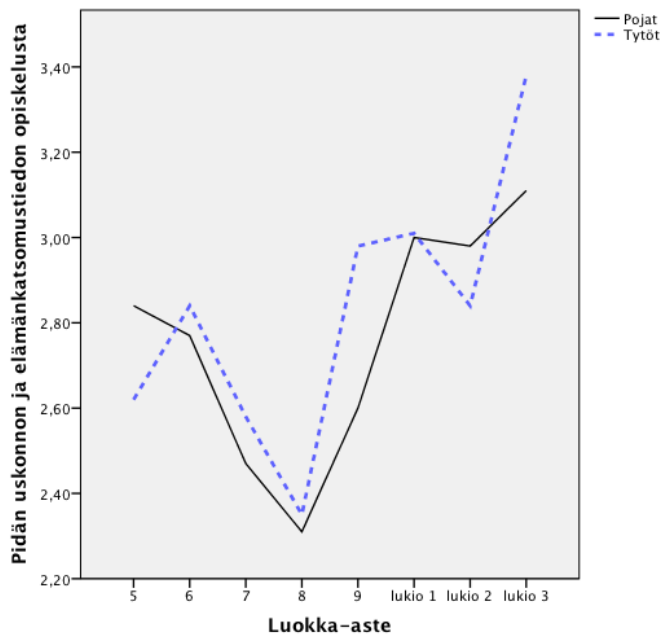

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Joonis 1: Religiooni õppimise eelistamine erinevates kooliastmetes ("luokka-aste") (n=1648).

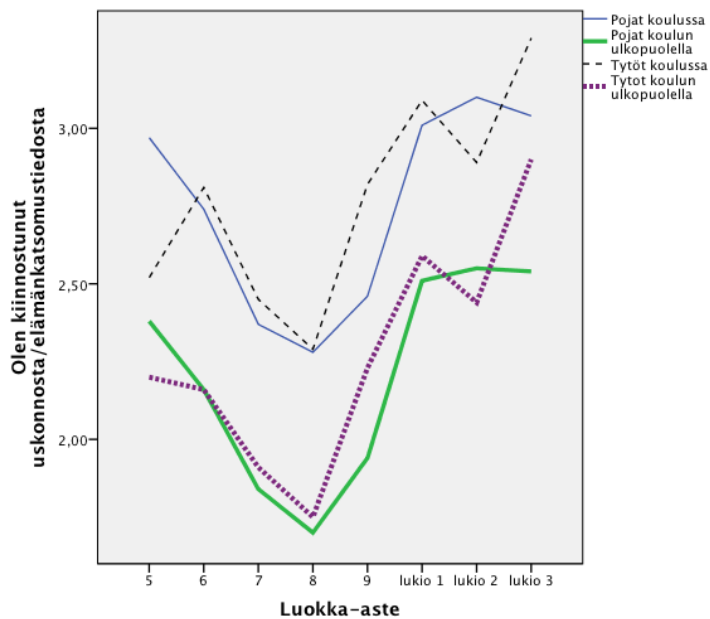
X-telg = klassiaste; Klassid 5-9 põhikool, klassid 1-3 gümnaasium. Y-telg = eelistus religiooni õppimiseks eri kooliastmetes.

Joonis 2: Tüdrukute ja poiste huvi religiooni vastu koolis ja väljaspool kooli (n=1651). X-telg = klassiaste; Klassid 5-9 põhikool, klassid 1-3 gümnaasium. Y-telg = tüdrukute ja poiste huvi religiooni vastu koolis ja väljaspool kooli.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Joonis 2 näitab huvi religiooni vastu koolis ja väljaspool kooli. Tulemused on jällegi jaotatud soo ja klasside kaupa. See ei näita märkimisväärset erinevust tüdrukute ja poiste praktikas; mõlema rühma puhul väheneb huvi selle aine vastu järsult keskkooli siirdudes, kuid tüdrukute puhul tõuseb see uuesti umbes aasta varem kui poiste puhul. Teisalt on poiste huvi gümnaasiumieas stabiilsem kui tüdrukute oma.

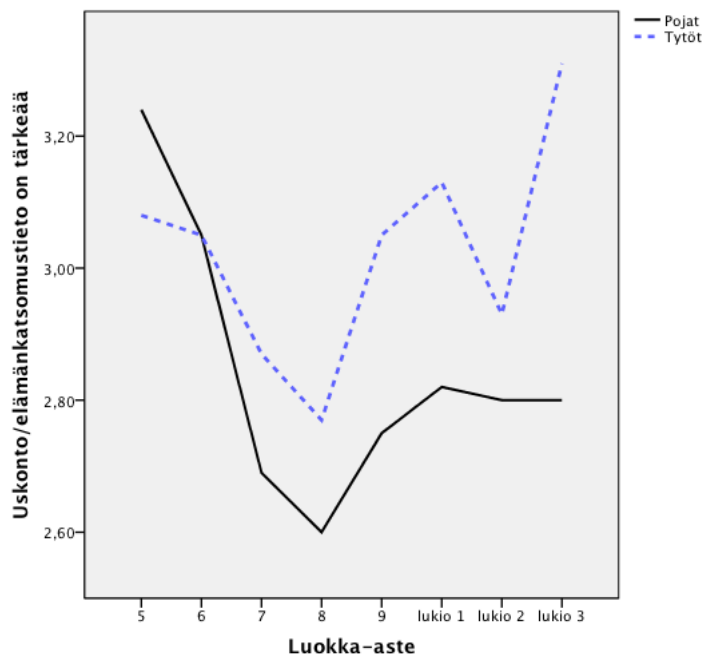
Kui kaks muutujat, meeldivus ja huvi aine vastu, ühendatakse ühiseks koondmuutujaks, leitakse statistiliselt oluline erinevus põhikooli (2,59) ja gümnaasiumi (3,04) vahel ($t(1650)=7,87$; $p<0.001$); keskmiste erinevusega seotud efekti suurus on nüüd keskmine ($d = 0,42$).

Joonis 3 võtab kokku, kui oluliseks peavad tüdrukud ja poisid religiooni. Näidatud muutuja on kolme eraldi Likerti skaala summaarne muutuja.

Joonis 3: Religiooni tajutud tähtsus eri kooliastmetes (n=1652). X-telg = klassiaste; Klassid 5-9 põhikool, klassid 1-3 gümnaasium. Y-telg = religiooni tähtsuse tajumine eri kooliastmetes.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

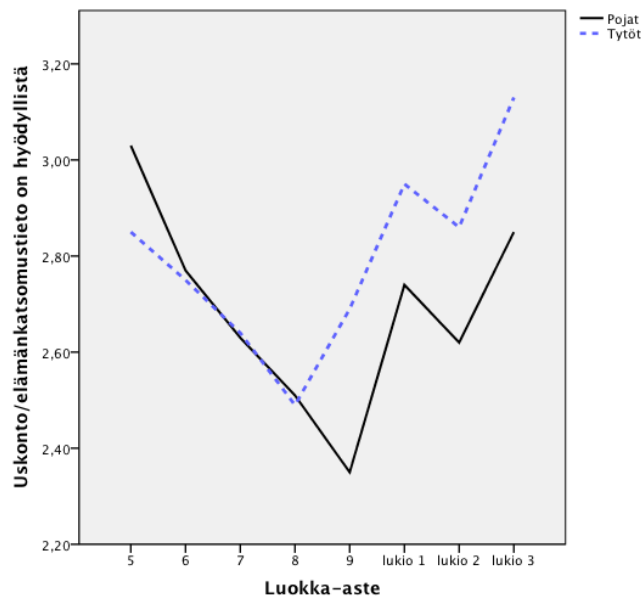

Poiste kogemuse kohaselt on religioon endiselt oluline põhikooli ajal, kuid mitte pärast seda. Erinevus madalamate klasside keskmise (3,14) ja keskmise (2,71) vahel on statistiliselt märkimisväärne ($t(709)=5,01$; $p<0.001$). Tüdrukute arusaam aine tähtsusest kõigub rohkem gümnaasiumi ülemises astmes ja eriti selle lõpus peavad nad seda vähemalt sama oluliseks kui viiendas klassis.

Joonis 4: Religiooni kasulikkuse tajumine eri kooliastmetel (n=1641). X-telg = klassiaste; Klassid 5-9 põhikool, klassid 1-3 gümnaasium. Y-telg = arusaam religiooni kasulikkusest eri kooliastmetes.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Joonis 4 võtab nelja Likerti skaalal esitatud kasulikkuse väite vastused kokku üheks kokkuvõtlikuks muutujaks. See näitab, et tüdrukute ja poiste arusaamad usuõpetuse kasulikkusest järgivad eelmiste graafikutega väga sarnast mustrit: puberteedi alguses suureneb negatiivne hoiak õppeaine suhtes ja kõrgema klasside tüdrukud tajuvad õppeaine kasulikkust aasta varem.

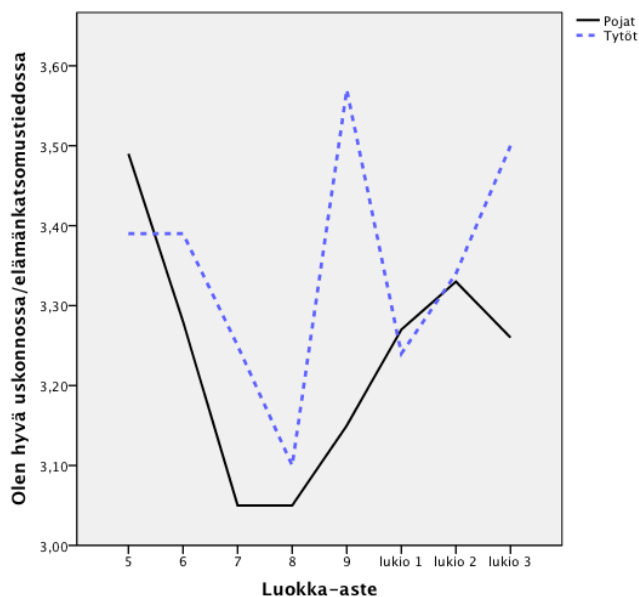
Meie teine uurimisküsimus oli seotud õpilaste arusaamadega võimekusest. Joonis 5 võtab kokku kahe seda kirjeldava Likerti skaala muutuja summa.

See muutuja peegeldab ka puberteedi algust ja tüdrukute arusaamade veidi suuremat kõikumist. Tüdrukute puhul jääb mõju suurus siiski üsna väikeseks ($\eta^2 = 0,028$). Kui tüdrukuid ja poisse vaadelda ilma klassiastet arvestamata, on tüdrukute keskmine (3,33), statistiliselt oluliselt kõrgem kui poiste keskmine (3,21) ($t(1647)=2,92$; $p<0.01$). Seda erinevust selgitatakse eelkõige põhi- ja keskkhariduse lõpetamise määrade erinevustega. Põhikooli klasside õpilaste ja gümnaasiumiõpilaste vahel selles osas aga olulist erinevust ei ole.

Joonis 5: Tüdrukute ja poiste ettekujutus enda edukusest usundiõpetuses (n=1652). X-telg = klassiaste; Klassid 5-9 põhikool, klassid 1-3 gümnaasium. Y-telg = Tüdrukute ja poiste ettekujutus enda edukusest usundiõpetuses.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Lõpuks analüüsisime tüdrukute ja poiste vastuseid kahele küsimusele skaalal (1 -5 ja 0- 100%), et mõõta, kui kindlad nad olid oma edukuses usuõpetuses. Vastused olid väga sarnased eespool esitatud vastustega.

Kokkuvõte

Mille poolest erinevad tüdrukud ja poisid religiooniõppijatena? Kuigi me leidsime mõningaid statistiliselt olulisi erinevusi, isegi väga olulisi erinevusi, mis on tingitud andmete suurest mahust, on praktikas tüdrukute ja poiste erinevused pigem mõõdukad, kuna tulemuste efekti suurus oli üldiselt keskmine. Tegelikult võib juba ainuüksi seda pidada oluliseks tulemuseks, sest näiteks matemaatikas on leitud suuri reaalseid erinevusi tüdrukute ja poiste õppimismotivatsioonis (nt. Kupari, 2007).

Käesolevas uuringus on olulisemad erinevused seotud õpilaste vanusega. Keskkooliõpilased on religioonist rohkem huvitatud ja neile meeldib see rohkem kui põhikooliõpilastele (joonis 2). Leerikooli mõju võib olla üks seletus usule orienteerumise suurenemisele pärast 8. klassi. Kati Niemelä (2002) uuringu kohaselt muudab leerikoolis käimine noorte suhtumist kristlusse positiivsemaks. Konfessionaalses koolis käimine mõjutab selgelt positiivselt suhtumist kristlusse. Siiski ei pruugi see suhtumise muutus olla väga pikaajaline. (Niemelä, 2002, 183-184).

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Jooniste 1, 2 ja 4 selgitusmodelina võib pakkuda ka pragmaatilisemat sisu gümnaasiumiastme jaoks. Gümnaasiumi usuõpetuse eesmärkides rõhutatakse mõtlemisuskuste arendamist; õpilased peaksid olema võimelised hindama religioonide ja religioonidega seotud küsimuste kultuurilist tähendust ning valdama nende oskustega seotud väitlusoskusi. Osa eesmärgist on aidata õpilastel inimesena kasvada. Lisaks peaksid õpilased omandama usuliste teadmiste omandamise viise ja suutma kriitiliselt hinnata usulisi teadmisi. Gümnaasiumiastme õpilased on võimelised selliseid küsimusi paremini töötlema.

On ilmne, et gümnaasiumi õppekavade sisu vastab õpilaste valmisolekule õppida religiooni kui ka sisu leidmisele oma identiteedi kujundamiseks (selle problemaatika kohta vt Niemi 1991, 84 -86). Religiooniõpetuse sisus moraalile, eetikale ning erinevate ususüsteemide ja kultuuride vahelistele suhetele rõhutamine näib vastavat õpilaste vajadusele iseseisva ja isikliku refleksiooni järele.

Üldiselt tõstatavad meie tulemused küsimuse: kas on midagi teha, et vähendada ajutiselt õppimismotivatsiooni langust, mida kogetakse kõrgemas kooliastmes? Kas oleks võimalik siduda koolide usuõpetus tugevamalt noorte igapäevaste kogemustega?

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Viited ja allikad:

1. Eccles, J. S., Adler, T. F., Futterman, R., Goff, S. B., Kaczala, C. M., Meece, J. L. & Midgley, C. (1983). Expectancies, values, and academic behaviors. In J. T. Spence (Ed.) *Achievement and achievement motives*. San Francisco: Freeman, 75-146.
2. Kallioniemi, A. (2007.) Laadukas katsomusaineiden opetus. (“High quality teaching of religious studies.”) Teoksessa A.Kallioniemi & E. Salmenkivi (toim.) *Katsomusaineiden kehittämishaasteita. Opettajankoulutuksen tutkinnonuudistuksen virittämää keskustelua*. Helsingin yliopisto. Soveltavan kasvatustieteen laitos. Julkaisuja 279. Yliopistopaino. Helsinki.
3. Kupari, P. (2007). Tuloksia peruskoulunuorten asenteista ja motivaatiosta matematiikkaa kohtaan PISA 2003 -tutkimuksessa. (“Results on attitudes and motivation towards mathematics among primary school students in PISA 2003.”) *Kasvatus*, 38(4), 316-328.
4. McPherson, G. E. & O'Neill, S. (2010). Students' motivation to study music as compared to other school subjects: a comparison of eight countries. *Research Studies in Music Education* 32(2), 155-168.
5. Niemelä, K. (2002). Hyvä rippikoulu. Rippikoulun laatu ja vaikuttavuus. (“Good confirmation school. Quality and effectiveness of confirmation school.”) *Kirkon tutkimuskeskus. Sarja A Nro 79*. Kirkon tutkimuskeskus. Tampere.
6. Niemi, H. (1991). Uskonnon didaktiikka. Oppilaista elämän subjekteja. (“Didactics of religion. Students as subjects of life.”) Keuruu.
7. Wigfield, A., & Eccles, J. S. (2000). Expectancy-value theory of achievement motivation, *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 68-81.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Vähemususu õpetamine – Õigeusu vaatenurk

Risto Aikonen

Rakendusliku kasvatusteaduse ja õpetajakoolituse osakond

Ida-Soome Ülikool

Soome

Sisukokkuvõte:

Usundiõpetus, selle koht ühiskonna koolisüsteemis, õpetamise eesmärgid ja nende saavutamisele suunatud õppekavade sisu on Euroopa koolisüsteemides erinevad. Seda erinevust suurendavad veelgi erinevad religioonihariduse mudelid ja religioonide võimalik erinev õiguslik staatus igas riigis. Selle tulemusena seisavad vähemusreligioonide järgijad silmitsi probleemiga, kuidas õpilastele nende enda usundit koolis õppekava raames õpetatakse. Teisest küljest on oluline ka see, et vähemusreligioonide järgijaid ei sunnita osalema teiste või vastu käivate usundite õpetamises. Võttes arvesse ÜRO õigusi on oluline, et kooli maailmavaatelise hariduse õppekavas arvestataks usulise ja maailmavaatelise mitmekesisusega viisil, mis austaks seda mitmekesisust. Samamoodi peab usuõpetuses arvestama võrdset usuvabadust ka praktikas. Õigesti tõlgendatuna tähendab see õigust saada õpet ka oma religiooni kohta, mitte ainult õpetust usuteemade kohta koolisisises kontekstis. Soomes antakse usuõpetust vastavalt õpilase usutunnistusele.

Märksõnad: usuline mitmekesisus, vähemused, õigeusu usuõpetus, õpetajakoolitus, konfessionaalne haridus, võrdlev religioonipedagoogika, religioonid ja uskumused, multikultuursus, kasvatus mitmekesisuses, sallivus, inimõigused, kirikukogukonnad.

Sissejuhatus:

See artikkel on osa ERASMUS+ rahastatud IRENE projektist. Artiklis analüüsitakse lühidalt religiooni Soome, mis on usundiõpetuse aluseks koolides. Samuti uuritakse erinevate religioonide õpetamise õiguslike aluseid, uskumusi koolides ja hariduskontekstides üldiselt ning selle rakendamist. Samuti uuritakse usundiõpetuse õppekavade arengut Soome koolisüsteemis, eelkõige seda, kuidas õigeusu õppekava on muutunud koos teiste õppekavade arenguga. Keskne osa enda usu õpetamisest on selle pedagoogiline teostus, arvestades õppeainesisesid pedagoogilisi põhimõtteid. Lisaks keskendutakse usundiõpetuse rakendamise tutvustamisele Soomes ning esitatakse lapsevanemate, eestkostjate ja õpetajate arvamusi praeguse usundiõpetuse õppekava kohta. Uurimistulemused Soome religiooniõpetuse mudeli kohta näitavad vähemusreligioonide õpetamise tähtsust. Tulemused näitavad, et mitmekesisus peaks sisaldama pluralismi ja

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

usulise mitmekesisuse arvestamist ka kooli usundiõpetuses, et näidata võrdsust hariduskeskkonnas ja igapäevaelus.

Usumaastik Soomes

Soome, nagu kõik Skandinaavia riigid, on protestantlik riik. Praegu kuulub enamik 5,4 miljoni elanikuga elanikkonnast evangeelsesse luteri kirikusse (67,0 %). Järgijaskond on vähenemas. Õigeusu kirikus on umbes 60 000 liiget (1,0 % elanikkonnast) ja selle järgijaskond on vähenemas nii elanikkonna vananemise kui ka madala ristimise määra tõttu. Tegelikult on õigeusklikke mitteametlikult rohkem, sest Venemaalt pärit sisserändajad ei registreeru õigeusu koguduse liikmetena.¹ Roomakatoliku kirikul on umbes 15 000 liiget. Protestantlike konfessioonide, nagu näiteks baptistide, metodistide, päästarmee ja adventistide liikmete arv jääb alla 1% Soome elanikkonnast. Lisaks sellele on juute umbes 2000. Soomes on peaaegu iga kolmas inimene rahvastikuregistris registreeritud või on tema usutunnistus on teadmata.² Samuti ei ole iga neljas inimene elanikkonnast ühegi usuorganisatsiooni liige.³

On märkimisväärne, et sisserändajate ja pagulaste tõttu suureneb moslemite arv pidevalt. 2017. aasta lõpus oli hinnanguliselt umbes 70 000-75 000 moslemit, kes viibivad peamiselt Lõuna-Soomes. (Ametlikke statistilisi moslemite arvu kohta Soomes ei ole, sest enamik moslemeid ei ole liitunud Soome islami kogukonnaga). Tänapäeval on väga loomulik, et erinevatel põhjustel astuvad inimesed luteri kiriku liikmeskonnast välja, igal aastal ca. 2 %.

Soome religiooniõpetuse suunised

Soomes on religiooniõpetuse (RÕ) saamise viis peamiselt. Erakoole üldiselt ei ole, kuid Soome eri osades on 16 kristlikku kooli, mis annavad põhiharidust, ja kahes neist on ka keskkool.⁴ Kirikud peavad nn. pühapäevakoole, kuid osalemine on vabatahtlik ja tänapäeval ei ole need väga populaarsed. Kutseõppes puudub usuõpetuse õpetamine.

Usundiõpetus on kohustuslik õppeaine nii üldhariduskoolides (7-16-aastased) kui ka gümnaasiumides (16-18/19-aastased).⁵ Õpetus vastab õpilaste omavalitsuspiirkonna domineerivale konfessioonile. Praktikas tähendab see evangeelset luterlikku kristlust.

¹ Viimaste (21.3.2021) statistiliste andmete kohaselt on venekeelseid kõnelejaid üle 80 000.

² Suomen virallinen tilasto 21.3.2021.

³ http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html#vaestorakenne.

⁴ <https://kristillinenkoulu.fi/koulut/> (7.12.2021).

⁵ Perusopetuslaki 1998/628 § 13.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Ainena nimetatakse seda siiski "üldiseks religiooniõpetuseks", mitte luteri usuõpetuseks. Soome kontekstis osaleb enamik õpilasi luterlikus usuõpetuses. See tuleneb asjaolust, et õpe on avatud kõigile, välja arvatud mõned erandid. Seega osaleb üle 90 % Soome koolide õpilastest nendes tundides. See tähendab, et enam kui 20% Soome käib tunnis ilma, et nad oleksid luterliku kiriku liikmed, oma vanemate/hooldajate soovist lähtudes.

Õigeusu usuõpetuse (ÕUÕ) staatus erineb teiste vähemususundite omast. Kui hariduse osutaja piirkonnas on vähemalt kolm õigeusu kirikusse kuuluvat õpilast, tuleb neile automaatselt õpetada nende enda usku. Vanemad ei pea seda taotlema. Seega ei puuduta see reegel mitte üksikut valla kooli, vaid valda tervikuna, s.h. haridusteenuse pakkujat. Teenusepakkuja võib olla ka erakool, mille suhtes kehtib sama reegel. Teiste vähemususku järgivate vanematel või eestkostjatel soovitakse taotleda oma lastele nende enda usuõpetust, kui on täidetud vähemalt kolme õpilase tingimus. Taotlemise tingimuseks on ka, et isik peab kuuluma usutunnistusse, mis on Soomes registreeritud.¹ ÕUÕ-s on ka õpilasi, kes ei ole Soome õigeusu kiriku liikmed, kuid osalevad oma kultuurilise tausta tõttu. Sama juhtub ka islamiga. Kõik islami õpilased koolides ei kuulu islami kogukondadesse. Mitteliikmed ei kuulu reeglina kolme õpilase kriteeriumi hulka. Teiste ja luterliku usuõpetuse õpilaste koguarv näitab, et usuõpetus ei ole tingimata seotud kiriku või usulise kogukonna liikmelisusega.

Alates 1985. aastast on korraldatud eraldi õppetund õpilastele, kes ei kuulu ühegi usutunnistuse juurde. Tund kannab nime *Life Stance Education* (LSE) või *World View Education* (Eetika), et julgustada ja juhtida õpilasi oma maailmavaate loomisel.² Tund ei ole kättesaadav neile, kellel on enda järgne religioosne haridus. See tähendab näiteks, et luterliku kiriku liikmed, kellel on oma usu õpetus, ei saa selles tunnis osaleda. Õigeusklikud õpilased, kellel ei ole oma usuõpetust, võivad LSE ja WVE valida. Või siis kooli üldise usuõpetuse, kui nende vanemad seda alternatiiviks peavad.

Usundiõpetuse ja LSE tundide arv on arvatud iganädalaste tundide arvuna aastas. Klasside 1-9 puhul on iganädalaste tundide arv aastas 10.³ See on miinimum, kuid omavalitsus võib pakkuda ka rohkem. Need jaotatakse igale klassile järgmiselt: 1. ja 2. klassil on kaks õppetundi nädalas. Kooliaasta jooksul teeb see teoreetiliselt kokku 76 tundi. 3.-6. klassile on viis tundi. Omavalitsus võib otsustada, millises klassis on kaks tundi nädalas. Tavaliselt on see 4. klass. 7.-9. klassidel on üks tund nädalas. Üks tund nädalas

¹ Perusopetuslaki 1998/628 § 13 (6.6.2003/454)

² <https://et-opetus.fi/> (7.12.2021).

³ **Valtioneuvoston asetus** perusopetuslaissa tarkoitettun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta 422/2012.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

tähendab teoreetiliselt 38 tundi õppeaastas. Religioonide tunnid toimuvad religioonispetsiifilistes õppegruppides, mida õpetavad kvalifitseeritud õpetajad. 1.-6. klassis õpetab usuõpetust teiste ainete kõrval põhikooli õpetaja, 7.-9. klassis ja gümnaasiumis aineõpetaja (teoloog).

Kutsehariduses ei ole õppekavadesse lisatud usuteadust või eetikat. Koolieelses hariduses (6-aastased lapsed) ei ole usuõpetust iseseisva õppeainena. Õppekava sisus käsitletakse erinevaid maailmavaateid, sealhulgas religioosseid ja ka mittereligioosseid. Lapsed peaksid tutvuma oma ja teiste maailmavaadete ja religioonidega, kasvõi nendegagi mis on esindatud selles samas rühmas ja nende ümbruses. Tutvustatakse nende endiga seotud tavasid ja traditsioone. Erinevate maailmavaadete kõrval arutletakse ka usuväliseid tõekspidamisi.¹

Väikelaste kasvatuses ja hoolduses (alla 5-aastased lapsed) keskendub maailmavaateline kasvatus eelkõige laste rühmas esinevate religioonide ja muude maailmavaadete ühisele uurimisele. Eesmärk on edendada vastastikust austust ja erinevate maailmavaadete mõistmist ning toetada laste kultuurilise identiteedi ja maailmavaate arengut. Lapsed tutvuvad erinevate maailmavaadete ja nendega seotud traditsioonidega. Maailmavaadete loomulik uurimine on osa sellest.²

Alates 2003. aastast korraldatakse vastavalt põhiharidusseadusele (§13) "usuõpetus on vastavuses õpilase usuga, kooskõlas eraldi õppekavaga".³ Selle tulemusena on Haridusamet seni välja töötanud õppekava 10ne religiooni õpetamiseks, sealhulgas kristluse ja muude religioonide jaoks. Esimeses etapis 2014. aastal hõlmasid need evangeelset luterlikku kristlust, õigeusku ja roomakatoliiklust. Mittekristlike religioonide hulka kuulusid islam ja judaism. 2020. aastal kiitis Haridusamet heaks õppekavad adventismi, Bahá'i, budistismi, nelipühi ja Krishna jaoks. Eelmises, 2004. aasta õppekavas olid õppekavad 13 religiooni jaoks.⁴ Kirikud ei ole otseselt seotud õppekavade küsimustega ega usuõpetuse õppekavade või õpikute koostamisega. Arendusrühma kuuluvad tavaliselt usuõpetuse õpetajad ja usutunnistuste esindajad eri kooliastmetest ning seda juhib Soome Riikliku Haridusameti esindaja. Riik on religioonide ja kirikute suhtes neutraalne.

Viimase kümnendi jooksul on Soomes toimunud enam-vähem ühekülgne arutelu religiooniõpetuse mudeli üle, mis mõnes mõttes halvendab vähemusreligioonide õigust

¹ Opetushallitus 2016, 34-35.

² Opetushallitus 2019, 45.

³ Perusopetuslaki 1998/628 § 13 (6.6.2003/454).

⁴ Opetushallitus 2004.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

oma usu õpetusele. Eriti on see kiirenenud alates 2019. aastast, kui Haridusministeerium tegi ettepaneku, et *LSE* tuleks teha kättesaadavaks kõigile, religiooniõpetuse alternatiivina. Samuti on tehtud teine ettepanek asendada praegune usuõpetus ja *LSE* kõigile õpilastele ühtse õppeainega, mis tutvustaks neile maailma usundeid, sõltumata nende enda veendumustest.¹ Nagu hiljem ka käesolevas dokumendis koos uurimistulemustega esitatakse, oleks esimene ettepanek oleks, sest see jätab ruumi oma usu õppimisele, kuid teine ettepanek oleks vastuvõetamatu.

Ühtse "maailmavaadete" tunni pooldajad väidavad, et lastel peaks klassis olema rohkem võimalusi dialoogi pidamiseks nii kristlike kui ka mittekristlike religioonide esindajatega. Koolides on usuõpetuse eesmärk õpetada õpilasi vastavalt oma religioonile väärtustama ja austama oma pärandit. Sellegipoolest ei ole oma usu õpetus ühekülgne ega suletud religioonide ja maailmavaadete tegelikule mitmekesisusele. 2014. aasta õppekavas on religiooniõpetuse ülesanded selgelt määratletud järgmiselt: "Õpilased tutvuvad Soomega seotud religioonide ja maailmavaate traditsioonidega, samuti religioonide ja maailmavaadetega mujal maailmas. Aine edendab religiooni ja kultuuri vahelise suhte mõistmist ning religioonide ja maailmavaadetega seotud mitmekülgset. Õpetus annab mitmekülgset teavet religioonide kohta ja aitab õpilastel mõista religiooniga seotud arutelusid."² Selles on selgelt öeldud, et üldhariduses ei ole vaja kõigile õpilastele üht ja sama sisulist religioonitundi.

Õigeusu õppekavade arendamine

1960ndate lõpus ja 1970ndate alguses toimus Soomes kaks suurt haridusuuendust. Vaatamata üldhariduskooli õppekava uuendamisele 1980ndatel aastatel muutus usuõpetuse roll ja olemus koolides üsna vähe. Usundiõpetus oli endiselt konfessionaalne ja kirikukeskne, kuid kirik ei olnud otseselt seotud õppekava küsimustega ega usuõpetuse õppekavade või õpikute koostamisega.

Soomes loodi esimene religioonihariduse õppekava üldhariduskooli 1925. aastal ja järgmine õppekava avaldati 1952. aastal. Need ei sisaldanud õigeusu õpetamist. Alles 1970. aastal loodi haridusreformi tulemusena õppekava õigeusu õpetamiseks.³ Õigeusu õppekavad põhi- ja keskkoolides (1970, 1977, 1985, 1994) on kõikidel olnud peaaegu identse õpetamise eesmärgiga, milleks on "aktiivsete koguduseelus osalejate

¹ Aikonen 2021a.

² Opetushallitus 2014, 140.

³ Aikonen 2015.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

kasvatamine".¹ Õpetatavasse usku indoktrineerimine.² Nagu varasemad õppekavad näitavad, oli usuõpetus konfessionaalne. Muutus üldhariduskoolide õppekavas 1994. aastal tõi kaasa ka muutuse religiooniõpetuse õppekavade tähenduses. See ei olnud niivõrd normatiivne kui eelmised ja andis koolidele palju ruumi omaenda õppekavade koostamiseks. Võrreldes varasemate õppekavadega olid esmakordselt olemas nii üldised kui ka ühised eesmärgid erinevate religioonide õpetamise jaoks. See lõi aluse usundispetsiifiliste õppekavade väljatöötamiseks, millel oli oma konfessionaalne sisu ning õppe-eesmärgid.³ See oli esimene samm rakendamaks usuõpetust, et uurida religioone väljaspool, kuigi õpetamine põhines siiski konfessioonil.

2004. aasta õppekava tõi kaasa olulise muudatuse usuõpetuses põhihariduse ja üldkeskhariduse tasandil. Õppetöö ei saanud enam olla konfessionaalne. Õppetöö muutus "konfessionaalsest usuõpetusest" "oma usule vastavaks usuõpetuseks". Esimest korda loodi kõikidele religioonidele, nii kristlikele kui ka mittekristlikele, üldised ja ühised eesmärgid ning sisu. Õpilasi julgustati mõtisklema eetiliste küsimuste üle. Usundiõpetus toetab õpilaste eneseteadlikkust, enesehinnangut ning aitab neil luua ja hinnata oma identiteeti ja maailmavaadet. Õigeusu õpetuse eesmärkides on öeldud, et "keskne eesmärk on tugevdada ja säilitada õpilase õigeusu identiteeti".⁴ Eesmärk oli toetada õpilase enda identiteedi kujunemist religioonis - õppida religiooni tundma.⁵

2014. aasta õppekava vaadati läbi nii struktuuri kui ka sisu osas. See sisaldas viie usulahu/religiooni (luteri, õigeusu, katoliku, judaism ja islam)⁶ üldisi üldeesmärke ja kolme ühist sisuvaldkonda. Need on aluseks religioonispetsiifiliste õppekavade väljatöötamisel.⁷ Õppekorraldus põhineb jätkuvalt õpilase enda usu õpetamisel ja ei ole konfessionaalne. Õppeaine kirjelduses on jätkuvalt kirjas, et "Õpetus annab õpilasele elemendid oma identiteedi ning isikliku eluvaate ja maailmavaate ülesehitamiseks ning hindamiseks".⁸ Põhihariduse õppekavad kõigis kooliastmetes peaksid hõlmama kolme põhilist sisuvaldkonda. Need on suhe oma religiooniga (C1), religioonide maailm (C2) ja hea elu (C3).⁹

¹ Aikonen 2015.

² Grimmitt 1987.

³ Opetushallitus 1994, 89.

⁴ Opetushallitus 2004, 209.

⁵ Grimmitt 1987.

⁶ 2014. aasta õppekavas sisalduvad religioonid. 2020. aastal kiitis Haridusamet heaks adventismi, bahá'í, budismi, nelipühi ja krishna õppekavad.

⁷ Opetushallitus 2014, 21.

⁸ Opetushallitus 2014, 134,246,404.

⁹ Opetushallitus 2014, 136,151,409.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Üldiselt ei keskendu õpetamise eesmärgid enam ainult õpetatavale religioonile, vaid on varasemast laiemad ja sisult mitmekesisemad. Kuigi osaliselt on rõhuasetus õpilaste kasvamise toetamisel - religiooni tundmaõppimisel, rõhutatakse 2014. aasta õppekavas tugevalt ka religiooni tähtsust ja usuliste arusaamade avardamist - religiooni tundmaõppimist.¹

Religiooniõpetus põhineb eesmärkidel ja sisul, mis on ühised kõigile usundiõpetuse õppeainetele. Iga religiooni jaoks on koostatud konkreetne ainekava, mis põhineb eespool nimetatud kolmel aspektil. Õigeusu puhul järgivad õppekava kirjeldused õigeusu põhilisi sisuvaldkondi.² Need on õigeusu kiriku õpetuslikud ja muud tunnused, kiriklik elu ja liturgiline aasta, kiriklik kunst, pühakud ja nende õpetused, Piibli sisu, eetika, kiriku ja maailmareligioonide ajalugu.³

Võrreldes varasemate eesmärkide ja sisuga, arvestab õpetus nüüd kultuuriliselt mitmekesise õigeusuga. Lisaks vaadeldakse põhjalikumalt religioone ja nende tavasid Euroopas ja teistel kontinentidel ning uuritakse kristlike ja mittekristlike religioonide eripärasid. Seoses õppekava pideva muutumise ja arenguga on vähendatud mõnede õpetatavate lokaalsete usundite sisu ja mahtu. Kiriku ajaloo analüüsilt on nihkunud fookus tänapäeva religioossusele, vaadeldes oma religiooni globaalset ja kohalikku arengut.⁴

Pedagoogilistest elementidest õigeusu õpetamisel *Heterogeensed õpperühmad*

Koolides toimub vähemususu õpetamine tavaliselt väikestes rühmades. See määratlus kehtis kõigi religioonide suhtes kuni uue põhihariduse seaduse jõustumiseni 1. jaanuaril 2003. aastal. Sellest ajast alates ei saa õigeusku väikegruppides enam õpetada. See tuleneb sellest, et hariduse osutaja (omavalitsus) võib nüüd ühendada põhihariduse 1.-9. klassid ühte ja samasse õpperühma. Kõigi vähemusreligioonide puhul on olukord sama, kuid rühmad ei ole kasvanud samas proportsioonis nagu õigeusu puhul.

1.-9. klasside õpperühmi kui selliseid ei rakendata, vaid rühmad võivad hõlmata nii põhikooli kui ka gümnaasiumi õpilasi. Seega õpetatakse õigeusku peaaegu eranditult

¹ Grimmitt 1987.

² Vt. Ka Aikonen 2019.

³ Opetushallitus 2014, 136,151,409.

⁴ Aikonen 2019.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

integreeritud rühmades. Õpetajal on nendes õpperühmades sageli kaks või isegi neli õppekava, mida ta aines läbima peab. Gruppide õpilased on mitmes mõttes heterogeensed. Õpilased tulevad erinevatest klassidest ja on erineva õppimisvõimega. Lisaks on sisserändajaid, kes osalevad klassides oma kultuurilise tausta alusel. Nad ei ole aga varem näiteks üldse õigeusu õppinud. On ka õpperühmi, millest 80% moodustavad kehva keeleoskusega immigrandid.

Õpetajate lahendused heterogeenses väikegrupis keskenduvad diferentseerimisele, ühtlustamisele ja periodiseerimisele, samuti pikaajalisele ette planeerimisele ja vaheldumisele. Üks lahendus on lasta vanematel õpilastel vaikselt koos töötada keskendudes noorematele, ning siis vahetades. Tavaliselt algavad ja lõpevad tunnid ühiste teemadega. Aruteluvõimaluste pakkumine põhihariduses on religioosse mõtlemise ja religiooniga seotud küsimuste arendamisel keskse tähtsusega.

Õigeusu õpetamise pedagoogiline suundumus

Soome usundiõpetuse põhiolemus on nii religiooni õpetamine kui ka religioonist õppimine (vt. Hull 2002, Ziebertz ja Reigel 2009). Vähemususkude puhul on ka kerge tendents õpetada/õppida religiooni selle traditsioonilise ja vaimse pärimuse seisukohalt.¹

Õppetunnis ei ole religiooni praktiseerimine lubatud. Õigeusu pedagoogikas ei ole probleemiks "mis on tunnis lubatud ja mis mitte". See tuleneb asjaolust, et enamasti on õigeusus õpetamise sisu seotud palvete ja hümnidega, mida saab kasutada õigeusu ning selle õpetuse sisu selgitamiseks ja illustreerimiseks. Selline pedagoogiline lähenemine asetab õpetuse sisu kiriku tavade ja traditsiooni konteksti. Seda pedagoogikat võib nimetada "konfessionaalseks pedagoogikaks".

Sellisenä on õigeusu õpetamist koolides rakendatud ja enda usu õppimine praktikas toetab õigeusu õpetamist ning selle praktilist poolt. Õppetöös peab olema pedagoogiliselt põhjendatud näiteks kirikulaulude, palve, ristimärgi ja ikoonide kasutamine. Kui rakendada õpetamise viisi oma usule vastavalt, on tagajärjeks usuomase pedagoogika kasutamine. See toetab ka religioonipedagoogika terviklikku lähenemist.

Terviklik usuõpetus koolikeskkonnas tähendab eksegeetika, eetika, dogmaatika, kirikuloo ja kiriku liturgilise elu õppe integreerimist õpetamise eesmärkidesse ja sisusse. See tähendab näiteks seda, et õpetus ei käsitle konkreetset Piiblit ja selle sisu, seostamata seda eetiliste küsimustega või näiteks kiriku ajaloo. Õpetamine ei seisne ühekülgse

¹ Aikonen 2005, 223-224.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

õpetamises ja õpetuse sisu läbivaatamises üksteise järel, vaid eri aspektide omavahelises seostamises. Sellest tulenevalt võime näiteks liturgia õpetamisel laiendada tunni sisu Piibli, eetika, dogmaatika, kirikuloo, kirikumuusika, ikonograafia jne. uurimise peale. Teisisõnu toimub õpetamine küll ühe aine raames, aga integreerides teoloogia erinevaid aspekte. Tuleb märkida, et see ei ole didaktiline põhimõte, et teemasid tuleks süstemaatiliselt käsitleda selle erinevates mõõtmetes. Seda põhimõtet tuleks rakendada spiraalselt, nii et nooremate õpilastega oleks vähem võimalusi tegeleda kui küpsemate õpilastega.¹

Terviklik usuõpetus tähendab ka seda, et peamist õppesisu ja teemasid tutvustatakse erinevates kooliastmetes korduvalt ja süvendatult, kuid alati uuest vaatenurgast ja kasutades asjakohaseid pedagoogilisi rakendusi. Õppemudel on osaliselt sarnane nn. spiraalpõhimõttega. See erineb terviklikust mudelist selle poolest, et ainet on vähem lõimitud ja on linearsem edasiminekuks. Peamised teemad, mida selle põhimõtte kohaselt õpetatakse, on kirikuaasta tsükkel koos pühade ja paastuga, lisaks õpetatakse palveid, laule ja ikonograafiat. Seda põhimõtet rakendatakse näiteks klasside palvetundides ja ühise klassiõpetuse raames, kus kogu rühm töötab koos selliste teemade kallal nagu liturgilise aasta suured pühad. Samal ajal on need üldised teemad osa nn. õigeusu õppe varjatud õppekavast.²

Ikoonid on mitmekülgsed abilised kirikuaasta tõlgendamisel.³ Üks ilmne näide ikoonide terviklikust kasutamisest: õigeusu kirik pühitseb 25. märtsil Jumalaema Rõõmukuulutamise Päeva. Vastavalt õpetatava aine pedagoogikale ja kiriklikule traditsioonile alustab õpetaja tunni alguses kõnealuse püha ikooni tutvustamisega. Ikooni vaadates näeme, kuidas see kirjeldab antud piiblisündmust. *Troparioni* (hümni) teksti kaudu saame uurida antud püha dogmaatilist sisu ja seostada püha sisu ka kiriku liturgilise elu kui osana kirikuaastast. Selle analüüsi põhjal saab juba selles kontekstis tuvastada kolm pedagoogilist aspekti, kui kasutada terviklikku pedagoogilist lähenemist. Oma usundi õppimise ja pedagoogika eesmärk ei ole mitte ainult teadmiste, vaid ka autentse kogemuse, tegevuse ja emotsionaalse elamuse andmine, mis antud näite puhul toimub *troparioni* laulmise kaudu.

Terviklik lähenemine hõlmab ka põhimõtet, et ei ole ainult "kiriklikud" küsimused, vaid et haridus on vastastikmõjus oma aja ühiskonnaga. Religioon on ühiskonnaga

¹ Aikonen 2005, 233-236.

² Ibid.

³ Aikonen 2017, 150-151.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

dialoogis ja arvestab küsimustega, mis tekivad religiooni õppimise käigus.¹ Viimasel ajal on üks neist teemadest loodus ja keskkond.

Õppematerjalid ehk õpikud on mõeldud igale klassile, kuid neid kasutatakse vaheldumisi. See on tingitud sellest, et nagu eelnevalt mainitud, on õpperühmades õpilasi mitmest erinevast klassist ja õpetaja ei saa õpetada iga klassi õppekava (õpikut) eraldi. Näiteks kasutatakse kombineeritud rühmas õpikuid nii, et paaris aastal on paaris klassi õpik (nt. 2. klass) ja paaritult aastal paaritu klassi õpik (nt. 1. klass). Seega ei loeta 1. ja 2. klassi õpilastega rühmas oma klassi õpikut eraldi, vaid eelmisele näitele toetudes alustab 1. klassi õpilane 2. klassi õpikuga ja loeb järgmisel aastal 1. klassi õpikut. Sel moel vahetuvad raamatud vaheldumisi.

Kuidas õigeusklikud praegusesse õppemudelisse suhtuvad?

2020. aasta veebruaris viidi läbi uurimus, mis käsitles õigeusklikest lapsevanemate, eestkostjate ja usuõpetuse õpetajate (n=446) religiooniõpetuse mudelit.²

Vastajad leidsid, et konfessioonipõhine eraldi usuõpetus ja selle jätkamine oli seni kõige populaarsem mudel. Tulemused rõhutasid oma usu õpetamise tähtsust, st. praegust mudelit ei tohiks muuta. Nii arvas 71% vastanutest. See oli ka luterliku kristluse õpetajate seisukoht neile korraldatud uuringus.³

Miks me tahame jääda praeguse mudeli juurde? Uuringu kvalitatiivsed andmed toovad eelkõige esile, kuidas tajutakse vähemusreligiooni õpetamist seoses arutelus esitatud mudelivalikutega. Vastustest selgus, et informandid on mures oma usu õpetuse kaotamise pärast. Rohkem kui pooled vastanutest rõhutasid nii hariduslikku kui ka informatiivset tähtsust oma usu õpetamisel. Kõige selgemalt põhjendati oma usu eraldi õpetamist sellega, et see toetab õpilaste õigeusu identiteeti ja teadmiste edasiandmist oma religiooni ja kultuuri kohta.⁴

Vastajad leidsid, et usuõpetuse mudel peaks jätkuvalt põhinema eraldi õppetööl, kuid seda võiks täiendada või täiendada ühiste tundidega. Peaaegu veerand neist arvab, et need võiksid olla *LSE*, maailmareligioonid gümnaasiumis või temaatilised tunnid. Kõige populaarsemad ühisõpetuse korraldamise viisid oleksid kas õpilaste religioonitunnid ja

¹ Koulumzin 1975, 29.

² Aikonen 2021a, 258.

³ Enqvist & Lupunen 2020.

⁴ Aikonen 2021a, 276-278.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

kõigi õpetajate ühised temaatilised tunnid või vahelduvate usuõpetajatega tunnid. Ühisõpetus kõigile sobiks vaid 10% vastanutest. Üldiselt ei olnud *LSEsse* ülekaalukalt negatiivset suhtumist. Vastustes oli positiivne seisukoht rohkem väljendunud kui negatiivne. Toodi välja, et algklassides põhikoolis peaks olema võimalus valida religiooniõpetuse ainet. Veidi üle kolmandiku (35%) vastanutest oli seda meelt. 28% vastanutest toetas seda mõtet gümnaasiumitasemel.¹ ✓

Seda seisukohta toetavad ka ühe teise õigeusu uuringu tulemused. Selles 2020. aastal läbi viidud uuringus (n=372) küsiti lapsevanematelt, eestkostjatelt ja õpetajatelt, kui oluliseks nad peavad 2014. aastal vastu võetud õigeusu õpetuse viimases õppekavas kehtestatud õppesisu. Vastajad nimetasid oma usundit väga oluliseks (C1). Sellega nõustus 74 % vastanutest. Lisaks küsiti avatud küsimusega, mis on nende arvates kõige olulisem asi õpilaste jaoks oma usundi õpetamise raames. Sellele küsimusele vastas üle poole küsitlusele vastanutest. Neist 20 % arvas, et aine on õpilaste identiteedi jaoks oluline. Eetikaküsimused (C3) olid 62% vastajate arvates teine kõige enam hinnatud sisurühm. Kolmandaks kõige enam hinnatud sisuks olid maailmareligioonid (C2), mida 42% vastanutest pidas oluliseks. Vähem hinnati erinevaid maailmavaateid (27%). See oli vaid iga neljanda vastaja arvamus.²

Kokkuvõttes näitavad uurimistulemused, et õigeusu õpetuses osalevate laste ja noorte vanemad, eestkostjad, aga ka õpetajad tajuvad konfessioonipõhise eraldi kasvatus mudelit kui olulist osa ja selle sotsiaalset väärtust. Kasutusel oleva mudeli asendamine kõigile ühise õppeainega näitaks, et usundiõpetuse rolli ning selle potentsiaali ja tähtsust on valesti mõistetud ja valesti tõlgendatud. See oleks kultuuriliselt vastukäiv muutus ühiskondliku ja maailmse mitmekesisuse arengus.

Kas see on pluralismi ummiktee?

¹ Aikonen 2021a, 263-264; 269-270.

² Aikonen 2021b, 38-40.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Viited ja allikad:

- Aikonen, R. (2005). Koulun ortodoksisen uskonnonopetuksen lähtökohtia – oppia uskontoa vai oppia uskonnosta? [Starting points for Orthodox religious education in schools - learning religion or learning about religion?] In J. Kivekäs (Ed.) *Käytännöllinen teologia – teoriaa vai käytäntöä?* Helsinki: Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 245, 223–241.
- Aikonen, Risto (2015). Ortodoksinen uskonnonopetus kansakoulusta peruskouluun. Pitkä tie oman uskonnon opetukseen. [Orthodox religious education from primary to secondary school. The long road to teaching own religion.] *Teologinen aikakauskirja 2015/2*, 160–177.
- Aikonen, Risto (2017). Ortodoksisen kirkon ikonit – uskonnonopetuksen kuvakirjasto. [Icons of the Orthodox Church - Picture Library for Religious Education] In P. Iivonen & V. Paulanto (Eds.) *Uudistuva uskonnon opetus*. Helsinki: Kirjapaja, 140–155.
- Aikonen, Risto. (2019). *Nature of the Orthodox Religious Education in Finland according to Curricula in Basic Education*. Teoksessa Ζητήματα Διδακτικής των Θρησκευτικών. Τομ. 2 – Πρακτικά του 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου Θεολόγων. <https://ejournals.lib.auth.gr/religionteaching>
- Aikonen, Risto. (2021a). Katsomusopetuksen mallit ja ortodoksisen uskonnon opetus - huoltajien ja opettajien näkemyksiä vaihtoehdoista ja niiden hyvästä toteutuksesta [Models of Worldview Education and Teaching of Orthodox religion. Views of guardians and teachers on alternatives and their good implementation]. In A. Kimanen, J. Urponen, & A.-E. Kilpeläinen (Eds.), *Oppimista katsomusten äärellä*. Helsinki: Finnish Theological Literature Society (lk. 248-277).
- Aikonen, Risto. (2021b). The relevance of the learning contents for Orthodox religious education in Basic education as perceived by guardians and teachers. *Ελληνική Περιοδική Έκδοση για τη Θρησκευτική Εκπαίδευση/Greek Journal of Religious Education*, 4(1), 29-52. DOI: 10.30457/040120213
- Enqvist, Alekski & Lupunen, Veera (2020). SUOL kartoitti jäsentensä ja uskonnonopettajiksi opiskelevien näkemyksiä hyvän uskonnonopetuksen tulevaisuudesta. *Synsygys 2/2020*, 21–24.
- Grimmitt, Michel. (1987). *Religious education and human development*. Great Britain: McCrimmon.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Hella Elina & Wright Andrew (2009) Learning ‘about’ and ‘from’ religion: phenomenography, the Variation Theory of Learning and religious education in Finland and the UK, *British Journal of Religious Education*, 31:1, 53-64, DOI: 10.1080/01416200802560047

Hull, John. (2002). *The Contribution of Religious Education to Religious Freedom: A Global Perspective*. Retrieved from: <https://iarf.net/REBooklet/Hull.htm>

Opetushallitus (2004). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004* [Basics of the curriculum for comprehensive education 2004]. Helsinki: Opetushallitus.

Opetushallitus. (2014). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014* [Basics of the curriculum for comprehensive education 2014]. Helsinki: Opetushallitus.

Opetushallitus. (2016). *Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014* [National Core Curriculum for pre-primary education 2014]. Tampere: Opetushallitus.

Opetushallitus. (2019). *Varhaiskasvatuksen suunnitelman perusteet 2018* [National Core Curriculum for early childhood education 2018]. Helsinki: Opetushallitus.

Opetushallitus. (2020). Uskonnon oppimäärät [Religious Education Curricula]. Retrieved from: <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/uskonnon-oppimaarat>

Perusopetuslaki 1998/628. [Law of Basic Education.] Retrieved from <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>

Valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta 422/2012. [Government Decree on the National Objectives for Education Referred to in the Basic Education Act and in the Distribution of Lesson Hours.] Retrieved from <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20120422>

Ziebertz, Hans & Riegel Ulrich, Eds. (2009). *How Teachers in Europe Teach Religion. An International Empirical Study in 16 Countries*. Münster: LIT verlag.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Religioosne mitmekesisus kui poliitiline, hariduslik ja teoloogiline tingimus. Akadeemiline õigeusu õpetus dialoogis Dietrich Benneri “Allgemeine Pädagogikaga”

Assist. Prof. Dr. Athanasios Stogiannidis

Teoloogia

AUTH

Kreeka

Sisukokkuvõte:

Käesolevas uuringus analüüsime religioosse mitmekesisusega peetava dialoogi tähtsust nii avaliku ruumis kui ka religiooniõpetuse raames pedagoogilise protsessi osana. Uuring liigub teoreetilises dimensioonis. Kogu teemat käsitletakse Saksa pedagoogi Dietrich Benneri välja töötatud teatud põhimõtete alusel. Eelkõige uuritakse, miks religioonipedagoogika on integreeritud kaasaegse demokraatliku ühiskonna avalikku haridussüsteemi. Lisaks analüüsitakse avaliku ruumi mõistet kui heterogeensuste kohtumisest tekkinud mudelit. Eristatakse religioosse nähtuse kahte aspekti, st. müstilist kogemust ja religiooni avalikku funktsiooni. Lisaks püütakse seostada religiooniõpetuse põhieesmärki kaasaegse väljakutsega ühiskondlikus religioonis. Lõpuks läheneme religioosse mitmekesisuse mõistele õigeusu teoloogilise mõtlemise ja elu perspektiivist; Kreekas sätestatakse, et usuõpetus seab oma põhieesmärgiks õigeusu õpilaste usulise teadvuse arendamise. Seetõttu tekib küsimus, kas ja mil määral saab õigeusu traditsioonil ja elul põhinev religiooniharidus võtta arvesse religioosse mitmekesisuse nähtust ja üldisemalt vastata tänapäeva demokraatliku ühiskonna avaliku elu nõuetele.

2. Miks on religiooniõpetus koolides tänapäeva demokraatlikus ühiskonnas vajalik

Dietrich Benneri pedagoogilise mõtteviisi kohaselt on õpetamine-õppimine protsess koolis kui reaalse maailma kaugvaatlus ja seega kui selle "virtuaalne" käsitlus (Benner 2015b). Koolis uurivad õpilased maailma kui objekti, et seda kohata ja mõista ja edasi saab selle kohtumise kaudu luua teed nende elu sihtpunkti. Benneri sõnul kuulub tänapäeva demokraatlikus ühiskonnas kooli õppekavasse ka religioon; see valik on põhjendatud, sest religioon esindab avaliku sfääri olulist osa (Benner 2014c) ja peaks seetõttu kuuluma kooli õppekavas pakutavate ainete hulka, sest kool valmistab noori ette nende tulevaseks sisenemiseks avalikku sfääri (Benner 2005). Kuid miks peaks see olema vajalik ajal, mil paljud usukogudused, nagu me teame, näitavad juba praegu üles huvi ja muret oma noorte liikmete religioosse kasvatuse vastu? Kas religioossed kogukonnad ei ole võimelised pakkuma noorematele põlvkondadele sobivat usuõpetust ja vajavad seetõttu koolihariduse abi? Või annavad usukogudused usundiõpetuse andmisel mõnikord edasi sisu ja suunitlusi,

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

mis ei soodusta kaasaegse, mittehierarhilise maailma harmoonilist toimimist kui erinevate mitmekesisuste avaliku kohtumise paigana. Benneri mõtlemises leiame järgmise vastuse, mis hõlmab mõlemat ülaltoodud muret: "Põhjused, miks see nii on, võivad olla mitmetahulisemad ja seisneda selles, et religiooni ei ole võimalik päästa ja säilitada üksnes religioosse hariduse abil, mida pakuvad usukogukonnad, või ka selles, et see hariduslik ülesanne ei saa olla üksnes usukogukondade käes, sest religioosse fundamentalismi arengut tuleb vältida, et edendada religiooni avalikku funktsiooni" (Benner et al. 2007, 15). "Kui religioonil peaks ikkagi olema tulevikku, siis võib see sõltuda eelkõige sellest, kas ja mil määral õnnestub religioonil ajakohastada kriitikat, mida ta mitte-fundamentalistlikus mõttes maailma suhtes teeb, kui ka ise suhtuda kriitikasse, mida haridus, eetika ja poliitika teevad religioossetele kogukondadele ja kirikutele" (Benner 2014e).

Ülaltoodud argumentatsioon näitab selgelt, et usuõpetus on kooli õppekava oluline osa, mitte ainult seetõttu, et religioon on avaliku sfääri funktsionaalne osa, vaid ka seetõttu, et religiooni kui avaliku sfääri osa tulevik on kahtluse alla seatud ja kaalul. See tähendab, Benneri põhjendust järgides, et religioossed kogukonnad ei suuda tänapäeval mõnikord tõhusalt täita oma noorte liikmete religioonialast harimist ning et see nõrkus tuleneb sellest, et nad ei ole dialoogis kõigi tänapäeva maailmas tekkinud väljakutsetega.

3. Religioon kui kaasaegse avaliku ruumi struktuurielement

Benner väidab, et dialoog demokraatlikus ühiskonnas saab olla tõhus ainult siis, kui tingimused, millele avalik ruum on üles ehitatud, on täidetud. Avaliku ruumi konstrueerimise sügavaks eelduseks on saksa pedagoogi sõnul "inimtegevuse mittehierarhiline korralduse" (Benner 2015a) põhimõtte aktsepteerimine; selle kohaselt on kogu ühiskond struktureeritud diferentseeritud tegevussfäärides, millest igas on oma loogika, kuid ka oma ruum, mille eest igaüks vastutab. Sellest hoolimata moodustavad need kõik koos inimtegevuse terviku ja samal ajal eralduvad üksteisest, et edendada inimkonna ühist arengut. See tähendab, et iga tegevussfäär läheneb tegelikule maailmale mitte ainult oma vaatepunktist, vaid võtab arvesse ka teiste poolt pakutavaid lähenemisviise ja vaateid. Kui üks neist väidab end olevat hegemooniline kõigi teiste üle ja kehtestab oma eripärase loogika ainukese kriteeriumina maailma kõigi aspektide hindamisel, ilmneb absoluutse fundamentalismi hoiak, mis rikub mittehierarhilise korra põhimõtet.

Siinkohal tekib küsimus, kas ja kuidas saavad religioossed kogukonnad astuda dialoogi kaasaegse maailmaga, võttes arvesse avaliku diskursuse reegleid, mis põhinevad mittehierarhilise korra põhimõttel. Benner võtab selle küsimuse üles pärast religiooni eripära (*proprium*) välja töötamist (Benner 2014e, 19). Benneri mõtisklust selles osas on tugevalt mõjutanud saksa teoloog, filosoof ja pedagoog Friedrich Schleiermacher; ta väidab, et religioosne kogemus on suletud absoluutse sõltuvuse (*schlechthinnige Abhängigkeit*) mõttes (Benner 2014a, 82) lõputust entiteedist (Absoluut), mida kõik

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

inimesed kogevad. See lõpmatu olend või entiteet (st. Absoluut) ületab, "hõlmab" ja annab tähenduse kõigele, mida nähakse lõpliku ja mitteabsoluutsena. See kogemus ei ole emotsionaalse või "romantilise" seisundi väljendus, vaid kujutab endast omamoodi eneseteadvust, kogemust ja teadmist korraga: See on inimese teadmine, et iga sentimeeter selles maailmas sõltub absoluutselt ülimest, igavesest ja lõpmatust jõust, mis annab tähenduse kõigele piiratule ja ebapüsivale, viies neid universaalsuse ja omavahelise ühtsuse poole (vrd. Stogiannidis 2013). Benneri mõtlemises kujundab see "tunne" (Gefühl) religiooni kui elu universaalsuse konstitutiivse parameetri kõige iseloomulikuma tunnuse. See refleksioon, mis puudutab inimloomuse lõplikkuse ideed (st. asjaolu, et inimesel kui bioloogilisel olendil on lõpp), on põhielement, mis struktureerib religioosse tegevuse erilist sisemist põhjendust sotsiaalses olus (Benner 2014e, 19). Nagu Benner väidab, antakse inimloomuse lõplikkuse kogemust ja mõistmist erinevalt edasi, näiteks "olendlikkus", "surelikkus", suremise kindlus või isegi elavate inimeste suhe lahkunutega (Benner 2014e, 19).

4. Religiooni avalik funktsioon

Kõigi eelnimetatud tähelepanekute põhjal peetakse religiooni eluviisiks ja tegelikkuse käsitlemise ja tajumise viisiks, mis põhineb teadmisel, et inimene on piiratud olend. Siinkohal liigub Benner aga eristuse juurde, mis, kuigi mitte selgesõnaliselt välja öeldud, on tema loomingus ilmne. See eristamine tunnistab religiooni kahte mõõdet, mis ei viita religiooni mingile "tükeldamisele"; vastupidi, see illustreerib kahte erinevat aspekti, mille kaudu me võime religioonile läheneda: Üks on seotud religioosse kogemuse sisuga iseenesest, teine aga viitab religiooni avalikule funktsioonile ühiskonnas. Mõlemad dimensioonid on seotud religioosse nähtusega ja mõlemad on lahutamatud; esimesel juhul aga püütakse saada aimu selle sügavamast reaalsusest, kus religioosne kogemus ilmneb kui midagi müstilist, mida saavad maitsta vaid "siseringis" figureerijad. Teisel juhul pärineb mulje religiooni väliselt aspektilt, mis avaldub meie maailmas (st. kui midagi immanentset) ja ilmneb nähtusena, mida kujundab suhe selle ja teiste sfääride vahel kogu ühiskonnas. Religiooni sisemise aspekti kohta kasutab Benner mõisteid "*Arcanum des Religiösen*" (= religiooni *arkaan*¹) (Benner 2014d, 126) ja "*Geheimnis des Glaubens*" (= "usu saladus") (Benner 2014d, 125). Religiooni välise aspekti puhul viitab saksa pedagoog taas Schleiermacherile, keda ta tõlgendab, kasutades ühelt poolt teise mõjuka filosoofi, Martin Heideggeri filosoofilist terminoloogiat ja teiselt poolt teise olulise filosoofiategelase Hannah Arendti loomingust pärit hermeneutilisi lähenemisi. Eelkõige selles kontekstis - kus Benner püüab kokku viia ja harmooniliselt ühendada Schleiermacheri, Heideggeri ja Arendti filosoofilisi kontseptsioone - mõistetakse religiooni kui inimelu olulist

¹ Saladus, salapära. Tõlkija märkus.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

parameetrit, st. kui hädavajalikku tegurit, mis on tugevalt seotud sellega, mida võiksime nimetada *conditio humana*¹ (Benner 2014c; Arendt 2008).

Selles mõttes ilmneb religioon kui inimese maailmas-olemise (*In-der-Welt-Sein*) spetsiifilise vormina (Benner 2014c, 46), st. kui eraldi sektor (mitte ainus, vaid üks spetsiifiline teiste erinevate seas), milles inimese eksistents avaldub faktina, milles inimene teistega ümberringi ja ka maailmaga. Mõiste "maailmas-olemine" viitab kaudselt, kuid selgelt, et inimese unikaalne võimalus, mille kaudu tema eksistents tekib, on olla maailmas, s.t. arendada end maailmas unikaalse subjektina suhetes teiste samuti unikaalsete subjektidega. Mõiste "maailmas-olemine" on Heideggeri filosoofilises refleksioonis eriti tuttav (Makris 2019) ja vaevata toob esile järgneva termini "*Dasein*"² (Makris 2014, 308) tema tuntud teoses "*Sein und Zeit*"³ (vrd. Heidegger 2006). Samas moodustab mõiste "*conditio humana*" Arendti filosoofilise mõtlemise tuumikteemana: kaasaegne Polis, mis koosneb avaliku ruumina erinevate elementide paljususest, on inimeksistentsi silmapaistev ja ainulaadne ontoloogiline võimalikkus.

Ülaltoodud kontseptuaalne selgitus on tehtud selleks, et me mõistaksime, mida Benner püüab meile öelda, kui ta väidab, et usuõpetus peab olema osa kooli õppekavast. Tema arvates peaks religiooniõpetus koolis õpetama uutele põlvkondadele seda, mida tänapäeva maailma ühiskondades ei ole võimalik edukalt õpetada vaid põlvkondadevahelise koosseksisteerimise kaudu. Seega väidetakse siin, et religioossed kogukonnad näitavad tänapäeval mõnikord teatavat suutmatust täita tõhusalt seda religioonipedagoogilist ülesannet, mis seisneb selles, et anda uutele põlvkondadele sügavam arusaam religiooni avalikust funktsioonist. Selle nõrkuse tõttu on tekkinud lünk, mille kooliharidus peaks täitma usuõpetuse kaudu.

5. Osalemine religiooni avalikus funktsioonis. Mida see tähendab?

Mida täpselt tähendab osalemine religiooni avalikus funktsioonis? Selle küsimuse uurimiseks peaksime silmas pidama, et saksa pedagoog kasutab mõistet "*räsonierende Öffentlichkeit*" (= avalik sfäär, kus kodanikud arutlevad argumentidega), et illustreerida järgmist: Avaliku sfääri edukas ja tõhus toimimine põhineb kodanike pädevusel juhtida diskursust argumente kasutades (Benner & Brüggem 2000, 244).

See arusaam võib olla mõjutatud Jürgen Habermase töödest, eriti sellest, kuidas antud saksa filosoof läheneb avaliku sfääri mõistele (Grümme 2018, 47-74). Benner on selles osas üsna selge, sest ta räägib väljast, kus heterogeensused kohtuvad üksteisega; ja

¹ Kõige üldisemalt: mis teeb inimesest inimese? Tõlkija märkus.

² Siinolemine, eksisteerimine. Tõlkija märkus.

³ "Olemine ja aeg". Tõlkija märkus.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

kohtumisvälja kommunikatsioon toimib ainult siis, kui selle liikmed oskavad diskursiivselt põhjendatult argumenteerida. See lähenemine on kahtlemata seotud sellega, mida Benner nimetab "*Proprium des Religiösen*" (religioosse tegevuse võti, põhijoon) ja "*Öffentliche Funktion der Religion*" ("religiooni avalik funktsioon"). Tuletatakse, et selle *funksiooni põhijooneks* on viis, kuidas religioosse tegevuse *proprium* avalikus sfääris edastatakse, st. teadmine, et inimene on sõltuvuses transtsendentaalsest reaalsusest, mis teda kui universaalsust "omaks võtab" (Benner 2014b). Järelikult on inimene teadlik omaenda eksistentsist vaid siis, kui ta tajub end kui olendit, mis sõltub Absoluudist ja ühtlasi ka teda ümbritsevast maailmast. Selliselt mõtestatuna osutub religioon avaliku sfääri määravaks elemendiks. Kuidas saaks seda väidet toetada? Lühikese selgituse andmiseks peaksime arvestama, et avalik sfäär saab eksistentsi mudelina toimida ainult siis, kui inimesed kodanikena saavad teadlikuks oma eksistentsist läbi omavahelise sõltuvuse. Teisisõnu on võimalik pidada religiooni selle argikogemuse esindajaks, mille kaudu inimene tajub, et tema eksistents ja püüdlused oma eksistentsiaalse eesmärgi poole on mõjutatud kaasinimestest, s.t. teiste teisesusest. Mida on selle all mõeldud? Kas oleks võimalik, et selles kontekstis on religioosne kogemus kuidagi võrdsustatud igapäevase kogemusega?

Eespool nimetatud kohta võiksime märkida järgmist: Inimese osalemine usuelus tähendab loomulikult seda, et inimesel on religioosne kogemus. See (religioosne) kogemus, mida põhimõtteliselt leidub ka teistes olukordades, tekitab ka teadmise, et inimese eksistents sõltub Jumalast. Inimene kogeb seda, et tema eksistentsi tingib transtsendendi olemasolu. Igapäevases kogemises toimub midagi peaaegu sarnast: inimene peab elama ühiskonnas koos kaasinimesega. Kuid see eeldab, et inimene loobub mõnikord oma ootustest või nõudmistest, et teise ootused või nõudmised saaksid tõeliselt realiseeruda. Ainult sel teel on inimeste koosseksisteerimine ühiskonnas mõeldav ja võimalik. Selle kaudu kogeb iga inimene, et tema eksistents sõltub tema kaasinimestest. Sellise sõltuvuse teadvustamine näitab, et igapäevaelus toimub pidev nii-öelda enese ületamine, et ka teised saaks areneda unikaalse subjektina. Transtsendentsuse idee on seega nii religioosses elus kui ka igapäevaelus leitav ja sügavuti minev.

Seega on usundiõpetuse õpetamine midagi enam kui konkreetse religioosse traditsiooni doktriinide õpetamine (vrd. Biesta and Hannam 2019, 181f). Selles osas on ilmselge, et religiooniõpetuse põhieesmärk peaks olema järgmine: Valmistada homseid kodanikke ette osalema religiooni avalikus sfääris, mis on kui kommunikatsiooni- ja kohtumispaik tänapäeva "Polise" piirides. Ühisväljaandes koos teiste uurijatega teeb Benner järgmised läbinägelikud märkused: "Kasutades mõistet "religioosnes sfääris osalemise pädevus", peame silmas pädevust, mis on seotud nii religioosse traditsiooni kui ka teiste religioossete traditsioonide ja avaliku sfääriga; see võime võimaldab õpilastel arendada oma seisukohti isiklikul, kollektiivsel ja avalikul tasandil seoses religioossete küsimuste või nähtustega. Sellist suunitlust, mis võimaldab osalemist usulise tegevuse valdkonnas, ei tohi valesti tõlgendada ja viia eksliku järelduseni, et usundiõpetuse peamine

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

ülesanne on noorte usku pööramine ja nende meelitamine mingisse kindlasse konfessiooni" (Benner et al. 2007, 143-144).

6. Osalemine religiooni avalikus funktsioonis kui usundiõpetuse põhieesmärk

Ülaltoodud kaalutlused on enam kui selged, kui usundiõpetuse põhieesmärgiks seatakse õpilaste kompetentsuse arendamine, et kujundada põhjendatud seisukoht usulist huvi pakkuvates küsimustes (ja eelkõige seoses teadvustamisega inimese sõltuvusest teda ületavast universaalsusest). Selline põhjendatud seisukoht, mida õpilased suudavad argumentidega toetada, põhineb nii neile tuttavatel religioosel traditsioonil kui ka teiste religioossete traditsioonide mõistmisel praeguses religioosse pluralismi sotsiaalses raamistikus. Religioossete küsimuste ja eelkõige religioosse tegevuse valdava tunnuse (s.t. inimese sõltuvus Absoluudist) kohta argumentide sõnastamine on midagi, mida õpilased peaksid tegema mitte ainult oma isikliku vaimse kasvatamise eesmärgil, vaid see on ühtlasi tegevus, mille kaudu nad saavad osaleda avalikus ruumis. See seisukoht on oluline, sest see annab usundiõpetusele teoloogilise ja eksistentsiaalse iseloomu. Seda mõttekäiku järgides usume, et ettevalmistus osalemiseks religiooni avalikus funktsioonis on seotud seitsme põhioskusega, mida tuleks religiooniõpetuses arvesse võtta:

- Kompetents kujundada isiklik ja põhjendatud seisukoht seoses religiooni põhitunnusega (st. et inimene on piiratud olend ja et ta eksistents sõltub transsendentsest/lõpmatust reaalsusest) kui struktuurikomponendiga, mis aitab avalikul sfääril tõhusalt toimida.
- Kompetents kujundada arvamust küsimustes, mis on seotud religioonivaldkonnaga üldiselt (ja mis on seotud kas juba tuttavate või erinevate religioossete traditsioonidega).
- Kompetents mõista juba tuttavat religioosset traditsiooni.
- Kompetents mõista erinevaid religioosseid traditsioone.
- Kompetents mõista inimeste (erinevaid) seisukohti usuküsimustes üldiselt.
- Kompetents astuda dialoogi religioosse mitmekesisusega avalikus sfääris.
- Kompetents suhelda, esindada ja toetada avalikus diskursuses oma seisukohta religiooni kohta.

7. Dialoog mitmekesisusega kui õigeusu vaimse elu tingimus

Kõik ülalnimetatud tähelepanekud lähenevad ideele, et dialoog mitmekesisusega ei ole mitte ainult meie aja väljakutse või nõue, vaid tingimus, ilma milleta on tänapäeval mõeldamatu ja saavutamatu nii kooli haridusprotsess kui ka ühiskondlik sfäär. Me võime siiski laiendada oma mõtlemist veidi kaugemale, püüdes uurida, kas dialoog usulise mitmekesisuse üle on kuidagi seotud kiriku eluga. Sellega seoses võime teha mõned tähelepanekud, mis põhinevad õigeusu-teoloogilisel mõtisklusel.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

7.1. Kirik kujutab endast "poliitilist" eluviisi

Kirik kujutab endast "poliitilist" eluviisi, s.t. inimese poliitilise eksistentsi avaldumise viisi, kuna, nagu näitab ka sõna enda etümoloogia (ecclesia > = εκ + κλώ), see on kogunemine ja kokkutulek, seega inimeste kohtumise ja kooseksisteerimise moodus. See kooselu ei ehita selles osalevate liikmete vahel pealiskaudset või juhuslikku suhet, vaid eluühendust, osadust ja vastastikust osalust, mille alusel iga liige elab ja hõlmab teiste elu (vrd. Mantzaridis 2015, 62). Vähemalt seda räägib apostel Paulus, kui ta kirjeldab kirikut kui Kristuse ihu (1Kr 12, 12; 1Kr 12, 14 -27). See karismaatiline ühtsus ilmneb Pühas Armulauas, mis on kiriku elu kese. Johannes Damaskusest rõhutab, et Pühast Armulauast osavõtu kaudu on kõik usklikud ühendatud mitte ainult Kristusega, vaid ka üksteisega, sest nad saavad samast ihust ja verest (st. Kristuse ihust ja verest) (vrd. Matsoukas 1992, 374). Eespool öeldu põhjal võiks väita, et kiriklikku eluviisi võib kirjeldada kui "poliitilist" eluviisi, sest inimene saab inimeseks, kohtudes teise inimesega Kristuses ja osaledes reaalsuses, mis võtab "Polise" või "Ihu" kuju. Seega on kohtumine teisega Kristuses/Kirikus, see on "*Exodus*"¹ individualismist ja egotsentrismist. Selles kontekstis mõistetakse, et Kristluses ei ole Jumala ja inimese vaheline suhe mitte individuaalse vagaduse või individuaalse tegevuse küsimuses, vaid see on eluviis, mis kujuneb osalemise ja kaasamise kaudu kollektiivsuses, mida iseloomustatakse kui "Kirikut" ja "Kristuse ihu".

See Jumala ja iga inimese vahel kujunenud suhe ilmneb ning avaldub Jumala ja kogu inimkonna vahelise suhtena (st. see on kollektiivne) kiriklikus elus. Laiendusena on kristlik elu mõeldamatu, kui me eirame kiriku "poliitilist" olemust. Nii elu mõte kui ka inimese vaimne areng kiriklikus "Polises" on Jumala ja inimese dünaamiline ja pidevalt arenev kollektiivne partnerlus, pidev "vastastikuse tähenduse loomise", s.t. "inter-mõtestatus" (Loudovikos 2015), mille kaudu Jumal ja inimene koos tegutsevad ja töötavad. (Loudovikos 2019).

7.2. „Ecclesia” kui pidev dialoog mitmekesisusega

Kirik toimib kui "Polis", omades samal ajal universaalsete mõõtmetega "poliitilist" missiooni. Praktiliselt teostub see kui pidev üleskutse, mis on suunatud kogu inimkonnale osalemiseks kogu loodu universaalses ühtsuses, mis realiseerub Püha Kolmainsuse pühitsemise kaudu. (Matsoukas 1980, 223). Seega on see elu oikumeenilises ühtsuses Jumalaga. See näitab, et kirik eksisteerib selle maailma pärast. Selle eesmärk on sisuliselt pöörduda pidevalt kogu maailma poole ja kutsuda seda muutuma selliseks "Poliseks", milles teisesus, unikaalsus ja vabadus olendina, kes on koostöös teistega (keda ei loeta

¹ Selles kontekstis „eemaldumine“. Tõlkija märkus.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

võõrasteks, vaid vendadeks ja õdedeks) on tähtsustatud ja soodustatud tänu Püha Kolmainu isetule, altruistlikule ning puhastavale armastusele. See ei tähenda muidugi seda, et Kirik soovib end maailmale peale suruda, ega ka seda, et ta püüab anda poliitilisele võimule jumalikke omadusi. Kiriku "poliitiline" eksistents on olemise viis, mitte võimu või pealetungi vorm. Tema missioon on kohtuda maailmaga, olla temaga dialoogis ja kutsuda teda osalema oma elus; seetõttu on tema kollektiivne identiteet pidevalt teel (Nissiotis 1965, 29; vrd Tsompanidis 2014, 596). Siinkohal kehtib järgmine loogika: mida rohkem see "avaneb" ja võtab maailma omaks, seda rohkem täitub tema töö ja seda rohkem ilmneb tema identiteet (Papathanasiou 2009). Või - kasutades alternatiivset sõnastust - enese ehitamise protsess, s.t. oma töö ja missiooni lõpuleviimise protsess, kulgeb Püha Kolmainuse karismaatilise kohaloleku kaudu ja on suunatud Jumala eshatoloogilise Kuningriigi poole. Kui see kohtumine, see suhe teisega ja lõppkokkuvõttes dialoog teisega puudub, ei ole identiteedi kujunemine võimalik. Loomulikult on dialoog identiteedi tähistaja ja see ei tähista üleloomulikku suhet, vaid sügavale rajatud elussuhet, mis realiseerub Jumala ja inimese vahelise partnerluse perspektiivis. Sellest tähelepanekust järeldeb, et Kirik kui "Polis" ja seega ka liikmed, kes moodustavad Kiriku, on pidevas liikumises ja loomises.

Kõik eelnimetatud järeldused teevad selgeks, et kiriku kui "Polise" identiteet ja inimsubjekti identiteet on kui avatud afäär ja pidev saamine (γίγνεσθαι)¹, mis areneb kui eksistentsiaalne kohtumise paik heterogeensuste vahel seoses transtsendentaalsusega (vt. Loudovikos 2020, 305). Isegi Kiriku enda jaoks on ilmne, et tegemist on "avatud" küsimusega, mida käsitletakse mitte ainult antropoloogia, vaid ka teoloogia tasandil. Kiriklikus "Polises" on iga inimese pidev ja igavene võitlus oma identiteedi avastamiseks otseselt seotud võitlusega Jumala poole püüdlemise eest (vrd. Loudovikos 2020, 305).

7.3. Ecclesia kui "Polis" Cosmo-Polise globaalses raamistikus

Kirik kujutab endast "linna", st. poliitiliselt maailmas eksisteerimise viisi (vrd. Papanikolaou 2017, 231). Kiriku "poliitilist" olemust mõistetakse muidugi selle spetsiifilistest teoloogilistest mõõtmetest lähtuvalt. Seega kutsub kirik kogu maailma, et osaleda elus Kristuses. Sellel kutsel on oikumeeniline ja universaalne mõõde, olles samal ajal orienteeritud eshatoloogilisele perspektiivile. Võttes aga arvesse poliitilist tegelikkust globaalsel tasandil, leiame, et Kirik on "Polis" teiste "Poliste" seas; see on üks viis maailmas eksisteerida ja koostööd teha, kuid mitte ainus. Avalik ruum, nagu me Benneri pedagoogilist teooriat uurides täheldame, on paljude erinevate inimtegevuse valdkondade kohtumispaik, millest igaühel on nii oma põhjendus kui ka suhteline autonoomia. Tuleb tähele panna, et iga eraldi tegevusala moodustab iseenesest ühiskondliku ruumi, milles

¹ Ingl.k. *becoming*. Tõlkija märkus.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

inimese tegevus avaldub kaasaktioonina, s.t. heterogeensuste kohtumisena. See viitab sellele, et inimtegevuse totaalsus ühiskonnas koosneb diferentseeritud avalikest, nii-öelda all-tegevusruumidest; need all-ruumid koos moodustavad avaliku ruumi kui ühiskondliku reaalsuse totaalsuse (Benner 2014b, 131). Selles vaatenurgas on kirik - poliitilise teooria mõttes - osa avaliku ruumi totaalsusest ja moodustab "poliitilise" eluviisi, st. "Polise", mis kujuneb mitmesuguse mitmekesisuse keskkonnas - ja mitte väljaspool seda (vrd. Stamoulis 2015, 231). Aristoteles Papanikolaou liigub selles suunas, tuues teoloogilisse arutellu mõiste "avalik eklesioloogia" (Papanikolaou 2017, 231).

Kiriku ja avaliku sfääri korrelatsioon tähendab, et kirik kui "Polis" on kutsutud eksisteerima avalikus sfääris koos teiste "Polistega", st. teiste inimtegevuse ruumidega, millel on õigus olla tunnustatud võrdsete vestluspartneritena, kuid samal ajal on neil suhteline autonoomia ja konkreetne pädevus tegutsemiseks (vrd. Kalaitzidis 2007, 153). See reaalsus ei nõrgesta ega vähenda kiriku tööd ja missiooni; vastupidi, see on väljakutse, mille alusel on kirikul võimalus intensiivistada oma jõupingutusi oma missiooni täitmiseks. Kuna ta oma olemuselt üritab "väljaminemist" ja "avanemist" maailmale, on arusaadav, et kohtumine maailmaga kui dialoogiga mitmekesisuste vahel on tema missioonis. Kirik peab olema dialoogis maailmaga ja see väljendub pingutuses ja mures a. läbi maailma "keele", selle eriliselt diferentseeritud ja erinevate ratsionaalsuste mõistmise, b. läbi maailma mitmekesisuse mõistmise, c. läbi vaimsete püüdluste suhtes austuse näitamise, d. läbi humanistlike saavutuste tunnustamise, e. läbi ausa suhtlemispinna ja kohtumispunktide leidmise ning f. läbi oma mõtte- ja eluviisi "tõlkimises kaasaegse maailma ühiskondadesse, kasutades "keelt", mis on arusaadav avalikus diskursuses ja "vastupidav" avalikkuse suhtes. Ja kuna kiriku eesmärk on maailma ümberkujundamine Kristuses, on mõistetav, et ta peaks püüdma mitte ainult olla dialoogis maailmaga, vaid ka uuendada maailma Kristuses.

See vaatenurk korreleerub tema kohustusega seista iga inimese kõrval, kes on ebaõiglane ja keda elu probleemid rõhuvad, väljendades vapralt oma vastuseisu, kasutades selgeid väljendeid igasuguse inimese vabaduse õõnestamise ja ümberlukkamise vastu, mille eest Kristus risti löödi ja ta üles tõusis (vrd. Kalaitzidis 2007, 515). Asjaolu, et kirik ei saa elada teisiti, kui et dialoogis teistega, ja hoolitseb oma kannatava kaasinimese eest, on ilmne tõend, et ta konstitueerib end "poliitilise" olemisviisina. Kahtlemata püüavad selle liikmed, kui nad kogevad maailma uuendamist Kristuses Püha Armulaua kaudu, tegutseda maailmas "kodanikena", kes tajuvad oma rolli ja mõistavad oma vastutust universaalses ja ülemaailmses avalikus sfääris. Nii saab igast kiriku liikmest "kodanik" „kosmo-polises“, "kodanik" maailmas, st. „kosmo-kodanik“ (vrd. Kotsiopoulos 2020, 133f).

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

8. Kokkuvõte

Käesoleva uuringuga oleme määratlenud, et dialoog mitmekesisusega on struktuurelement, mille alusel avalik ruum moodustub. Teisisõnu, avalik ruum kui selline ei ole võimalik, kui mitmekesisuse kooseksisteerimine ei ole tagatud. Lisaks nägime, et kooli usundiõpetuse kursus peaks keskenduma religiooni avalikule funktsioonile, mis hõlmab muu hulgas õpilaste kompetentsust pidada dialoogi religioosse mitmekesisusega avaliku ruumi raames. Lõpuks, uurides meie teemat õigeusu teoloogia valguses, on selgunud, et dialoog mitmekesisusega ei ole ainult poliitiline või pedagoogiline vajadus; see on ka oluline tingimus, mis iseloomustab kiriku ja iga uskliku kui selle liikme vaimset elu. Seega võib religiooniõpetuse kursus, mille õppesisu on põhiliselt seotud õigeusu kiriku traditsiooniga, anda õpilastele sobiva paradigma küsimuses, mis käsitleb poliitilise üksusena elamise tähendust globaalse ja universaalse avaliku ruumi raames.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Viited ja allikad:

1. Arendt, H. (2008). *H Ανθρώπινη Κατάσταση (Vita Activa)*. Translation: S. Rozanis / G. Lykiardopoulos. Athens: Γνώση Publications.
2. Benner, D. & Brüggem, F. (2000). Theorien der Erziehungswissenschaft im 20. Jahrhundert. Entwicklungsprobleme – Paradigmen – Aussichten. In: D. Benner / H.-E. Tenorth (Hrsg.), *Bildungsprozesse und Erziehungsverhältnisse im 20. Jahrhundert. Zeitschrift für Pädagogik, 42. Beiheft* (lk. 240-263). Weinheim und Basel: Beltz Verlag.
3. Benner, D., Krause, S., Nikolova, R., Pilger, T., Schluß, H., Schieder, R., Weiß, T. / Willems, J. (2007). Ein Modell domänenspezifischer religiöser Kompetenz. Erste Ergebnisse aus dem DFG-Projekt RU-Bi-Qua. In: D. Benner (Hrsg.), *Bildungsstandards. Instrumente zur Qualitätssicherung im Bildungswesen. Chancen und Grenzen – Beispiele und Perspektiven* (lk. 141-156). Paderborn: Ferdinand Schöningh.
4. Benner, D. (2015). *Allgemeine Pädagogik. Eine systematisch-problemgeschichtliche Einführung in die Grundstruktur pädagogischen Denkens und Handelns*. Weinheim und Basel: Beltz Juventa.
5. Benner, D. (2014a). Bildung und Religion. Überlegungen zu Ihrem problematischen Verhältnis und zu den Aufgaben eines öffentlichen Religionsunterrichts heute. In: Benner, Dietrich, *Bildung und Religion. Nur einem bildsamen Wesen kann ein Gott sich offenbaren* (lk. 81-97). Paderborn: Ferdinand Schöningh.
6. Benner, D. (2014b). Die Öffentlichkeit der Schule und die Öffentlichkeit von Religion. In: D. Benner, *Bildung und Religion. Nur einem bildsamen Wesen kann ein Gott sich offenbaren* (lk. 127-141). Paderborn: Ferdinand Schöningh.
7. Benner, D. (2015b). Erziehung und Bildung! Zur Konzeptualisierung eines erziehenden Unterrichts, der bildet. In: *Zeitschrift für Pädagogik, 61, (4)* 481-496.
8. Benner, D. (2014c). Erziehung und Religion, Pädagogik und Theologie. Nur einem bildsamen Wesen kann ein Gott sich offenbaren. Στο: D. Benner, *Bildung und Religion. Nur einem bildsamen Wesen kann ein Gott sich offenbaren* (lk. 25-47). Paderborn: Ferdinand Schöningh 2014.
9. Benner, D. (2014d). Religionsunterricht als Ort der Pädagogik und Ort der Theologie. In: D. Benner, *Bildung und Religion. Nur einem bildsamen Wesen kann ein Gott sich offenbaren* (lk. 114-126). Paderborn: Ferdinand Schöningh.
10. Benner, D. (2014e). Thesen zur Bedeutung der Religion für die Bildung. Hinweise auf Propria des Pädagogischen und des Religiösen Denken und Handelns. Στο: του ίδιου, *Bildung und Religion. Nur einem bildsamen Wesen kann ein Gott sich offenbaren* (lk. 15-24). Paderborn: Ferdinand Schöningh.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

11. Benner, D. (2005). Schulische Allgemeinbildung versus allgemeine Menschenbildung? Von der doppelten Gefahr einer wechselseitigen Beschädigung beider. In: *Zeitschrift für Erziehungswissenschaft*, 4 (2005), 563-575.
12. Biesta, G. and Hannam, P. (2019) The uninterrupted life is not worth living: On religious education and the public sphere. In: *Zeitschrift für Pädagogik und Theologie* 71, (2), 173-185.
13. Grümme, B. (2018). *Aufbruch in die Öffentlichkeit? Reflexionen zum »public turn« in der Religionspädagogik*. Bielefeld: transcript Verlag.
14. Heidegger, M. (192006). *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
15. Kalaitzidis, P. (2007). *Ορθοδοξία & Νεωτερικότητα. Προλεγόμενα*. Athens: Indiktos Publications.
16. Kotsiopoulos, K. (2020). Θεία Λατρεία και Κοσμόπολις. In: K. Kotsiopoulos, *ΑΝΑΛΕΚΤΑ Κοινωνιολογίας του Χριστιανισμού*. Thessaloniki: Kyriakidis Editions.
17. Loudovikos, N. (2015). Δι-εννοημάτωση. Ξαναδιαβάζοντας Wittgenstein μέσω της παλαμικής και θωμιστικής μελέτης του Αριστοτέλη. In: *Φιλοσοφείν: έπιστήμη, εύννοια, παρρησία*, 12, 165-181.
18. Loudovikos, N. (2019). Narcissism beyond Pleasure and Inter-Subjectivity without Meaning: Reading Maximus the Confessor, Gregory Palamas, and Thomas Aquinas Today. In: *Analogia. The PEMPTOUSIA Journal for Theological Studies* Vol. 6 (1), 37-57.
19. Loudovikos, N. (2020). Μεταλαμβάνοντας σε καιρούς πανδημίας, ή τα Χριστολογικά βάθη του εαυτού και η Θεία Κοινωνία. In: N. Loudovikos, *Η Ανοιχτή Ιστορία και οι Εχθροί της. Η άνοδος του Βελούδινου Ολοκληρωτισμού* (lk. 305-312) Athens: Armos Publications.
20. Makris, S. (2019). «Άνθρωπος ένας μικρός κόσμος» ή «Άνθρωπος-μέσα-στον-κόσμο;». Γεννησιμότητα, εγκοσμιότητα και δημόσια σφαίρα στη Hannah Arendt. In: *Φιλοσοφείν: έπιστήμη, εύννοια, παρρησία*, 20, 127-156.
21. Makris, S. (2014). *Hannah Arendt. Ολοκληρωτισμός, ανθρώπινη κατάσταση και παράδοση*. Athens: I. Sideris Publications.
22. Mantzaridis, G. I. (2015). *Χριστιανική Ηθική. Πρώτος Τόμος. Εισαγωγή – Γενικές Αρχές. Σύγχρονη Προβληματική*. Mount Athos: Holy Great Monastery Vatopedi.
23. Matsoukas, N. A. (1992). *(Κείμενο – Μετάφραση – Εισαγωγή – Σχόλια). Ιωάννου Δαμασκηνού. Έκδοσις ακριβής τής όρθοδόξου πίστεως*. Thessaloniki: Pournaras Publications.
24. Matsoukas, N. A. (1980). *Κόσμος, Άνθρωπος, Κοινωνία κατά τον Μάξιμο Ομολογητή*. Athens: Grigoris Publications.
25. Nissiotis, N. A. (1965). *Φιλοσοφία της θρησκείας και φιλοσοφική θεολογία: σκέψεις επί του προβλήματος της θέσεως της φιλοσοφίας εν τη συστηματική θεολογία*. Athens: Τύποις Χ. Σ. Χρήστου.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

26. Papathanasiou, T. N. (2009). *Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται. Η Ιεραποστολή ως Ελπίδα και ως Εφιάλτης*. Athens: Έν πλῶ Publications.
27. Papanikolaou, A. (2017). Whose Public? Which Ecclesiology? In: Kristina Stoeckl, Ingeborg Gabriel and Aristotle Papanikolaou (Eds.), *Political Theologies in Orthodox Christianity. Common Challenges and Divergent Position* (lk. 229-242). London; New York: Bloomsbury T & T Clark.
28. Stamoulis, C. (2015). Θρησκεία, Πολιτική, Κοινωνία. In: P. Yfantis (Ed.), *Χριστιανικός Βίος & Πολιτική Εξουσία. Ιστορικά ζητήματα και σύγχρονες προοπτικές στην Ανατολή και στη Δύση* (lk. 293-322). Athens: Armos Publications.
29. Stogiannidis, A. (2013). *Φιλοσοφία της Παιδείας και Χριστιανισμός. Μια στοχαστική περιδιάβαση στα μονοπάτια της Ορθόδοξης και της Προτεσταντικής Θρησκευτικής Παιδαγωγικής*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αδελφών Κυριακίδη.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Religioosne mitmekesisus ja kultuuriline pluralism Kreekas: Olukorra kaardistamine ja haridusalased väljavaated

C. N. Tsironis

Teoloogia

AUTH

Kreeka

Sisukokkuvõte:

Järgnevas analüüsis esitatakse ja uuritakse religioosset mitmekesisust ja kultuurilist pluralismi Kreekas, süvendades IRENE projekti võrdleva uuringu (IO1) tulemusi ja järeldusi. Kreeka kirik (Kreeka Õigeusu Kirik) on Kreeka riigikirik, samas kui riigis on vanemaid ja uuemaid religioosseid kogukondi koos määramata arvu inimestega, kes ei ole seotud ühegi religioosse kogukonnaga. Kreeka riik tagab kõigile lastele juurdepääsu haridusele, sõltumata nende etnilisest päritolust või kultuurilisest ja usulisest kuuluvusest. Analüüsis on esitatud andmed eelkooli ja klassikooli külastamise kohta, keskendudes kultuurilise ja usulise mitmekesisuse kaardistamisele Kreeka hariduses ning väljakutsetele kaasaegses, demokraatlikus ja kaasavas koolis. Selles perspektiivis on oluline asjaolu, et Kreeka ülikoolide teoloogia- ja haridusteaduskonnad töötavad välja õppekavasid ja koolitusprogramme juba koolis õpetavatele ja õpetajaks õppivatele õpetajatele, et arendada nende teadmisi ja teadlikkust kultuurilistes ja usulistest küsimustes. Analüüs lõpeb religioonipedagoogi rolli raamistamisega ning aktuaalsete väljakutsetega ja perspektiividega haridusvaldkonnas.

Märksõnad: mitmekesisus, religioossed kogukonnad, kreeka haridus, usuõpetus;

A. Sissejuhatus:

Pärast Teist maailmasõda ja sellele järgnenud rahvusvahelisi ümberkorraldusi töötati välja erinevaid teooriaid, mis püüdsid tõlgendada religiooni kohta tänapäeva keskkonnas. Tõlgendati selliseid nähtusi nagu religiooni ja poliitika lahutamine, religioosse õpetuse iseloomu nõrgenemine ning jumalateenistuste külastatavuse vähenemine multikultuurses demokraatlikus Euroopas, USAs ja teistes riikides kui religiooni tagasitõmbumine avalikust ruumist. Mõned isegi ennustasid, et „religioon“ kui selline kaob tänapäevasest maailmast üldse.

Religioon(id) ei ole tänapäeva ühiskonnades mitte ainult endiselt olemas, vaid see kujutab endast ka huvipunkti mitmesuguste teaduslike lähenemisviiside, poliitilise ja sotsiaalse analüüsi, aga ka mitmekesise dialoogi jaoks avalikus ruumis. Religioossed

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

kogukonnad kujundavad ümber oma tegevust, väljendusviisi ning kohandavad oma esindatust ja struktuure kaasaegses multikultuurses demokraatlikus keskkonnas. Inimeste liikuvus ning ideede, kujutluste, kaupade ja tavade vahetus¹ loob uued tingimused ja uued väljakutsed usuliste väärtuste väljendamiseks ja ühiskondlikuks realiseerimiseks, esile kerkivad uued ja dünaamilised kollektiivsete identiteetide koostamise protsessid. Usu- ja usuliste veendumuste, väljenduste ja tavade vabadus on kaasaegses demokraatias otsustava tähtsusega ning need on seotud inimõiguste, õigusriigi põhimõtete, sotsiaalsete normide, avaliku ruumi ja avaliku korra, isiklike ja kollektiivsete vabaduste, identiteedi ja paljude teiste küsimuste üle peetava dialoogiga.

Need küsimused ilmnevad haridusvaldkonnas üsna sageli mitmel põhjusel: noored on alati kõige tundlikumad muutustele ning seetõttu toimuvad asjaomased arutelud koolides ja üldiselt haridusvaldkonnas kiiresti ja mitmetahuliselt. Lisaks sellele on hariduspoliitika oluline küsimus tänapäeva ühiskonna üldistes poliitilistes suundades. Just selles valdkonnas kavandatakse, kasvatatakse ja edendatakse põhilisi sotsiaalseid prioriteete, väärtusi ja eesmärke. Seetõttu on poliitiline panus väga oluline. Eriti kuna see puudutab tänapäeva olukorda, tuleks rõhutada, et haridusvaldkonnas saavad kokku igast kogukonnarühmast ja igast identiteedist pärit inimesed, kellel on võrdse osalemise põhiõigus. See asjaolu soodustab religioosse identiteedi väljendamist, turvaliste tingimuste nõudmist ning mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabaduse õiguse tunnustamist.² Lisaks on viimastel aastakümnetel täheldatud noorte radikaliseerumise suurenemist. Samuti, teatud juhtudel võisid sotsiaalsetesse ja poliitilistesse konfliktidesse ning veelgi enam terroristlikesse aktsioonidesse kaasatud inimesed olla Euroopa ühiskonnas üles kasvanud noored. Sellised probleemid annavad prioriteedi sellise haridussüsteemi arendamisele, mis kasvatab austust, dialoogi ja koostööd vastupidiselt polariseerumisele, kommunitarismile

¹ Arjun Appadurai räägib uute "identiteedimaastike" loomisest, mis on loodud inimeste, kujutluste, ideede ja muu pidevast (omavahelisest) liikumisest ning mida iseloomustavad paralleelsed homogeensuse, kuid ka heterogeensuse tendentsid. Sellistes tingimustes on kohalik element dialoogis globaalse elemendiga ja moodustab uusi "etnomaastikke", st. inimesi ja kultuure, kes suhtlevad omavahel läbi paljude individuaalsed omaduste nagu elanik olemine, pagulane olemine, turist olemine jne. näol. Kultuurilise (omavahelise) liikumise aspekte täiendavad ideemaastikud, tehnomaastikud ja finantsmaastikud. Appadurai Arj., "Global Ethnoscapes. Notes and Queries for a Transnational Anthropology", in R. G. Fox (Ed.), Recapturing Antropoloogia. Working in the Present , Santa Fe: School of American Research Press, 1991, 191-210. Appadurai Arj., Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization . Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996.

² Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 10 (2000/C 364/01): "1. Igaühel on õigus mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadusele. See õigus käteb vabadust muuta usku või veendumusi, samuti vabadust kuulutada usku või veendumusi nii üksi kui ka koos teistega, avalikult või eraviisiliselt kultuse, õpetamise, tava ja kombetalituse kaudu.". Kreeka põhiseaduse sätteid mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabaduse kaitseks ning rahvusvaheline õiguslik raamistik on esitatud peasekretariaadi veebilehel: <https://www.minedu.gov.gr/gepo-menu-m/nomothesia-2/26522-syntagma-2> . Juurdepääs: 22.03.2022.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

ja suletud kogukondadele ning sotsiaalsetele pingetele ühiskonnas. Lõpuks on oluline märkida, et mitmekesisus ei ilmne mitte ainult kogukondade vahel, vaid ka kogukondade sees. See asjaolu tugevdab vajadust mõista paremini religioonide rolli sotsiaalse tegevuse mobiliseerimisel ja laiema dialoogi loomisel väärtuste, moraalipõhimõtete ja religioossete tavade rolli kohta avaliku ruumi kujundamisel multikultuursetes ühiskondades.¹

B. Usuline mitmekesisus Kreekas: Kaardistamiskatse

Sotsioloogilised uuringud ja kaasaegne sotsiaalteooria on paljudest ja erinevatest riikidest pärit andmete võrdlemise kaudu näidanud, et hilismodernismis saab mitmekesisuse tähendus palju laiema ja keerulisema mõõtme. Ilmselge on eristus seoses kultuurilisuse, religioossuse, moraalsete valikute, eluviisi, traditsioonide ja ühiskonnas osalemisega. Seetõttu ei eksisteeri mitmekesisus mitte ainult erinevate kogukondade vahel, vaid ka kogukondade sees². Kuigi religioossed kogukonnad on (võrreldes teiste institutsioonidega) palju suurema sisemise ühtekuuluvuse, stabiilsuse ning homogeense kalduvusega ning näivad aja jooksul arendavat välja viise, kuidas seda sisemist homogeensust doktriinide, kultuslike tavade, pikaajaliste traditsioonide ja teatud mudelite kehtestamise abil kontrollida, on erinevatel juhtudel täheldatud diferentseerumise arengut.

Ekstremismi tõus, vägivalda- ja terroriaktid vaatamata usuliste organisatsioonide rahukuulutustele, usukogukondade lõhestumine ja "kultuurisõjad" kinnitavad erinevuste ja suundumuste olemasolule religioossetes valdkonnas. Samal ajal viivad need tõenäoliselt ettevaatlikule suhtumisele võimalike üldistuste suhtes. Seega, kui tegemist on "homodoksse" ja "heterodokssega" - "kristlaste" või "moslemitega" - siis on mõistlik neid kategoriseerimisi tajuda kui meetoodilisi valikuid. Need kategoriseerimised võiksid aidata kaasa religiooni nähtuse üldisele mõistmisele kuid neid tuleks alati uurida ka eraldi. Seega, kui me räägime "moslemitest" mõnes riigis, peaks alati olema konkreetne eristav lähenemine, mis puudutab just välja toodud "moslemi kogukondi" selles riigis. Seda metodoloogilist lähenemist tuleks kohaldada iga usukogukonna suhtes samas riigis, mitte üldistatud rühmituse suhtes.

Sellises olukorras sisaldab Kreeka usukogukondade kaart suurt enamusreligioosset rühma, vanemaid ja uuemaid usukogukondi, kuid ka määramata arv inimesi, kes ei ole või ei taha olla seotud mingi usulise kogukonnaga. Seega on olemas enamusreligiooni rühmad, vähemusreligiooni kogukonnad, kristlikud ja mittekristlikud kogukonnad ning vanemad ja

¹ Vt. ka: Ferrari S., Pastorelli S. (Eds.), *Religion in Public Spaces: A European Perspective*. London: Ashgate, 2012. Beckford, J. Public religions and the postsecular: critical reflections. *Journal for the Scientific Study of Religion*, v. 51, n. 1, 2012, 1-15. Calhoun, C. (Ed.). *Habermas and the Public Sphere*, Cambridge: MIT Press, 1992.

² Beck U., *A God of One's Own: Religion's Capacity for Peace and Potential for Violence*, Cambridge, Malden, MA, Polity, 2010.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

uuemad religioossed kogukonnad. Suurimat religioosset kogukonda Kreekas kannab Kreeka Õigeusu Kirik, millel on usulised, kultuurilised, poliitilised ja sotsiaalsed sidemed kaasaegse - aga mitte ainult - Kreekaga. Õigeusu kirik kui valitsev (Põhiseadus, artikkel 3, lõige 1. "1. Kreeka riigireligioon on Õigeusu Kirik Kristuses.")¹, on enamiku kreeklaste kirik ja seda tunnustatakse kui olulist üksust ja institutsiooni riigi religiooni, kultuuri ja hariduse süsteemis. Sellel on 81 diötseesi ja Ateena peapiiskopkond, maal on ka 8 piiskopkonda Kreetal, samuti Kreeta peapiiskopkond, samuti viis piiskopkonda Dodekaneesil (ja Patmose eksarhaat). On ka teisi kristlikke kogukondi, nagu Roomakatoliku Kirik, millel on ajaloolised sidemed Küklaadide saartel ja teistel, nagu Korfu. Roomakatoliku Kirik on suuruselt teine kristlik kirik ja selle liikmete arv kasvab tänu inimestele, kes migreerusid Kreekasse majanduslikel põhjustel. On ka protestantlike-evangeelseid kogukondi, peamiselt linnakeskustes. Täiendavalt tuleks viidata ka erinevatele etnilise iseloomuga Õigeusu Kirikutele, nagu Kopti kristlased, või muudele kogukondadele, nagu anglikaanid, Nelipühi Kirikud, ja lõpuks üsna väikese liikmeskonnaga kogukonnad.

Moslemi kogukond² on koondunud peamiselt Traakiasse ja seda tunnustatakse usuvähemusena, mille õigused on tunnustatud Lausanne'i lepinguga (1923). Moslemi kogukonna liikmed kuuluvad erinevatesse keele- ja isegi etnilistesse rühmadesse (pomakid, Türgi juurtega moslemid, mustlased), samas kui uued moslemipõgenike kogukonnad ja sisserändajad on viimastel aastatel koondunud linna keskustesse, koos alarühmadega (sunniidid, šiiidid jne). See kinnitab esialgset hüpoteesi sisemise mitmekesisustumise arengu kohta.

Juudi kogukond³ oli Kreekas üsna õitsev ja sellel on eriline tähtsus, sest see koosnes Kreeka holokausti üleelanutest. Thessaloniki oli oluline ülemaailmne juudi kogukonna keskus. Kreeka juudi kogukond jätkab Kreeka ühiskonnas, kuigi see on oluliselt vähenenud.

¹ Vt. ka: <https://www.hellenicparliament.gr/en/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/> Külastatud: 02.05.2022.

² Tsitselikes K., *Old and New Islam in Greece: From historical minorities to immigrant newcomers*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2012. Ziaka Agg., *To Ισλάμ στη Βυζαντινή, Μεταβυζαντινή Και Νεότερη Ελληνική Γραμματεία: Πολεμική και Διάλογος*, Thessaloniki: PAMAK, 2016. Asemakopoulou F., Chrestidou-Lionaraki S., *Η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης και οι ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Athens: Livane, 2002. Askouni N., *Η εκπαίδευση της μειονότητας στη Θράκη. Από το περιθώριο στην προοπτική της κοινωνικής ένταξης*, Athens: Alexandea, 2006.

³ Naar D. E. *Η Θεσσαλονίκη των Εβραίων. Ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τη Νεότερη Ελλάδα*, Athens: Alexandea, 2018; Saltiel L., *The Holocaust in Thessaloniki: Reactions to the Anti-Jewish Persecution, 1942-1943*, London: Routledge 2020; Karampampas An., *Στα ίχνη των Εβραίων της Ελλάδας*, Athens: Psychogios, 2022; Sidiropoulou M. *Οι Έλληνες εβραίοι στη σύγχρονη Ελλάδα: η περιδίνηση στη νεωτερικότητα*, Thessaloniki: εκδ. ΠΑΜΑΚ, 2020

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Lõpuks on veel Jehoova tunnistajate, sikhide¹, budistide, bahaide ja teiste kogukonnad.

Kvantitatiivseid andmeid usukogukondade liikmete kohta ametlikult ei säilitata, kuna need andmed on tundlikud isikuandmed. Kreeka Õigeusu Kirikus on siiski märkimisväärne arv liikmeid, võttes arvesse ristitud inimeste osakaalu ja tuginedes suhteliselt hiljutistele uuringutele, nagu *Eurobarometer* (2005), *Kappa Research* (2015) jt. Esimese uuringu (*Eurobarometer*) kohaselt on kreeklaste osakaal, kes väidavad, et nad usuvad Jumala olemasolusse, 81%², teise uuringu (*Kappa Research*) kohaselt on õigeusklike osakaal, 81,4%³. Ülaltoodud protsentide põhjal tundub, et õigeusu traditsioonil on kindel usuline ja kultuuriline viide, mida näitavad ka tuhanded kirikud, kloostrid, pühad allikapaigad ja pühapaigad, mis on üle Kreeka laiali. Teisest küljest kinnitavad uuringud vähenenud osalemist kiriklikus elus ning religioosse pühendumuse ja igapäevaelu eristamist Kreekas. Uuringud näitavad pigem vastuseid usu olemasolu ja rolliga kreeklaste elus, kuid ka riigis üldiselt. Hiljutises uuringus⁴ on Kreeka nn. läänemaailma riikide seas väga kõrgel kohal, mis puudutab usu tähtsust Jumalasse moraaliväärtuste arendamisel ja kasvatamisel ja 80% vastab, et religioon on nende elus oluline või väga oluline. Uuringud toovad esile erinevaid kõrvalekaldeid elanikkonna hulgas sõltuvalt vanusest, sissetulekust, haridustasemest jne.

¹ Papageorgiou N., *Θρησκεία και μετανάστευση. Η κοινότητα των Σιχ στην Ελλάδα*. Thessaloniki: Kornelia Sfakianaki, 2011.

² Vt. ka Special EUROBAROMETER 225, "Social values, Science & Technology", 2005, 9-10.

³ Vt. ka Κάπα Research, Πανελλαδική έρευνα. Πάσχα, Θρησκευτικές συνήθειες, Εκκλησία, Πίστη & Κοινωνικές αντιλήψεις. 2015.4: https://kaparesearch.com/wp-content/uploads/2017/12/KapaVima_Religion_GR.pdf πρόσβαση: 16.03.2022.

⁴ Tamir Chr., A. Connaughton and Ar. M. Salazar, *The Global God Divide*. Spring 2019 Survey Data, Pew Research Center, July 20, 2020: <https://www.pewresearch.org/global/2020/07/20/the-global-god-divide/> Külastatud: 14.03.2022.

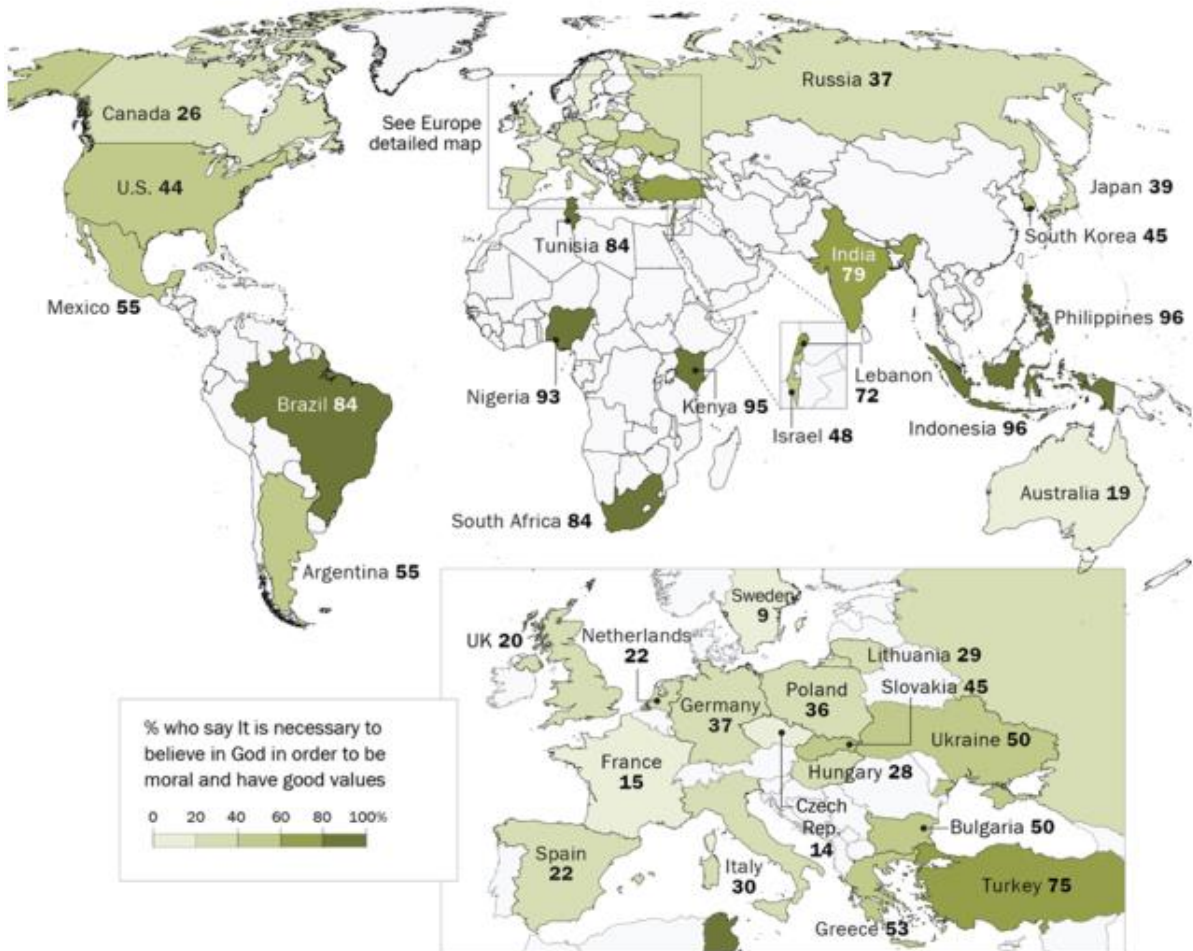

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Majorities in emerging economies connect belief in God and morality

% who say it is necessary to believe in God in order to be moral and have good values

Source: Spring 2019 Global Attitudes Survey, Q30.

PEW RESEARCH CENTER

Allikas: Pew Research Center, kevad 2019.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Teises uuringus, mis viidi läbi pandeemia ajal, vastasid kreeklased küsimusele "kus te leiate oma elus tähenduse", vastas 54% et "perekonnas", samas kui usku valiti vähe¹. „Individualiseeritud lähenemine usuelule ja usu eraldamine kogukonna elust ja praktikast (uskumine ilma kuuluvuseta või kuulumine ilma uskumiseta) teeb oma ilmingu ka Kreekas...“ Seetõttu on vajalik, et igas analüüsis peab arvestama sellega, et „... religioosse kogemuse kõige sisemised mõõtmised jäävad sotsiaalsele analüüsile peaaegu kättesaamatuks. Nii et mõõdetavad andmed nagu osalemine kiriklikus elus võib pakkuda üldist ülevaadet religiooni kaasamise kohta ühiskonnas, kuid ei tohi unustada, et see kõik kujuneb hoogsalt muutuvras sotsiaalsel väljal.“²

Mis puudutab teisi usukogukondi Kreekas, siis Haridus- ja Usuasjade Ministeeriumi alluvuses asuv Usuasjade Peasekretariaat ei hoiu liikmete arvandmeid, kuid omab andmeid Kreekas registreeritud usukogukondade olemasolu kohta usutunnistuse ja õpetuse järgi, samuti nende jumalateenistuskohdade kohta. Pärast Haridus- ja Usuasjade Ministeeriumile esitatud taotlust andmete esitamiseks, et kirjutada käesolev uuring IRENE projekti raames, on saadud teave ja analüütilised andmed esitatud järgmises tabelis³:

	CHRISTIAN RELIGIOUS COMMUNITIES PER DOGMA	TOTAL OF WORSHIP HOUSES
A	CATHOLICS	228
B	PROTESTANTS	294
B1	ANGLICANS	4
B2	EVANGELICALS	98
	<i>a. EVANGELICAL CHURCH OF GREECE</i>	38
	<i>b. SOCIETY OF FREE EVANGELICAL CHURCHES OF GREECE</i>	46
	<i>c. EVANGELICAL CHURCH OF THESSALONIKI</i>	2
	<i>d. SOCIETY OF EVANGELICAL CHURCHES</i>	8

¹ Silver L., P. van Kessel, Ch. Huang, L. Clancy and Sn. Gubbala, What Makes Life Meaningful? Views From 17 Advanced Economies, Pew Research Center, November 18, 2021: https://www.pewresearch.org/global/wp-content/uploads/sites/2/2021/11/PG_11.18.21_meaning-of-life_Topline.pdf Külastatud: 14.03.2022.

² Vt. ka Tsironis C. N., «Οι έρευνες για τη θρησκευτικότητα στη σύγχρονη Ελλάδα. Επιστημολογικά προλεγόμενα», in *Culture and Research*, Vol. 1/2012, 67-82: <http://ejournals.lib.auth.gr/culres/article/view/2715> .

³ Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Γενική Γραμματεία Θρησκευμάτων, Διεύθυνση Θρησκευτικής Διοίκησης, Τμήμα Διοικητικών Υποθέσεων & Μητρώου, 16/03/2022 Αρ. Πρωτ.: 29722/Θ1.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

	<i>e. ARMENIANS</i>	1
	<i>f. GERMAN SPEAKING</i>	3
B3	PENTECOSTALS	99
	<i>a. THE APOSTOLIC CHURCH OF PENTECOST</i>	17
	<i>b. FREE APOSTOLIC CHURCH OF PENTECOSTE</i>	92
B4	THE CHURCH OF JESUS CHRIST OF LATTER-DAY SAINTS	3
B5	ADVENTISTS	10
B6	OTHER NO ORTHODOX	80
C	CHRISTIANS JEHOVAH WITNESSES	104
D	ORTHODOX (PRECHALCEDONIAN)	14
	EGYPTIAN COPTIC ORTHODOX	4
	ETHIOPIANS	1
	ARMENIANS	9
	SYRIANS	1
E	GENUINE ORTHODOX CHRISTIANS (Old Calendars)	195
	OTHER NO CHRISTIAN COMMUNITIES	
A	JEWISH COMMUNITIES	13
B	BUDDISTS	5
C	HINDUISTS	3
D	ISLAM	14
E	BAHA'I	6
F	GREEK NATIONAL RELIGION (NEW PAGANISM)	1
G	ANCIENT GREEK RELIGION (NEW PAGANISM)	1

Viimastel aastakümnetel on Kreekas tekkinud uued religioossed kogukonnad tänu rändele ning lisaks horisontaalsetele mitmekesisuse kategooriatele on olemas ka vertikaalsed kategooriad. Horisontaalsed kategooriad hõlmavad identiteedi kultuurilisi aspekte, mis on seotud keele, religiooni, kultuuri, etnilise või muu viitega. Teisest küljest on vertikaalsed kategooriad seotud sotsiaalse ja majandusliku olukorra, soo ja muude sotsiaalsete aspektidega, mis määratlevad, annavad tähenduse või soodustavad empaatiat

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

kultuurilise mitmekesisuse suhtes¹. On ilmselge, et sotsiaalmajanduslikult vähem kindlustatud õpilaste rühmad seisavad oma mitmekesisuse tõttu silmitsi suurema mitte väärtustamise, sotsiaalse häbimärgistamise ja marginaliseerimisega.

C. Institutsionaalne raamistik ja haridusalased väljakutsed

Avalikud asutused ei registreeri ametlikke andmeid, mis viitavad otseselt Kreeka koolides õppivate laste usulistele veendumustele. Sellest tulenevalt ei anna Kreeka statistikaamet (ELSTAT) konfidentsiaalsuse tõttu andmeid ka Kreekas õppivate pagulaste ja nende usuliste veendumuste kohta. Seega on praeguse olukorra mõistmiseks kasulik ühendada, võrrelda ja analüüsida olemasolevaid andmeid peamiselt eelkooliealiste ja algkooliealiste ning keskkooliealiste laste kohta (koolilapsed vanuses 5-15 aastat). 2019/2020. õppeaastal² registreeriti eelkoolikoolieelses hariduses 6671 välisõpilast (meessoost 3523, naissoost 3148), kellest 541 saabus ELi riikidest ja 5657 ELi-välistest riikidest, samas kui 473 registreeritud olid teadmata kodakondsusega. Alghariduses registreeriti 24655 õpilast, kellest 1777 olid pärit ELi riikidest, 19143 ELi-välistest riikidest ja 3735 olid teadmata kodakondsusega. Gümnaasiumiastmes oli registreeritud 10549 välisõpilast, kellest 852 olid pärit ELi riikidest, 9314 kolmandatest riikidest ja 383 olid teadmata kodakondsusega. Tuleb märkida, et kuigi kogu õpilaste hulgas ei näi olevat erineva etnilise päritolu või usutunnistusega laste osakaal üsna suur, on piirkondi või kooliüksusi, kus osalusprotsent võib olla väga kõrge³.

¹ Vt. ka Tsironis C. N., *Koινωνικός αποκλεισμός και εκπαίδευση στην ύστερη νεωτερικότητα: Προκλήσεις στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα*. Thessaloniki: Vanias, 2003, 298 passim. Plexousaki, A. *Koινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο: Πολιτισμός και Σχολείο*, Κλειδιά και Αντικλειδιά. Athens: Ministry of Education and Religious Affairs, University of Athens, 2003.

² SOURCE: ELSTAT. The data was asked and analyzed within the research context of the *Innovative Religious Education Network: educating to the religious diversity (IRENE) project* (ERASMUS+ programme), Veebilehed: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SED11/> ja <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SED12/> ja <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SED21/> Külastatud: 01.04.2022.

³ Kesidou, A., *Διαπολιτισμική εκπαίδευση: μία εισαγωγή. Ένταξη παιδιών παλινοστούτων και αλλοδαπών στο σχολείο, στο: Οδηγός Επιμόρφωσης - Διαπολιτισμική εκπαίδευση και αγωγή*, Thessaloniki: EPPAS, 2008, 21-36.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

ΠΙΝΑΚΑΣ 14: ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ - ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ (ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΑ)												
ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ ΜΑΘΗΤΕΣ ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ, ΝΟΜΟ, ΦΟΡΕΑ ΚΑΙ ΦΥΛΟ												
ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΛΗΞΗΣ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 2019/2020												
Περιφέρεια, Νομός	Σύνολο			ΧΩΡΩΝ ΤΗΣ ΕΕ			ΧΩΡΩΝ ΕΚΤΟΣ ΤΗΣ ΕΕ			ΑΓΝΩΣΤΗΣ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑΣ		
	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΡΡΕΝΕΣ	ΘΗΛΕΙΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΡΡΕΝΕΣ	ΘΗΛΕΙΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΡΡΕΝΕΣ	ΘΗΛΕΙΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΡΡΕΝΕΣ	ΘΗΛΕΙΣ
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥ	6671	3523	3148	541	283	258	5657	3012	2645	473	228	245
ΠΙΝΑΚΑΣ 21: ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ - ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ												
ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ ΜΑΘΗΤΕΣ, ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ, ΝΟΜΟ, ΦΟΡΕΑ ΚΑΙ ΦΥΛΟ												
ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΛΗΞΗΣ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 2019/2020												
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ, ΝΟΜΟΣ ΚΑΙ ΦΟΡΕΑΣ	ΣΥΝΟΛΟ			ΧΩΡΩΝ ΕΕ			ΧΩΡΩΝ ΕΚΤΟΣ ΕΕ			ΑΓΝΩΣΤΗΣ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑΣ		
	Σ	Α	Θ	Σ	Α	Θ	Σ	Α	Θ	Σ	Α	Θ
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥ	24655	13027	11628	1777	910	867	19143	10203	8940	3735	1914	1821
Δευτεροβάθμια εκπαίδευση - ΓΥΜΝΑΣΙΑ												
Πίνακας 15: Αλλοδαποί μαθητές κατά περιφέρεια, νομό, φορέα, υπηκοότητα και φύλο												
Λήξη σχολικού έτους 2019/2020												
Εια, νομός και φορέας	Σύνολο			Χωρών της ΕΕ			Χωρών εκτός ΕΕ			Άγνωστης υπηκοότητας		
	Σ	Α	Θ	Σ	Α	Θ	Σ	Α	Θ	Σ	Α	Θ
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Σύνολο	10549	5781	4768	852	439	413	9314	4959	4355	383	383	

Allikas: ELSTAT

Kreeka riik peaks tagama kõigile lastele juurdepääsu haridusele, sõltumata nende etnilisest päritolust, kultuurilisest või usulisest kuuluvusest. Õigus haridusele ja vajadus kaitsta kõigi riigis elavate laste elu puutumatumt on institutsionaalselt tagatud nii lapse õiguste rahvusvahelise konventsiooni ratifitseerimisega (1989/ratifitseerimine Kreekas, seadus 2101/92) kui ka asjakohaste Kreeka õigusaktidega, mis käsitlevad kõigi laste kaitset ja osalust. Välismaalastest lastel on õigus mitte osaleda usundiõpetuse kursusel¹, kuigi paljudel juhtudel otsustavad nad nendes tundides osaleda. Viimastel aastatel on Kreeka ülikoolide teoloogia- ja haridusteaduskonnad töötanud välja spetsiaalseid koolitusprogramme õpetajatele, et suurendada nende teadmisi ja teadlikkust kultuuri- ja usuküsimustes. Need enam kui 15 aastat kestnud jõupingutused on laiendatud kõikidele haridustasemetele ja neid täiendavad spetsiaalsed kursused ülikooliprogrammis, kus õpetajakoolitusel õppivad õpetajad õpivad, kuidas tulla toime Kreeka ühiskonna ja hariduskeskkonna praegustes tingimustes. Lisaks sellele viiakse läbi uuringuid ja

¹ Vastavalt L. 1566/1985 - OGG 167/A/30-9-1985 kehtib usuõpetusele sama kord, mis kehtib kõigi teiste õppekava programmidele, et (artikkel 1, a.) "Usuvabadus on puutumatu", ning tunnustatakse õpilaste ja eestkostjate õigust sellest loobuda. Lisaks erisätted Traakia moslemivähemustele vastavalt ministrite ühisotsusele nr 182721/ A3/29-11-2013.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

avaldatakse aruandeid etnilis-religioossete rühmade kohta, et paremini mõista nende esindatust Kreeka ühiskonnas¹.

Viimastel aastatel on Kreekasse jõudnud enneolematult palju pagulasi Lähis-Idast ja teistest riikidest. Alates 2016. aasta aprillist tegutseb Kreekas palju pagulaste majutusstruktuure. Kreeka riik² on võtnud kasutusele teatavaid meetmeid, et tulla toime alaealiste pagulaste hariduse põhiküsimusega (L. 4415/2016 ja L. 4547/2018)³. 2016. aastal liidetud ministriotsusega (nr 152360/ΓΔ4) reguleeriti alaealiste pagulaste integreerimist kooli. Haridusministeeriumi, valitsusväliste organisatsioonide, humanitaar- ja kiriklike organisatsioonidega loodi pagulaslaste hariduse jaoks spetsiaalsed vastuvõtustruktuurid (Δ.Υ.Ε.Π.), tugi- ja teabeprogrammid ning õppematerjalid.

D. Kreeka haridus ja usuline mitmekesisus: suunad ja väljakutsed

Kaasaegses maailmas on pidev vajadus suhtlemise ja koostööoskuste arendamise ning konfliktide rahumeelse lahendamise järele. See vajadus ei teki ainult sellistel perioodidel, mil rändevoog on suur. Nagu Hannerz varakult märkis: "Alates esimese maailma metropolist kuni kolmanda maailma küladesse käib suhtlus kultuuride vahel läbi misjonäride, konsultantide, intellektuaalide, väikelinnade jutustajate jne. kaudu pidevalt edasi"⁴. Põhilised haridusalased eesmärgid hõlmavad religioosse ja kultuurilise identiteedi **austamist**, kõigi õpilaste **kaasamist ning dialoogi ja koostööoskuste arendamist**, samuti oma traditsiooniga või identiteediga tutvumist ning selle **sügavamalt mõistmist**.

Seetõttu on vajalik kooliõpetajate õigeaegne ja nõuetekohane haridus/koolitus usulise mitmekesisuse kohta, samuti selle seose kohta teiste kultuurilise mitmekesisuse vormidega, sest õpetaja "ei ole õpilaste küpsemise passiivne vaatleja... - vastupidi, ta korraldab hoolikalt selle protsessi tegureid, viise ja vahendeid ning püüab seda aktiveerida

¹ Vt. ka Sotireli G., *Θρησκεία και εκπαίδευση*, Athens: Ant. Sakkoulas, 1993. Karamouzis P., *Πολιτισμός και Διαθρησκειακή Αγωγή. Η συγκριτική διδακτική των θρησκειών και της θρησκευτικότητας στο σύγχρονο σχολείο*. Thessaloniki: Epikentro 2012. Karamouzis P., Athanasiadis E., *Θρησκεία, Εκπαίδευση, Μετανεωτερικότητα. Η Θρησκευτική Αγωγή στο Σύγχρονο Σχολείο*, Athens: Ekd. Kritike, 2011. Zampeta E., *Σχολείο και θρησκεία*, Athens: Themelio, 2003. Tsironis, C. N., Stamou N., Από την προσφυγιά στο σχολείο: Τα παιδιά των Γεζίντι στην ελληνική εκπαίδευση, in Ασκούνη Ν., Θάνος Θ. (Eds), *Εθνοπολιτισμικές Διαφορές και Ανισότητες στην Εκπαίδευση. Κοινωνικοί αποκλεισμοί και πορείες ένταξης*. Athens: Gudenberg, 2021, lk. 66-82. Papageorgiou N.- Tsironis, C. N., «Φύλο, Μετανάστευση και Οικονομική κρίση στην Ελλάδα: Η τρέχουσα συζήτηση» in *Culture and Research*, Vol 2 (2013), lk. 101-120 Ανάρτηση: <http://ejournals.lib.auth.gr/culres/article/view/3943/3995>.

² Vt. ka Asylum Service: <https://migration.gov.gr/nomothesia-1-2/#metanasteusi>.

³ EE: European Commission > EACEA National Policies Platform > Eurydice: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/population-demographic-situation-languages-and-religions-33_el Külastatud: 11.04.2022.

⁴ Hannerz, Ulf, 'The World in Creolization', *Africa* 57(4), 1987: 546–59 (siin 555).

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

nii, et sellest on kasu nii kollektiivsel kui ka individuaalsel tasandil"¹. Selleks on kõrghariduse õppekavades tehtud uusi kohandusi, et õpetajad vastataksid klassiruumi uutele sotsiaalsetele normidele, lisades kursusi, näiteks haridussotsioloogia, kultuuride- ja religioonidevaheline dialoog ning muud.

Tundub, et lähitulevikus on Kreeka haridussüsteemi laste religioosne identiteet oluline aspekt. See, kuidas religioosus mõjutab sotsiaalset tegelikkust, laste kaasamist ning Kreeka ühiskonna hariduslikke, sotsiaalseid ja poliitilisi perspektiive ning prioriteete, on küsimus, mis nõuab teaduslikke uuringuid ja suurendab vajadust uue hariduspoliitika järele. Religiooni võimet mobiliseerida inimtegevust on ulatuslikult uuritud². Seetõttu on oluline mõista religioonide rolli tegevuste motiveerimisel ühiskondlikul tasandil pluralistlikus keskkonnas, sest ka klassiruum on mitmetahuliste interaktsioonise väli, milles "interaktsioon realiseerub koostöö, konflikti, distantseerumise, algatuste ja reaktsioonide vormis"³. Küsimus on selles, kas religioosne identiteet saab peagi olema rahumeelse dialoogi ja kooseksisteerimise teguriks Kreeka koolikeskkonnas, samuti selles, kuidas see tegur interakteerib teiste identiteedi kultuuriliste aspektidega. Uute, hübriidsete kultuuriliste identiteetide (nagu neid kirjeldab Derek Walcott'i sümbolne värss "kas ma olen keegi või ma olen rahvas", "Kuunari lend") võimalik teke on samuti uus küsimus.

Võrdsus hariduses on endiselt oluline sotsiaalne ja poliitiline küsimus, mida "pidevalt kuulutatakse, kuid kunagi ei teostata"⁴. Ebavõrdsus haridushüvede kättesaadavuses näib mängivat rolli mitte ainult sotsiaalse ebavõrdsuse, vaid ka sotsiaalse tõrjutuse, avalike hüvede kättesaadavuse ja sotsiaalse ühtekuuluvuse võimaluste puudumise ning radikaliseerumise tõusu kujundamisel ja taastootmisel. Usuline identiteet iseenesest ei põhjusta sotsiaalset ebavõrdsust. Siiski on diferentseerumise mitu tasandit ja sotsiaalne diskrimineerimine omavahel seotud. Kui sotsiaalset identiteeti puudutav

¹ Tsironis, C. N., Κοινωνική αλληλεπίδραση και κοινωνικές σχέσεις στο σχολείο. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στην ενσωμάτωση των μαθητών. Στο: *Ένταξη παιδιών παλιννοστούντων και αλλοδαπών στο σχολείο: Οδηγός Επιμόρφωσης - Διαπολιτισμική εκπαίδευση και αγωγή*, Thessaloniki: EPPAS, 2008, 123. Vt. ka: Chatzichrestou, Ch. *Διαφορετικότητα και πολιτισμός. Βιβλίο για τον εκπαιδευτικό δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης*, Athens: Typothito, 2004. Sakka, D. (2009). The views of migrant and non migrant students on cultural diversity in the Greek classroom. *Social Psychology of Education*, Vol. 12, 21-41 (siin 25).

² Wuthnow R., *Acts of Compassion. Caring For Others and Helping Ourselves*. New York: Princeton University Press, 1991. Wuthnow R., *Saving America? Faith-Based Services and the Future of Civil Society*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2004. Tsironis, C. N., *Θρησκεία και Κοινωνία στη Δεύτερη Νεωτερικότητα: Λόγοι, διάλογοι & αντίλογοι στο έργο του Ul. Beck*, Thessaloniki: Mparmpounakis, 2018.

³ Tsironis. C. N., *Κοινωνικός αποκλεισμός και εκπαίδευση στην ύστερη νεωτερικότητα: Προκλήσεις στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα*. Thessaloniki: Vanias, 2003, 261-262.

⁴ Piketty, T. (trans. Rendall S.), *A Brief History of Equality*, Cambridge: Harvard University Press, 2022, lk. 176.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

diferentseerumine on kombineeritud vaesuse, madala haridustaseme ja muude mitmekesisuse elementidega, siis võib see diferentseerumine süvendada sotsiaalset tõrjutust. Seega on religioonil sel juhul kahekordne roll: a. võib aidata kaasa aktiivselt rassismi ja diskrimineerimise kaotamisele ja b. võib ja peaks suunama avalikkuse tähelepanu religioosse õpetuse (mis on eriti Õigeusu traditsiooni puhul Kreekas) antropoloogilistele alustele inimeste võrdsuse ja inimelu puutumatus austamise kohta. Minnes kohaliku kogukonna (kool, naabruskond, kogudus) mikrotasandilt rahvusvahelisele makrotasandile, võib religioonipedagoogika aidata kaasa ka rahumeelsele dialoogile erinevate poliitiliste üksuste, kultuuride ja religioonide vahel¹. Religiooniõpetus võib seega kaasa aidata lepitusele.

Kokkuvõte

Kreeka olukorra analüüs kinnitab esialgset hüpoteesi, et diferentseerumine toimub mitte ainult religioosete kogukondade vahel, vaid ka nende sees. Lõppude lõpuks kinnitavad neid andmeid ka sarnased trendid rahvusvaheliselt. Tegemist on olemasoleva trendiga², mida võib täheldada religioosses valdkonnas. Pluralism näib olevat reaalsus, mis toob kaasa uusi väljakutseid, uusi küsimusi, aga ka kahtlusi iga asja suhtes, mida peeti iseenesestmõistetavaks mitte ainult religioosses valdkonnas, vaid ka teistes ühiskonnaelu valdkondades³. Tänapäeva pidevate muutuste ja ümberkorralduste keskkonnas näib, et teadmiste puudumine religiooni kohta võib põhjustada tõsisid probleeme, ka fundamentalistlike vaadete ja radikaalsete hoiakute tekkimist. Dokumenteeritud ja integreeritud teadmised religioonide kohta võivad aidata kaasa ratsionaalsele ja demokraatlikule dialoogile, mis põhineb teaduslikel teadmistel ja viib moodsate poliitiliste eesmärkide saavutamiseni. Religiooniharidus, mis sisaldab õpet *religiooni kohta*, aga ka õpet *koos religiooniga*⁴, on saavutatav parimal kui seda viljelevad kõrgkoolid ning nendest tuleb omakorda tagasi hulk hästi haritud õpetajaid ning koolitajaid. Sellisel juhul võivad

¹ Nagu Robert Crawford märgib, "on teiste uskumuste, tavade ja kultuuride mõistmisest suur kasu; lisaks on pluralistlikus ühiskonnas ja globaliseerunud maailmas oluline kasvatada lapsi sellises vaimus ... Järelikult peame julgustama vestlust, koostööd ja vendlust võõrastega, mitte vaenulikkust ja rassismi", Crawford R., *What is Religion*, Athens: Savvalas, 2002, 170-171.

² Riis, O. Modes of Religious Pluralism under Conditions of Globalization. In: *Koenig M & Guchteneire P. Democracy and Human Rights in Multicultural Societies*. Hampshire, England: Ashgate; 2007, 251-266. Roy O. *Is Europe Christian?* Oxford: Oxford University Press; 2020.

³ Vt. ka Detlef Pollack: Toward a New Paradigm for the Sociology of Religion? in P. L. Berger, *The Many Altars of Modernity: Toward a Paradigm for Religion in a Pluralist Age*. Boston: De Gruyter; 2014, 111-122.

⁴ Jackson, R. "Teaching about Religions in the Public Sphere: European Policy Initiatives and the Interpretive Approach." *Numen* 55, no. 2/3 (2008): 151-82. Keast J. (Ed.), *Religious Diversity and Intercultural Education: A Reference Book for Schools*, Council of Europe CEDEP (2006)14, 2007.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

teadmised ja demokraatlik dialoog aidata kaasa ekstremismi piiramisele ning usulise mitmekesisuse kui vahendi laiendamisele.

Kreeka ühiskonnas on veel ruumi selliste hariduslike lähenemisviiside arendamiseks, mille eesmärk on kaasamine ja võrdne osalemine. Lähenemisviisid, mille kohaselt laste osalemine hariduses ja dialoogis loovad viljakad tingimused kaasaegse ühiskonna multikultuursuse käsitlemiseks laiemalt¹.

Kultuuridevahelise hariduse valdkonnas on ökosüsteemse teooria (vt. ka Bronfenbrenneri Ökoloogilise Süsteemi Teooria "EST"²) väärtust mitmel viisil rõhutatud. Ökosüsteemse planeerimise kontekstis tehakse sekkumisi hariduspoliitika ja kooliklasside tasandil, mis puudutavad kõiki lapsi ning õpetajate nõuetekohast koolitust. Identiteedi mõiste on igal juhul mitmemõõtmeline³ ja selle erinevate aspektide käsitlemine nõuab dünaamilist ning keerukat lähenemist koolikeskkonnale. Eriti oluline on kvalifitseeritud õpetajate roll. Õpetajad võivad olla oma õpilastele positiivsete muutuste teguriks: "Seega õpetajad, kes püüavad tagada kõigi õpilaste integreerimise tingimused...:

- ✓ ...uurivad ja püüavad mõista kõigi õpilaste sotsiaalset/kultuurilist tegelikkust. Nad annavad neile võimalusi eneseteadlikkuse ja isikliku identiteedi süvendamiseks, sest õpetajad ja õpilased, kes tunnevad oma identiteeti, tegutsevad ja suhtlevad ilma foobilise suhtumiseta.
- ✓ ...kohandavad õppeprotsessi vastavalt õpilaste vajadustele ja oskustele nii individuaalsel kui ka kollektiivsel tasandil.
- ✓ ...reageerivad väljakutsetele, mida ühiskond esitab haridusele (st. erinevuse mõistmine ja koostöö võimalikkus kultuurilises pluralismis).
- ✓ ...rikastavad haridusprotsessi, õpilaste teadmiste ja väärtushorisonti ning samaaegselt mõistavad inimlike põhimõtete, vajaduste ja omaduste mitmekesisust.
- ✓ ...edendavad õpilaste dialoogi ja suhtlemist, mille eesmärk on laiendada inimestevahelisi suhteid (teabevahetus, empaatiline lähenemine individuaalsetele kogemustele) ja kriitilist arusaama sotsiaalsetest ja rahvusvahelistest tingimustest, millesse nende kogemused on kaasatud.

¹ Cohen-Almagor, R. *Just, Reasonable Multiculturalism: Liberalism, Culture and Coercion*, Cambridge: Cambridge University Press, 2021.

² Vt. ka "An ecological orientation points to the additional importance of relations between systems as critical to the child's development (e.g., the interaction between home and school, family and peer group)." In: Bronfenbrenner, U. (1974). Developmental research, public policy, and the ecology of childhood. *Child development*, 45(1), 1-5.

³ Dragona, Th. (2003). *Ταυτότητες και Ετερότητες: Ταυτότητα και Εκπαίδευση*, Κλειδιά και Αντικλειδιά. Athens: Ministry of Education and Religious Affairs, University of Athens.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

- ✓ ...kasvatavad austust ja huvi inimelu vastu ning uurivad kriitiliselt stereotüüpe, eelarvamusi ja muid negatiivseid tegureid sotsiaalses suhtluses ¹.

Nagu eespool esitatud analüüs näitas, on kultuuriline pluralism Kreekas nüüdseks tõsiasi, millega kaasneb ka usuline pluralism. See reaalsus toob esile vajaduse teavitada, teadvustada ning arendada dialoogi. Selles osas on Kreekas aastakümneid tegutsenud neljal teoloogiakoolil oluline roll. Nad osalevad alg- ja keskhariduse õppekavade kujundamises, haridus- ja akadeemiliste kohtumiste korraldamises, kristlastevahelises ja religioonidevahelises dialoogis riiklikul ja rahvusvahelisel tasandil. Eriti võib religioonikursus aidata kaasa hariduse üldiste eesmärkide saavutamisele, kuna see annab õpilastele võimaluse tunda ja mõista **religioosset kogemust**, süveneda oma traditsioonidesse ja arutleda religioossete nähtuste ülemaailmsete arengute üle.

Kreeka Haridus- ja Usuasjade Ministeerium kirjeldab Traakia moslemiõpilaste usundiõpetuse eesmärkide kirjelduses põhjalikult Kreeka ametliku hariduspoliitika eesmarke, mis on seotud Kreeka koolide usulise ja kultuurilise mitmekesisusega: "Religiooniõpetus peab tänapäeval vastama õpilaste kaasaegsetele haridusvajadustele, teenides ühelt poolt hariduse üldisi eesmarke ja teiselt poolt "religioosset kirjaoskust", mis aitab kaasa religiooniteadlike ja dialoogile avatud kodanike loomisele. Religioonihariduse eesmärk on arendada religioosse maastiku tundmist, aga oluline on ka õpilaste tundmaõppimine ja eneserefleksioon, mis puudutab nende endi religioosseid ja moraalseid küsimusi."². Kaasaegsed pedagoogilised lähenemisviisid tunnistavad religiooniõpetuse rolli tänapäeva koolis. Eespool nimetatud eesmärkide saavutamiseks tuleb koguda ja katsetada häid tavasid erinevates haridustingimustes ja riikides; kasutada uurimisandmeid ja pikaajaliselt haridust planeerimist, et luua tingimused, mis austavad õpilaste isiksust, Euroopa Liidu demokraatlikke põhimõtteid ja eesmärki, milleks on õpilaste areng alg- ja põhikoolis. IRENE projekt on veel üks oluline samm selles suunas.

¹ Tsironis, C., Κοινωνική αλληλεπίδραση και κοινωνικές σχέσεις στο σχολείο. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στην ενσωμάτωση των μαθητών. Στο: *Ένταξη παιδιών παλιννοστούντων και αλλοδαπών στο σχολείο: Οδηγός Επιμόρφωσης - Διαπολιτισμική εκπαίδευση και αγωγή*, Thessaloniki: EPPAS, 2008, 123-140 (siin 130).

² <https://www.minedu.gov.gr/dimotiko-2/didaktea-yli-dimot/18393-29-02-16-proairetiki-i-didaskalia-tou-koraniou-gia-tous-mousoulmanous-mathites-tis-thrakis-2> .

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Haridus uskudevaheliseks dialoogiks

Brunetto Salvarani

Teoloogia
Itaalia

Sisukokkuvõte:

Haridusel võib olla võtmeroll tänapäeva lääne ühiskonna multireligioosuses protsessis. Praeguste religioonivaldkonnas toimuvatele muutustele on vaja reageerida kohanemisprotsessiga, mis nõuab uut lähenemist hariduse ja koolituse valdkonnas. Ladina kiriku ajaloo jooksul oli sajandeid valdavalt valitsevaks positsiooniks eksklusiivne ehk kirikukeskne, mida illustreeris aksioom *extra Ecclesiam nulla salus*¹, kuni Teise Vatikani Kirikukoguni, mis avas selle *Nostra aetate* deklaratsiooniga. Pärast seda koostas Religioonidevahelise Dialoogi Paavstlik Nõukogu (*Pontifical Council for Interreligious Dialogue*) kaks olulist dokumenti: "Dialoog ja Missioon" (1984) ning "Dialoog ja Kuulutus" (1991), milles esitati neli võimalikku dialoogi mudelit. On viited meetodile, mis on ette nähtud edukaks harimiseks religioonidevahelises dialoogis: identiteedist mitte loobumine; positiivne suhtumine teistesse religioonidesse; Samas on kasulik ka koostöö erinevate sektoritega, näiteks mis käsitlevad sotsiaalseid probleeme või diskrimineerimist, Hans Küngi poolt propageeritud globaalse eetika projekti taustal (paavst Franciscus rääkis alates *Evangelii gaudiumi* manitsemisest sotsiaalsest dialoogist rahu nimel). Tänapäeval näib olevat võimatu keelduda sellest, et "ilma dialoogita satuvad religioonid kas iseendasse takerduma või magavad nad „sildumise“ maha ... või nad kas avanevad üksteisele, või taanduvad" (R. Panikkar).

Võtmesõnad: haridus ja koolitus; religioonidevaheline dialog; identiteet; globaalne eetika;

Kes ei oleks tuttav Simpsonite perega, multifilmi *sitcom*, mis on juba üle 30 aasta maailma ekraanidel möllanud? Sarja looja Matt Groening otsustas pakkuda realistlikku tõlgendust oma tegelastele, deklareerides: "Parempoolsed kurdavad alati, et televisioonis ei räägita piisavalt Jumalast, kuid Simpsonid mitte ainult ei käi kirikus, vaid nad juhtuvad ka Jumalast rääkima.". Tal oli (muidugi) õigus. Seriaalis on religioosne element väga tugevalt esindatud ja seda kõige loomulikumal moel Ameerika Ühendriikides, kus ühiskondlikku elu iseloomustab suur multireligioosus ja isegi uued religioonid võrsuvad

¹ Väljend viitab sellele, et väljaspool kirikut lunastust ei ole. Tõlkija märkus.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

iga päev nagu seened viimas ning vabadus oma usku tunnista on kaitstud. Võtame näiteks episoodi pealkirjaga „*Homer the Heretic*“, kus lõpuks ühendavad jõud juudist Krusty-kloon, hinduist Apu ja kristliku-fundamentalisti Ned Flandersi, et päästa Simpsonite maja, mis on nüüdseks *paterfamilias*¹ Homeri hooletuse tõttu maha põlenud. Selles episoodis korraldab Homer rea jamasid oma sõprade vastu, kes ei järgi tema religiooni (algne, mis on seotud täpsustamata presbüterlik-luterliku kirikuga ja see, mille Homer on loonud esimese vastu), mõnitades julmalt Aput ja sulgedes ukse Krusty ees.

ENNEOLEMATU PANORAAM

Isa Simpsoni kohmetu käsitus multireligioossuse protsessist võib aidata meil keskenduda sellele, et haridusel võib olla oluline roll meid ümbritseva keskkonna suhtes: aidata meil suhelda ja soodustada harmooniliste suhete tekkimist eri usku või poliitilisi suundumusi esindavate inimeste vahel, kuni saavutatakse vastastikune (kultuuriline või vaimne) rikastumine. Need kaalutlused kehtivad üldiselt ja religioonisfääri on viimase kolme aastakümne jooksul iseloomustanud sügavad muutused isegi sellistes usuliselt ühtsetes riikides nagu Itaalia. Erinevalt lähiminevikust näitab tänapäeval isegi kiire pilguheit religioonidele seda, et need on ennekõike arenevad. On võimalik valida, kas olla ateist, järgida religiooni, vahetada usutunnistust, raiuda oma tee religioonide sees vms². Kõik tundub killustatum, ebakindlam kui varem, ja usklikud tunnevad end üldiselt vabamalt, kuigi vähem kindlamalt oma vaimses suunas. Suured religioossed institutsioonid tunduvad haavatavamad kui kunagi varem ja jumaliku sõnumi absoluutsust seab tavaliselt kahtluse alla meie ees olev võimalike valikute paljusus. Uskumuste mosaiik muutub päevast päeva keerulisemaks, tekitades segadust, kahtlusi ja vaid harva ka lootust.

Ma usun, et me peame reageerima nendele usufääris toimuvatele keeristormilistele kohanemisprotsessiga, mis omakorda nõuab uut lähenemist hariduse ja koolituse valdkonnas, et inimesed suudaksid selle muutusega positiivselt ja vastastikku viljakalt toime tulla. Kuni viimase ajani elas enamik inimesi Euroopas kitsastes, sotsiaalselt piiritletud religioossetes rühmades, kus oli üsna tugev - sisuliselt segamata - teadlikkus oma identiteedist ja erinevusest, mis eraldas neid teistesse religioossetesse traditsioonidesse kuuluvatest inimestest. Näiteks budistid, hinduistid, sikhid, aga ka moslemid elasid kaugetes riikides, kus käisid vaid üksikud lääne turistid ja teadlased, ning neid peeti üldiselt kummaliste, eksootiliste ja isegi mõnevõrra folkloorsete vaimsete radade ikoonideks. Praeguse sunnitud lähedusega ei ole sellele kaasnenud vastavat koolitust, piisavat teavet ega ka piisavat järelemõtlemist, samas kui emotsioonid, mida tekitasid sellised sündmused nagu 2001. aasta 11. septembri rünnakud ja korduvad vägivaldsed

¹ Perekonnapea. Tõlkija märkus.

² Cf. P. BERGER, *The many altars of modernity*, De Gruyter, Berlin 2014.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

aktioonid Jumala nimel, on aidanud kaasa hirmu, kahtluse ja usaldamatuse levikule religiooni suhtes. Sellised asjad aitasid kaasa ka negatiivsele suhtumisele usulisse pluralismi, mida sageli nähakse kui mõttetut kiilu, mis on äkki löödud varasema ükskõiksuse, apaatia ja sekulariseerumise rahulikku stsenaariumisse, mida varjab katoliikluse fassaad ja Benedetto Croce stiilis moto "Me ei saa nimetada end kristlasteks"¹.

Kui me vaatame näiteks Katoliku Kiriku ajalugu, tundub pilt lineaarne. Suuresti domineerivat seisukohta, mis valitses sajandite jooksul esimese kristliku kogukonna loomisest kuni II Vatikani kirikukogu eelõhtuni, nimetatakse "eksklusiivseks" või "kirikukeskseks", mida illustreerib väljend *extra Ecclesiam nulla salus*². See vaatenurk oli erakordselt soterioloogiline ja puudutas mittekristlaste (ebatõenäolist, välja arvatud väga konkreetsetes olukordades) võimalikku (kuigi ebatõenäolist) päästmist; tõepoolest, uskmatute... Selle pika perioodi jooksul jäi misjonikuulutus seotuks eksklusiivse päästevisiooniga: Kristus või saatan; Jumal või ebajumal; tõde, mis päästab, või eksitus, mis kaotab. *Tertium non datur*³. Alles vahetult pärast sõda töötasid autorid, nagu J. Daniélou, Y. Congar, H. De Lubac ja K. Rahner oma „anonüümse kristlusega“ välja teesi, mille kohaselt teiste religioonide positiivsed väärtused leiavad kristluses, eriti nn. eshatoloogilises Kristuses, täitumise. Eelkõige rääkisid "*Nouvelle Théologie*'i" teoloogid religioonidest evangeeliumi ettevalmistamiseks, pidades kristlust Jumala tugeva soovi vastuseks mida Ta ise inimkonnas äratav, kuid millele see ei ole võimeline ise vastama: see on "kaasav" ehk "kristotsentriline" seisukoht, mis leiab rakendust II Vatikani Kirikukogus. (1962 -1965).

Paulus VI, kes allkirjastas 6. augustil 1964. aastal dialoogi käsitleva entsüklika "*Ecclesiam Suam*", ütles, et on saabunud aeg, mil "kirik peab astuma dialoogi maailmaga, milles ta elab". Tõepoolest, kulminatsiooniefektiga, "kirik muutub sõnaks; kirik muutub sõnumiks; kirik muutub vestluseks" (ES 67)⁴. Deklaratsioon "*Nostra Aetate*" - mis antropotsentrilist lähenemist omaks võttes näitab suhete aluspõhimõttena inimkonna ühtsust, mis tuleneb jumaliku päästeplaani ühtsusest kõigi jaoks - soovitab omakorda teiste religioonide usklike suhtes siirast austust, koostööd ja dialoogi (NA 2). Võiksime rääkida mittekristlaste uue antropoloogilise ja teoloogilise staatuse tekkimisest, mille tulemusena sisenes kiriklikku sõnavarasse sõna „dialoog“, kõrvuti selliste tavapärase terminitega nagu kuulutamine, õpetamine, katehees, evangeliseerimine ja tunnistamine. Alates II Vatikani kirikukogust ei ole seega enam otsustav küsimus, kas ja kuidas mittekristlased saavad päästetud (klassikaline *de salute infidelium*), vaid milline ilmutus- ja lunastusväärtus tuleb

¹ Cf. B. CROCE, "Perché non possiamo non dirci cristiani", *La Critica*, 20 November 1942.

² Väljend viitab sellele, et väljaspool kirikut lunastust ei ole. Tõlkija märkus.

³ Viitab vahepealse või kolmanda võimaluse puudumisele. Tõlkija märkus.

⁴ Ladina keeles kasutatakse terminit *colloquium*, et näidata igapäevast, elatud mõõdet; samas kui *dialogus* oleks ilmunud ainult sellele entsüklikale järgnenud kontsiilitektides.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

omistada teistele religioonidele kui sellistele: millises mõttes on Kristus päästmiseks vajalik ja kas kirik on päästevahend?

NELI DIALOOGI TÜÜPI

Sellega seoses on Religioonidevahelise Dialoogi Paavstlik Nõukogu (*Pontifical Council for Interreligious Dialogue*) koostanud kaks olulist dokumenti, mis kannavad pealkirju "Dialoog ja Misjon" (1984) ning "Dialoog ja Kuulutus" (1991), milles Paavstlik Nõukogu toob välja neli võimalikku mudelit: Esimene mainitud mudel on "Elu dialoog", kus inimesed, kes on vastastikku heal meelel, püüavad elada avatuse ja heanaaberlikkuse vaimus, jagades üksteise rõõme ja muresid, probleeme ja inimlikke muresid. Ma nimetaksin seda, parafraaseerides paavst Franciscust, "dialoog naabrile".

Teine on "tegude dialoog", mis toimub siis, kui kristlased ja teised usklikud mehed ja naised töötavad koos rahvaste tervikliku arengu ja vabanemise nimel, mille eesmärk on rahu ja keskkonna austamine, solidaarsus suure kannatava maailmaga, sotsiaalse õigluse ja rahu edendamine rahvaste vahel.

Kolmas on "teoloogiline dialoog", mille käigus eri osapoolte eksperdid püüavad mitte ainult jõuda minimaalse ühise nimetaja leidmiseni, vaid ka süvendavad vastastikust arusaamist oma religioossete pärandite kohta, et teineteise vaimsete väärtust väärtustada. See on tõe otsimine, tuues esile nii sarnaseid valdkondi kui ka põhimõttelisi erinevusi, püüdes siiralt ületada eelarvamusi ja arusaamatusi, mis ei ole sajandite jooksul puudunud.

Viimane on "religioosse kogemuse dialoog", mis toimub siis, kui inimesed, kes on juurdunud oma religioossetes traditsioonides, jagavad oma vaimset rikkust, „hoides käed väljasirutatud taeva poole“ (paavst Paulus VI): näiteks seoses palve ja mõtisklusega, usu ning Jumala või absoluutse otsimisega. Eriti mõtisklemine vastab vaimset otsivate inimeste tohutule sisemisele janule ja aitab kõigil usklikel sügavamalt tungida Jumala saladusesse.

Need kaks dokumenti on osa arutelust dialoogi ja kuulutuse vahelise suhte üle ning näitavad, et dialoogi valimine ei tähista misjonärlikku hoiakut, vaid vastupidi, dialoog on just misjoni koht. Dialoogi erinevaid mooduseid esitades toovad nad välja neli takistust dialoogile: eelarvamused, fundamentalism, sünkretism ja poleemilisus. Lõppkokkuvõttes peab dialoogis osaledes olema avatud, uudishimulik ja valmisolekus vastanduda, mis ei õhnesta meie usku, vaid vastupidi, rikastab seda. Pärast "*extra Ecclesiam*" on muidugi kogu perspektiiv muutunud.

HARIMINE DIALOOGIKS, VIITED MEETODITELE

Selle kiire ülevaate taustal ei tundu Groeningi vihje osale "*Homer the heretic*" sugugi tühine. Ükski autentne dialoog ei saa toimuda oma identiteedist (mis ei ole ei valeiidol ega

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

*moloch*¹, vaid uurimistrada ja pidev protsess) loobumise alusel või "armastame-kõik-üksteist" baasil. Või ükskõiksuse baasil, mis trivialiseerib erinevused. Need erinevused on olemas, need jäävad, ja neid ei tohiks alahinnata: kui üldse, siis tuleks neid erinevusi korralikult kontekstualiseerida. Tõsine dialoog seevastu eeldab vestluskaaslast, kes on teadlikud oma identiteedist ja armastavad seda! "Kindlate veendumuste omamine," kirjutab peru teoloog Gustavo Gutierrez, vabastusteoloogia rajaja, "ei ole dialoogi takistuseks, vaid pigem vajalikuks tingimuseks. Jeesuse Kristuse tõe vastuvõtmine, mitte oma teenete, vaid Jumala armu läbi, on midagi, mis mitte ainult ei muuda viisi, kuidas suhtume inimestesse, kes on võtnud meie omast erinevaid vaatenurki, vaid annab ka meie suhtumisele selle tegeliku tähenduse"². On paradoksaalne, et võime teisi kuulata on suurem, mida kindlamad on meie veendumused ja mida läbipaistvam on meie usudenteet. Teine kriteerium viljakaks religioonidevaheliseks dialoogiks on positiivse suhtumine teistesse religioonidesse. See pole mitte ainult II Vatikani Kirikukogu, eriti deklaratsiooni "*Nostra Aetate*" ühine joon, vaid ka järgnevate etappide ühine joon:

alates Johannes Paulus II valikust nn. "žestide pedagoogika" kasuks (rabi Elio Toaffi embusest 13. aprillil 1986. aastal Rooma peatempli juures, kuni religioonide ülemaailmse rahupalvapäevani Assisis sama aasta 27. oktoobril, alates tema lähenemisest läänemüürile Jeruusalemmas, 2000. aastal, kuni tema paljajalu kõndimiseni Damaskuse mošees 2001. aastal) kuni Euroopa kristlike kirikute ühise "*Charta Oecumenica*" väljakuulutamiseni Strasbourgis, Prantsusmaal (2001) ning paavst Franciscuse korduvate žestide ja kõnedeni, nagu „Abu Dhabi Dokument“, 3. veebruaril 2019³. Uskudevahelise dialoogi või vähemalt sõpruse ja sümpaatia arenguks teiste religioonide esindajatega peab eelkõige püüdma luua suhtumist, et rõhutada seda, mis on teises religioonis positiivne, hea ja ilus, mitte selle negatiivseid aspekte. Samas on vajalik asetada rõhk sellele, mis religioonides ühendab või soodustab koostööd ning sõprust, mitte sellele, mis lahutab.

Ilmselt on tegemist teega mis alles algab, mis võib osutuda pikaks, keeruliseks ja konarlikuks: on mõttekas kui meil ei oleks mingeid illusioone (aga ka seda, et me muidugi tõsiselt prooviks!). Siin on mõned viited meetodile, mis soodustaks seda kohtumist ja muudaks selle vähem pingeliseks ja dramaatiliseks. Kõigepealt peab religioonidevaheline dialoog küpsema selles raamistikus, kus tunnistatakse, et dialoogis osalejad ei ole religioonid (abstraktsed üksused), vaid lihast ja verest naised ja mehed, kellel on oma unikaalne ja kordumatu ajalugu, kogemused, kannatused ja lootused. See ei ole ilmselge kaalutlus: kui palju vigu on tehtud ja tehakse jätkuvalt, sest see n.-ö. „teine“ on täiesti

¹ Ilmselt viide "sellele", mille jaoks peab tegema suuri ohverdusi. Tõlkija märkus.

² G. GUTIERREZ, "Un nuovo tempo della teologia della liberazione", *Il Regno – Attualità* 10 (1997), lk.298-315.

³ PAPA FRANCESCO – AHMAD AL-TAYYEB, *Documento sulla Fratellanza Umana per la pace mondiale e la convivenza comune*, Paoline, Milano 2019.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

ideoloogiliselt ja metafüüsiliselt tõlgendatud! Näiteid oleks lõputult. Kõigepealt tuleks luua kohtumisvõimalusi keskkondades, mis soodustavad kontakti. Siis on vaja vastastikku häid teadmisi asjaomaste osapoolte kohta: teadmised kirikute ja vastava usu tekstidest ning ametlikest dokumentidest (religiooni kohta õppimine), aga ka inimlikud teadmised, mis lähtuvad siirast suhtumisest, et kuulata teiste jutustusi (religioonilt õppimine). Koostöö mõnes konkreetses, näiteks sotsiaalsete probleemide või diskrimineerimise valdkonnas, võiks muuta religioonidevahelise suhte tihedamaks ja veenvamaks (Hans Küngi poolt propageeritud globaalse eetika projekti taustal¹, samas kui paavst Franciscus on alates 2013. aasta manitsusest "*Evangelii gaudium*" rääkinud "sotsiaalsest dialoogist rahu nimel"). Kogemuste ja elatud tunnistuste väärtustamine viljakas dialoogis, eriti noorimate silmis - kes vajavad elatud mudeleid ja on tõrksad liigse teoretiseerimise suhtes - aitab seega kindlasti kaasa dialoogiprotsessile: võimalusel otseste kohtumiste, kogukondade eri paikade külastamise jne. abil.

Praeguse aja väsimus selliste selgelt keeruliste küsimuste ees, mida samas iseloomustab ka käimasolev pandeemia, võib olla ka väärtuslik võimalus uuesti läbi mõelda evangeelse radikaalsuse tähendus kultuuride ja religioonide pluralismi kontekstis: ilma nostalgiate ebatõenäolise kristlusesse naasmise järel ja ilma juurte, sügavuse ja realismita tulevikku põgenemata.

NEED KES EI TAASTU...

Seega, kui me oleme intellektuaalselt ausad, tundub tänapäeval võimatu eitada, et "ilma dialoogita satuvad religioonid kas iseendasse takerduma või magavad nad „sildumise“ maha ... või nad kas avanevad üksteisesse, või taanduvad" (R. Panikkar)². Ja nagu Edgar Morin sageli kordab: "Kes ennast ei uuenda, see degenereerub. Kes teab, kas Homeros taastab end selle juures, mis temaga on juhtunud...? On õigustatud, et selles osas on mõningaid kahtlusi. Isegi kui ühes teises episoodis ("*Screaming Yellow Honkers*", 1999) kuuleme teda ühemõtteliselt palvetamas: "Jeesus, Allah, Buddha, ma armastan teid kõiki!"³.

¹ H. KÜNG, *Global responsibility. In search of a New World Ethic*, Crossroad, New York 1991.

² R. PANIKKAR, *L'incontro indispensabile. Dialogo delle religioni*, Jaca Book, Milano 2001, lk. 25.

³ *Vocabolario minimo del dialogo interreligioso [Minimum vocabulary of interreligious dialogue]*, EDB, Bologna 2008² and *Il dialogo è finito? [Dialogue is finished?]*, EDB, Bologna 2013².

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Usuline mitmekesisus ja pluralism Itaalias

Enzo Pace

Politoloogia

Padova Ülikool

Itaalia

Sisukokkuvõte:

Käesoleva artikli analüüs on jagatud kahte ossa: esimeses osas püütakse määratleda religioosse mitmekesisusega seotud küsimuse kontuur, teises osas püütakse dokumenteerida uute religioonide levikut, mis on tänapäeval Itaalias enamasti olemas, kasutades selleks kultuspaikade kaarte.

Oluline on registreerida üleminek: ühiskonnast, mida iseloomustab katoliiklus, ühiskonda, mida iseloomustab ootamatu ja pretsedenditu religioosne pluralism. Itaalias esilekerkinud mitmekesisus nõuab Itaalia religioossuse ja sekularismi kaartide ajakohastamist, et saaks tõlgendada aastate jooksul toimunud muutusi. Selleks on vaja pilku, mis suudaks minna kaugemale katoliku- ja etnotsentrismist, läbi mille on Itaalia kontekstis seni religioosset mitmekesisust vaadeldud.

Märksõnad: Pluralism, religioosne mitmekesisus, kaardid ja religioosne geograafia, sekulariseerumine ja post-sekulariseerumine;

Sissejuhatus:

Rohkem kui 180nest eri riigist sisse- ja läbirändajate tõttu, kui palju on Katoliku Kiriku monopol ohustatud tõusvas trendis religioosse mitmekesisuse tõttu? Küsimus puudutab üldjoontes religiooni ja rände suhet Euroopas, eriti lõunapoolsete riikide puhul, keskendudes üleminekule väljarännuriigilt sisserännuriigiks. Teiseks mõjutab see protsess nende riikide religioosseid struktuure. Paljudel neist - nagu Kreeka, Itaalia, Portugal ja Hispaania¹ - on ajaloolistel põhjustel siiani domineeriv kirik: Kreekas õigeusk, teistes katoliiklus.

Religiooni ainuõiguslik struktuur on üha suureneva religioosse mitmekesisuse tõttu ohus. See tähendab keerukamaid sotsiaalseid küsimusi ja religioosse valdkonna diferentseerumist ühest domineerivast ususüsteemiga.

¹ Vilaça, Helena. Furseth, Inger. Pace, Enzo. Pettersson, Per. *The Changing Soul of Europe*. Farnham, Ashgate, 2014 ; Perez-Agote, Alfonso (ed.). *Portraits du catholicisme en Europe*. Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2012.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Teoreetiliselt tundub kasulik kontseptualiseerida Euroopa lõunaosas toimuvaid sotsiaal-usundilisi muutusi vastavalt süsteemiteooriale¹. Sotsiaalsete süsteemide teooria vaatenurk tundub kasulik, et analüüsida seda, mis juhtub ühiskonnas, kui selle keskkond muutub raskemini seostatavamaks sotsiaalse ühtekuuluvuse ja sotsiaalse kontrolli (poliitilise, ideoloogilise, majandusliku ja kultuurilise) aparatuuriga, mis võiks kehtida suhteliselt stabiilsema ja homogeensema ühiskonna suhtes. Entroopia oht nii ühiskonnale tervikuna kui ka katoliku institutsioonile on suurem, kui eri riikidest sisserändajate voog ei ole homogeenne. Mitmekesisuse sees on mitmekesisus. Ei ole ainult üks ühtne islam, vaid mitmekesisus tuleb esile ka moslemite endi seas; mitte ainult ühed õigeusklikud, vaid on õigeusklikest rumeenlased, ukrainlased, serblased, moldovlased, kreeklased, venelased, igaüks oma spetsiifiliste näidetega usu sees; mitte ainult Aasiast pärit inimesed, vaid sikhid, budistid, hindud, tamili kristlased ja nii edasi; mitte ainult ühed nelipühilased, vaid Aafrika, Ladina-Ameerika ja Hiina nelipühilased, kes kuuluvad paljudesse erinevatesse konfessioonidesse.

Kui keskenduda Itaalia juhtumile, siis on viidatud muutuste vajadusele poliitilises süsteemis ja see puudutab seda, kuidas riik on traditsiooniliselt korraldanud suhteid ühelt poolt katoliku kirikuga - domineeriva religiooniga - ja teiselt poolt teiste vähemusteks peetavate konfessioonidega, millel on tänapäeval lubatud avalikku ruumi siseneda. See tähendab, et Itaalia peab haldama religioosset mitmekesisust. Erisugune usulise pluralismi poliitika Itaalias on veel üks tõend selle kontseptuaalse erinevuse kohta².

Artikkel on jagatud kahte ossa. Esimeses proovitakse täpsustada religioosse mitmekesisuse küsimuse piirjooni. Teises osas dokumenteeritakse kultuskohtade kaardi abil suuremate uute religioonide levik tänapäeva Itaalias.

1. Rände mõju Itaalia ühiskonnale

Teen ettepaneku analüüsida Itaalias toimuvaid sotsiaalseid muutusi ühe konkreetse nurga alt, st. üleminekut Katoliku Kiriku monopoli all olevast ühiskonnast ühiskonnale, mida iseloomustab ootamatu ja pretsedenditu religioosne pluralism. Kaardid, mis illustreerivad mitmete erinevate religioonide esinemist itaallaste (katoliikluse) seas

¹ Luhmann, Niklas. *Soziale Systeme*. Frankfurt a.M., Suhrkamp Verlag, 1987 (*Social System*. Stanford: Stanford University Press 1996); Luhmann, Niklas. *Introduction to Systems Theory*. Cambridge, University of Cambridge Press, 2012; Pace, Enzo. *Religion as Communication*. London, Routledge, 2011.

² Beckford, James T. Demerath Jay N. (eds.). *The Sage Handbook of Sociology of Religion*, 316-348. Los Angeles, Sage, 2007; Doe, Norman. *Law and Religion in Europe*. Oxford, Oxford University Press, 2011; Richardson, James T. Bellanger, François (eds.). *New Religious Movements and Minority Faiths*. London, Routledge, 2014; Wuthnow, Robert. *America and the Challenges of Religious Diversity*. Princeton, Princeton University Press, 2005.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

näitavad, kuidas riigi sotsiaalne ja religioosne geograafia on muutumas. Selline muutus on suur uuendus riigis, mis on end alati pidanud katoliiklikuks nii ajaloolistel põhjustel kui ka sügavalt juurdunud ja endiselt tugevate kultuuriliste motiivide tõttu. Hoolimata religioosest mitmekesisusest, mis hakkab ühiskondlikult ilmsiks tulema, on Katoliku Kirikul jätkuvalt keskne roll avalikus elus, kuid seal on hakatud mõistma, et Itaalia ühiskond liigub edasi ja mitte ainult seetõttu, et teised religioonid püüavad saada nähtavust ja avalikku tunnustust, vaid ka seetõttu, et need aitavad kaasa religioosse maastiku mitmekesisemaks muutmisele.

Katoliku Kirik on endiselt hästi organiseeritud ususüsteem, millel on keerukas *potestas indirecta*¹ poliitiliste otsuste tegemise valdkonnas. See on itaallaste „sünniusund“. Kuigi üha raskemini, on see jätkuvalt vastu pidanud sekulariseerumise pealetungile, nagu on hiljuti kinnitanud representatiivne elanikkonna valimi² analüüs ja etnograafiline uuring³.

Võrreldes teiste Euroopa riikidega näib Itaalia olevat sekulariseerunud, jäädes samas tänu kirikuorganisatsiooni tugevusele truuks oma katoliiklikule kuvandile (kollektiivses representatsioonis). Paljude itaallaste tavadest lähtuvalt ei ole see enam katoliiklik riik, kuid kollektiivne müüt itaallaste katoliiklikust identiteedist⁴ näib endiselt kehtivat. Kuid on toimumas sotsiaal-religioosne nihe: religiooselt ühtsest kultuurist religioosse mitmekesisuse uudse vormini. See on aeglane protsess, mis kulgeb suures osas märkamatuks, ei tekita erilisi pingeid ega konflikte (välja arvatud moslemite pühapaikade puhul), kuid lõppkokkuvõttes toob see kaasa muutusi riigi sotsiaal-religioosses geograafias. Itaallased ei ole enam sünnipäraselt katoliiklased.

Minu eesmärk on järgnevatel lehekülgedel illustreerida ja kirjeldada seda muutust 2012. aastal valminud uuringus⁵ kogutud andmete abil, mis võimaldavad meil minna kaugemale kui pelgalt üldised hinnangud muude, mittekatoliiklike religioonide olemasolu kohta Itaalias, et kaardistada erinevad pühakodade asukohad piirkondade ja usutunnistuste kaupa. Kuigi sisserändajate arv ulatus 2014. aastal üle 5 miljoni (mis moodustab 7% elanikkonnast), ei ole ei Itaalia Statistikainstituut (ISTAT) ega Siseministerium suutnud anda üksikasjalikku ülevaadet erinevate religioonide tegelikust pildist riigis, välja arvatud moslemite kultuskohtade puhul, mida politsei ja luureteenistused jälgivad avaliku

¹ Poulat, Émile. L'Église romaine, le savoir et le pouvoir, in *Archives de Sciences Sociales des Religions*, 1974, 37 : 5-21.

² Garelli, Franco. *Gente di poca fede*. Bologna, Il Mulino, 2020; Cipriani, Roberto. *L'incerta fede*. Milano, Franco Angeli, 2020.

³ Marzano, Marco. *Quel che resta dei cattolici*. Milano, Feltrinelli, 2012.

⁴ Garelli, Franco. Guizzardi, Gustavo. Pace, Enzo (eds.). *Un singolare pluralismo*. Bologna, Il Mulino, 2003.

⁵ Pace, Enzo. *Religious Congregations in Italy: Mapping the New Pluralism*, in C. Monnot & J. Stolz (eds.). *Congregations in Europe*, Springer, Cham, 2018, 139-158.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Julgeoleku huvides. Nimetatud uuring on hea lähtepunkt olukorra uurimiseks ja edasiseks analüüsimiseks, nagu seda tegid hiljuti ka Allievi¹ ja Bombardieri².

189 erinevatest rahvustest Itaaliasse sisserännanud teevad selgeks, et religioosne mitmekesisus on nüüd osa meie elust näiteks kohalikul turul, meie haiglaosakondades, vanglates ja kooliruumides, meie kohalike sotsiaalteenuste kontorites jne. Hinnangud võivad olla lähtepunktiks, kuid pelgalt neist ei piisa enam selleks, et anda Itaalia sotsiaal-religioosest geograafiast täpne pilt, mis suudaks realistlikult illustreerida inimeste kogemusi ja nende viisi kuuluda teatud religiooni. Teisisõnu, hinnangud ei saa vastata küsimusele, millesse inimesed, keda me ametlikult liigitame moslemiteks, budistideks, hindudeks, sikhideks, nelipühilasteks ja nii edasi, tegelikult usuvad.

Omame ettekujutust piirkondadest, kuhu sisserändajad oma erinevate uskumustega kipuvad koonduma, kuid meil on nende pühakodade kohta vaid väga puudulik ja ebatäpne kaart. Need kohad ei ole ikka veel palja silmaga nähtavad - vähemalt meie põgusale pilgule: kuigi me oleme harjunud näiteks Katolikku Kirikut silmaga ära tundma, oleme vähem varmsad märkama hooneid, mis viitavad teiste, mitte-katoliiklike religioonide kohalolekule. Meie silmanägemisel on religioonide puhul oma roll. Meie silmad peegeldavad ja salvestavad välismaailma, kus me näeme meile tuttavaid asju.

Selleks, et näha, kuidas Itaalia sotsiaal-religioosne geograafia on muutumas, peame kõigepealt astuma sammu edasi, minnes kaugemale pelgalt hinnangutest erinevate religioonide kohta, mis on nüüdseks Itaalias hästi juurdunud. Mõned religioosid kogukonnad on homogeenised, samas kui teised on diferentseerunud isegi omavahel. Esimeste kohta on lihtne leida teavet, viimaste kohta on palju raskem (nagu moslemi kogukondade puhul, mis viitavad erinevatele ühenduslülidele, millest mõned esindavad usklike maailma tervikuna, samas kui teised põhinevad geograafilisel päritolul). Mõne religiooni puhul saame vaatamata selle diferentseeritusele usaldusväärse pildi nende kultuskohtadest, tuginedes tunnistajate võrgustikule (mille me oleme kannatlikult üles ehitanud), ning kes on esitanud aadressid ja muud väärtuslikud üksikasjad.

Kaarte ja kompassi kasutatakse aitavad nad meil orienteeruda, et luua uut Itaalia religioonide kaarti. Kui keegi reisiks Itaalias põhjast lõunasse ja läänest itta, ei tunneks ta kohe kindlasti ära ühtegi sikhi Templit või Mošeed ega oskaks ära tunda ka Õigeusu Kirikut (välja arvatud mõned erandid Triestes, Veneetsias, Baris või Reggio Calabrias, kus on kirikuid, mis annavad tunnistust õitsvate kreeka ja albaania õigeusu kogukondade ajaloolisest kohalolekust). Veelgi vähem tõenäoline on, et nad komistaksid hinduistlike või budistlike templite peale ning neil poleks peaaegu mingit võimalust märgata ühtegi Aafrika, Lõuna-Ameerika või Hiina Uus-Nelipühi Kirikut. Kui Aafrika uus-nelipühi

¹ Allievi, Stefano. *La guerra delle moschee*. Venezia, Marsilio, 2010.

² Bombardieri, Maria. *Moschee d'Italia*. Bologna, EMI, 2012.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

kogudused on varem juba uurimise objektiks olnud¹, siis Ladina-Ameerika ja Hiina kogudused on jäänud tagaplaanile. Lisaks on uute kirikute puhul probleemiks see, et neid on väga raske leida, sest nad on sageli tekkinud ning on siiani püsivad ebastabiilsetes tingimustes. Siiski on teada, et mõned Ladina-Ameerika Megakirikud, eriti *Igreja Universal do Reino de Deus* (1977. aasta, Brasiilia), on nüüdseks paljudes riikides laialt levinud². Sellel kirikul on Itaalias kümme asukohta (Roomas, Milanos, Torinos, Genovas, Mantovas, Veronas, Udinés, Napolis, Firenzes ja Siracusas). Samas on hiinlaste usuharjumuste kohta väga vähe teada, välja arvatud Torinos ja Pratos (Toscana) läbi viidud uuringut³.

2. Religioosse mitmekesisuse kaardistamine

Vaadates Itaalia religioonide kaarti, näeme järgmist olukorda seoses pühapaikadega (tabel 1).

Tabel 1: Pühakohad ja liikmeskonna hinnanguline arv (2018)⁴

Religioon	Pühad kohad	Liikmeskond (umbkaudne)
Islam	794 (millest 6 mošeed)	1,614,000
Õigeusu Kirikud	486 (kohelkonnad)	1,528,000
Aafrika Uus-Nelipühi	858	150,000
Sikh	42	80,000
Budism	136 meditatsioonikeskust ja kaks pagoodi (Rooma and Prato)	80,000
Hindu	2 mandiiri, Altare (Savona) ja Pegognaga (Mantova)	1,500
		3,453,500

Hiina ja Ladina-Ameerika evangeelsed kirikud ei ole nimekirjas: esimesed on raskesti tabatavad; viimased on hakanud levima, kuid võrreldes teiste eespool esitatud tabelis toodud konfessioonidega on nende osatähtsus väike.

Islami pühakojad on üle kogu riigi laiali, kusjuures suurem on nende tihedus seal, kus väikeste ja keskmise suurusega ettevõtete kontsentratsioon (Põhja- ja Kesk-Itaalia

¹ Pace, Enzo. Buttici, Annalisa. *Le religioni pentecostali*. Roma. Carocci, 2010.

² Corten, André. Dozon, Jean-Pierre. Oro, Ari Pedro (eds.). *Les nouveaux conquérants de la foi. L'Église du royaume de Dieu*. Paris, Khartala, 2003 ; Garcia-Ruiz, Jesus. Michel, Patrick. *Et Dieu sous-traite le Salut au marché*. Paris, Armand Colin, 2012.

³ Berzano, Luigi et al. *Cinesi a Torino*. Bologna, Il Mulino, 2010; Giordan, Giuseppe; Cao, Nanlai; Pace, Enzo (eds.). Chinese Religions in China and Italy, *Religion & Società*, 2018, 1, lk. 120.

⁴ Source: Pace, Enzo (ed.). *Le religioni nell'Italia che cambia*, Roma, Carocci, 2013.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

arvukates tööstuspiirkondades) on meelitanud ligi arvukalt moslemiriikide sisserändajaid. See ei tähenda mitte ainult Magribi riike (esikohal on Maroko, mille pool miljonit meest ja naist on juba 20-25 aastat püsivalt Itaalias elanud), vaid ka Egiptust, Pakistani ja Bangladeshi. Suhteliselt suured Iraani ja Süüria kogukonnad pärinevad kaugemalt, olles tekkinud nende kahe riigi poliitiliste probleemide ajal: Khomeini režiim Iraanis ja Hafez el-Assadi poliitilise opositsiooni mahasurumine Süürias 1980. aastatel.

Palvekohad on peamiselt palvesaalid (*musallayat*), mis tihti on ruumina ebamugavad. Tegelikult võib Mošeede arvu selle sõna otseses mõttes ühe käe sõrmedel kokku lugeda: neid on vaid kolm, millest tähtsaim on 1995. aastal Roomas avatud Mošee, mis mahutab 12 000 usklikku.

Palvemajad on koondunud peamiselt lääne-ida telje äärde, tipnedes Lombardias, millele järgnevad Veneto ja Emilia-Romagna piirkonnad. See jaotus peegeldab ka moslemimaailma erinevaid komponente, mis on äratuntavad mõnes riiklikus ühingus – Pääaegu kõik loendusse kaasatud palvemajad on mõne ühinguga seotud. Itaalia Islami Kogukondade Liit (UCOII), mis on ajalooliselt lähedane Moslemite Vennaskonnale (kuigi praegu toimuvad selles sisemised muutused), on üks kõige paremini organiseeritud ühendusi, mis haldab 31% (205) loenduses tuvastatud palvemajadest, samas kui 32% (209) kuulub uude Itaalia Islami Konföderatsiooni (CII), mis peamiselt registreerib Maroko sisserändajaid (ja nende perekondi). Ülejäänud 240 *musallayat* kuuluvad teistesse, väiksematesse ühendustesse nt. Islami Usuühendus (COREIS), millest vähemalt üks on asutatud itaallase poolt, kes on pöördunud islamisse (René Guénoni mõtteviisiga seotud esoteerilise traditsiooni kaudu). On lihtne ette kujutada, et tegemist on rangelt võttes itaalia islamiga. Kuigi, arvuliselt väike rühm, on kogukonnas avalikult nähtavad, erinevalt kõigist teistest eespool nimetatud ühendustest.

Õigusklike kohalolek näib olevat palju stabiilsem ja kindlam kui erinevate moslemikogukondade endiselt ebakindel positsioon (ka nende kehvade ja mahajäetud asupaikade osas, mis on neile jumalateenistuskohadena kättesaadavaks tehtud), kuna viimased ootavad ikka veel oma positsiooni kinnitamist viisil, mis on kooskõlas Itaalia põhiseadusega. See erinevus ei ole tingitud mitte ainult sellest, et Itaalia riik tunnustas hiljuti (2012. aasta detsembris) üht Õigeusu Kirikut, vaid ka sellest, et õigeusu kaasamist Itaalia sotsiaalsesse ja religioossesse struktuuri on hõlbustanud Katoliku Kiriku piiskopid. Nii on see vähemalt Rumeenia, Moldova ja Ukraina Õigeusu Kirikute puhul. Paljudes piiskopkondades, kus oli nähtav ja tungiv vajadus jumalateenistuste või koguduste järele, on katoliku piiskopid lubanud õigeusu preestritel kasutada väikeseid kirikuid, mis on jäänud ilma preestita, või mõnda aega kasutamata jäänud kabelid (mis asuvad linnade äärealadel). Võrreldes moslemi kogukondadega on õigeusu kogudused ühtlasemalt jaotunud üle kogu Itaalia.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

42 sikhi templi (*Gurdwara*) ebaühtlane territoriaalne jaotumine tuleneb tööturu segmentide hõivamisest, mida Punjabist pärit immigrandid järk-järgult teinud on. Märkimisväärne osa neist töötajatest on täitnud ruumi, mille itaallased on hüljanud. Kogu Loode- ja Kirde-Itaalia keskosas, sealhulgas Emilia osades, on nad lehmade aretajateks piimatööstuses ja sigade kasvatajateks lihatööstuses: ajalooline Itaalia *bergamini* (nagu neid kutsuti kogu Po orus) on asendunud turbanis sikhidega. Lepingu alusel saavad sisserändajad head palka ja neile on antud ka kodu (tavaliselt loomakasvatuse kõrval, et nad saaksid loomade eest ööpäevaringselt hoolitseda), mis on teinud lihtsamaks nende perekondade Itaaliasse toomise. Sellised hüved on teistele sisserändajate kogukondadele palju raskemini kättesaadavamad, sest nad ei suuda tavaliselt näidata oma püsivust. Sellest tulenevalt tekkis peagi Itaalias Sikhide põlvkond (kas seetõttu, et nad saabusid väga noorelt või seetõttu, et nad sündisid Itaalias).

Sikhide kogukonnad moodustavad praegu umbes 80 000dest inimesest 120 000dest Indiast pärit sisserändajast. Enamik neist saabus Itaaliasse 1984. aasta paiku, mille põhjuseks on mitmesugused tegurid ja Punjabis piirkonna tõsised sotsiaalsed probleemid, sest: Ühendkuningriik (riik, kuhu need sisserändajad olid algselt suundunud) keeldus nende sisenemisest; põllumajandussektoris valitses kriis; toimus poliitiline konflikt iseseisva Pandžabi liikumise ja New Delhi valitsuse vahel¹.

Esiteks näitab kaart sikhikogukondade järkjärgulist institutsionaliseerumist, mille sees on leitud rahalisi vahendeid, et vanad tööstushooned pühakodadeks ümberehitada, ning on peetud läbirääkimisi kohalike kogukondadega, ilma et neil oleks olnud erilisi haldusraskusi või poliitilisi takistusi (erinevalt moslemikogukondadest, kui nad püüavad rajada palvesaali või mošeed). Kaardil on näha ka varajasi märke diferentseerumise kohta Sikhide seas: on kaks erinevat ühendust (Itaalia Sikhide Assotsiatsioon ja Itaalia Sikhide Nõukogu), millele erinevad templid viitavad. On olemas ka usulahk ja vähemus, mida peavoolu sikhism peab heterodoksseks: Ravidasi, kelle moodustavad Ravidas Darbar nimelise vaimse meistri järgijad, kes näib olevat elanud 14. ja 15. sajandi vahel Punjabis; tema tarkuse ja autoriteedi tõttu tunnustati teda uue guruna ja lisati tähtsa kümne hulka, keda kogu sikhimaailm austab. Kuigi mõned Ravidasile omistatud hümnid on lisatud sikhide pühasse teksti (*Granth Sahib*), eitab enamik sikhidest Ravidasi traditsioonilise guru staatust.

Me seisame silmitsi Itaalia ühiskonna aeglase liikumisega enneolematu, ootamatu sotsiaal-religioosse ümberarvestuse suunas, mis on mõnes mõttes paljudele itaallastele veel

¹ Bertolani, Barbara. *Gli indiani in Emilia: tra reti di relazioni e specializzazione del mercato del lavoro*, in D. Denti, M. Ferrari, F. Perocco (eds.) *I Sikh, storia e immigrazione*, Milano, Franco Angeli, 2003, 163-176; Bertolani, Barbara. Ferraris, Federica. Perocco, Fabio. *Mirror Games: A Fresco of Sikh Settlements among Italian Local Societies*, in Kristina Myrvold and Knut A. Jacobsen (eds.), *Sikhs in Europe: Migration, Identities and Translocal Practices*, London, Routledge, 2011, 133-161; Bertolani, Barbara. *I Sikh*, in E. Pace (ed.) *Le religioni nell'Italia che cambia*, Roma, Carocci, 2013, 31-46.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

tundmatu. Näitena võib tuua, et piirkondades, kus sikhid on asunud, peeti neid pikka aega ekslikult turbaniga araablasteks või õigeusklikeks kristlasteks; vähesed inimesed mõistsid erinevusi.

Et täiendada pilti, mis kajastaks Itaalia ühiskonnas mitte ainult välistest nähtustest toimuvaid muutusi (nagu teistest riikidest pärit meeste ja naiste sisseränne), on järgnevas tabelis esitatud teiste kristlike kirikute või koguduste olemasolu, mis on oma ajalugu pikka aega Itaalia ajalooa põiminud. See kohalolek moodustab religioosse pluralismi vana kihi, millele tänapäeval on peale pandud ja poogitud uus religioosne mitmekesisus.

Tabel 2: Ajaloolised konfessioonid ja kogudused Itaalias (liikmeskond ja lepingud riigiga) (2013)¹

Konfessioon ja kogudus	Liikmeskond	Teenistuspaiad	Leping Riigiga
Waldensia ja Metodisti Kirik (ühin.1975)	25 000/30 000	22	1984
Luteri Kirik	8 000	11	1993
Ameerika Episkopaalkirik	600	2	Puudub
Baptistid (UCEBI)	25 000	100	1995
Vennastekogudus	14 000	216	Puudub
Jumala Assemblies	150 000	1181	1986
Nelipühi Kirikute Föderatsioon	35 000	520	Puudub
Adventisti Kirikud	7 000	18	1986
Jehoovatunnistajad	430 000	3070	Riiklikult kinnitamata mustandid 2000, 2007, 2015
Mormoonid	20 000	3 misjonit, 14 piirkonda, Tempel Roomas (2019)	2012

Oluline on rõhutada Jehoovatunnistajate ja erinevate nelipühi koguduste kasvu viimasel 10nel aastal. Mõlemad on värvanud uusi liikmeid itaallaste hulgest, kes olid algelt katoliiklased, kuid on otsustanud järgida mõnda muud kristluse vormi.

Jehoovatunnistajad ilmusid pildile esmakordselt 1891. aastal; sellest ajast alates on nende arv pidevalt kasvanud. Tänapäeval on nad laialt levinud kogu Itaalias, neil on üle 3000 koguduse, 1500 kuningriigisaali, 250 000 kuulutajat ja sama palju toetajaid. Neil on ka kaugeltki mitte tühine arv uusi pöördumisi, mis pärinevad albaanlastest, rumeenlastest ja hiinlastest immigrantidest, samuti prantsuse ja portugali keelt kõnelevatest aafriklastest.

¹ Sources: Naso, Paolo. *Protestanti, evangelici, Testimoni e Santi*, in E. Pace (ed.) *Le religioni nell'Italia che cambia*, Roma, Carocci, 2013, 97-130 and Introvigne, Massimo, Zoccatelli Pierluigi (eds.), *Le religioni in Italia*, Torino, Elledici, 2013.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Nelipühi Kirikute levik on veelgi olulisem. Enamik neist kuulub Jumala Asamblee alla, mille 1181 kogudust on hajutatud üle kogu Itaalia, kusjuures nende tihedus on suurem lõunapoolsetes piirkondades, kus üldiselt arvati olevat tugevad katoliiklikud traditsioonid. Nelipühi Kirikute Föderatsioon on praegu 400 kogudust ja umbes 50 000 liiget.

Kui me ühendame protestantliku maatriksiga nelipühi kogudused ja kirikud Aafrika, Ladina-Ameerika ja Hiina Uus-Nelipühi Kirikutega, ja lisame Katoliku Kiriku sees tekkinud liikumise nimega „Hinges Uuenemine“ (*Renewal of Spirit*) (kuhu Itaalias kuulub umbes 250 000 inimest, 1842 kogudust üle riigi), näeme, et kiriku-religiooni mudel, mida katoliiklus on koos oma kogudusepõhise tsivilisatsiooniga sajandite jooksul välja arendanud, on pandud joonele alternatiivse mudeliga, kus kogemus (kogukonna riituste kaudu) ja karisma loeb rohkem kui dogmade lugu.

Nende n.-ö. alternatiivsete religioonide organisatoorne formaat ei eralda vaimulikkonda ilmikust. Kui vaim puhub sinna, kuhu ta puhub, siis kui nelipühilus (kõigis selle eri väljendusvormides) hakkab Itaalia traditsiooniliselt katoliiklikus ühiskonnas rohkem kanda kinnitama. Sellest võib saada itaallaste religioosete valikute edasise diferentseerumise element.

Kui uut tüüpi nelipühi kristlus esitab väljakutse katoliiklusele, siis idareligioonid on teine alternatiiv, mis laiendab religiooset „turgu“ pika katoliikliku traditsiooniga riigis.

Itaalia ühiskond oli juba eelmise sajandi 70ndatel ja 80ndatel kohtunud läänestunud budismi uue näoga, vastavalt Indiast ja Jaapanist pärit erinevate vaimsete liikumiste kaudu. Kõige kuulsamad olid muu hulgas esimesel juhul Hare Krishna liikumine ja Osho Rajneesh, teisel juhul Soka Gakkai. Seega on olemas pikaajaline nn. Itaalia budism. Tänapäeval on see tunnustatud peamiselt riigi poolt heakskiidetud ühingus, Itaalia Budistide Liidus (umbes 80 000 liiget). Sri Lankalt, Indiast ja Hiinast saabunud immigrantidega on moodustunud uus kiht erinevate budismi koolkondade järgijaid. See on uuendus, mis muudab budismi kohalolu Itaalias veelgi pluralistlikumaks¹. Erinevate meditatsioonikeskuste jaotumine, nagu näitab kaart, on selgelt dokumenteeritud.

Kokkuvõte:

Itaalia sotsiaal-religioosne geograafia on muutumas - aeglaselt, kuid pidevalt ja pöördumatult. Ülaltoodud kaardid ja arvud kajastavad tõetruult ka demograafilist üleminekut, mis mõjutab Itaalia ühiskonda tervikuna ja mis on kestnud vähemalt 50 aastat.

Itaalia elanikkond vananeb (praegu on 20% elanikkonnast üle 65- aastased). Samal ajal ei vähene Itaalia elanikkonna suurus tänu kõrgemale sündimusele naise kohta (1,19-1t

¹ Maciotti, Maria Immacolata. *Il Sutra del Loto*. Milano, Guerini e Associati, 2001; Molle, Roberto. *I nuovi movimenti religiosi*, Roma, Carocci, 2009; Molle, Roberto. *L'Oriente italiano*, in E. Pace (ed.), *Le religioni nell'Italia che cambia*, Roma, Carocci, 2013, 73-84.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

2002. aastal 1,25-le 2012. aastal), mis on võrreldes Itaalia paaridega tingitud sisserändajate kalduvusest saada rohkem lapsi. Seda arvestades ei ole üllatav, et ka katoliku vaimulikkond vananeb pidevalt: kui 1972. aastal oli Itaalias 42 000 preestrit, siis 2023. aastaks peaks see arv langema 25 000-le; 48% Itaalia vaimulikest on praegu üle 65 aasta vanad ja kogu vaimulikonna keskmine vanus on 62 aastat. Kutse puudus on suur ja poliitika noorte Aasia ja Aafrika preestrite värbamiseks ei näi olevat võimeline täitma lünka, mis on juba praegu Itaalia vaimulikonna ridades ilmne¹. Võrdluseks, 355 õigeusu koguduse paavstid on palju nooremad: 60% neist on vahemikus 30 ja 45-aastased ning 6% on alla 30-aastased; moslemikogukondade 600 imaami keskmine vanus on alla 35 aasta ning Aafrika Nelipühi Kirikute 300 pastorit on tavaliselt 28-35-aastased.

Itaalia Katoliku Kiriku jaoks on religioosel areenil toimuvad muutused ajaloolise väärtusega. Olles harjunud nägema end, üsna arusaadavalt, hästi organiseeritud domineeriva organisatsioonina, mis on jaotunud üle kogu riigi (28 000 kogudust ja märkimisväärne arv kloostreid, pühakodasid, vaimulike retriitide keskusi jne). Kuigi antud kirik on endiselt autoriteetne tegutseja avalikul laval, peab Katoliku Kirik toime tulema käimasolevate muutustega. Suure osa Itaalia riigi lühikesest ajaloost, kuni Teise Vatikani Kirikukoguni, oli Katoliku Kirik säilitanud omamoodi huvipuuduse riigi religioosse mitmekesisuse vastu. Seejärel muutis see oikumeenilise ja religioonidevahelise dialoogi vaimus suunda, muutudes avatumaks heebreake kogukondade ja protestantlike joontega kirikute suhtes. Katoliku Kirik suutis pidada teisi Itaalias loodud religioosseid esindusi potentsiaalseteks osapoolteks erinevate usundite vahelises dialoogis, mida see ka kandis, et näida tolerantsust ning avatud meelt, samas rõhutades, et kirik on endiselt Itaalia religioosses sfääris domineeriv, *primus inter pares*² avaliku suhtluse reguleerimisel religiooniküsimustes.

Usundilisest vaatepunktist on Itaalia juhtum hea näide sellest, kuidas ja mil määral saab sümboliseerida monopoolset süsteemi väljastpoolt muutma ja mõjutama hakata. Ootamatu ja pretsedenditu religioosne mitmekesisus, mis on Itaalias esile kerkinud³ nõuab Itaalia religioossuse ja sekularismi kaartide ajakohastamist, et saaks tõlgendada aastate jooksul toimunud muutusi. Minevikus toimusid need muutused sageli katoliikluse enda sees, hõlmates sageli väikeseid protsentuaalseid nihkeid, mis kujutasid endast näiliselt olulist liikumatust itaallaste kollektiivse eneseväljenduse seisukohalt. Itaallased pidasid end enam kui 85%-l juhtudest katoliiklaseks, kuigi nad näitasid märgatavaid erinevusi (ja mitmekesisustunud sekulariseerumise taset) nii suhtumises oma usku kui ka oma käitumises

¹ Castegnaro, Alessandro. *Nordest. Una società in rapida trasformazione*. Vicenza, Osservatorio Socio-Religioso Triveneto, 2012.

² Väljend "Võrdsete seas esimene". Tõlkija märkus.

³ Cartocci, Roberto. *Geografia dell'Italia cattolica*, Bologna, Il Mulino, 2011

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

(alates oma religioossetest tavadest kuni oma moraalivalikuteni, mis olid mõnikord väga individualiseeritud ja sugugi mitte kooskõlas Katoliku Kiriku ametliku doktriiniga).

Nüüd, esimest korda pärast aastatepikkust uurimistööd näitavad kaardid (millest mõned on siin artiklis välja toodud), et me peame navigeerima targalt kiiresti ja radikaalselt muutuvas sotsiaalses ja religioosses stsenaariumis. Aja jooksul kogeb ka katoliiklus sisemisi muutusi. Katoliku Kiriku siseses pluralismi arutelus ei piisa enam sellest, et öelda "tooge sisse ratsavägi", et varjata asjaolu, et vaid 5% Itaalia immigrantidest on katoliiklased, ühtlasi tulevad nad ühiskonnast, mis eemaldub Roomakatoliku Kiriku teoloogiast ja liturgiast. Ka Aafrika, Ladina-Ameerika, Filipiinide, Hiina ja Korea katoliiklased lisavad oma vaatenurga sellele, mida tähendab katoliiklaseks olemine, mis ei pruugi olla kooskõlas Itaalia peavoolu traditsioonidega.

See tekitab uue uurimisvaldkonna, mis nõuab uusi intellektuaalseid oskusi, et uurida nii paljude religioonidesse kuuluvate inimeste tegelikke religioosseid kogemusi, väljudes etnotsentrismist (või nn. katoliku-tsentrismist, mis on paratamatult iseloomustanud Itaalia valdavalt katoliiklikku ühiskonda käsitlevaid uuringuid). Samuti peame kriitiliselt mõtlema mõistete ja teoreetiliste viitesüsteemide üle, mis on vajalikud, et käsitleda religioosset mitmekesisust, mis üha enam iseloomustab elu Itaalias.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Arutelu avalikust teoloogiast. Päritolu, suundumused ja põhiideed

Prof. Călina Gelu

Teoloogia
Craiova Ülikool
Rumeenia

1980. aastatel hakati üleskutset panustada üldsuse hüvanguks arutama "avaliku teoloogia" sildi all ja see viis 2007. aastal ülemaailmse avaliku teoloogia võrgustiku loomiseni, kuigi (avaliku) kristliku teoloogia suhe teiste religioonidega ei saanud vajalikku tähelepanu.

Püha Augustinus pakub teoses "*The City of God*" välja avalikkuse enda ümbermääratlemise, väites, et on olemas elu ka väljaspool kristlikku kogukonda. Augustinuse panust avalikku teoloogiasse võiks kokku võtta neljas valdkonnas:

Esiteks paigutas ta teoloogia laiemasse poliitilisse konteksti ja nägi tihedat seost kristliku kogukonna ja laiema poliitika vahel. Augustinus sillutas teed avatud arutelule kristliku avaliku elu teoloogia üle.

Teiseks nägi Augustinus oma aja teoloogina Jumala suveräänsust poliitika ja ühiskonna üle ning ta näitas üles usaldust kristliku usu ja autoriteedi suhtes, et viia kogukond kiriku kui Jumala poolt määratud institutsiooni autoriteedi alla.

Kolmandaks pidas ta ühiskonna stabiilsust ja korda ülioluliseks nii püha kui ka argise jaoks ning väitis, et kristlased ja mittekristlased peaksid koos töötama, et luua toimiv suhe.

Neljandaks leidis ta, et jumalik kord on pidevas koostoimes loodusliku korraga ja peaks olema riigimehele juhtpõhimõtteks.

Samas kontekstis kasutasid paljud reformaatorid¹ ilmaliku valitseja või kohtuniku väiteid, kes ei olnud kristlike põhimõtete vastu. Selle võttis üle ka augustiinlane Martin Luther, kes piiras ilmaliku valitsuse kohustust kaitsta häid inimesi ja karistada kurje inimesi. Lutheri arvates oli ilmalike võimude ülesanne vältida kaost, kuid seda ei saanud teha ainult seaduse abil. Ta vaidlustas õpetuse keskaegse kirikuvõimu kahest sfäärist: ilmalikust ja vaimsest. Augustinuse teoloogias oli tema jaoks fundamentaalne põhimõte "kõigi usklikke preesterlusest", mis tähendas justkui sama staatust, kuid neil olid siiski erinevad funktsioonid. Seda põhimõtet laiendati kirikuvaldkonnast väljapoole, kui Luther avaldas oma õpetuse kahest kuningriigist: Jumala valitsus toetub ilmalikule mõõga ja tsiviilõiguse abile, mis täidavad samal ajal ka jumaliku rolli, nii et erinevalt kahest võimust eksisteerivad need kaks kuningriiki paralleelselt. Lutheri arvates võib head juhtida

¹ Harro Hopfl, *Introduction*, in Harro Hopfl, trans. & ed., *Luther and Calvin on Secular Authority* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), lk. Vii – xxiii at vii.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Vaim, kuid kurja peab juhtima mõök. Lutheri poliitiline teoloogia oli pragmaatiline ja vastas toleaegele poliitilisele tegelikkusele, sest ta tugevdas poliitilist võimu jumalikus ettenägelikkuses.

Teisest küljest pakkus Calvin uue mõtteviisi tsiviilvalitsemisest¹. Ta leidis, et riigivõimudel on õigus sundida, sest vaimulik võim võtab endale vastutuse vooruse edendamise eest. Seetõttu on kristlikud kohtunikud ja preestrid pühendunud samale asjale erinevates sfäärides. Kalvinism oli oluline üleminekul keskaegsest maailmakorraldusest moodsale "muutusel põhinevale" korrale.²

Thomas Müntzer, üks radikaalseid juhte, suhtus kirikuvõimu ja riigi suhetesse teisiti. Ta uskus, et tõeline usk peaks astuma vastu valeusule ja et ilmalik võim peaks sellele ülesandele kaasa aitama. Erinevalt Lutherist rõhutas ta riigivõimude kohustust rahva ees mitte ainult rahu ja korra säilitamiseks, vaid ka kristliku usu kaitsmiseks ja levitamiseks, et luua uus ühiskondlik-poliitiline kord. Müntzer juhtis revolutsiooni, mis hõlmas radikaalset murrangut riigikirikuga, samuti tsiviilsfääris.

Samal ajal oli reformaator Ulrich Zwingli seisukoht kiriku ja riigi suhetest see, et need ei ole eraldi üksused, vaid erinevad viisid linna (Zürichi) juhtimiseks Jumala valitsemise seisukohalt. Zwingli julgustas kristlasi tegelema poliitikaga.

Zwingli ideid järgides propageeris Šveitsist alguse saanud anabaptistlik liikumine samuti sotsiaalset õiglust ja kiriku ümberkujundamist, sest see põhjustas kiriku poliitilise autoriteedi kaotamise.³

Reformaatorid pidasid poliitikasse ja ühiskonda laiemalt sekkumist vähemoluliseks, mis tulenes nende murest kiriku pärast, aga suures osas ka nende poliitilisest arusaamast, et võimud on Jumala poolt määratud.

Katoliku-sotsiaalne õpetus

Katoliku-sotsiaalne õpetus (CST) on 19. sajandi lõpul Katoliku Kirikus välja kujunenud teoloogiline mõttevaldkond, mis käsitleb majandusliku ja poliitilise elu teoloogiat riiklikul tasandil ja ülemaailmses kontekstis. Selle põhimõtte keskmes on ühise hüve mõiste. Selles mõtteviisis on ühine hüve üks kolmest kiriku sotsiaalõpetuse põhiprintsiibist koos subsidiaarsuse ja solidaarsusega. Lisaks rõhutatakse ühist hüve kui ühiskonna peamist eesmärki; samuti on öeldud, et poliitilise võimu olemasolu põhjus on läbi ühise hüve edendamise ja et riik peab tagama ühise hüve, säilitades üksikisikute ja rühmade õiglust.

¹ Alister McGrath, *Reform Thought: An Introduction*, 2nd ed. Oxford: Blackwell. 205–210.

² Jurgen Moltmann, *God for a Secular Society: The Public Relevance of Theology* (London: SCM Press, 1999), lk. 5:00.

³ McGrath, *Reformation Thought*, lk. 215–217.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Ühist hüve peetakse terviklikuks poliitilise elu korraldamise vahendiks sõltumata poliitilisest orientatsioonist, selle kontseptsiooni areng puudutab eelkõige majanduslikku korda ja solidaarsust vaestega. Selle kontseptsiooni ümber on ka vastuolud, millest üks peamisi viitab sellele, kuidas saab kaitsta individuaalseid õigusi, otsides samal ajal ühist hüve. Teine küsimus puudutab seda, kes peaks määratlema ühishüve kaasaegses, pluralistlikus ja ilmalikus riigis. Sellegipoolest on ühise hüve teoloogia andnud olulisi teadmisi inimese väärikuse, pühaduse ja sotsiaalse olemuse kohta. Erilist rõhku on pandud õpetusele inimese loomisest Jumala poolt, mis võitleb õiglase ühiskonna eest.

Avaliku teoloogia oikumeeniline areng

Kristlikus teoloogias on alati olnud diskursus sotsiaalhoolekande teemal, paljud kristlikud autorid toetavad kiriku osalemist sotsiaalpoliitilises valdkonnas ja majandusküsimuste arutamisel. Kirik on alati keskendunud neile, kes kannatavad, ja seda kristlik südametunnistus eirata ei saa. Kasvatuslikust vaatepunktist on kristlik õiglus kohustus neile, kes otsivad Jumalat.

Kirik julgustab kristlasi reformeerima olemasolevat korda vastavalt moraalipõhimõtetele ja sellest vaatenurgast lähtudes on vaja väärtushinnanguid. Selle keskmes on: inimese vabadus, solidaarsus ja teenimine või ohvrimeelsus.

Sotsiaalkristlik mõtlemine Ameerika Ühendriikides

Richard Niebuhr peeti "avaliku elu teoloogiks" tänu tema võimele jõuda teoloogilises tõlgendamises laiema publikuni. Niebuhri jaoks on teoloogia eesmärk aidata kaasa kaasaegse ühiskonna eetilisele ülesehitamisele, kujundades religioosset kujutlusvõimet, mis toetab tugevat pühendumist avaliku elu sfääris.

Eespool nimetatud teoloogidest inspireerituna ja vastuseks 20. sajandi lõpu nõudmisele ühiskondlik-poliitilise osaluse järele teoloogias, panustasid kolm autorit oluliselt avaliku teoloogia kujunemisse: Martin Marty¹, Jürgen Habermas ja David Tracy. Martin Marty esitas oma nägemuse "avalikust teoloogiast" või "avalikust kirikust" teoses "*Public Church*" (1960); Jürgen Habermas² teosega "*Structural transformation of the public sphere*" (1962), sütitas palju arutelusid avalikus sfääris ja David Tracy³ teose "*The Analogical Imagination*" (1981) põhjal saab nimetada kolme „publikut“, mida teoloogia kõnetab: akadeemiline, kirik ja ühiskond, väites samas, et iga publiku jaoks on olemas

¹ Martin Marty, *Public Church: Mainline-Evangelical-Catholic* (New York: Crossroad, 1981).

² Jürgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, trans. Thomas Burger (Cambridge: Polity, 1989).

³ David Tracy, *The Analogical Imagination: Christian Theology and the Culture of Pluralism* (New York: Crossroad, 1981).

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

kolme tüüpi teoloogia: fundamentaalne teoloogia, süstemaatiline teoloogia ja praktiline teoloogia.

Teised teoloogid nagu David Hollenbach, Richard John Neuhaus, Duncan Forrester, Gavin D'Costa, Rowan Williams, Max Stackhouse, Linell Cady, Ronald F. Thiemann ja David Ford uurisid "avaliku teoloogia" võimalust erinevatest vaatenurkadest ja kontekstidest.

Avalik teoloogia kui teoloogiline diskursus

Koos avaliku teoloogia kui distsipliini kujunemisega on viimastel aastatel avaliku teoloogia ulatus ja meetodika laienenud ning hõlmanud mitmeid kaasageid avalikke küsimusi. Need annavad meile ka aluse arutleda mõnede valdkondade üle, mida avalikus teoloogias ei ole käsitletud, ja et lähenemisviiside poolest saab seda teha mitmel viisil.

Esiteks on uurimusi, mis käsitlevad avaliku teoloogia teoloogilist ja teoreetilist raamistikku ning "avaliku sfääri" mõistet, millega tegeletakse süstemaatiliselt.

Teiseks, on artikleid, mis uurivad aktuaalseid küsimusi ja teemasid, et arendada avaliku teoloogia jaoks sobivat meetodikat.

Kolmandaks on artikleid, mis arutlevad avalike isikute üle, et suurendada nende tähtsust avaliku teoloogia arendamisel.

Neljäs artiklikategooria asub teooria ja praktika, teoloogia ja praktilise teoloogia koostoimes.

Viiendaks on artiklid, mis uurivad konkreetseid küsimusi erinevates ühiskondlik-poliitilistes kontekstides, et arendada meetodikat avaliku teoloogia sisu jaoks.

Nagu öeldud, ei ole need viis uurimiskategooriat üksteist välistavad ja autorid suhtlevad erinevatel teemadel.

Avaliku teoloogia jõud seisneb lähenemisviiside mitmekesisuses ja erinevate küsimuste kaasamises; selle tulemuseks on rida meetodikaid, mis arutlevad süstemaatilisemat lähenemist avaliku teoloogia ja selle meetodika pingutuste jätkamisele. Esiteks, "avalikkuse" mõiste piibellikust, ajaloolisest ja kiriklikust perspektiivist ning "avaliku teoloogia" tähenduse põhjendamine süstemaatilise teoloogia vaatenurgast tugevdaks suhtlust teoloogide vahel.

Seni on "avalikkuse" erinevaid funktsioone tänapäeva ühiskonnas kontseptualiseeritud mitmeti: kirik, akadeemia ja ühiskond (Tracy); religioosne, poliitiline, avalik-akadeemiline ja majanduslik sfäär (Stackhouse); poliitiline sfäär, majandussfäär, kodanikuühiskond ja avalik arvamus (Smit); institutsionaalne avalikkus, ehitatud avalikkus ja isiklik avalikkus (Elliot); ja riik, turg, meedia, usukogukonnad, akadeemiline ja kodanikuühiskond (Kim).

Nende valdkondade või peamiste organite kontseptualiseerimist avaliku sfääri vajadustest lähtuvalt tuleb edasi arendada ja iga valdkonda tuleb uurida, kasutades erinevate akadeemiliste distsipliinide ekspertiisi. Teiseks on vaja aktiivsemat koostööd

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

erinevate distsipliinide spetsialistidega, samuti erinevate organitega, mis suhtlevad avalikus sfääris väljaspool teoloogia või kristliku kogukonna piire ühise hüve huvides.

Jürgen Moltmann väidab, et teoloogia peab avalikult, kriitiliselt ja prohvetlikult säilitama tulevase Jumalaiigi universaalseid muresid, esitades oma peegeldusi. Rowan Williamsi "*Interactive pluralism*" räägib oma 2008. aasta loengus (*Civil and Religious Law in England: a Religious Perspective*) vastastikuse vastutuse kahest dimensioonist: üks on otsene ja teine on kaudne. Ühelt poolt kutsub see üles usukogukondade potentsiaalse panuse tunnustamist, mille riik peaks avalikus sfääris võimaldama, ja riigi väljakutse õigusnormi monopolile. Teisest küljest toob see usukogukonnad avalikku arutellu. Ta väidab, et interaktiivne pluralism aitab religioossetel kogukondadel olla avalikule kontrollile avatumad ja julgustab neid seega integreeruma ühiskonda laiemalt. Seda tuleks tervitada, sest see oleks kasulik nii usukogukondadele kui ka ühiskonnale laiemalt. Williams vaidlustab nii ilmalikku riiki, kuna see monopoliseerib avalikku arutelu, kui ka usukogukondi nende kalduvuse eest läheneda laiema ühiskonnaga seotud küsimustele eksklusiivselt.

Charles Taylor väidab oma raamatus "*Secular Age*", et ilmaliku ühiskonna põhinorm on muutumine ühiskonnast, kus usk Jumalasse oli vaieldamatu ja probleemivaba ühiskonna kontekstis, ühiskonnaks, kus uskumine on üks võimalus teiste seas. Sekulaarsetes kontekstides ei ole Jumal enam iseenesest mõistetav ja see viitab avaliku sfääri tekkimisele, kus kogukonnad kohtuvad, et arutada ühiseid põhimõtteid ja huve, omavahelist suhtlemist, ning et see sotsiaalne kujutlusvõime on kaasaegse ühiskonna arengu võti.

Kristliku teoloogiana peab avalik teoloogia võtma oma ressursid Pühakirjast ning Piibli tarkuse kontseptsioon võiks olla oluline metodoloogiline vahend. Viimastel aastatel on laialdaselt propageeritud Pühakirja tarkuse kasutamist ja see näib pakkuvat võimalikku lähenemisviisi avalikule teoloogiale.¹ Tarkus on tarkade praktilise ja pragmaatilise nõuande resultaat, mis on rajatud Jumalale ja Tema kohalolekule, kuid ei piirdu sellega oma aluse, ulatuse ja rakenduse poolest. Teisisõnu, see katab nii religioosse kui ka laiema ühiskonna küsimusi.

Pühakirja tarkus annab olulise perspektiivi, et luua asjakohane meetodika teoloogia osalemiseks tänapäeva ühiskonna avalikus sfääris.

Õiglus ja ühine hüve, mis on korduvad teemad avaliku teoloogia arendamisel ning vähemuste, vaeste, tõrjutute ja hääletute toetamisel, vajavad rohkem väljendust. Vabadus, võrdsus ja õigusriik on kaasaegse riigi peamised püüdlused, mis võimaldavad inimühiskonnal õitseda, kuid ühiskond peab tegelema ka "vähemuste küsimusega" ja see ei ole küsimus mis puudutab ainult enamust või neid, kellel on autoriteet, rikkus ja võim.

¹ Jürgen Moltmann, *God for a Secular Society: The Public Relevance of Theology* (London: SCM Press, 1999), lk. 5:00.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Nagu Hollenbach veenvalt väidab, ei ole tänapäeval pelgalt valik vabaduse ja kogukonna vahel, vaid on valik vastastikuse austuse ja solidaarsuse põhineva ühiskonna ja sellise ühiskonna vahel, mis jätab paljud inimesed maha, ning see valik mõjutab tugevalt kõigi heaolu.

Avalik teoloogia on kristlik kontsept, teoloogid on rõhutanud siduda usk avalikku sfääri nagu eespool nägime, kuid see nõuab teadlikku tegutsemist, et tuua Jumal ühise hüvangu nimel avalikku sfääri.

Avalik teoloogia ja leppimine

"Lepitus" pika ajalooga teoloogiline kontseptsioon, kuid poliitikas ja avalikus arutelus liiga lühikese ajalooga. Praegune huvi leppimise kui ühiskondliku küsimuse vastu, mis kujunes välja 1990. aastatel, on muutunud oluliseks küsimuseks ja teemaks konfliktijärgse rahu tagamise aruteludes, aga ka tärkavates ühiskondades õigusemõistmise valdkonnas. Nendel aruteludel vaadeldi konfliktijärgseid väljakutseid või üleminekuid pärast pidevaid inimõiguste rikkumisi ja seda, kuidas ühiskonnad saaksid kõige paremini läbida väljakutseid, nagu tõde, õiglus, leppimine ja demokraatia taastamine, kui nad üritasid ehitada nullist tulevikku viisil, kuidas teoloogid nägi leppimist sotsiaalses, poliitilises ja akadeemilises sfääris.

Sõna "leppimine" on nüüdseks üldkasutatav ka teistel erialadel ja ka avaliku elu valdkonna ilmaliku terminina, et kirjeldada konfliktijärgsete ühiskondade peamist väljakutset, kui vägivalda ja vaenu tõttu lõhestatud kogukonnad tahavad elada uuesti koos.

Akadeemilises kirjanduses käsitletakse lepituse üle peetavates aruteludes nii konflikti ja lõhestatuse kui ka mehhanisme, mis aitaksid endistel vastastel rahumeelsemalt koos elada ja töötada. Teadlased ja praktikud on püüdnud selgitada ning määratleda täpsemat mõistet ja arusaama leppimisest ja lepitusest. Enne lepituse teoloogia edasist uurimist tasub mainida kolm viimasel ajal toimunud lepituse alaste arutelude asjakohast iseloomustust.

Esimene tunnusjoon on see, et leppimist mõistetakse kui osa rahu tagamise protsessist, mis hõlmab erinevaid etappe ja mõõtmeid. Lepitus on töö, mis jääb tavaliselt teha pärast rahu ja poliitiliste kokkulepete või reformide allkirjastamist, kui soovitakse sisulist ja ühiskonnale olulist kokkulepet. See töö hõlmab demograafilisi masse laiemalt kui neid, kes on otseselt seotud poliitiliste läbirääkimistega.

Poliitikud võivad pidada läbirääkimisi ja allkirjastada kokkuleppeid, kuid enamiku konfliktide puhul ei piisa vaid sellest. Need kokkulepped on väärtuslikud ja pikas perspektiivis jätkusuutlikud ainult siis, kui neile järgneb laiem ühiskondlikul tasandil toimuv lepitusprotsess. Lisaks sellele, kui leppimine on osa rahu tagamise protsessist, on ka selge, et leppimine ise on sageli pigem protsess kui lõppetapp.

Lepituskeel on sügavalt juurdunud kristlikus traditsioonis ja selle teoloogias. Viimastel aastakümnetel rahu tagamise ja õiglase ülemineku aruteludes esile kerkinud

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

lepituse mõiste ei ole kristlikku teoloogiat sealjuures tähtsustanud, kuid on andnud uue konteksti, kui me vaatleme vanu ideid. Selle valguses ei ole üldse üllatav, et ühiskondlikust lepitamisest on avalikult räägitud, eriti riikides, kus suur osa inimesi on end kristlastena määratlenud. See on toonud kaasa uusi teadmisi ja uue mõtteviisi lepituse kui konfliktijärgse sotsiaalse väljakutse ja pikaajalise kristliku ja teoloogilise tähenduse vahelise suhte kohta.

Kreekakeelsed terminid, mis on tõlgitud kui "lepitamine" (*reconciliation*) ja/või "leppima/lepitama" (*to reconcile*), esinevad Uues Testamendis vaid viisteist korda, ja seda peamiselt Pauluse kirjades. Sakramentaalses ja süstemaatilises õpetuses pöörati lepituse ideele siiski rohkem tähelepanu, kui seda võiks eeldada. Siiski on üks paradokse, mida kristlik teoloogia on lepitusele andnud, et hoolimata sakramentaalse ja süstemaatilise lepituse laialdasest tähelepanust, ei ole sotsiaalne lepitusega seotud teemad kristlike kirikute ja kristlike kirjanike fookusele sattunud enne 1990. aastat. Kaks tegurit, mis tõenäoliselt aitavad seletada seda tähelepanuta jätmist, on: esiteks, kalduvus usu erastamiseks ja teiseks, kirikute vastumeelsus poliitilistes vaidlustes osaleda.

Alates valgustusajastust oli Euroopas ja Põhja-Ameerikas tugev tendents usufääri erastada. Nii usklikud kui ka ühiskond laiemale nägid usku üha enam isikliku ja eraelu asjana. See arusaam rõhutab üksikisiku suhet Jumalaga ja piirab usulise autoriteedi isikliku-eetilise autoriteediga. Sellest liberaalsest vaatepunktist lähtudes on usuvabaduse ja kultuurilise pluralismi arvestamine erinevates demokraatlikes ühiskondades poliitiliselt väga kasulik. Kuna aga kristlik usk pöördub sissepoole ja tõmbub pidevalt avalikust valdkonnast välja, siis oli see usu erastumise tendents eriti märgatav lepituse seisukohalt.

Kiriku pühendumine leppimisele on olnud ja on olnud nii sakramentaalse kui ka õpetusliku rõhuasetusega, kuid ühelgi neist ei ole kujunenud tugevat kollektiivset mõõdet ega selget sotsiaalset sõnumit. Katoliiklaste jaoks on lepitust mõistetud eelkõige sakramentaalses traditsioonis, kuna patukahetsuse ja lepituse sakrament on üks seitsmest tunnustatud katoliku sakramendist. See lepituse sakramentaalne staatus oleks võinud olla aluseks sotsiaalse ja poliitilise lepituse ning selle väljakutsete teoloogilise uurimise toetamiseks. Tegelikult aga piiras lepituse tihe seotus sakramendiga tavaliselt laiema teoloogilise huvi lepituse vastu. Lepitus samastati sisemise vaimuga. See oli seotud individuaalse ülestunnistuse ja kahetsusega isiklike pattude pärast, mida tavaliselt määratleti kui isiklikku, eraelulist. Kirik ei ole teinud palju selleks, et luua ühenduskohti või rakendada sakramentaalsetest riitustest tulenevaid loomingulisi ideid poliitilise vägivalda, lõhede ja konfliktide suhtes või vastupidi.

Teine tegur, mis on tõenäoliselt pärssinud kristlaste ajaloolist osalemist lepituse teemades, on lepituse keeruline iseloom, st. mida see tähendab ja kuidas see peaks olema olenemata sellest, et enamus inimesi näeb lepitust positiivses võtmes ja kui soovivat eesmärki. Mõned kriitikud on ettevaatlikud igasuguse lepituse mõtte suhtes, teised hoiatavad, et ideaal on küll atraktiivne, kuid tegelikult sageli ebapraktiline. Avaliku

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

arutelu raskuseks on osaliselt see, et nagu eespool mainitud, viitab sõna „leppimine“ nii protsessile kui ka seisundile. Osa lepituse kriitikast tuleneb pigem selle kujutlusest kui lõpetatud seisundist või käimasolevast protsessist, mida ei saa kunagi täielikult teostada, kuid mis on siiski soositud. Ootus leppimisest kui täiusliku harmoonia seisundist paneb liiga suure koormuse sellele, mis on realistlik. See võib juhtida tähelepanu kõrvale positiivsete sammude tähtsusest paremate suhete suunas. Kuna ükski inimühiskond ei saa väita, et ta on täiesti rahumeelne või täiuslikult õiglane, ükski ühiskond ei saa nõuda täiuslikku leppimist, kuid nagu rahu ja õigluse puhul, ei ole see põhjus, miks mitte „edendada“ leppimist nii palju kui võimalik.

Teisest vaatenurgast on mõned lepituse vastu, taandades selle tähenduse "hea tegemisele". Kriitika viitab sellele, et leppimine on optimistlik ja sellest lähtudes saab sügavaid probleeme lahendada ainult hea tahte abil ning seega on see viis vältida põhilisi struktuurilisi probleeme, mis tekitavad ja hoiavad üleval suuremaid probleeme. See on tihedalt seotud seisukohaga, et lepitus on vältimise vorm ja viitab mitte millegi kindla tegemisele. See on küünilisem vaade leppimisele, see on tahtlik tähelepanu kõrvalejuhtimine. See kriitika näeb leppimist tavaliselt tühja žestina, mida propageerivad võimulolijad, kes tahavad säilitada kasu mida nad sellest seisundist saavad. Mõlemal juhul, kui lepitust nähakse heategevusliku asjana, võib nii teoloogia erastamine kui ka vastumeelsus praktilise lepituse keeruliste küsimustega tegelemiseks selgitada, miks kristlikul teoloogial oli kuni 1990. aastani suhteliselt vähe lepituse teemal öelda.

Laiemas "rahu"-eetika kristlikus kirjanduses pöörati vähe tähelepanu ühiskondliku tasandi leppimisele, vähemalt selle avalikule mõõtmele.

Läbi ajaloo on kristlikud kirikud tegelenud rahu ja/või konfliktidega väga erinevates kontekstides, hõlmates kogu spektrit, alates üksikisikute ja perekondade vahelistest konfliktidest kuni laiemate konfliktideni rühmade või ühiskondlike organite vahel, kuni riiklike või rahvusvaheliste konfliktideni. Vaadates tagasi, on selles valdkonnas ka palju saavutusi, kuid üldine tulemus on ebapiisav. Alates ristsõdade sõjakusest kuni vägivallatu võitluseni kodanikuõiguste eest. Kindlasti on juhtumeid, kus kristlikud kirikud on toonud positiivse rahuõnnumi alternatiivina või vähemalt osalise leevendusena destruktiivsele konfliktile. Nendes panustes on alati olnud vähemalt üks kaudne lepituse teoloogia.

Päritolu

Kuigi Roomakatoliku Kirik on püüdnud edendada ja kasvatada ühist hüve, on selle mõiste areng olnud pikk ja keeruline, tuginedes sellistele erinevatele allikatele nagu Platon ja Aristoteles ning varakristlike juhtide, sealhulgas Johannes Chrysostomose ja Augustinus Hippose kirjutistele.

Küsimusele, kas "hea elu" on "sotsiaalne", on Augustinuse raamatus *"The City of God"* tugev ja jaatav vastus. Johannes Chrysostomos väidab oma kirjutistes: "See on kõige

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

täiuslikuma kristluse reegel, selle kõige täpsem määratlus, selle kõrgeim punkt, nimelt ühise hüve otsimine. . . sest miski ei saa inimest muuta Kristuse jäljendajaks, kui ta ei hooli oma ligimestest".

13. sajandil kirjutanud Thomas Aquinas oli see, kes esimesena andis ühisele hüvele selle tänapäevase kuju, seejärel 19. sajandi lõpust alates on paavstide entsükliigid seda veelgi täpsustanud. Augustinuse ja Aristotelese kirjutisi kokku võttes analüüsis Aquinas, kuidas head elu saab saavutada mitte ainult üksikisiku poolt selliste eesmärkide poole püüdlisel nagu tervis, haridus ja elatusvahendid, vaid ka kollektiivses mõttes. Aquinase jaoks on see juhi ülesanne juhtida tervikut nii, et ühiskond saaks hüvesid nautida ja et kõik saaksid koos elada rahumeelselt ja vastastikuse abi vaimus.

Ehkki üldist hüve peetakse laialdaselt kristlikuks õpetuseks, on selle juured vanakreeka filosoofias täheldamaks, et see ei nõua tingimata religioosset tähendust ja seda edendavad ka ilmalikud kirjanikud.

Avalik teoloogia globaliseerumise kontekstis

Tegelikult ei tohiks ühist hüve segi ajada utilitarismiga, samuti ei ole see konkreetne nägemus tulevase ideaalriigi, "utoopia" kohta, mille poole püütakse ajalugu suunata, vaid see on pigem "poliitika tegemise viis", mis läheb kaugemale.

Globaliseerumine on 21. sajandi vältimatu sotsiaalne, kultuuriline ja majanduslik reaalsus. Taustamüra on see, mis kirkastab meie sotsiaalset kogemust, meie majandussuhteid ja poliitilisi võimalusi, mida on võimalik uurida ja kritiseerida avaliku teoloogia diskursuses. Me elame, nagu William Schweiker ütles, "paljude maailmade ajastul", kuid samal ajal on nende maailmade vahelised piirid muutunud üha kõrgemaks. Nagu David Held ja Anthony McGrew seda kirjeldavad: globaliseerumine tähendab lihtsalt laienevat mastaapi, suurenevat ulatust, kiirenevat ja süvenevat transkontinentaalsete voogude mõju ja sotsiaalse suhtluse mustreid. See viitab muutusele või ümberkujundamisele inimorganisatsiooni mastaabis, mis ühendab kaugeid kogukondi ja laieneb, ulatudes maailma piirkondade ja kontinentide võimusuhtesse.

Kuid seda ei tohiks tõlgendada nii, et see ennustab harmoonia tekkimist maailma ühiskonnas või kui universaalset ülemaailmset integratsiooniprotsessi, mille käigus toimub kultuuride ja tsivilisatsioonide kasvav lähenemine. Teadlikkuse suurendamine omavahelisest seotusest mitte ainult ei tekita uut vaenu ja konflikte, vaid võib õhutada reaktioonilist poliitikat ja sügavat võõravähi.

Kuna märkimisväärne osa maailma elanikkonnast on suures osas globaliseerumise hüvedest kõrvale jäetud, on see tõsine probleem ja järelikult väga konstrueeritud protsess. Globaliseerumise ebavõrdsus kinnitab meile, et see ei ole kaugeltki mitte ühtlaselt kogetav universaalne protsess kogu maailmas.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Nendele, kes unistavad globaalsetest poliitilistest struktuuridest ja maailma valitsemisest, jääb see vaid kättesaamatuks unistuseks või düstopiliseks perspektiiviks. Pigem viitab majandussüsteemide üha integreeritum olemus ja mitteametlikumate sotsiaalsete suhete riikidevaheline olemus valitsematu ja seni reguleerimata globaalse ühiskonna tekkimisele. Selline olukord võib tuua märkimisväärset kasu, eriti tekkiva globaalse ühiskonna jaoks.

2007-2008 aasta majanduskriis näitas majandusstruktuuride reguleerimata ristumiskohtade ebakindlat olemust, kuna reguleerimise puudumine ülemaailmses finantstööstuses viis enneolematu turumanipulatsiooni ja korrupsioonini "turvalisse" raamistikku skeemitamise näol. Tulemuseks on olnud suurim majanduslangus pärast „suurt depressiooni“ ja kokkuvarisemise äärel ülemaailmne ökonomia. Kreeka võlakriis näitas, millised majanduslikud raskused kaasnevad euroalasse integreerumisega. Kreeka valitsused on saanud kriitikat kokkuhoiu ja Saksa pangandussektori poolt nõutud meetmete vastu. Kogu selle vaidluse vältel on natsionalismi jõud jäänud tugevaks motivaatoriks tõeliste riikidevaheliste majandussuhete all.

Avaliku teoloogia roll globaalses sotsiaalses, majanduslikus ja poliitilises olukorras, milles me oleme, on valgustada, kuidas meie mõtiskluse aluseks olev globaalne dünaamika on teoloogiaga seotud või mitte. Analüüsides ja tõlgendades praegust olukorda kristliku teoloogilise traditsiooni pakutavate ressursside valguses, saab avalik teoloogia uurida, kuidas selles traditsioonis kehastunud kontseptsioonid võivad pakkuda ootamatuid lahendusi globaliseerumise „mõistatusele“.

Globaliseerumise kontekst

Globaliseerumise kontekst avaliku teoloogia kontekstis muutub vajalikuks, et mõista nii seda, mis on globaliseerumine, kui ka seda, kuidas see toimib inimkonna sotsiaalse ja kultuurilise reaalsuse mootorina. Seda teeb keeruliseks mõiste enda mitmetahuline olemus, aga ka kokkulepitud määratluse puudumine.

Globaliseerumine määratletakse sageli kirjeldusega, mida ta teeb, kuidas ta mõjutab kohalikke kogukondi, kuidas ta hävitab rahvaste ja etniliste rühmade vahelisi tõkkeid ning kuidas (olenevalt sellest, kes räägib) ta kas süvendab või ületab sotsiaalset ja majanduslikku ebavõrdsust kogu maailmas.

Meie arvates võib aga globaliseerumist määratleda kui "sotsiaalsete, poliitiliste, kultuuriliste, tehnoloogiliste ja eetiliste dünaamikate globaalset kogumit, mida mõjutavad ja legitimeerivad teatud teoloogilised, eetilised ja ideoloogilised motiivid, mis loovad maailma kodanikuühiskonna, mis ületab iga rahvusriigi võimekuse seda kontrollida"¹.

¹ Max Stackhouse, *Globalization and Grace: God and Globalization vol. 4.* (New York: Continuum, 2007), lk. 7.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Paljudes aruteludes kirjeldatakse globaliseerumist ainult majandustegevusena riikidevahelise iseloomu suurenemise seisukohalt, mis on vabastatud üksikute riikide piirangutest, ning seetõttu ei võeta arvesse ühegi riigi või poliitilise üksuse tegevuskavasid.

Kuid globaliseerumine võtab palju enamat. See hõlmab ja muudab kõiki kultuurimõõtmeid, sealhulgas kunsti, akadeemiat, meditsiini, meediat, tehnoloogiat ja religiooni.

Globaalsed majandusjõud on globaliseerumise kõige ilmsem ilming ja neid mõjutab erineval määral inimühiskonna üha globaalsemaks muutuv olemus. Poliitilised institutsioonid ja struktuurid seevastu näivad üles mingitki legitiimsust.

Seega, kui Friedman ja teised globaliseerumise pooldajad näevad "maailma tasandumist kui emantsipeerivat jõudu sotsiaalsete muutuste jaoks, mis avab võimalusi seal, kus neid varem ei olnud, siis globaliseerumise kriitikud, nagu Ulrich Duchrow ja Franz Hinkelammert, näevad selles midagi, mida nad nimetavad "globaalseks kapitali türanniaks". Seega on nende jaoks "globaliseerumise ainus eesmärk vabastada kapitali akumulatsioon kõigist sotsiaalsetest ja ökoloogilistest tõketest. Tulemuseks on totaalne turg, mis on hävitamas mitte ainult elu maa peal, vaid ka omaenda alustalasid". Samamoodi hoiatab David Korton "globaalsete unistuste eest tohututest korporatiivsetest impeeriumidest, järeleandlikest valitsustest, globaliseerunud tarbijate monokultuurist ja universaalsest ideoloogilisest pühendumisest korporatiivsele libertarismile", mis seab ohtu nii demokraatlikud sotsiaalse valitsemise struktuurid, inimkonna valdava enamuse majandusliku heaolu kui ka planeedi ökoloogilise jätkusuutlikkuse.

Mõlemad narratiivid kehtivad ja mõlemat tuleb arvesse võtta igas globaliseerumise teoloogilises käsitluses. On vaieldamatu, et globaliseerumine on avanud võimalused muu hulgas poliitiliseks manipuleerimiseks, tööjõu eksploatamiseks ja sotsiaalse liikuvuse suurendamiseks allapoole.

Lisaks sellele on õigustatud küsimus globaliseerumise pakutava hüve pikaajalise jätkusuutlikkuse kohta isegi neile, kes näevad selle eeliseid juhtimise ja reguleerimise puudumises. Asjaolu, et need konkureerivad arusaamad üleilmastumisest on mõlemad juurdunud erinevatesse analüüsidesse ja tõlgendustesse selle tegelikest mõjudest, näitab paradoksaalselt üleilmastumise olemust sellisel kujul, nagu see on seni arenenud, ning samuti raskusi, mis kaasnevad sellega, et praegused valitsemisstruktuurid ei suuda teemaga sammu pidada. Samuti viitab see asjaolule, et on raske analüüsida globaliseerumise tegelikke tagajärgi, ilma et viidataks ideoloogiatele, mis püüavad toetada üht või teist narratiivi.

Jällegi, igaüks neist ideoloogilistest seisukohtadest paljastab, kuidas globaliseerumine sisaldab endas muresid paljude teemade, nagu inimkonna vabaduse, õigluse ja tuleviku pärast. Kuivõrd globaliseerumist saab mõista ja arutada ainult nende ideoloogiliste alternatiivide raames, jäävad globaliseerumise üle peetavad arutelud jätkuvalt samale pinnale, pakkudes väga vähe uudiseid. Avalik teoloogia peaks ideaalis

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

pakkuma alternatiivset analüüsi- ja tõlgendusraamistikku, mis aitab välja töötada kriitikat ning konstruktiivseid ettepanekud sellise globaliseerumise loomiseks, millel on potentsiaali parandada kõigi inimeste heaolu, aga ka laiendada inimese rolli sotsiaalses valdkonnas.

Avaliku teoloogia asupaik

Mil määral on avalikul teoloogial kui erilisel lähenemisviisil teoloogiale ja moraalsele refleksioonile midagi anda globaliseerumise üle peetavale arutelule? Kui see võib aidata kaasa meie arusaamisele sellest, millist mõju avaldab globaliseerumine laiemale avalikkusele, milles me elame, siis mil moel võiks see seda teha?

Teoloog, kes on selles valdkonnas kõige rohkem kirjutanud, on Max Stackhouse, kes teoses "*God and Globalization*" võttis eesmärgiks töötada välja globaliseerumise avalik teoloogia. Tuginedes paljude kaaskirjutajate, kaastoimetajate ja kaastöölise tööle, töötas ta välja mitmetahulise globaliseerumise teoloogia, mis nägi Jumala ettenägelikkust avaldumas sotsiaalse ja majandusliku ümberkorraldamise protsessis, milleks on globaliseerumine.

Laiemalt vaadatuna tegeleb avalik teoloogia kogu pluralistliku modernsuse moodustavate sotsiaalsete ja kultuuriliste institutsioonide analüüsiga. See analüüs sobib eriti hästi selleks, et mõista globaliseerumist kui rohkemate institutsionaalsete ümberkorralduste kokkupõrget kui vaid monoliitse nähtusena.

Lisaks püüab avalik teoloogia minna kaugemale puhtalt kohalikest, ilmalikest epistemoloogilistest seisukohtadest, mis määrasid 20. sajandi teisel poolel suurt osa religiooniga seotud diskursusest. Vastupidi, avalik teoloogia, nagu Stackhouse seda sõnastas, püüab pakkuda perspektiivi, mis on kui mitte universaalne, siis vähemalt võimeline looma konstruktiivset religiooni - diskursust, mis ületab kohalike kogukondade piire. Nagu Stackhouse kirjutab: "Tänapäeval nõuab globaliseerumine laiema publiku tunnustust, kes mõistab ja relativiseerib kõiki konkreetseid kontekste, milles me elame. Vaja on uut tüüpi konteksti. Seega püüavad mitmed uurijad üle maailma arendada avalikku teoloogiat, sest on muutunud tõsiseks küsimuseks, kas ühiskonda või tsivilisatsiooni saab toetada kas puhtalt kohalikul tasandil ja konkreetse usu alusel või puhtalt sekulaarsel alusel, mis väidab end õletavat igasuguse religiooni ja teoloogia. Tegelikult näib, et moraalne kiht eemaldub ühiskonnast või tsivilisatsioonist, kui seda ei toeta nägemus transtsentsest, et toita „vaimset kapitali“. "¹

¹ Max L. Stackhouse, et al., *God and Globalization*. Four Volumes. (T & T Clark: 2000–2007), p. 78; Max Stackhouse, 'Civil Religion, Political Theology and Public Theology. What's the Difference?', *Journal of Political Theology* 5 (2004), 275–293. See also Max Stackhouse, *Globalization and Grace: God and*

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Olenemata sellest, kas me nõustume Stackhouse'i hinnanguga või mitte, käsitleb religioon ühiskonnas vajadust transtsendentsi põhimõtte järele ja avalik teoloogia pakub keelt, mille kaudu kristlane on eristanud kontseptsiooni transtsendentsest vaatepunktist, mida saab rakendada pluralismi suhtes - ühiskonnas, kus valitseb sügav eriarvamus ülimalt muret tekitavates küsimustes. Teoloogia ja ühiskonna vaheliste suhete analüüsimise võimalused, mis hõlmavad kas kristliku mõtlemise täielikku lahutamist avalikust sfäärist (nagu ühelt poolt mõne postliberaalse või postmodernistliku vormi puhul või teisalt, ühe teoloogilise diskursuse vormi legitiimsuse ainuõiguse rõhutamine avalikus sfääris (nagu Ameerika religioosse õiguse puhul), ei suuda täielikult kaardistada viise, kuidas religioon avalikku diskursusesse panustab.

Samal ajal ei tunnista täielikult sekulariseerumisega seotud diskursus, mis peab religiooni avalikus elus ebaoluliseks seda, et religioon on jätkuvalt kaasajas oluline, kuigi seda sageli kõrvale tõrjutakse. Veelgi enam, *neoteismi* pooldajad rõhutavad, et religioon "mürgitab kõike"¹, suur osa kultuuri sügavast mõõtmest on juurdunud religioosetes sümbolikas, mis hoiab jätkuvalt võimust isegi sekulaarses kujutlusvõimes. Sellele viitab Elaine Graham, kui ta kirjutab Jürgen Habermasiga peetud dialoogis "postsekulaarsest": "Valgustusajastu seatud piir ühelt poolt avaliku majandussfääri ja poliitiliste protsesside ning teiselt poolt usu privaatsfääri vahel lahustub seega usulise renessansi paradoksaalsete hoovuste all, ka sekulaarses sfääris. Samamoodi on kriis ka kaasaegses ilmalikus sfääris, mis näib olevat kaotanud "kokkumängul kontrolli religiooni poolt propageeritud kujutluste üle moraalsest tervikust - maapealsest Jumala Kuningriigist". Mõned inimesed peavad teemat Jumala Kuningriigi ideaalist maa peal niikuinii kompleksse teoloogilise mõtlemise sekulariseeritud versiooniks, kuid Habermase mõte on, et pelgalt pragmaatilisusest ei piisa, et säilitada globaalset nägemust inimväärikusest ja liikuda sekulaarsesse, materialistlikku ruumi.

Seda puudujääki saab kõige paremini mõista sümbolite, religioosetes diskursustes pakutavate ressursside ümberklassifitseerimisega, pealegi, võttes tõsiselt nende sümbolite kasutamise sotsioloogilisi mõjusid usukogukondades, on võimalik pakkuda moraalseid ressursse, mis aitavad saavutada teatavat sotsiaalset õiglust, mis nüüdseks on sotsiaalse diskursuse täieliku sekulariseerumise tõttu kaugel silmapiirist.

Globaliseerumise väljakutse avalikule teoloogiale seisneb selles, kuidas on võimalik tõhusalt kasutada kristliku traditsiooni sümbolseid ressursse, arvestades globaliseerunud kontekstis eksisteerivate sümbolsete raamistike suurt hulka. Lisaks Lääne ühiskonnas lausa prominentseks saanud sekulariseerumise narratiivi kontekstis peab kristlik teoloogia

Globalization vol. 4. (New York: Continuum, 2007; idem, *Public Theology and Political Economy: Christian Stewardship in Modern Society* (Langham, MD: University Press of America, 1991);

¹ Elaine Graham, *Between a Rock and a Hard Place: Public Theology in a Post-Secular Age* (London, SCM Press: 2013), lk. 49.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

võitlema ning astuma dialoogi islami, konfutsianismi, hinduismi, budismi ja lugematute kohalike religioonide sümboolsete maailmadega üle kogu maailma. Kuivõrd globaliseerumise protsess on murdnud piirid kohalike kontseptsioonide vahel, ei saa ükski kontseptsioon pretendeerida ideoloogilisele autoriteedile diskursuse normatiivsete piiride kehtestamisel.

Nagu Jorge Rieger märgib¹, ei nõua 21. sajandil tekkinud globaliseerumine usu ja tegevuse homogeensust. Vastupidi, globaliseerumine näib arenevat, samas laieneb see jätkuvalt, kuid enam ei ole küsimus erinevuse kustutamises - seni, kuni erinevus jääb triviaalseks. Vähesed peavad oma religioosset vaadet triviaalseks, kuid kujuneva globaalse ühiskonna kontekstis, mis marginaliseerib igasuguse religioosse diskursuse riigipiiride õõnestamise nimel ning avatud turgude ja vabakaubanduse kehtestamise nimel, peab religioon kinnitama taas oma olulisust ja panema vastu väidetele, et see on mööduv nähtus.

Oht, mida see kujutab endast religioonile, on vähemalt osaliselt tingitud religioonipõhise terrorismi tõusust viimastel aastakümnetel. "*McWorldi*" ees otsustavad mõned ja valesti "*Jihadi*" kasuks². Religioosse reaktsioon globaliseerumise vastu, sõltumata sellest, kas nad kasutavad vägivalda või mitte, on katsed põgeneda ja kui nad otsustavadki oma väärtusi nii kinnitada, siis väheneb pidevalt religioosse hääle tähtsus keset muutuvat maailma.

Globaliseerumine kujutab endast ainulaadset globaalset reaalsust, mida määratleb kogu maailma rahvaste vaheliste sotsiaalsete, kultuuriliste, riiklike ja õiguslike tõkete lagunemine, mis võimaldab neil üksteisega lugematul hulgal uutel viisidel suhelda. Seda arutatakse sageli turusuhete mõistes, kuid see hõlmab palju, palju enam. See globaliseerunud reaalsus hõlmab kultuuridevahelisi erinevusi, sealhulgas religioosseid maailmavaateid. Kuid religioosne kogemus loob erinevuse, mis nõuab, et kristlik teoloogia töötaks välja kontseptsiooni selle kohta, kuidas on võimalik olla „sotsiaalne“ kristlane viisil, kas siis kehtestades, et kristlikul teoloogial on midagi unikaalset ja öelda, mida teised traditsioonid ei ütle, või esitades ühise raamistiku, mille raames ta saab end kooskõlastada teiste religioossete traditsioonidega, et vastata globaliseerumise poolt sätestatud moraalsele nõuetele, või siis mõlema kombinatsioon.

See, kuidas avalik teoloogia sõnastab oma lähenemisviisi usulise pluralismi, sotsiaalse ja majandusliku segaduse ning riigipiiride kadumise probleemile, määrab selle võime pakkuda asjakohast kristlikku häält globaliseerumise tekitatud lugematute

¹ Jorge Rieger, *Globalization and Theology* (Nashville: Abingdon Press, 2010), lk.42.

² Ilmselt viitab autor USA kirjaniku Benjamin Barberi sarnasnimelisele teosele "*Jihad vs. McWorld*" (1995), milles "*McWorld*" viitab globaliseerumisele ja korporatiivsele kontrollile poliitilise protsessi üle ja "*Jihad*" tähistab raamatus traditsioone ja traditsioonilisi väärtusi, äärmusliku natsionalismi või religioosse ortodoksia ja teokraatia kujul. Tõlkija märkus.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

ristisurvetega silmitsi seistes. Kristlik traditsioon pakub palju teoloogilisi ressursse, mis võivad aidata kaasa sellise avaliku globaliseerumise teoloogia arendamisele.

Globaliseerumise avalik teoloogia

Kuivõrd avalik teoloogia on nn. kristlik projekt, see kasutab traditsiooni ressursse, et anda oma panus laiemasse avalikku diskursusesse. Oma sisus esitab see globaliseerumise pinget killastumuse ja universaalsuse vahel, mida William Garret ja Roland Robertson nimetavad "üheks põhiliseks markeriks tänapäeva olukorra struktureerimisel".¹ Nagu Steven Bevans märgib², elame me tänapäeval kirikus...maailmakirikus. Enam ei ole olemas Euroopa või Põhja-Atlandi keskust ning kolmanda maailma perifeeriat - tõe poolest...see ei ole kunagi olnud nii. Kuid eriti tänapäeval on märgata kiriku täielikku väljakujunemist ning õitsemist, väheste eranditega, igas maailma osas. Veelgi enam, alates 20. sajandi lõpust on kristluse "raskuskese" liikunud Euroopa, Põhja-Ameerika ja Austraalia/Uus-Meremaa valgete, rikkast maailmast mustade, pruunide ja Aasia maailma, kus kristlus ja teoloogia õitseb. Kristliku traditsiooni poolt pakutavad erinevad ressursid hõlmavad hulgaliselt õpetuslikke ja eetilisi võimalusi, kuid globaliseerumise ja avaliku teoloogia koostoimes kerkib esile mitu olulist teemat, mis on tähelepanuväärsed.

Nagu eespool mainitud, kuna globaliseerumine kujutab endast ulatuslikku muutust institutsionaalsel tasandil igas ühiskonnasegmendis, nõuab see institutsionaalse elu moraalsete mõõtmete analüüsi. Kui institutsionaalsed korraldused on täiesti suvalised, siis on kristlikus avalikus teoloogias vähe vahendeid, et pakkuda kriitikat konkreetsete globaliseerumisprotsessis kujunenud institutsionaalsete korralduste kohta. Kui aga on võimalik näidata institutsionaalseid vorme, mis on oleks inimliku elu loomise aluseks, siis võib avalik teoloogia isegi toetada nende vormide säilitamist globaliseerumise valdkonna radikaalsetes muutustes. Tavaliselt võib institutsionaalse analüüsi teoloogilise nurgakivi leida „lepingu“ ideest, eriti kui see on osa kristliku traditsiooni „ühise armu“ (*common grace*) dimensioonist. Kuivõrd me loodud olenditena eksisteerime nii individuaalselt kui ka sotsiaalselt, eksistentsiaalselt ja seejärel institutsionaalsetel eesmärkidel, peavad vormid, milles me elame, teenima neid eesmärke. Lepingu idee väljendab meie fundamentaalset sõltuvust ja seost Jumalaga, kes on meid loonud selleks, et elada omavahelises suhtes teatud institutsioonide kaudu. Nagu Stackhouse kirjutas ja nagu ka filosoofid juba ammu on märkinud - on hea tähele panna, et see, mis on meile elukorralduse juhtimiseks ette antud, on oma olemuselt nii standardne kui ka lõplik, nii seaduse (*nomos*)

¹ Roland Robertson and William Garrett, *Religion and Global Order* (New York: Paragon House, 1991), xviii.

² Steven Bevans, *An Introduction to Theology in Global Perspective* (Maryknoll: Orbis Books, 2009), lk. 4–5.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

kui ka lõppeesmärgina (*telos*). Loomulikult tuleb tõlgendada nii asjade õiget järgnevust kui ka loodu ülimalt saatust, ja ühtki neist ei ole lihtne antud „elu andmetest“ välja lugeda. Osalt on see tingitud inimliku mõistmise piiridest, osalt moonutustest, mis on tekkinud inimeste patuse ebaõnnestumise tõttu oma vabaduse kasutamisel, ja osalt sellest, et loomis- ja ajaloo täielikke andmeid ei ole veel läbinisti mõistetud. Kuid need, kes usuvad sellesse Jumalasse, väidavad, et tema tegusid tuntakse piisavalt hästi, et lihtsalt uskuda ja et elu on juhtimas moraalne seadus ning eksistents ei ole eesmärgita. Lõppkokkuvõttes reguleerivad inimese eksistentsi põhimõtted ja me liigume lõppeesmärgi poole, mida me ei saa ei teada ega saavutada ilma jumaliku abi ja juhatuseta¹.

Küsimus, kuidas need põhimõtted väljenduvad institutsionaalses raamistikus, on kristliku ühiskondliku mõtlemise pidev argument. Mõne jaoks on inimelu institutsionaalsed vormid - perekond, riik, kirik ja muud majanduslikud ning sotsiaalsed vormid, mis moodustavad kogu ühiskondliku elu - üsna hästi määratletud ja suures osas muutumatud kui ühiskonna suveräänsete sfääride erivormid. Kuigi need võivad aja jooksul muutuda, peaksid need seda tegema ainult rangetes piirides, et need ei hülgaks oma lepingulist eesmärki ja ei lakkaks toimimast nii, nagu Jumal on neid ette näinud. Teised näevad neid sfääre oma vormilt ja suhetelt üsna plastilistena, mis on võimelised reformiks muutuva sotsiaalse tegelikkuse ja olude valguses.

Jumala poolt ühiskonda antud "sfääride" kontseptsiooni väärtus on vaieldav, kuid kui me mõistame, et me oleme lepingulises suhtes Jumalaga, kelle kaudu me oleme loodud konkreetsete eesmärkide jaoks ja kellega me elame armastavas töötussuhtes, siis me tunnustame, et konkreetset institutsioonilised vormid, milles me elame, on vajalikud, et meid toetada, püüdes saada selleks, milleks Jumal meid on loonud. Kuigi, ühest küljest on need vaid kristliku eshatoloogia tinglikud ilmingud, mille poole me kristlastena püüdleme, oodates Jumala Kuningriiki, mis on inimelu lõplik suundumus ja lepinguline suhe, mida Jumal on meile lubanud. Kuivõrd sotsiaalsed struktuurid on kujunenud vastavalt ootustele, saab neid omaks võtta ja käsitleda ka avalikus globaliseerumise teoloogias.

Patu kontseptsioon globaliseeruvus maailmas teeb aktuaalseks vajaduse kaaluda võimalust luua ülemaailmne arusaam ühisest hüvest, mis oleks kaitseks meie enda tõsisemate moraaltendentside vastu.

Globaliseerumine avab võimaluse kujutleda maailma, kus me saame tõeliselt ületada rahvusriigi ja rahvuse moraalseid ja poliitilisi piiranguid, kujutleda tõeliselt globaalset poliitikat, mis toimib kogu inimkonna kollektiivse heaolu nimel.

Selle võimaluse kinnitamise ja selle realiseerimise vahel on muidugi palju raskusi. Kuid ainult sellist maailma ette kujutades saame rakendada globaliseerumise sisemist

¹ Max Stackhouse, in Scott Paeth, Hak Joon Lee, and E. Harold Breitenberg, *Shaping Public Theology: Selections From the Writings of Max L. Stackhouse* (Grand Rapids, Eerdmans Publishing Company, 2014), 206.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

potentsiaali, et selle suunas samme teha ja võimaluse korral vältida sotsiaalseid ja keskkonnaalaseid katastroofe, mida globaliseerumine ähvardab meile halvimal võimalikul ajal peale suruda.

Selle teema teoloogiline nurgakivi on Jumala Kuningriigi eshatoloogiline võimalikkus. Nagu eespool mainitud, kuivõrd kristlik usk põhineb Jumala tötustel, mis ilmnevad Jeesuse Kristuse elus, surmas ja ülestõusmises, on Jumala Kuningriik peamine sümbol Jeesuse palvele, et Jumala valitsus ilmutaks end maa peal nõnda nagu taevas. Igasugune vestlus selle konkreetsetest mõõtmetest ja majanduslikust elust globaliseerunud ühiskonnas, kristliku kogukonna sees, peab toimuma selle lootuse taustal.¹

Kujuta ette tõeliselt õiglast ja võrdset globaliseerumist. Sellist, mis eeldab Jumala Kuningriiki keset meie killustatud inimolu, nõuab meilt tõsiselt võtmist viisidesse, et mõista kuidas globaliseerumine tõeliselt eksisteerib – mitte vaid protsessi tekitatud süvenenud probleeme lappides. Eelkõige tähendab see seda, et peame jõudma vaeste ja haavatuteni, keda globaalse ühiskonna sotsiaalne, poliitiline ja majanduslik tegelikkus mõjutab - nende inimkonna liikmete juurde, kes jäävad kõige vaesemate hulka, kelle traditsioonilised eluviisid on kapitalistliku maailma poolt ära võetud ja on süveneva keskkonnakriisi ohvrid.

Võib olla, et me nõuaksime nende juba olemasolevate rahvusvaheliste poliitiliste ja majanduslike institutsioonide, nagu ÜRO, Rahvusvaheline Valuutafond ja Maailmapank, tugevdamist, kuid seda nii, et need paneksid oma jõupingutused kõige haavatavamate inimeste teenistusse, eesmärgiga arendada seda, mida majandusteadlane Amartya Sen nimetas "võimekuseks" (*capability*), mille kaudu inimesed saavad kogeda end ühiskonna vabade liikmetena.

Kahjuks on nende institutsioonide praegused struktuurid jätkuvalt kujundanud sõjajärgne konsensus, mis eelistas selle konflikti võitjaid kõigile teistele. Selle tulemusena on "vabadused" (*liberties*), millele Sen viitab, allutatud nende jõudude poliitilisele ja majanduslikule tegevuskavale.

Tõeliselt globaalne poliitiliste ja majanduslike institutsioonide kogum tunnistaks oma kohustust tegutseda kõigi inimeste suhtes tõeliselt õiglaselt ja viib ellu poliitikat, mille eesmärk on tõepoolest parandada kõigi inimeste heaolu õiglasemate majandusarengu prioriteetide ja rahasüsteemi õiglasema reguleerimise kaudu. Samuti rahvusvahelise ja majandusõiguse ning -regulatsiooni süsteemi loomine, mis suudab õiglaselt kohaldada ühtseid standardeid kogu maailmas mitte ainult üksikisikute, vaid ka riikide ja/või ettevõtete suhtes.

Küsimus, kuidas sellised institutsioonid peaksid olema moodustatud ja juhitud ning kuidas nende eesmärgid peaksid olema määratletud, on kristlaste jaoks juurdunud

¹ Jurgen Moltmann, *The Trinity and the Kingdom: The Doctrine of God* (Minneapolis: Fortress Press, 1993); *The Way of Jesus Christ: Christology in Messianic Dimensions* (London: SCM Press, 2009).

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

põhimõttest, et hea Jumal on meid inimestena loonud selleks, et me saaksime elada koos kogukonnas. Kristliku avaliku poliitika lõppeesmärk peaks olema ühise hüve loomine kõigi inimeste jaoks.

Ebavõrdsus rahas, poliitilised repressioonid ja vägivald, diskrimineerimine usuliste, kultuuriliste, seksuaalsete või etniliste vähemuste suhtes, süstemaatilised inimõiguste rikkumised, majanduslik ekspluateerimine ja ökoloogiline hävitamine on kõik vastuolus selle võitlusega ühise hüvangu nimel.

Lõppkokkuvõttes "Te tunnete nad ära nende viljast..." (Matteuse 7:16). Eesmärk on luua institutsioonid, mis on edukad aitamaks kaasa inimkonna tõelise ühise hüve loomesse, võimaldades kõigil inimestel õitseda kõigil neil viisidel, milleks Jumal meid on loonud - sotsiaalselt, majanduslikult, esteetiliselt ja vaimselt.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Viited ja allikad:

1. Bevens, Steven. *An Introduction to Theology in Global Perspective* (Maryknoll: Orbis Books, 2009).
2. Charles E. Curran, *Catholic Social Teaching, 1891-Present: A Historical, Theological and Ethical Analysis* (Washington, D.C.: Georgetown University Press, 2002).
3. Habermas, Jurgen. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, trans. Thomas Burger (Cambridge: Polity, 1989 [1962]).
4. Kim, Sebastian. 'Editorial', *International Journal of Public Theology*, 8:2 (2014), 121–127.
5. Kim, Sebastian. *In Search of Identity: Debates on Religious Conversion in India* (Delhi & Oxford: OUP, 2003).
6. Kim, Sebastian. *Theology in the Public Sphere* (London: SCM, 2011).
7. Kung, Hans. *Global Responsibility* (London: SCM Press, 1991) and *A Global Ethic for Global Politics and Economics* (Oxford: Oxford University Press, 1998).
8. Marty, Martin. *Public Church: Mainline-Evangelical-Catholic* (New York: Crossroad, 1981).
9. Moltmann, Jurgen. *The Trinity and the Kingdom: The Doctrine of God* (Minneapolis: Fortress Press, 1993).
10. Moltmann, Jurgen. *The Way of Jesus Christ: Christology in Messianic Dimensions* (London: SCM Press, 2009).
11. Moltmann, Jurgen, *God for a Secular Society: The Public Relevance of Theology* (London: SCM Press, 1999).
12. Moltmann, Jurgen. *Theology of Hope* (Minneapolis: Fortress Press, 1993).
13. Manfred L. Pirner, Johannes Lähnemann, Werner Haussmann & Susanne Schwarz (eds.), *Public Theology, Religious Diversity, and Interreligious Learning. Contributing to the Common Good Through Religious Education*, Taylor & Francis, 2018.
14. Schreiter, Robert, ed., *The Schillebeeckx Reader* (London: Crossroad, 1987).
15. Stackhouse, Max L. *Public Theology and Political Economy: Christian Stewardship in Modern Society* (Langham, MD: University Press of America, 1991).
16. Stackhouse, Max L. *Globalization and Grace: God and Globalization vol. 4.* (New York: Continuum, 2007).
17. Stackhouse, Max L., *Public Theology and Political Economy: Christian Stewardship in Modern Society* (Langham, MD: University Press of America, 1991).
18. Stiglitz, Joseph. *Globalization and Its Discontents* (London: Penguin, 2003).

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

19. Temple, William. *Christianity and the Social Order* (Harmondsworth: Penguin, 1942).
20. Thomas, M.M. 'Baptism, the Church and *Koinonia*', *Religion and Society*, XIX:1 (Mar 1972), 69–90.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Kaalutlusi religiooni õpetamise meetoditest ja tehnikatest

Prof. Călina Gelu

Teoloogia
Craiova Ülikool
Rumeenia

I peatükk. Ülikooli ja kogukonna vaheline partnerlus

Partnerlus kohaliku kogukonna ja teoloogilise seminari või ülikooli teaduskonna vahel võib pakkuda ideaalset konteksti "avalike teoloogide" koolitamiseks, kellel on piisavalt teadmisi, oskusi ja enesekindlust, et osaleda tarkuse läbikumades erinevates kogukondlikes kontekstides kõigis oma töödes.

Ideaaljuhul on õppekava kursused üles ehitatud nii, et need uuriksid teemasid, mis on kontekstis õpilaste huviorbiidi ja aktuaalsete teemadega. Need kursused julgustaksid üliõpilasi ja õppejõude looma ning ehitama uusi suhteid kogukonnapartneritega, näiteks interdistsiplinaarsete stipendiumite pakkumine üliõpilaste/õpilaste erialaseks ja vaimseks koolituseks. Sel viisil saavad üliõpilased arendada teadmisi kristlikust pühakirjast, ajaloost ja teoloogiast, mis on nii kaalukad kui ka asjakohased.

Rumeenias on olemas juhendatavad praktikakohad ja sotsiaalteenuste etapid, mis moodustavad asjakohase õppeprogrammi tuumiku. Kui see on tõhusalt kavandatud ja rakendatud, on seda tüüpi pühendumis suunav ja kogemustepõhine haridus noorte teoloogide koolitamisel mitmel tasandil väga oluline. Esiteks pakuvad praktikakogemused rikkalikke võimalusi nii praktiliseks teoloogiaks kui ka refleksiooniks seoses kõigi õppekavas esindatud distsipliinidega. Selle asemel, et "rakendada" teoreetilisi teadmisi klassiruumist valitud praktikumis, võimaldab kogemusõpe õpikogukondadel aktiivselt luua praktilisi-teoloogilisi teadmisi, et kasvatada nüansirikkamat, kontekstualiseeritud mõistmist, mis põhineb muidugi erialade ühisel sisul. Praktika kiriklikus, pastoraal- või sotsiaaltöö keskkonnas, kui see on liidetud õpikogukonda ja hõlmab refleksiooni, annab üliõpilastele võimaluse küsitleda, katsetada ja teoreetiliselt rekonstrueerida teadmisi oma unikaalse konteksti ja kogemuste valguses¹.

Teine oluline nüanss õpilaste pastoraalse teoloogia või teoloogia-sotsiaalabi (*theology-social assistance*) koolituses hõlmab võimalusi mõtiskleda omaenda kultuuri, religiooni ja koolituse üle, et õpetatavad oleksid valmis looma tõelist partnerlust ja

¹ Eyler, Janet and Dwight E. Giles, Jr. *Where's the Learning in Service-Learning?* San Francisco: Jossey-Bass, 1999, lk. 64.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

teenimist erinevate kultuuride ja religioonide esindajatega. Hiljutises uurimuses¹, milles osalesid kogukonnateenuste osutajad, leiti, et töötajate kõige sagedasem kaebus praktikantide kohta oli see, et praktikandid olid halvasti ette valmistatud "kultuurilise pädevuse" valdkonnas – puudulik oli nii omaenda kultuuritausta tundmine kui ka erineva etnilise, majandusliku ja religioosse taustaga inimeste tundmine, kellega kokku puututi². Piisav ettevalmistus kogukonna-sotsiaalseks sfääriks, leppimiseks ja kaastundeks ühiskonnas ning maailmas, mis on järsult jagatud etnilise päritolu, religiooni või majandusliku staatuse tõttu, eeldab, et kõik õpilased kajastaksid püsivalt oma koolitust ajaloos, ühiskonnas ja globaalses dünaamikas. Samuti tuleb mõtiskleda selle üle, kuidas kristlikke teoloogiaid on kasutatud nii rassi, soo ja religioosse rõhumise õigustamiseks kui ka selle rõhumise vastu seismiseks.

Praktika peaks olema tihedalt seotud kursustega, mis pakuvad õpilastele suurepäraseid võimalusi selles osalemiseks läbi mitmekihilise, interdistsiplinaarse teoloogilise refleksiooni, et nad omandaksid oskused uurida, analüüsida ning reageerida kaastunde ja selgusega seoses mis tahes kogukonna kultuuriajaloolise kontekstiga, kus nad tulevikus teenida võivad.

Idealis võiks iga üliõpilane selle tervikliku koolitusprotsessi kaudu integreerida mitte ainult oma teoloogilise hariduse, vaid isegi oma isiksuse. Sel viisil saavad nad tõelisteks ja sirgjoonelisteks juhtideks, kes kehastavad oma usku ja teenistust, olles kindlad oma andides, võimetes ja teadmistes, samuti oma praktilises võimekuses kuulata, eristada ja kasvada läbi muutuvate kogukondade ja kontekstide.

Mentorlus-partnerluse mudelid

Õpetajate pedagoogilised pingutused pidid võimaldama õpilastel määratleda, mida nad pidasid oma haridusteel väärtuslikuks. Selline juhendamine viitab mehhanismidele, mis võiksid toetada edukate suhete kujunemist õpetajate ja juhendajate vahel. Selle eesmärgi elluviimiseks on vaja järgmisi mehhanisme:

- Ühise perspektiivi väljatöötamine;
- Läbirääkimised ja ühine planeerimine, mis hakkab realiseeruma õpilaste õpetamisel;
- Koostööpõhine planeerimine ja läbivaatamine;
- Asjatundja kaasamine ja kinnitamine;

¹ Dan W. Butin, *Service-Learning in Theory and Practice: The Future of Community Engagement in Higher Education*, New York: Palgrave Macmillan, 2010, lk. 139.

² Randy Stoecker and Elizabeth Tryon, *The Unheard Voices: Community Organizations and Service Learning*, Philadelphia: Temple University Press, 2009, lk. 119.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

- Nõuete täpsustamine õppetundideks, kursusel osaleja ja kursuse täideviija kindlaks tegemine;
- Mentorite lähenemisviiside kohandamine vastavalt õpilaste oskustele;
- Mentorite kui ekspertide tunnistamine õpilaste seisukohalt;
- Delegeeritud õpetajate määramine kooliväliste partnerlussuhete loomiseks ja säilitamiseks;

Lave'i ja Wengeri (1991) „paikse õppimise teooria“ (*Situated Learning Theory*)¹ praktikakogukondadest ja nende sees õppimise kohta on täheldatud, et inimeste praktika teatab kogemuse maailmast, kus teadmised on lülitatud praktilisse kogemusse. Praktikakogukondade idee seisneb selles, et õppimine peaks põhinema autentsel praktilikal, mis on potentsiaalselt saadud otse praktilise uurimise kaudu. Iga lähenemisviisi puhul mainitud võtmeküsimus on see, et ideid tuleb jagada õpetajate, inimeste, ressursside ja praktikakogukondade vahel ning kogukonna esindajad saavad aidata õppijatel paremini mõista, kuidas haridussisu reaalses maailmas rakendatakse.

Miks religioon ja tehnoloogia? Religioon kui inimtegevuse oluline sfäär

Esmapilgul võib tunduda üsna kummaline, et hariduses peaks olema peatükk, mis ühendab religiooni ja tehnoloogiat. Akadeemikuid võib süüdistada selles, et neil on vähe selgesõnalisi religiooni ja tehnoloogia vahel leitud seoseid, ja need, mis on olemas, on peamiselt ühesuunalised. Lõppude lõpuks näib, et paljud 21. sajandi mõjutused lähevad tehnoloogia suunas, kehtestades väsimatult oma mõju ja võimu religiooni ja vaimsure valdkonna üle, nagu on juhtunud kaubanduses ja majanduses, institutsioonides (kultuuri-, haridus-, sotsiaalvaldkonnas), elus, poliitikas, spordis ja muudes inimpüüdluste ja tegevuste valdkondades. Kuid kui me ei pea silmas inimtegevusi, mis on mõeldud selleks, et rahuldada enamiku meie elu vajadusi, siis võime kohe näha mõningaid viise, kuidas religioon, tehnoloogiline maailm ja tehnoloogiaga seotud eesmärgid, oskused ja meetodid paratamatult ja pidevalt vastasmõju avaldavad.

Isegi juhuslikule vaatlejale peaks olema selge, et õppimisnõuded hõlmavad paratamatult õpetajate, õpilaste ja laiema kogukonna esteetikat, väärtusi, vajadusi, soove ja tehnoloogia kasutamist, mis viitavad ja kaasavad usutraditsioone, religioosseid tavasid ja konkreetseid ühiskonnagruppe, mille esmane samastumine on ühe või mitme konkreetse religiooniga, mis hõlmavad näiteks toitumisnõudeid, riietuse erilist esteetikat, tundlikkust inimeste ja muude olendite (nii suurte kui ka väga väikeste) suhtes ning õpetusi, mida

¹ Lave, J., & Wenger, E. (1991) *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511815355> .

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

järgijad peavad oma lahutamatuks osaks ja see kõik mõjutab ka suhestumist suuremasse maailm.

Religioon, nagu ka sõna "tehnoloogia", on osutunud raskesti määratletavaks, samas on öeldud, et "religioon on ühtne uskumuste ja tavade süsteem elu ja suhtelise maailma kohta üleloomulikuga, mis ühendab usklikke või järgijaid ühiskondlikus organisatsioonis või moraalse kogukonna näol" (Yang 2011: 36)¹. Nagu Yang märkis, "sisaldab see määratlus religiooni nelja olulist elementi:

- (1) usk üleloomulikku;
- (2) uskumuste kogum elu ja maailma kohta;
- (3) rituaalsete praktikate kogum, mis väljendavad uskumusi;
- (4) selgepiiriline sotsiaalne organisatsioon või usklikke ja praktiseerijate moraalne kogukond" (Yang 2016:15).²

Mõned on ennustanud igasuguste organiseeritud religioonide täielikku kadumist, pidades silmas seda kooskõlas teaduse ja tehnoloogia arenguga, kuna see dekonstrueerib, mõtestab ümber ja muudab maailma. Religioone üldiselt, eriti neid, mida peetakse maailmareligioonideks, iseloomustab narratiivne ja filosoofiline orientatsioon, mille eesmärk on tuua kogu elu kõnealuse religiooni seletava jõu ja mõju alla. Religioosete inimeste jaoks, suuresti juba eelajaloolistest aegadest alates, on loodus ise foorumiks, mille kaudu kõrgem ja nägemata maailm läbi märkide ja sümbolite ilmsiks saab. Nende märkide ja sümbolite hulka võivad kuuluda maapind, maapinna all olevad või pinnalt lähtuvad asjad, taevast langevad objektid, inimese tajud, meeled ning mõtted ja unenäod vaimus - sealhulgas "osadus" ühe või mitme teise maailmaga, mida vahendatakse keele kaudu (võime, mida mitte harva peetakse ka ise selle nähtamatu, salapärase maailma kingituseks). Selles mõttes toimib loodus sillana meie maailma ja maailma(de) vahel, mis võivad eksisteerida väljaspool meie enda eksistentsi. Isegi religioonid, mis näivad olevat väga teispoosuse-kesksed, võtavad info vastu läbi oma füüsilise reaalsuse milles nad praegu elavad, ja hindavad seda, mida see nende kohta paljastab või seda kohta, mis asub väljaspool (Bellah, 2011³).

Kolm mõjukat monoteistlikku religiooni - judaism, kristlus ja islam -, mis jagavad mõningaid ühiseid religiooside tekste ja vaatenurki, on vaielnud, et Maa ja füüsiline universum, milles Jumal elab, on selgelt eraldatud. Jumal ise ei vaja eksisteerimiseks mingit füüsilisust ja elab välise aja "sees", igavikuvaldkonnas. Samal ajal on Jumal looja

¹ David Carless, Diane Salter, Min Yang & Joy Lam (2011) *Developing sustainable feedback practices, Studies in Higher Education*, 36:4, 395-407, DOI: 10.1080/03075071003642449 .

² Yang, F. (2011). *Religion in China: Survival and revival under communist rule*. New York: Oxford University Press.

³ Bellah, R. N. (2011). *Religion in human evolution: From the Paleolithic to the axial age*. Cambridge, MA: Belknap Press

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

ja tal on lähedane suhe loodud korraga, sealhulgas selles korras elavate inimolenditega – ometi ei hõlma nähtav universum jumalikku olemust täielikult ega paiguta loodud korda jumalikku olemusse silmnähtavalt tagasi.

Teised religioonid on teinud sarnaseid jõupingutusi, et ise organiseeruda ja edendada suhtlemist nendega, kes teenivad oma elatist teadusvaldkonnas. Näiteks, Hans Jonas (1984)¹, praktiseeriv juut ja tuntud tehnoloogiafilosoof, püüdis luua eetilist vormi, mis võiks suunata tehnoloogiliste otsuste langetamist, vältides hoolikalt viitamist religioossetele allikatele, mis andnuks talle teavet tema enda arusaamade ja tegevuse kohta. Teised autorid on selgitanud, mil viisil peaksid väärtused, eetika ja teoloogilised kaalutlused teaduse ja tehnoloogia praktikas ning poliitikas huvi pakkuma (Gorman et. al.² 2005).

Praktiliselt kõigis tehnoloogilistes rõhutatakse väärtuste rolli eri liiki tehnoloogilise töö tegemisel. Kõik ametlikud religioonid õpetavad üldiselt käitumisreegleid, kirjutavad ette või julgustavad teatud tegevusvorme ning sisendavad ideid iseendast, teistest, ühiskonnast ja inimese eesmärkidest. Hästi kavandatud arutelud võivad viia mitmesuguste religioossetel inspireeritud ideedeni, mis on osa protsessist, mille käigus otsustatakse, millistele väärtustele tuleks allutada erinevaid tehnoloogilisi tegevusi. Selline lähenemisviis võib tuua esile erinevad allikad, millest väärtused pärinevad, vahendid, mille abil me neid ühiskonnas artikuleerime, ja selle, kuidas inimrühmad nende väärtuste järgi sorteeruvad, et jõuda ühiselt kokkulepitud viisideni, kuidas valida, kohandada ja kasutada väärtusi inimtegevuste kujundamiseks.

Religiooniga seotud institutsioonide laialt levinud olemasolu inimühiskondades, sealhulgas maailma riikide ametlikes haridussüsteemides, on teine oluline koht, kus tuleb teha rohkem tööd, et muuta religiooni ja tehnoloogia vahelised seosed selgemaks ja teadlikumaks. Koolid ja ülikoolid, kus õpetatakse teoloogiat, võivad soovida rõhutada oma religioossete traditsioonide eripära, kuid kvaliteetne õpetus nõuab ka väljakujunenud väärtuste rõhutamist. Enamikus prestiižsetes ülikoolides on teoloogia, usundiõpetuse või usunditeaduste professoreid/õppejõude, kes teevad end nähtavaks oma usuliste veendumuste kaudu, mis sageli koosnevad paljudest sama religiooni eri harudest ja/või on nad korralikult haritud ka teiste religioonide alasel. Sellised kolleegid võivad osutada väärtuslikeks liitlasteks ja dialoogipartneriteks, et luua ja pakkuda tasakaalustatud

¹ Jonas, Hans (1984). *The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age*. University of Chicago Press.

² Gorman, U., Drees, W. B., & Eisinger, H. M. (Eds.). (2005). *Creative creatures: Values and ethical issues in theology, science, and technology*. New York: Bloomsbury T & T Clark. Grant, G. (1986). *Technology and justice*. Toronto: House of Anansi Press. Harrison, P. (2015). *The territories of science and religion*. Chicago: University of Chicago Press. Herzfeld, N. (2009). *Technology and religion: Remaining human in a co-created world*. West Conshohocken: Templeton Press.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

arutelusid, mis uurivad religioonide, veendumuste ja religioosete tavade ning tehnoloogiaga seotud tavade ja arengute vahelisi koostoimeid. Roomakatoliku Kirikul on näiteks organiseeritud sotsiaalne artikulatsioon, doktriin, mis on oma kirikutele üle maailma saadaval mitmes eri keeles (*Pontifical Council for Justice and Peace* 2005). Selline dokument ei saa mitte ainult muuta arutelude leidmist asjalikumaks, vaid saab ka aidata kõigil osalejatel (sh. õpetajatel) saada paremat teavet asjaomase usulise rühma ametlike õpetuste kohta ning selle kohta, miks need hoiakud ja väärtused väljenduvad nii, nagu need on väljendatud seoses kaasaegse tehnoloogiaga (Teschner ja Tomasi 2016¹).

Teoloogiline kutseharidus

Kutseharidust saab ümber kujundada kolme peamise jõu kaudu. Esimene neist seisneb uute tehnoloogiate esilekerkimises, mis võimaldavad uusi õppimisviise ja aitavad kaasa töö ümberkujundamisele. Uute tehnoloogiate kasutamine mõjutab seda, kuidas inimesed osalevad olemasolevates õppeprogrammides ja võimaldab individuaalset juurdepääsu veebipõhistele ressurssidele. Teiseks, uued ametid töökohal nõuavad uusi teadmisi ja oskusi. Need õhnestavad vanu piire kutsehariduse ja akadeemilise hariduse vahel ning nõuavad varasemast tugevamaid emotsionaalseid ja kognitiivseid oskusi. Kolmandaks tekitab uute distsipliiniliste vaatenurkade esilekerkimine olulisi uusi vaatenurki kõigi õppevormide jaoks.

Alates 1980ndatest aastatest on globaliseerumise mõjul pidevalt laienenud uute tehnoloogiate kujundamise ja kasutamise ning nende arendamise ja rakendamise valdkond. Kuigi tehnoloogilise arengu mõjusid esitatakse sageli kui paratamatuid tagajärgi, näitavad Heidegger ja Petersen², kuidas tehnoloogia arengust lähtuvates analüüsides kaotatakse silmist kultuuriliste tegurite tähtsus.

Analüüsides kutsehariduse ja -koolituse valdkonnas töö ja tehnoloogia vahelisi hiljutisi seoseid õppimise seisukohast, on selge, et tekkinud on uued võimalused. Heideggeri ja Peterseni (2018) jaoks hõlmab see isiksuse arengut ja osalemisvõimete pidevat arendamist täiskasvanute elus; DeJaeghere (2018)³ jaoks hõlmab see kriitiliste oskuste arendamist, mis on vajalikud elatusvahendite ja heaolu tagamiseks.

¹ Teschner, G., & Tomasi, A. (2016). *Turning toward technology: A glimpse into the asian paradigm*. Piscataway: Transaction Publishers.

² Heidegger G, Petersen W (2018) *Shaping occupational biography and working conditions: a pedagogical principle in different VET systems*. In: McGrath, S., Mulder, M., Papier, J., and Stuart, R. (eds.) (2019). 'Handbook of vocational education and training: Developments in the changing world of work'. Switzerland: Springer.

³ DeJaeghere J (2018) *A capability approach to entrepreneurship education: fostering recognition and community care to address inequalities for marginalized youth*. In: McGrath S, Mulder M, Papier J, Suart R

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Kutseharidus jätkub ka pärast diplomi või tunnistuse saamist, kuna uued lõpetajad on kaasatud tööpraktikasse ja meeskonnatöö kogemustesse. Kutseharidus peab aktsepteerima ja kasutama uuenduslikke meetodeid ja tehnikaid, mis on kooskõlas teaduse arenguga, kuid ilma sisu kaotamata.

See, kuidas inimesed saavad tuntuks läbi oma oskuste ning arendavad oma loominguulisi võimeid, nõuab uusi kontseptsioone teadmiste ja kutsepraktika vahelise suhte kohta. Hordern¹, kuidas saab kutsepraktikat mõista teadmiste põhjendamise ja spetsialiseerumise kaudu ja mil määral on need teadmised kooli õppekavas selgesõnaliselt väljendatud.

Gustavssoni ja Persson-Thunqvisti (2018)² lähenemine teadmiste rekontekstualiseerimisele õpilaste kutsehariduses keskendub teadmiste rakendamisele soodsate tingimuste loomiseks, et õpilane saaks sügavama vaatenurga hariduse kutseraamistikuga seotud tingimustest, mis samuti nõuab kutseõppe prioriteetide ümbermõtestamist süsteemses kontekstis. Kutseõpe on põimunud riiklikesse süsteemidesse ning innovatsioon ja digiteerimine esitavad keerulise küsimuse, kuidas haridus- ja haridusspetsialistid saavad olla kursis oskuste ja valdkondadega, mida on vaja uut tüüpi spetsialistide arendamiseks.

Digiajastul õpetamine

Digitaliseerimine muudab põhjalikult meie maailma ja koos sellega ka tehnoloogia abil õppimise rolli, nõudeid ja potentsiaali. Määratlus ja ulatus kahtlemata muutuvad ja see on vajalik, seda tuleb seda teha fantaasiarikkalt, tõhusalt ja õiglaselt. Digitaliseerimine tähendab sügavat edasiminekut uues mõõtmes - olulist hüpet inimpotentsiaalis, nagu leiutised või raamat hariduse kontekstis (Prensky 2001).

Noored on üles kasvanud digiajastul; digiajastu nõuab haridusprotsessi jaoks selle ümberhindamist. Samuti tuleb märkida, et tehisintellekt loob tehnoloogiaid, mis on kodeeritud masinatesse ja infrastruktuuridesse, teadmiste ja tegevuse raamidesse. Tänapäevane tehnoloogia aitab meil lahendada ja hõlbustada mõningaid toiminguid ja probleeme - igapäevane suhtlemine, tervishoid, transport, üksindus - kuid selle teema tõeline võlu saab

(eds) Handbook of vocational education and training: developments in the changing world of work. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-49789-1_13-1.

¹ Hordern J (2018) *Knowledge, practice, and workplace learning*. In: McGrath S, Mulder M, Papier J, Suart R (eds) Handbook of vocational education and training: developments in the changing world of work. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-49789-1_63-1.

² Gustavsson M, Thunqvist D (2018) *Students' vocational learning: enabling conditions for putting knowledge to work*. In: McGrath S, Mulder M, Papier J, Suart R (eds) Handbook of vocational education and training: developments in the changing world of work. Springer, Cham.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

olema tehnoloogia, mis kohandub inimestega. Arvutid ei ole siin selleks, et anda meile kõik vastused, vaid selleks, et esitada universumile uusi küsimusi, uutel viisidel.

Mis on need "digioskused"?

Digioskusi hinnatakse juba praegu kõrgelt kogu töömaailmas. Nende oskuste rakendamist võib liigitada järgmiselt:

- Digitaalne kirjaoskus – inimene kes võimeline mõtlema ja kasutama loovalt digimaailma keele arengut, ehk teisisõnu neid võimeid, et elada, õppida ja töötada 21. sajandil.

- Digitaalne arusaamine [või sujuv keelekasutus], mis põhineb selle keele kindlal tundmisel, et mõtiskleda selle praktiliste mõjude üle.

Kuigi töökohad info- ja kommunikatsioonitehnoloogia valdkonnas õitsevad, ei ole need kaugeltki ainsad valdkonnad, mis nõuavad digioskusi.

Kui "keerukad oskused" on need, mida on vaja tegeliku töö tegemiseks, siis "pehmed oskused" on need omadused (mida nimetatakse ka inimlikeks oskusteks), mis on soovitatavad töökohal edukaks toimetulekuks. Nende hulka kuuluvad näiteks tõhus suhtlemine, viisakus, paindlikkus, ausus, hea huumorimeel ja tööeetika.

Moodle'i võimalused – virtuaalne õppeplatvorm

Avatud haridusressursside hulgas on Moodle keskkond muutunud üha populaarsemaks. "Moodle" on lühend sõnadest "Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment" ja on automatiseeritud arvuti- ning veebipõhine õpiahaldussüsteem. Hoolimata sellest, et Moodle-süsteem oli algselt suunatud ülikooliharidusse, kasutati seda hiljem edukalt nii ülikoolieelses kui ka keskkooli ja ülikoolijärgseses hariduses.

Sellesse keskkonda pääseb aadressil [www//moodle.org/](http://moodle.org) ja seal saab läbida Moodle'i kursusi. Sealt leiab inimesi, kes on valmis aitama uusi kasutajaid Moodle'isse sisse elamisel, probleemide lahendamisel. Moodle on praegu tõlgitud enam kui 75 keelde (<http://moodle.org>).

Moodle'it kasutatakse:

- Kaugõppes - õpetaja ja õpilane ei kohtu;
- Täiskoormusõppe kaugtoena - e-õppe vahendeid kasutades saab õpilane ülesanded kätte ja pärast nende lahendamist saata need Moodle'i süsteemi kontrollimiseks.;
- Täiskoormusõppe toena - individuaalsete praktiliste ülesannete täitmine; testid toimuvad koolituste ajal Moodle e-õppe süsteemis.

Moodle võimaldab...

...koolitust individuaalses tempos (õpilane ise määrab pakutava materjali õppimise kiiruse, sõltuvalt isiklikest oludest ja vajadustest);

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

...vabadust ja paindlikkust (õpilane saab iseseisvalt aega planeerida, kursuste toimumise koht ja kestus);

... kättesaadavuse (haridusressurs on kättesaadav sõltumata õpilase ja õppeasutuse geograafilisest ja ajalisest asukohast);

...mobiilsuse (tõhus õpetaja-õpilase tagasiside on õppeprotsessi edukuse üks peamisi nõudeid ja aluseid);

...tehnoloogilise õppe (infotehnoloogia ja telekommunikatsiooni uusimate saavutuste kasutamine õppeprotsessis);

...loovuse (mugavate tingimuste loomine praktikandi loominguliseks eneseväljenduseks) (Dobrydina et al. 2014, lk. 285- 286).

Nagu eespool mainitud, on Moodle'i peamisteks koolitusüksusteks koolituskursused.

II peatükk. Religiooni uurimise meetodid

Üldiselt ollakse nõus, et meetodid koos teooriate, mõistete ja kategooriatega on kaasaegse teaduse aluseks: "teaduslikuks" tunnistatud teadmised peavad põhinema empiirilisel materjalil (andmetel), mis on kogutud "teaduslikuks" tunnistatud meetodite abil, ning nende analüüs peab toimuma "teaduslikel" meetoditel põhinevate reeglite järgi, kasutades asjaomase akadeemilise kogukonna poolt tunnustatud mõisteid ja teooriaid. Loomulikult võib muuta reegleid selle kohta, mida loetakse teaduslikeks andmeteks, meetoditeks, kategooriateks ja teooriateks. Piirid selle vahel, mis on teadus ja mis on mitteteadus või pseudoteadus on pideva arutelu ja läbirääkimiste küsimus. Uurimismeetodite küsimusi käsitletakse konverentsidel harva. Meetodite kohta on avaldatud väga vähe artikleid, isegi sellises ajakirjades, mille pealkirjas on "meetod".¹ Meetodeid käsitletakse harva ka sissejuhatavates õpikutes ja eraldi uurimismetoodika kursusi on religiooniõppekavades harva. Selles osas on religiooniõpetus teravas kontrastis teiste distsipliinidega, mis panevad suurt rõhku uurimismeetodite koolitusele - sageli juba esimesel õppeaastal - ja kus on avaldatud meetodeid käsitlevaid artikleid, sealhulgas erialaste ajakirjade artikleid, õpikuid ja kogumikke. Religiooniõpetuses ei toimu ühtegi arutelu, mis suudaks konkureerida paljudes teistes distsipliinides väljakujunenud tehnilise rafineerituse tasemega.²

Käesoleva uurimuse eesmärk on astuda oluline samm religiooniuuringu teaduse eksperimenteerimise suunas jõulisemate uurimismeetodite kaudu, eriti kraadiõppurite jaoks.

¹ B B. Lincoln, „Theses on method”, in *Method and Theory in the Study of Religion* 8 (3), (1996), (lk. 225 – 227), lk. 225.

² C. Smith, „Five proposals for reforming article publishing in the social scientific study of religion (especially quantitative): improving the quality, value, and cumulativeness of our scholarship”, in *Journal for the Scientific Study of Religion* 49 (4), (2010), (lk. 583 – 595), lk. 589.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Käesolevas uuringus lähtutakse põhieeldusest, et meetodid on teadusliku töö üks kese. Kooskõlas sõna kreekakeelse etümoloogiaga (*meta* "pärast" ja *odos* "viis"), mõistetakse seda mõistet siin metafoorina, mis viitab "viisile" (planeeritud), konkreetsele tegutsemisviisile, organiseeritud protseduurile.

Teaduslik meetod on väga laias tähenduses üldtunnustatud menetlusviis. Teooriate ja meetodite valguses kogutakse ja/või genereerida andmeid teadustööks. Andmed ei ole lihtsalt "olemas", sõltumata vaatelehest ja vaatlusest. Ilma meetodite ja teooriateta ei ole andmeid. Meetodid aitavad meil analüüsida tegelikkust, kuid samal ajal toodavad nad osaliselt ka analüüsitavaid andmeid. Selles mõttes on meetodid tõhusad, kuna nad toodavad osaliselt tegelikkust, mida nad sejärel analüüsivad¹. Ka meetoditel ja mõistetel, mis neid kirjeldavad, on oma ajalugu, mis muutub teaduspõlvede jooksul². Selle uurimuse eesmärk on anda aimu praegustest meetoditest ja aruteludest religiooni uurimise meetodi üle.

Formaalselt on uurimismeetodid tehnikad teadusliku uurimistöö andmete kogumiseks ja analüüsimiseks või vastuvõtmiseks. Ehkki alati on teataval määral improvisatsiooni, järgivad need menetlused või tehnikad tavaliselt kava, rutiini või skeemi. Neid väljakujunenud protseduure ei tohiks valedsti mõista kui muutumatuid seadusi, vaid kui suuniseid ja näiteid väljakujunenud või parimate tavade kohta (mis ei tähenda tavade dünaamilisuse eitamist). Järelikult ei ole eeltoodud uuringu eesmärk reguleerida või standardiseerida religiooni uurimise uurimispraktikaid, vaid parandada uuringute kvaliteeti ja stimuleerida nende edasist arengut, pakkudes mõtteid ja pakkudes alternatiive.

Üks olulisemaid arutelusid metodoloogia valdkonnas puudutab kvantitatiivsete ja kvalitatiivsete meetodite kasutamist. Kvantitatiivsed meetodid kasutavad lihtsuse huvides numbrilist mõõtmist, samas kui kvalitatiivsed uurijad seda ei tee. Erimeelsused peegeldavad põhilisi seisukohti uurimise kujundamises: mõned kvalitatiivsete lähenemisviiside pooldajad väidavad, et teatud asju lihtsalt ei saa (numbriliselt) mõõta; samas kui mõned kvantitatiivsete meetodite pooldajad kritiseerivad kvalitatiivse töö subjektiivset iseloomu.

Kolm tuntud kriteeriumi, mille alusel hinnatakse uuringuandmete headust, on nende usaldusväärsus, kehtivus ja üldistatavus. Üldiselt viitab usaldusväärsus andmete või mõiste mõõtmise järjepidevusele või stabiilsusele; kehtivus viitab sellele, kas näitaja (või näitajate kogum) peegeldab (või mõõdab) õigesti neid aspekte, mida ta peaks peegeldama, või kas ta ennustab täpselt asjaomaseid tulemusi; ja üldistatavus viitab tulemuste kohaldatavusele väljaspool konkreetse uuringu valimit.

Teine strateegia uurimuse valideerimiseks on triangulatsioon. See tähendab mitme meetodi ja/või empiirilise materjali allika (või liigi) kasutamist uuringus. Kolmnurga

¹ J. Law, *After Method: mess in social science research*, Routledge, London, New York, 2004, lk.143.

² J. Platt, *A History of Sociological Research Methods in America, 1920–1960*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, lk. 44–52.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

metafoor viitab meetodi ja andmete vaatenurkade paljusust¹. Lisaks erinevate (või erinevate variatsioonide) meetodite ja andmete kaasamisele viitab mõiste ka mitme uurija (vaatleja) ja/või teooria kasutamisele. See peegeldab seisukohta, et meetodite erinevusi ja nende erinevaid tagajärgi tuleb aktiivselt arvesse võtta. Triangulatsiooni nähakse sageli segameetodite uurimise osana. Kuigi see ei ole võimalik enamiku humanitaarteaduslike uurimisprojektide puhul, mida tavaliselt viib läbi uurija, kellel on rangelt piiratud aeg ja ressursid, on triangulatsiooni elementide integreerimine kasulik mõnede väiksemate projektide puhul. Metodoloogiline pluralism ei õpeta, et kõik meetodid on iga ülesande jaoks võrdselt head või halvad. Igal juhul on sobivate uurimismeetodite valik oluline metodoloogiline küsimus, millega kõik uurijad peavad silmitsi seisma.

Teooria mängib erinevates uurimismudelites erinevat rolli ja see mõjutab meetodite rolli. Me võime ligikaudu eristada erinevaid mudeleid piki sageli vaieldavat teadusliku praktika kontiinumit, mida ei saa siinkohal aga üksikasjalikult arutada. Spektri teises otsas on teooria testimise (teaduslik meetod) ja teooria ülesehitamise (põhjendatud teooria) mudelid. Teaduslikus meetodis viitab teooria väidete kogumile (aksioomidele ja hüpoteesidele), mida pidevalt testitakse ja korrigeeritakse empiirilise kontrolli ja falsifitseerimise teel. Eksperimendid on üks klassikaline meetod, samas kui sotsiaalteadustes on analoogne roll küsitlustel ja muudel kvantitatiivsetel meetoditel. Põhinev teooria seevastu viitab teadusliku praktika mudelile, mis ei kasuta andmeid teooria testimiseks, vaid loob mõisted, kategooriad ja lõpuks ka teooria andmete kogumise ja analüüsi vahelisest dünaamilisest koostoimest.

Võrreldes mitmete teiste distsipliinidega ei ole religiooniuurijate seas mitte ainult vähene huvi uurimismeetodite vastu, vaid tundub, et huvi uute meetodiliste võimaluste uurimise vastu on piiratud. Sellest tulenevalt on käesoleva kogumiku üks peamisi eesmärke teadvustada religioonivaldkonna akadeemikutele metodoloogiliste võimaluste valikut ja võimalusi, mida on kasutatud ja saab kasutada õppe-/uurimistegevuses - aga ka erinevaid piiranguid. Uurimus tutvustab sobivat ja loovat lähenemist uurimismeetoditele ning aitab uurijatel vältida metodoloogilisi lõkse. Samal ajal aitab see lugejatel hinnata teaduslikku tööd ja arendada kriitilisust tugevate ja nõrkade uurimuste suhtes. Arvestades meetodite keskset tähtsust teaduse ja teadusliku töö jaoks, on meetodite ja metodoloogiliste küsimuste üle mõtisklemine ülioluline akadeemilise töö kvaliteedi määramiseks ja parandamiseks.

Epistemoloogilised teemad religiooni uurimisel

¹ E.G. Guba and Y.S. Lincoln, *Competing paradigms in qualitative research*, in N.K. Denzin and Y.S. Lincoln, (eds), *Handbook of Qualitative Research*, SAGE, Thousand Oaks, CA, London, 1994, (lk. 105 – 117), lk. 105–106.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Enamik epistemoloogia teemasid on religiooniuringute jaoks sama olulised kui mis tahes muu akadeemilise valdkonna jaoks. Mõned teemad väärivad siiski konkreetsemat arutelu, sest need on olulised religiooni uurimise teaduslikus praktikas. Tõenäoliselt on kõige olulisem küsimus religioonidiskursuse staatus seoses religiooniteaduse rakendusliku diskursusega ehk lihtsalt küsimus "kellel on õigus?" ja "mis on tõene?". Kõigepealt peame ütleva, et religioosed ja teaduslikud kehtivusnõuded on radikaalselt erinevad. Religioosed väited tõdede või transtsendentsete kohta on võimatu teaduslikult valideerida ning enamik religioosest diskursusest on teaduse andmete, seletuste ja tõlgenduste läbitungimatu. Sellest hoolimata on sama ilmne, et religiooni teemasid saab tegelikult uurida kui inimkäitumist, ideid ja institutsioone - selles mõttes ei tundu olevat mingeid erilisi probleeme. Selles mõttes kuulub religiooniteadus täielikult humanitaar- ja sotsiaalteaduste hulka ja seisab praktiliselt samade probleemide ees. Siiski on selle akadeemilise ajaloo ja globaalsete, kultuuridevaheliste ambitsioonide tõttu mõned punktid, mis väärivad epistemoloogia kohta mainimist. Nende hulka kuuluvad: andmete olemus; järeluslikud arutlusviisid; relativismi tagajärjed; argumenteerimise ja põhjenduse põhjused; "epistemiiliste vooruste" („*epistemic virtue*“) probleem; ja "puutumatu teadmiste" („*unobservable knowledge*“) probleem.

Empirism väljendub justkui "vaikimisi" psühholoogilise mehhanismi kaudu: meie teadmiste alus maailma kohta tuleneb aistingute kaudu kogemustest, millele me rajame oma uskumused, teeme väiteid ja jõuame seega (mingi) teadmiseni. Empiiriku jaoks tulevad vahendid teadmiste konstrueerimiseks induksiooni teel ja väärtuse kriteeriumiks on viide¹. Kategooriad, mille abil me maailma mõistame, on suures osas kujundatud sellest, kuidas maailm on.

Teises "-ismis", ratsionalismis, peetakse kategooriaid, mille abil me tõlgendame maailma asju kaasasündinuks, stabiilseks ja mitte otseselt kogemusest tuletatuks. Vastupidi, meie kogemused ja teadmised on kujundatud kognitiivsete mehhanismide abil.

Kolmas "-ism", konstruktivism, on seni tuntud seisukoht humanitaar- ja sotsiaalteadustes (loodusteadustes on see haruldane, filosoofias ja sotsioloogias aga mitte). See seisukoht väidab, et sotsiaalsed tingimused ja jõud vastutavad meie teadmiste ja teadmiste kujunemise protsesside eest.

Religiooni uurimise kohta peetavates aruteludes on lugematuid kordi ringelnud kaks omavahel seotud "-ismi", nimelt positivism ja reduktsionism. Positivism kujunes 19. sajandil välja teaduse arengu põhifilosoofiana. Selle põhiprintsiip on, et teadus peaks tegelema probleemidega, mille kohta meil on võimalik saada positiivseid ja usaldusväärseid teadmisi, ning seetõttu tuleks vältida metafüüsilisi spekulatsioone. See on

¹ A. Chalmers, *What Is This Thing Called Science? An assessment of the nature and status of science and its methods*. 3rd edn., Open University Press, New York, 1999, lk. 1-21.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

sisuliselt väga tugev tõuge objektiivsuse ja neutraalsuse poole. Ka religiooniuuringud saanud kasu positivistlikust hoiakust teadusuuringutes.

Positivistidel endilgi on eelistusi, arvamusi ja teooriaid, kuigi nad ise ei pruugi nendest teadlikud olla. 20. sajandi teisel poolel hakkas positivistlik mõtlemine taanduma ning "positivist" ja "positivism" muutusid halvustavateks terminiteks uurijate pihta, kes ei olnud teoreetiliselt teadlikud oma eeldustest. Praeguses uurimistöös on ideaal pigem katse hõlmata uurimistöö eeldusi ja seega laiendada objektiivne eesmärk teaduslikule praktikale.¹

"Reduktsioon", "reduktsionism" ja "reduktsionist" esinevad regulaarselt ka halvustavate terminitega religiooniuurimises, mida kasutatakse kõige sagedamini nende (oponentide) suhtes, kes "taandavad" religiooni "millegi muuks" (nt. poliitika, majandus või teadmised) ja seega taandatakse olulised religioossed omadused. Terminil "redutseerimine" on mitu tähendust, kuid teaduses tähendab see eelkõige teooria või „taseme“ muutmist ja seega tekitab see "asjadest uue pildi". Reduktsionism mängib rolli niipea, kui öeldakse "teisisõnu" (*in other words*)², sest siis kasutatakse teistsugust eksploatatsioonilist raamistikku koos sellega seotud tõlgenduste ja seletustega. Kui religiooni uurimine peaks redutseerimist vältima, jääks selles mõttes ainsaks ülesandeks korrata seda, mida usklikud usuvad, ütlevad ja teevad. Enamik epistemoloogia ja teadusfilosoofia arutelusid on keskendunud loodusteaduste tingimuste ning probleemide aluste ja põhjenduste otsimisele. Teadmiste kujunemist humanitaar- ja sotsiaalteadustes ei ole samas ulatuses käsitletud ja neid valdkondi ei ole mõnede arvates üldse teaduslikuks peetud.

Kokkuvõttes näitavad paljud epistemoloogilised probleemid, et mõista, mis on teadus, ei pea olema füüsik või filosoof, sest teaduslikest voorustest on üsna lihtne aru saada ning neid siis rakendada. On inimvõimete laiendusi ja jätkusid, mis on arenenud nii, et me ei kõnni enam džunglis puude otsas. Kui me lisame sellele veel ühiskondliku elu kohustused ja normatiivse keelekasutuse, näeme, et teadusliku praktika kontuurid sarnanevad inimliku praktikaga üldiselt. Teaduse praktikas kehtivad samad standardid, mistõttu ma arvan, et peaksime eelistama "vooruste" stsenaariumit rangete reeglite otsimisele. Igaüks võib järgida rangeid reegleid, kuid palju raskem on jääda ratsionaalseks, kui reeglid otsa saavad. Ka sellele on lahendus, sest nagu filosoof Hilary Putnam kunagi ütles, on meil alahinnatud, primitiivne kohustus olla mõistlik. See pole mitte "moraalne kohustus" või "eetiline kohustus", kuid siiski väga reaalne kohustus (olla mõistlik)³.

¹ A. Chalmers, *What Is This Thing Called Science? An assessment of the nature and status of science and its methods*. 3rd edn., Open University Press, New York, 1999, lk. 113-223.

² J. S. Jensen, *The Study of Religion in a New Key: theoretical and philosophical soundings in the comparative and general study of religion*, Aarhus University Press, Aarhus 2003, lk.134-139.

³ H. Putnam, *The Many Faces of Realism*, Open Court, LaSalle, IL, lk. 84.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Analüüsi sisu

Uurimismeetodite puhul nagu eksperimendid ja küsitlused, reageerivad inimesed kontrollitud olukordadele või nad vastavad küsimustele - annavad seega andmeid, mida varem ei olnud võimalik saada. Mõned teadlased eelistavad uurida sõnumeid, mis on juba olemas salvestatud või visuaalsel kujul. Tekstianalüüs on meetod, mida kasutatakse salvestatud või visuaalse sõnumi omaduste kirjeldamiseks ja tõlgendamiseks. "Tekstid" on mis tahes objekt või artefakt, mis hõlmab sümbolite kasutamist. Tekstid võivad olla kirjalikud kõne- või vestlusprotokollid, kirjalikud dokumendid (kirjad, personaliaruanded, ajalehed, ajakirjad, õpikud), elektroonilised dokumendid (helilindid, filmid, videolindid, arvutifailid) või visuaalsed tekstid (maalid, fotod ja arhitektuur).

Sisuanalüüs on välja töötatud eelkõige massimeedia ja avaliku meedia tekstides sisalduvate sõnumite kirjeldamise ja selgitamise meetodina (kuigi see võib hõlmata ka eraviisilisi või ühele või mitmele inimesele suunatud sõnumeid). Sisuanalüüsi määratletakse kui "uurimistehnikat, mille abil saab teha tekstidest (või muust olulisest materjalist) nende kasutamise kontekstis korratavaid ja valiidseid järeldusi"¹. See hõlmab "mis tahes paljudest uurimismeetoditest, mida kasutatakse kirjaliku, suulise või pildilise sisu kirjeldamiseks ja süstemaatiliseks analüüsimiseks – näiteks raamatud, ajalehed, telesaated või intervjuude transkriptioonid"² ja selle tulemuseks on tavaliselt objektiivsed ja kvantitatiivsed andmed, kuigi levinud on ka kvalitatiivsed variandid, mis tuginevad peamiselt või ainult kvalitatiivsele analüüsile ja aruandlusele.

Sisuanalüüsi juured ulatuvad religiooni uurimisse, näiteks 18. sajandi Rootsis, kui teadlased loendasid religioosete sümbolite arvu 90 hümnist koosnevas kogus, et teha kindlaks, kas hümnid kasutati kiriku vastu.³

Esiteks on sisuanalüüs kasulik, kui uurijad on huvitatud konkreetsetest andmetest, et tuvastada ja mõista konkreetsete nähtuste suunda või muutusi aja jooksul.

Teiseks on sisuanalüüs asjakohane, kui uurijad soovivad tuvastada teatud žanri ühiseid mustreid või elemente.

Kolmandaks, kui nad ei otsi ühisosa, võivad uurijad kasutada sisuanalüüsi erinevuste tuvastamiseks, võrreldes sarnaseid muutujatüüpe kahes erinevas süsteemis või erinevates kontekstides.

¹ K.H Krippendorff, *Content analysis: an introduction to its methodology*, Sage Publications, Thousand Oaks, California, 1980, lk. 18.

² W.P. Vogt, *Dictionary of statistics and methodology*, third edn. Sage Publications, Thousand Oaks, California, 2005, lk. 59.

³ Cf. K Dovring, „Quantitative semantics in 18th century Sweden”, *Public opinion Quarterly* 18, 1954-1955, (lk. 389 – 394).

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Neljandaks võivad uurijad kasutada sisuanalüüsi, et hinnata teatud rühmade kuvandit ühiskonnas.

Viiendaks võib sisuanalüüsi kasutada konkreetse nähtuse mõõtmiseks teatud standardi suhtes, et klassifitseerida nähtust, anda selle kohta hinnang või määrata kindlaks, kui lähedal see on teatud standardile või ootustele.

Kuuendaks saab sisuanalüüsi kasutada sõnumi teatavate tunnuste ja muude muutujate korrelatsioonis.

Alustuseks on sisuanalüüs diskreetne viis nähtuste mõõtmiseks. Teiseks võimaldab sisuanalüüs uurijatel süstemaatiliselt hallata ja kergemini kokku võtta suuri koguseid suhteliselt struktureerimata teavet, kui seda saab teiste uurimismeetoditega. Lisaks saab sisuanalüüsi kasutada kommunikatsiooninähtuste kirjeldamiseks viisil, mis võimaldab triangulatsiooni teiste uurimismeetoditega.

Vaatamata oma empiirilistele alustele ei ole sisuanalüüs puhtalt objektiivne meetod. Tekstidel ei ole puhtalt objektiivseid omadusi; nad ei ole "lugejast sõltumatud"¹. Sisuanalüüsi puhul toovad tähendused tekstidesse uurijad, kes kavandavad hoolikalt analüüsi, kasutades konkreetseid teoreetilisi raamistikke, valmistavad ette sõltumatud koodeksid, et kirjeldada konkreetseid tunnuseid, ja tõlgendavad hoolikalt tulemusi. Lisaks põhineb sisuanalüüs eeldusel, et sümbolite ja nende tähenduste vahel on ühtsed seosed. Lõpuks, tekstide ja tekstianalüüsi olemus nõuab, et uurijad teeksid tekstidest konkreetsetes kontekstides konkreetseid järeldusi – st. et tekstist järeldatakse, mida autor on kavatsenud või eeldanud, tekstist tuleb välja olulisus lugeja jaoks ja tekstist tuleb välja uurimustulemuste mõju laiemalt (ka nt. lugeja või sihtgrupi jaoks).

Selles kategoorias keskenduvad uurijad religioossetele rituaalidele või formaalsete religioossete toimingute (ka sõnaliste) enam-vähem muutumatute jadade sooritamisele (kas individuaalselt või kollektiivselt). Näiteks on uurijad huvitatud palvete sisust, struktuurist ja sooritamisest. Mõnikord on palve sisu seotud teiste muutujatega ning see seob palve sisu füüsilise, vaimse ja spirituaalse heaoluga. Teised uurivad jumalateenistuste muusikat ja hümne, et mõista pühapäevakooli lugude ja laulude sisu. Sisult üleloomulike jutustuste (nagu nt. pöördumislood) ja jumalateemalise sisu analüüsimine aitab tuvastada ühiseid kogemuslikke teemasid, mis paigutavad individuaalsed religioossed kogemused laiemasse sotsiaalsesse keskkonda.

Üks uuringukategooria uurib, kuidas peavoolumeedia kirjeldab või raamib religioosseid inimesi, rühmi või sündmusi. Teiseks võivad uuringud keskenduda religioosse sisu olemasolule või puudumisele peavoolu meelelahutus- ja kommertsmeedias, sageli teatud usuliste veendumuste kirjeldamise, suundumuste tuvastamise või eelarvamuste esiletoomise viisina. Kolmandaks uurivad uurijad

¹ K. Krippendorff, „Reliability in content analysis: some common misconceptions and recommendations”, *Human Communication Research* 30 (3), 2004, (lk. 411 – 433), lk. 22.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

religioosset meediat, et teha kindlaks usuliste organisatsioonide või üksikisikute hoiakud, uskumused, tavad ja identiteet. Mitmed selle valdkonna uuringud viitavad valitsusele ja kodakondsusele. Teiseks keskenduvad paljud uuringud religioonile ja selle seosele tervise ning heaoluga. Kolmandaks pakub märkimisväärset huvi religiooni ja hariduse kokkupuutepunkt. Neljandaks, paljud uurijad on huvitatud religiooni rollist perekonnaelus. Lõpuks keskenduvad selle valdkonna uuringud rassi- ja sooküsimustele.

Sisuanalüüs on religiooniuringute jaoks ideaalne, sest see võimaldab uurijatel liikuda tekstides leiduvast ilmest sisust - nähtavast, pealiskaudsest sisust - kaugemale varjatud sisu või sisutõlgenduste juurde, mis hõlmavad midagi asjaosaliste olemuse või asjaosalistele avaldatava mõju kohta.

Vaatamata paljudele siin kirjeldatud eelistele on sisuanalüüsil siiski ka mõned piirangud. Esiteks võib olla raske leida representatiivseid valimeid. Teiseks on ühe sisuanalüüsi tulemuste üldistamine teise sisuanalüüsi tarbeks raske, sest uurijad ei pruugi kasutada sarnaseid koodekseid. Lõpuks, kuigi sisuanalüüs on kasulik sõnumi omaduste ja suundumuste kirjeldamiseks, ei võimalda see uurijatel teha järeldusi põhjuse ja tagajärje kohta, nagu seda saab teha eksperimentide puhul.

Vestlusanalüüs

Vestlusanalüüs on suulise suhtluse analüüsimeetod. See hõlmab eelkõige interaktiivse vestluse korraldamist¹. See tähendab, et püütakse uurida kõne eripärasid süstemaatilisel viisil.

Kuigi vestlusanalüüsi praktiseeritakse tänapäeval paljudes distsipliinides, nt. keeleteaduses, kommunikatsiooniuringutes, psühholoogias ja hariduses, on selle algsed juured sotsioloogias. Vestlusanalüüsi lõi 1960. aastatel sotsioloog Harvey Sacks². Seda mõjutas eelkõige Harold Garfinkeli etnometodoloogiline sotsioloogia. Vestlusanalüüsi peamine rakendusvaldkond religiooniuringutes on religioosete kõnesündmuste mikroanalüütiline uurimine. Igas religioosses kogukonnas esineb hulgaliselt korduvaid diskursiivseid e. loogilisel arutelul põhinevaid, järelduslikke (kõne)sündmusi.

Vestlusanalüüsi andmed koosnevad nn. loomuliku vestluse-interaktsiooni (*natural talk-in-interaction*) salvestustest.³ See tähendab, et välitööde märkmeid või intervjuusid ei peeta piisavaks andmestikuks. Vestlusanalüüsis tuleb analüüsi käigus ühildada tegelike

¹ Cf. E.A. Schegloff, *Sequence Organization in Interaction: a primer in conversation analysis. Volume 1*. Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

² Esa Lehtinen, „Conversation analysis”, *The routledge handbook of research methods in the study of religions*, eds. Michael Stausberg and Steven Engler, Routledge, London and New York, 2011, (lk. 122-133), lk. 123.

³ Cf. J. Heritage, *Garfinkel and Ethnomethodology*. Polity Press, Cambridge, 1984.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

vestluste pisikesi detaile ja selliseid detaile on hiljem raske, kui mitte võimatu meenutada. Kasutatakse nii heli- kui ka videosalvestusi, kuid eelistatakse videosalvestusi, sest nendega saab jäädvustada suhtluse mitteverbaalseid aspekte. Seda tüüpi andmete salvestamine võib tekitada probleeme info juurde pääsemisel. On religioosseid rühmi, kelle hulgas on võimatu saada jäädvustamise jaoks luba. Nende rühmade puhul tuleks kasutada muid meetodeid¹.

Interaktiivsete andmete salvestamisega kaasnevad ka eetilised küsimused. Interaktsioonis osalejate konfidentsiaalsust tuleb kaitsta. Eriti kui salvestamine toimub mitteavalikus keskkonnas, on vaja saada kõigi osalejate kirjalik nõusolek. Neid tuleb teavitada uuringu eesmärgist, andmete kasutamisest ja sellest, kus salvestisi vaadatakse. Transkriptsioonides on tavaks kaitsta osalejate konfidentsiaalsust, muutes kõik nimed, kohad ja muud üksikasjad, mis võimaldavad neid tuvastada.

Vestlusanalüüs hõlmab andmete mikroanalüüsi. See on nii meetodi jõud kui ka piirang. Meetodi peamine tugevus seisneb selles, et see käsitleb seda, mis tegelikult religiooni-interaktiivses vestluses toimub. Kuna vestlusanalüüs on seotud järjestikuse analüüsiga, võib see selgitada, kuidas osalejad ise tõlgendavad teiste tegevusi. Seda tehakse edasiste vestlusringide uurides. Seega võib vestluse analüüs valgustada religioosse praktika aspekti praktikute vaatepunktist.

Kuna aga analüüs on nii üksikasjalik, peaks vestlusanalüütik tavaliselt keskenduma ühele religioossuse tüübile. Võib väita, et vestlusanalüüsi tulemused annavad piiratud pildi mis tahes religioosset kogukonnast. Samuti vajavad uurijad, eriti kui nad uurivad religioosset kogukonda, mida nad ei tunne, kogukonna kultuurilisi teadmisi, et mõista järelenduslikke raamistikke. Selliste teadmiste saamiseks tuleb viia läbi kogukonna etnograafiline vaatlus. Seega võib etnograafiliste analüüsi- ja vestlusmeetodite kombinatsioon anda suurepäraseid tulemusi. Parim võimalik stsenaarium oleks luua etnograafidest ja vestlusanalüütikutest koosnev uurimisrühm. Etnograafid võivad keskenduda tervikliku pildi andmisele kõnekogukonnast, samas kui vestlusanalüütikud võivad keskenduda kõnesündmustele.²

Hermeneutika

¹ Esa Lehtinen, „Conversation analysis”, *The routledge handbook of research methods in the study of religions*, eds. Michael Stausberg and Steven Engler, Routledge, London and New York, 2011, (lk. 122-133), lk. 128.

² Vezi E. Lehtinen, „Conversation analysis and religion: practices of talking about Bible texts in Seventh-day Adventist Bible study”. *Religion* 39, lk. 233 – 247 *apud* Esa Lehtinen, „Conversation analysis”, *The routledge handbook of research methods in the study of religions*, eds. Michael Stausberg and Steven Engler, Routledge, London and New York, 2011, (lk. 122-133), lk. 130.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Kui tõlgendus on välja töötatud teaduslikus meetodis, omistatakse sellele kreekakeelne - "hermeneutika" - mõiste, mis on tuletatud sõnast *hermeneuein*, mis tähendab "väljendada" (*to express*), "tõlkida" (*to translate*), "tõlgendada" (*to interpret*). Hermeneutika lähtematerjaliks on tekstid jms. ning eesmärgiks on nende tähenduse mõistmine. Usuteaduses ei ole tekstide ja ütluste uurimine eesmärk iseenesest, vaid vahend, mille abil saab midagi öelda religiooni ja religioossete protsesside kohta ühiskonnas.

Kristlikud autorid on eristanud Piiblis erinevaid tähenduskihte. Origenes (185–254) eristas Pühakirja sõnasõnalist, moraalset ja vaimset tähendust. Praktikas on sellised eristused sageli taandatud sõnasõnalisele ja allegoorilisele tähendusele. Renessansiajal oli hermeneutika tihedalt seotud filoloogiaga, mida kombineeriti allikakriitikaga, ja seda peeti humanitaarteaduste põhimeetodiks.

Hermeneutika seisneb lugemises, liikudes edasi-tagasi osade ja kogu teksti vahel, selle struktuuri ja tähenduse vahel, lugeja horisondi ja teksti horisondi vahel ning teksti ja selle kontekstide vahel. Hermeneutika on nii tõlgendusmeetod kui ka tõlgendusfilosoofia. Meetodit ei saa kasutada ega selgitada rahuldavalt, ilma et see oleks kindlalt juurdunud tõlgendusteooriatest, sest tõlgendamise akt peaks alati sisaldama süstemaatilist refleksiooni hermeneutilise protsessi ja oma lähtepunktide üle selles protsessis.

Esimene juhend hermeneutilise meetodi kasutamiseks on teksti aeglane ja põhjalik lugemine. Teksti võib lugeda sadu kordi - ettepoole, tahapoole, risti ja põiki - iga kord uut teavet andes. Hermeneutilise ringi mudeli kohaselt läheme teksti juurde oma eelarvamustega ja seejärel projitseerime sinna tähendusi. Esimesel lugemisel saadud teadmised muudavad eelarvamusi ja tekst saab igal järgneval lugemisel rikkalikuma tõlgenduse.

Teine juhend on rakendada kõike, mis on teada teksti keele ja konteksti kohta. Sõna "tekst" on tuletatud ladinakeelsest sõnast *textere*, "koestik", mis on üsna asjakohane, sest tekst on mõistete, ideede, tavade ja teiste tekstide viidete „koestik“ (intertekstuaalsus). Kontekst kujutab endast vastastikuseid tingimusi, mille alusel midagi juhtub või ilmub. Teksti puhul hõlmab kontekst eelkõige selle enda, sotsiaalset ja kultuurilist keskkonda. Hermeneutilise ringi ühe versiooni kohaselt liigub lugeja teksti ja selle konteksti vahel edasi-tagasi. Tekstil on alati mitu konteksti, mitte ainult üks.

Hermeneutika kaasaegne ajalugu sisaldab impulsse piibliteadusest, filosoofiast ja võrdlevast kirjandusest. See peegeldab tõlgendamise olemuse süvendatud perspektiivi arengut, samuti konflikte hermeneutiliste protsesside ja tõlgendamise eesmärgi üle. Hermeneutika kaasaegse ajaloo olulised nimed on Friedrich Schleiermacher (1768 -1834), Wilhelm Dilthey (1833 - 1911), Martin Heidegger (1889-1976), Hans-Georg Gadamer (1900-2002) ja Paul Ricoeur (1913-2005).

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Hermeneutika on religiooniõpetuses oluline, sest see tegeleb tekstide, tähenduse ja tõlgendamise teoreetiliselt reflekteerival viisil. Selle lähenemisviisi üks tugevusi on see, et uued perspektiivid ja kontekstid kutsuvad esile uusi küsimusi ja tõlgendusi¹.

Hermeneutiline lähenemine religioossetele tekstidele eeldab antud religiooni tõlgendamise traditsiooni põhjalikku tundmist. Seega on erinevus religioossete tekstide loominguks kasutuse ja nende teadusliku tõlgendamise vahel. Usuteaduse hermeneutika on pühendunud tõlgenduste konstrueerimisele, mis minu arvates ütlevad midagi teksti kasutajate ja tekstis kirjeldatu kohta teatud ajaloohetkel. Religioossete tekstide vastuvõetavate lugemisviiside valik on seega piiratud ega tohiks ületada tõlgenduse piire, mis sõltuvad teksti kultuurilisest ja sotsiaalsest kontekstist.

Fenomenoloogia

Fenomenoloogia on võimas meetod, kuid seda kasutatakse religiooniuuringutes vähe - osaliselt seetõttu, et liiga paljud uurijad mõistavad selle tähendust väärsti. Iga uurimisprojekt on huvitav. Uurimusi eristab nende sügavus. Pealiskaudne vaade ja süvavaade mis nõuavad erinevaid uurimistehnikaid, küsitlusi ja intervjuusid.

Religiooni uurimisel juhib mõiste "fenomenoloogia" meid kogemuste juurde, mis peaksid olema religioosse elu aluseks. „Kogemus“ saavutas teadusliku tähtsuse 17. sajandi lõpus Friedrich Schleiermachi (1799) katsega õigustada kristlust valgustusratsionalismi vastu. Selle kogemuse üle mõtiskledes arendas ta ideed kõikvõimsast ja heatahtlikust Jumalast, ainukesest võimalikust Allikast, Kellelt selline kogemus võib tulla. See mõte on William Jamesi hilisema termini kohaselt "liigne enesekindlus" (*overconfidence*): intellektuaalne deduktsioon ja kogemuse enda edasiarendus. Jamesi sõnul eeldavad religioossed ideed "oma subjektina vahetut kogemust. Need on religioosse tunde tagajärg, ei ole sellega kooskõlas ega sõltu sellest, mida see tuvastab"². Husserl alustas oma filosoofiat teadvustatud kogemusest. Fenomenoloogia hõlmab selliste subjektiivsete kogemuste tihedat kirjeldamist, et konstrueerida nende struktuurid. Fenomenoloogia otsib mudeleid sellistes kirjeldustes ilma viitamata millelegi muule kui subjektiivsele teadvusele.

Husserli õpilane Martin Heidegger arendas fenomenoloogiat mõnevõrra teises suunas, märkides, et subjektiivne kogemus ei ole isoleeritud. Selle asemel paikneb see alati (eelnevalt) eksisteerivas maailmas. Kogemus ei ole mitte ainult alati miski, vaid eksperimenteerijale esitatud on alati esitatud kontekstis, mis kujundab tegevuse mõlemat

¹ Ingvild Sælid Gilhus, „Hermeneutics”, *The routledge handbook of research methods in the study of religions*, eds. Michael Stausberg and Steven Engler, Routledge, London and New York, 2011, (lk. 275-284), lk. 282.

² W. James, *The Varieties of Religious Experience*, Modern Library, New York. 1961, lk. 424.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

poolt. Heideggeri fenomenoloogia uurib rolli, mida need kontekstid mängivad nii kogemuse kui ka eksperimenteerija konstitueerimisel.

Kui Heidegger keskendus kontekstile, siis Maurice Merleau -Ponty keskendus elavale kehale. Kuna keha on nii teadvuse mehhanism kui ka üks selle objektidest, lahutamatu, siis on kehaline tajumine ainus punkt, kus teadvust ennast ei saa eraldada teadvusest millestki. Seekord esitavad keha-mõistus-maailm end teadvusele ühtselt. Erinevus on silmatorkav. Merleau-Ponty fenomenoloogia püüab selliseid erinevusi kirjeldada, nähes neid erinevustena selles, mida võiksime nimetada "elavaks kehaks". Kogemus on alati kehaline kogemus, mis on sisse kirjutatud elatud, kehastatud maailma. Selline fenomenoloogia asetab paratamatult keha religioosse elu keskmesse. Eeltoodust peaks olema ilmne, et uurijate tegevus religioosete uuringud, nagu Mircea Eliade ja Ninian Smart, ei olnud "fenomenoloogia" selle mõiste ranges tähenduses. Nagu James Cocs märgib, kasutasid nad ja teised "teemasid, mida on seostatud fenomenoloogiaga - varasemate hüpoteeside hõlmamine, täiesti empaatilise lähenemise kasutamine, tüpoloogiate tuvastamine ja nõudmine, et religioon hõlmaks kategooriat iseenesest" 2 . Kaasaegne empiiriline fenomenoloogia püüab teha midagi hoopis muud. Nad püüavad mõista maailma nii, nagu inimesed seda kogevad, ignoreerides nende kogemuste tõlgendused. Husserli järgijad rõhutavad teadvuse ja teadvuseolemasolu dünaamikat. Heideggeri järgijad rõhutavad samaaegset objekti ja konteksti kogemust. Merleau -Ponty rõhutab kõigi kogemuste kehalist olemust. Ometi püüab ta siiski tabada subjektiivset teadvust. See on objekt, mille poole fenomenoloogiline meetod on suunatud. Näib, et fenomenoloogilise projekti keskmes on vastuolu. Ühest küljest peaks fenomenoloogia uurima puhtaid kogemusi, eemaldades inimeste tõlgendused neist. Teisest küljest toodavad antropoloogilised, psühholoogilised ja sotsioloogilised fenomenoloogiad nende kogemuste kohta erinevaid kirjeldusi. Kõik tõsised fenomenoloogilised uurijad võitlevad selle probleemiga - see on üks põhjusi, miks fenomenoloogia on üks kõige raskemini kasutatav uurimismeetod. Me peame alati pöörama tähelepanu narratiividele, mis takistavad meid fenomenoloogiliselt vaatlemast.

Auditoorne materjal

Arvestades, et religiooniuuringud on kujunenud selliseks multi- ja interdistsiplinaarseks uurimisvaldkonnaks, nagu näitab ka käesolev uurimus, on vaja viidata "kõrvade äratundmise" metodoloogiale¹. Lisaks sellele sobivad siia mõned

¹Vrd. Erlmann 2004 *apud* Rosalind I.J. Hackett, "Auditory materials", *The routledge handbook of research methods in the study of religions*, eds. Michael Stausberg ja Steven Engler, Routledge, London ja New York, 2011, (lk 275-284), lk (lk 447-458), lk 450.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

valdkonnad, mida religiooniteadlased traditsiooniliselt kirjeldavad ja analüüsivad, nagu praktika, kogemus, identiteet, liturgia, etendus, vahendamine, kehastatus ja ruumilisus.

Kõigepealt tuleb veel uurida, kuidas tajutakse seost teatud helide (ümbritseva, häälte või instrumentide poolt tekitatud) ja konkreetsete jumaluste või vaimsete olendite vahel, mida Ter Ellingson nimetab "isoformalismiks"¹. Veel on vaja uurida ajaloolisi ja kultuurilisi tegureid, mis on viinud teatud helide kujunemisele teatud religioossete traditsioonide sümboliks, olgu need siis vokaalid islamis, inimhääled hinduismis, laulmine budismis, šofar judaismis või kellad kristluses. Samamoodi saab kaasaegsete heliloojate ja muusikute elu produktiivselt uurida biograafiliste uuringute ja isiklike intervjuude kaudu, et teha kindlaks religioosset ja/või vaimset uskumused ja tavad, samuti sotsiaalsed jõud, mis kujundavad nende muusikat.

Üleminekut "kõnest" ja "tekstist" uuele rõhuasetusele meelte kui kogemuse vahendajate suhtes on nimetatud "sensuaalseks revolutsiooniks"².

Howes rõhutab, kui oluline on keskenduda "meelte koostoimele kultuurikogemuses ja -väljenduses"³. Lisaks on Howesi hinnangul meeled "dünaamilised, suhtelised ja poliitilised (mitte nagu ütlevad tänapäeva psühholoogid)"⁴.

Ülemaailmselt ringlevate helide või muusika uurimine esitab mitmeid ilmseid praktilisi väljakutseid iga teadlase jaoks, kes on huvitatud kuulamispraktikate terapeutilisest või moraalsest mõjust erinevates kultuurilistes aspektides. Arvuti vahendatud teave ja kommunikatsioon pakuvad aga suurepäraseid võimalusi uuteks teadusuuringuteks, tõstatades samal ajal uusi küsimusi selle kohta, mida täpsemalt tähendavad kuulmis- ja akustiliste uuringute andmed religiooniuringute valdkonnas.

Kokkuvõtteks võib öelda, et olenemata sellest, kas tehakse ulatuslikke või täiendavaid uuringuid heli tootmise, levitamise, tajumise või praktiseerimise kohta religioossetes traditsioonides ja kogukondades, peaksid tulemused olema kasulikud nii teadlastele kui ka üliõpilastele. Kuigi kõigil ei saa olla küps muusikaline kõrv, võib see valdkond, arvestades helitehnoloogiate levikut ja multisensoorseid muutusi paljudes teadusvaldkondades, olla väga viljakas horisont heliteadlikumate religiooniuringute jaoks.

¹T. Ellingson, "Music: music and religion", L. Jones, (toim.), *Encyclopedia of Religion*, Macmillan, New York, 2005, lk (lk 6248 - 6256), lk 6253. T. Ellingson, "Music: music and religion", L. Jones, (ed.), *Encyclopedia of Religion*, Macmillan, New York, 2005, lk. (lk. 6248 - 6256), lk. 6253.

²Concordia Sensoria Research Team (CONSERT), kättesaadav aadressil: www.david-howes.com/senses, vaadatud 11/10/2021.

³D. Howes, *Empire of the Senses: the sensual culture reader*, Berg, Oxford, New York, 2004, lk 399 ja V. Erlmann, (toim.), *Hearing Cultures: essays on sound, listening and modernity*, Berg, New York, 2004, lk 4.

⁴D. Howes, op. cit., lk 400.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Materiaalne kultuur

Materiaalne kultuur on kujunev interdistsiplinaarne valdkond, mis ühendab endas muu hulgas kunstiajaloo ja -teooria ning visuaalse ja etenduskultuuri, arheoloogia, religiooniuuringute, ajaloo, antropoloogia, folkloristika, tehnoloogiaajaloo, kultuurigeograafia, psühholoogia, sotsioloogia, materjaliteaduse, konserveerimisteaduse ja arheomeetria valdkondade aspekte, mis on pühendatud materiaalse kultuuri teaduslikule tõlgendamisele¹.

Materiaalne kultuur võib tunduda eelkõige asjade - esemete - kogumi uurimisega. Tegelikult on materiaalne kultuur palju enam, kuigi tervik võib olla tuletatud esemetest, sest iga asi hõlmab materiaalsete tegevuste ja tähenduste kogumit, mis suhtlevad esemega ja üksteisega ning vahendavad kultuurimaastikku.

Seega viitab materiaalne kultuur kõigele, mis on nii tajutav kui ka kultuuriline - mitte ainult artefaktidele, vaid ka kontekstidele, protsessidele ning kasutus- ja tootmisoskustele, mis ümbritsevad ja läbivad artefakte. Muusika näiteks on materiaalne (selle heli, aga ka pillid ja kehad, mis seda teevad); sama kehtib ka „püha söögi“ maitse, suitsutuslõhn, roosipärja helmeste tajumine, oma keha vastuvõtmine (*proprioceptioon*) pühades poosides või žestides olemine (näiteks põlvili palves või ristimärgi tegemine) või oma keha kinesteesia, mis on seotud religioosse tegevusega (nt. *sa'y Hajj ajal*)².

Religiooni ja materiaalse kultuuri vastastikune läbipõimimine on keeruline ja mitmemõõtmeline; seetõttu on ka nende läbipõimimiste uurimise meetodid keerulised ja mitmemõõtmelised. Religiooni ja materiaalse kultuuri valdkonna selgitamiseks on kasulikud kolm analüütilist eristust: materiaalne religioon; materiaalsed religioossed mõjud ilmalikule kultuurile; ja materiaalsed komponendid, mis ületavad neid piire. Neid tuleks mõista pigem kui heuristilisi vahendeid, mitte kui kategoorilisi eristusi.

Materiaalne religioon ulatub väljapoole selgelt religioosset konteksti. "Religioonid distsiplineerivad ja tõlgendavad kehasid; loovad ja määratlevad arhitektuuri kaudu pühasid ruume; loovad, jumaldavad ja uurivad kujutisi kõigis keskkondades; reguleerivad toidu tarbimist; ajalise kogemuse struktuuri; ja üldiselt läbistavad omakorda kultuurimaastikke, milles nad eksisteerivad." ³

Kuigi meetodit esitatakse sageli distsiplineeritud ja korrapärase menetlusena andmete uurimiseks ja teadmiste arendamiseks, võib seda õigustatult mõista kui vahendit,

¹S. Lubar ja W.D. Kingery (toim), *History from Things: essays on material culture*, Smithsonian Institution Press, Washington, 1993, lk ix - xi.

²Mitmesugused religiooniuuringute alavaldkonnad käsitlevad materiaalse kultuuri aspekte. Näiteks on olemas visuaalse kultuuri ja religiooni valdkond, on olemas religioosse muusika uuringud, on olemas rituaalide uuringud. Ruumilised ja ajalised religiooniuuringud tegelevad materiaalse kultuuriga, nagu ka dokumentaaluuringud, kui käsitletakse dokumentide materiaalseid aspekte.

³R. M. Carp, „Teaching religion and material culture”, *Teaching Theology and Religion* 10 (1), 2007, (lk. 2 – 12), lk. 3.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

mille abil andmed ja teadmised tekivad ja ilmnevad ilmselgelt.¹ Religiooniuuringus, nagu ka mujal, hõlmavad materiaalse kultuuri uurimise meetodid andmete kogumise ja tõlgendamise meetodeid.

Materiaalse kultuuri uurimine ühendab meid meie enda materiaalse kultuuriga: meie kehade ja füüsiliste üksuste, konteksti, protsesside ja võimetega, millega need on seotud. Uurijatena saame teadlikuks uurija kehalistest aspektidest ja akadeemilise kultuuri materiaalsest kultuurist.

Inimkehad on materiaalsed olendid. Kultuuris kompetentseks saamine on keerukas kehaline kasvatus, mis kujundab kogu maailmakogemust, sealhulgas iseennast ja oma võimeid. "Olenemata sellest, kas me seda mõistame või mitte, oleme kõik kaasatud elukestvasse enesekultuuriprojekti"². Kuigi materiaalne kultuur on inimtoode, on materiaalne kultuur ka objektiivne reaalsus ja inimesed on materiaalse kultuuri produktid.³ See tähendab, et inimkehad on materiaalse kultuuri artefaktid⁴.

Meie keha on ise meetodite kontekst ja allikas. "Kultuurilise normaalsuse igapäevane maailm ja akadeemilise teadmise spetsialiseeritud maailm on ühistoodang, mille moodustavad meie kehadesse ja nende tehnilistesse ja tehnoloogilistesse laiendustesse põimitud ühised oskused"⁵. "Kehad, kultuurid, tunded ja tajud ning teadmised ja usk on omavahel põimitud sidemete võrgustikuks, mida ei saa katkestada. Tuttavatena leiame end paratamatult võrgustikust, mis võimaldab ja samuti ka piirab meie teadmisi"⁶.

Kogu materiaalne kultuur on inimkäitumise ilming ja selle pidev kasutamine, sealhulgas selle "tähendused", on inimkäitumine. See hõlmab "konkreetsete asjaolude kasutamist ja psühholoogilise, kommunikatiivse ja interaktiivse protsessi põhimõtete kaasamist"⁷ mõistmiseks.

Materiaalse kultuuri omavahel seotud seeriat võib kirjeldada kui kultuurimaastikku. Lewise sõnul hõlmab kultuurimaastik "kõike, mida inimesed mingil põhjusel loodusliku

¹Ibidem, lk 7.

²G. Downey, *Learning Capoeira: lessons in cunning from an Afro-Brazilian art form*, Oxford University Press, New York, 2005, lk 3.

³P. Berger ja T. Luckmann, *The Social Construction of Reality*, Anchor Books, New York, 1967, lk 61.

⁴Loomulikult ei ole keha inkulturatsioon, sealhulgas selle sensoorsed mõttmed, ühes kultuuris monoliitne. See võib erineda soo, vanuse, klassi, etnilise kuuluvuse ja mitmesuguste muude tegurite lõikes ning muutuda aja jooksul. Neid tegureid võib olla oluline arvestada iga konkreetse uurimistöõ puhul.

⁵R.M. Carp, „Perception and material culture: Historical and cross-cultural perspectives”, *Historical Reflections/Réflexions Historiques* 23 (3), 1997, (lk. 269 – 300), lk. 103.

⁶R.M. Carp, "Seeing is believing, but touching's the truth", Watkins, G.J. (ed.), *Teaching Religion and Film*, Oxford University Press, New York, 2008, (lk. 177 - 188), lk. 178-179.

⁷M.O. Jones, "Why take a behavioral approach to folk objects?", S. Lubar ja W.D. Kingery, (eds), *History from Things: essays on material culture*, Smithsonian Institution Press, Washington, 1993, (lk. 182 - 196), lk 194.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

maaga teevad"¹. Kultuurimaastiku mõiste sunnib meid vaatlema nii ehitatud keskkonna "ühiseid" kui ka eliitkomponente; eeldus on, et "kogu inimmaastik on kultuurilise tähendusega"².

Stiili mõttes ei huvita meid mitte üksikisikute mõtted, vaid pigem "tunnete, aistingute, intuitsioonide ja arusaamade matriks, mis on mitteverbaalsed või verbaalsele eelnenud, ja mis tahes kultuuris on paljud neist ühised"³. Stiil on nende komponentide avastamise võti, kusjuures stiil tähendab ühiseid vormilisi tunnuseid. "Need sarnasused või resonantsid moodustavad stiili"⁴. Stiilianalüüsi saab aga kasutada selleks, et avastada ja tõlgendada tundmusi, mis tekivad kaasajal.

"Materjal ise edastab metafoorseid ja muid sõnumeid objektide ja nende koha kohta kultuuris"⁵. Materjalide kasutamise põhjuste hulka kuuluvad funktsioon, kättesaadavus, ökonoomsus, stiil ja traditsioon⁶.

Paljud asjakohased tekstid võivad anda kasulikku teavet mis tahes aspekti kohta: religioossed tekstid, tehnoloogilised traktaadid, praktilised juhendid, uurimisobjekti tõlgendused jne. Siinkohal räägime tekstide informatiivsetest aspektidest, mida vaadeldakse lisaks nende materiaalsusele.

Materiaalne kultuur ja religioon on kujunemisjärgus interdistsiplinaarne valdkond, mis uurib religioosset kultuurimaastikke ja religiooni olemasolu ilmalikes kultuurimaastikes. See rõhutab nii religiooni kui ka teaduse kehastunud ja materiaalselt iseloomu, tekitades potentsiaalset kriitikat meie varasemate, immateriaalsemate ja kehastumatute arusaamade suhtes. Materiaalne kultuur ja religioon kui tärkav valdkond nõuab metodoloogilist loovust ja selgust. See peab laenama meetodeid mitmetest naabervaldkondadest, integreerides neid samal ajal uutel viisidel ja otsides uusi meetodeid. Nii tekib valdkond andmete ja meetodi dialektika kaudu: kui andmed määravad meetodid, mille abil neid tõlgendada, siis meetodid määravad andmete tekkimise ja nõuavad tõlgendamist. Seega pakuvad materiaalne kultuur ja religioon loomingulist ja väljakutseterohket uurimisareeni, eriti nooremteadlastele ja kraadiõppuritele, kes on praegu oma uurimishuviseid täpsustamas.

¹P. Lewis, "Axioms for reading the landscape: some guides to the American scene", T.J. Schlereth, (ed.), *Material Culture Studies in America*, The American Association for State and Local History, Nashville, TN, 1992, (lk 174 - 182), lk 116.

²P. Lewis, *op. cit.*, lk 176.

³P. D. Prown, "The truth of material culture", S. Lubar ja W. D. Kingery, (eds), *History from Things: essays on material culture*, Smithsonian Institution Press, Washington, 1993, (lk 1 - 19), lk 5.

⁴*Ibidem*, lk 4.

⁵R. Friedel, "Some matters of substance", S. Lubar ja W.D. Kingery, (eds), *History from Things: essays on material culture*, Smithsonian Institution Press, Washington, 1993, (lk 41 - 50), lk 43.

⁶*Ibidem*, lk 44.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Järeldused

Kokkuvõtteks võib öelda, et käesolev uuring aitab kaasa metodoloogilise mõtlemise ja tundlikkuse edendamisele religiooniuuringute valdkonnas. Pakutud meetodite valik ja üksikasjad, milles neid uuritakse, on kindlad sammud, kuid need lähevad kaugele. Loodame, et see töö inspireerib ja suunab teiste uurijate samme, et nad saaksid oma teekonda jätkata.

Neid uurimisvaldkondi iseloomustab interdistsiplinaarsus ja ilmselgetel põhjustel multimetodoloogilised uurimisprojektid. Kuigi nad on välja töötanud meetodid konkreetsete materjalide uurimiseks, ei saa neid siiski kopeerida ainult religiooni uurimise eesmärgil. Lõpuks, meie elu, sealhulgas meie tööelu, võib olla raske ette kujutada, kui me ei aktsepteeri selle maailma reaalsust, milles me elame. Seega, et selle keskkonna lubaduste ja ohtudega metodoloogiliselt sobival viisil toime tulla, on vaja maailma teatud ümbermõtestamist.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Viiited ja allikad:

1. Berger P. and T. Luckmann, *The Social Construction of Reality*, Anchor Books, New York, 1967.
2. Carp, R.M., „Perception and material culture: Historical and cross-cultural perspectives”, *Historical Reflections/Réflexions Historiques* 23 (3), 1997, (lk. 269 – 300).
3. Carp, R.M., „Seeing is believing, but touching’s the truth”, Watkins, G.J. (ed.), *Teaching Religion and Film*, Oxford University Press, New York, 2008, (lk. 177 – 188).
4. Carp, R.M., „Teaching religion and material culture”, *Teaching Theology and Religion* 10 (1), 2007, (lk. 2 – 12).
5. Chalmers, A., *What Is This Thing Called Science? An assessment of the nature and status of science and its methods*, 3rd edn., Open University Press, New York, 1999.
6. *Concordia Sensoria Research Team (CONSERT)*, disponibil la: www.david-howes.com/senses
7. Cox, J.L., *A Guide to the Phenomenology of Religion*, T&T International, London, 2006.
8. Dovring, K., Quantitative semantics in 18th century Sweden. *Public opinion Quarterly* 18, 1954-1955, (lk. 389 – 394).
9. Downey, G., *Learning Capoeira: lessons in cunning from an Afro-Brazilian art form*, Oxford University Press, New York, 2005.
10. Ellingson, T., „Music: music and religion”, L. Jones, (ed.), *Encyclopedia of Religion*, Macmillan, New York, 2005, (lk. 6248 – 6256).
11. Erlmann, V., (ed.), *Hearing Cultures: essays on sound, listening and modernity*, Berg, New York, 2004.
12. Friedel, R., „Some matters of substance”, S. Lubar and W.D. Kingery, (eds), *History from Things: essays on material culture*, Smithsonian Institution Press, Washington, 1993, (lk. 41 – 50).
13. Gilhus, Ingvild Sælid, „Hermeneutics”, *The routledge handbook of research methods in the study of religions*, (eds.) Michael Stausberg and Steven Engler, Routledge, London and New York, 2011, (lk. 275-284).
14. Guba, E.G., and Y.S. Lincoln, „Competing paradigms in qualitative research”, N.K. Denzin and Y.S. Lincoln, (eds), *Handbook of Qualitative Research*, SAGE, Thousand Oaks, CA, London, 1994, (lk. 105 – 117).

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

15. Hackett, Rosalind I.J., „Auditory materials”, *The routledge handbook of research methods in the study of religions*, (eds.) Michael Stausberg and Steven Engler, Routledge, London and New York, 2011, (lk. 275-284).
16. Heritage, J., *Garfinkel and Ethnomethodology*, Polity Press, Cambridge, 1984.
17. Howes, D., *Empire of the Senses: the sensual culture reader*, Berg, Oxford, New York, 2004.
18. James, W., *The Varieties of Religious Experience*, Modern Library, New York, 1961.
19. Jensen, J.S., *The Study of Religion in a New Key: theoretical and philosophical soundings in the comparative and general study of religion*, Aarhus University Press, Aarhus 2003.
20. Jones, M.O., „Why take a behavioral approach to folk objects?”, S. Lubar and W.D. Kingery, (eds), *History from Things: essays on material culture*, Smithsonian Institution Press, Washington, 1993, (lk. 182 – 196).
21. Krippendorff, K., „Reliability in content analysis: some common misconceptions and recommendations”, *Human Communication Research* 30 (3), 2004, (lk. 411 – 433).
22. Krippendorff, K.H., *Content analysis: an introduction to its methodology*, Sage Publications, Thousand Oaks, California, 1980.
23. Law, J., *After Method: mess in social science research*, Routledge, London, New York, 2004.
24. Lehtinen, E., „Conversation analysis”, *The routledge handbook of research methods in the study of religions*, (eds.) Michael Stausberg and Steven Engler, Routledge, London and New York, 2011, (lk. 122-133).
25. Lewis, P. „Axioms for reading the landscape: some guides to the American scene”, T.J. Schlereth, (ed.), *Material Culture Studies in America, The American Association for State and Local History*, Nashville, TN, 1992, (lk. 174 – 182).
26. Lincoln, B., „Theses on method”, in *Method and Theory in the Study of Religion* 8 (3), (1996), (lk. 225 – 227).
27. Lubar, S., and W.D. Kingery, (eds), *History from Things: essays on material culture*, Smithsonian Institution Press, Washington, 1993.
28. Platt, J., *A History of Sociological Research Methods in America, 1920–1960*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, (lk. 44–52).
29. Prown, J.D., „The truth of material culture”, S. Lubar and W.D. Kingery, (eds), *History from Things: essays on material culture*, Smithsonian Institution Press, Washington, 1993, (lk. 1 – 19).
30. Putnam, H. *The Many Faces of Realism*, Open Court, LaSalle, IL.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

31. Schegloff, E.A., *Sequence Organization in Interaction: a primer in conversation analysis*, Volume 1. Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
32. Smith, C., „Five proposals for reforming article publishing in the social scientific study of religion (especially quantitative): improving the quality, value, and cumulativeness of our scholarship”, *Journal for the Scientific Study of Religion* 49 (4), (2010), (lk. 583 – 595).
33. Vogt, W.P., *Dictionary of statistics and methodology*, third edn. Sage Publications, Thousand Oaks, California, 2005.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

JÄRELDUSED

Käesoleva e-raamatu artikleid iseloomustavad ühelt poolt eesmärgid ja teiselt poolt erinevad lähenemisviisid teemale.

Järgnevalt püüame esitada mõned peamised järeldused, mis tulenevad tekstide põhjalikust, kriitilisest ja võrdlevast lugemisest.

I. Euroopa religioosne profiil

Paljudes artiklites püütakse kaardistada Euroopa kaasaegset religioosset maastikku. See kaardistamine ei lõpe "horisontaalse" lähenemisega ehk sotsiaalse ja vaimse maastiku numbritega. See toob esile nähtuse põhjused ja tagajärjed. Artiklite autorite arvates on tänapäeva Euroopa religioosel füsiognoomial järgmised tunnused:

Religioosne fluüidsus ja Euroopa de kristianiseerimine. Eurooplased kalduvad järk-järgult ajalooliste sündmuste ja muude asjaolude mõjul loobuma oma traditsioonilistest usutunnistustest. Mõned seovad usku kommunistlike valitsuste poolt minevikus kasutatud repressiooni- ja tõrjutusmeetoditega, millega nad võitlesid religiooni vastu. Teised on lihtsalt pöördunud usust eemale tänu tõhusale ateistlikule propagandale.

Nõrk mõte. Eespool mainitud fluüidsust toidab nõrk mõtlemine, mis valitses eelmise sajandi teisel poolel religioossetes mentaliteedis ja käitumises ning kestab tänaseni. Võimsate ideoloogiate ja ühiskondlik-poliitiliste süsteemide kokkuvarisemine on haaranud ka religioonide, sealhulgas kristluse narratiivid ja tõlgendused. Suures osas on vana kontinendi kristlikud juured kuivanud ja ei suuda enam anda tähendust tänapäeva inimese elule, kes näib üha enam vajuvat relativismi ja globaliseerunud postmodernismi vastuoludesse.

Sotsiaalne keerukus, religioosne mitmekesisus ja multikultuursus. Viimastel aastakümnetel toimunud suured sisserändajate ja pagulaste liikumised vanal kontinendil on muutnud Euroopa suurlinnad, kuid teatud määral ka laiemad piirkonnad, multikultuurilisteks ja multireligioosseteks muraalideks. Paljude eurooplaste hirm, et nad võivad kaotada oma kultuurilise identiteedi, on pannud neid otsima ja taaselustama religioosseid traditsioone, mis olid unustatud Euroopa rahvakultuuri ja mütoloogia eelkristlikus aluspõhjas.

Isiklik religioosus ja individuaalne (à la carte) vaimsus. Vastupidiselt kultuurilise ja majandusliku globaliseerumise poolt moodustatud piirideta ja tohutule virtuaalsele kogukonnale tunneb tänapäeva inimene end rohkem üksi ja mõistab end autonoomse üksusena teiste seas. Isegi sidemed, mis hoidsid religioosseid kogukondi koos, on lõdvenenud. Kaasaegsed eurooplased eelistavad oma usud olla individuaalselt, ilma

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

kogukonna sidemeteta ja ka väljaspool seda praktiseerida. See soodustab eraviisilise religioossuse ja individuaalse, isikliku (*à la carte*) vaimsuse arengut, mida igaüks saab valida ja koostada erinevatest religioossetest traditsioonidest pärit elementidest. Nii tekkisid kaasaegse Euroopa religioossele horisondile paganlikud liikumised ja kultused, mis on mõnikord seotud ökoloogiaküsimusega.

Kirikute sekulariseerumine ja jäikus. Kristlikud kirikud ja konfessioonid on läbinud erineva astmega sekulariseerumise, mis muudab nad haavatavaks karmi kriitika suhtes piibellike ja vaimsete standardite järgi. Teisalt muutuvad kirikud ja konfessioonid konservatiivsemaks ja jäigemaks, sest kardavad kaotada oma järgijaskonda. Sellisel juhul ei suuda nad aga tulla toime tänapäeva maailma nõudmistega ja marginaliseeruvad veelgi enam. See nähtus on tugevamalt väljendunud riikides, kus algselt valitses üks usuline traditsioon, kuid nüüd kutsutakse neid üles jagama avalikku ruumi teistega.

A-kultuur. Teisest küljest on endiseid kristlikke ühiskondi, kes leiavad usulist huvi või varjupaika idamaistes religioonides või võtavad omaks *a-kultuuri* doktriini.

II. Kirikute ja teoloogia prioriteetid

E-raamatu artiklite autorid nõustuvad vaatamata oma erinevatele vaatenurkadele mõningates põhimõttelistes järeldustes kirikute ja teoloogia rolli ja prioriteetide kohta tänapäeva Euroopa eripäras, keerulises ja äärmiselt nõudlikus multireligioosuses ja multikultuurses keskkonnas.

Tegelikult ei erine see, mida on kirikud ja kristlikud teoloogid tänapäeval kutsunud tegema, kuidagi Kristuse ja kiriku enda missioonist selle kahetuhandaastase ajaloo jooksul meie ajas ning ruumis. See tähendab, et õpetada armastust ja ühtsust Jumala ja inimese ning inimeste vahel, näidata, et päästmine on kollektiivne, mitte individuaalne sündmus. Ja muidugi rõhutada, et usk ja elu Kristuses ei tähenda põgenemist ühiskonnast ja maailmast ega ükskõiksust sotsiaalsete ja muude probleemide suhtes, millega inimene ja inimkond koos silmitsi seisab. Vastupidi, see on katkematu kulgemine ja elukestev võitlus sisemise puhastumise ja sotsiaalse tegevuse nimel, et universum pidevalt uueneks.

Kristlike kirikute ja konfessioonide prioriteetide hulgas rõhutasid artiklite autorid järgmist:

Kiireloomuline vajadus arendada dialoogikultuuri. See dialoog puudutab nii kirikut kui ka teisi usukogukondi ja ühiskondlikke organisatsioone, samuti usklike omavahelist dialoogi.

Avalik teoloogia. Mitmetes artiklites rõhutati, et kirikutel on vaja arendada teoloogilist diskursust, mis oleks lihtne, täpne, siiras, veenev ja ennekõike võimeline nõudma võrdset positsiooni avalikus ruumis. See prioriteet on raskem, kuid ka veelgi vajalikum ühiskonnas, kus suhteliselt lühikese aja jooksul on religioosne mitmekesisus lõhkunud kiriku või konfessiooni ühtse kultuurilise ja usulise kodakondsuse ja suveräänsuse.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Positiivse suhtumise arendamine usuliselt erinevatesse inimestesse. Kirikutel on vaja tunnistada, et "teine" on eelkõige inimene mitte ainult mis tahes religioosne kohustus, kultuuriline eripära või etniline päritolu. Inimene, kelle vajadused, mured ja igatsused ühendavad kõiki inimesi. See meenus meie ühisest inimloomusest on eriti oluline kõigile kristliku usu konfessioonidele, mis omakorda usub ja ülistab kõigi inimeste ühist taevast Isa ilma eranditeta.

Rohkem tegevust ja vähem teooriat. Kristlikud kirikud on kutsutud kuulama ja tegutsema igapäevaselt inimeste ja eriti ebasoodsas olukorras olevate inimeste, vaeste ja maha saladud inimeste igapäevaprobleemide lahendamiseks. Praegusel ajastul, kus domineerib *imago*, teenib see manipuleerimist ja tarbimist ning kõne on suunatud loosungile või reklaamallkirjale, mille ühiseks eesmärgiks on kasum – seda kõike teades on vaid praktiline hoolitsus ja ennastsalgav teenimine kõige veenvam tunnistus kristlike kirikute tõest.

Ühise heaolu kaitsmine ja edendamine. Isegi neutraalse, multireligioosse, multikultuurse või isegi mittekultuurilise keskkonna piiril peavad kirik ja teoloogia teenima ühist hüve, mis tuleneb piiblitähendusest. Nagu üks e-raamatu tekstidest tabavalt märgib, on ühist hüve tänapäeva pluralistlikus ja ilmalikus riigis raske määratleda. "Sellegipoolest on ühise hüve teoloogia andnud olulisi teadmisi inimese väärikusest, pühadusest ja sotsiaalsest olemusest. Rõhk on pandud õpetusele inimese loomisest Jumala poolt, teoloogiale, mis võitleb õiglase ühiskonna eest" (C. Celu).

III. Religioonipedagoogika ja teistsugusus

Mitmetes artiklites leitakse ühiselt, et kaasaegset haridust saab kasutada tõhusa vahendina eelarvamuste, vaenulikkuse, võõrandumise, tõrjutuse ja marginaliseerumise vastu võitlemisel ning samuti sotsiaalse ühtsuse ja ühtekuuluvuse tugevdamise vahendina.

Religiooniharidus on tõepoolest vajalik, sest religioon jääb või pigem on dünaamiliselt naasnud sotsiaalsete käärimiste ja isiklike püüdluste esiplaanile, vaatamata või isegi just tänu viljatule antiklerikalismile või mis tahes süstemaatilisele ideoloogilisele katsele käsitleda seda kui mõttetut, surmale määratud minevikujäänust.

Selles vaates soodustab religioonipedagoogika *conditio humana* (inimseks olemine..) mõistmist ja teise, teistsuguse kui venna mõistmist. See näitab, et nagu õigeusu seisukohaltki, on suhtumine „usulisse teise“ piiblitruuduse ja Kristuse jäljendamise kriteeriumiks.

Kõigi nende faktide taustal saab selgelt mõistetavaks religioonihariduse positiivne roll tegurina, mis kasvatab austust igasuguse religioosse ja kultuurilise identiteedi vastu. Kõigi õpilaste kaasamine mitte ainult homsete kodanike, vaid ka osalejatena mitmekultuurilises reaalsuses, mille rakk on koolikeskkond.

Lisaks sunnib religioosse fundamentalismi ja totalitaarsete ideoloogiate taaselustamine religiooniharidust rassismi ja diskrimineerimist teoloogiliselt

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

dekonstrueerima, viidates kristliku usu antropoloogilistele konstantidele, aga ka rahumeelsele dialoogile ja leppimisele. Teisisõnu, religioonipedagoogika on kutsutud üles saama religioosse mitmekesisuse kasvatus peategelaseks nii teoloogilistel kui ka sotsiaalsetel põhjustel.

IV. Religiooniõpetuse iseloom ja sisu

Ehkki kõik e-raamatu artiklid jagavad otseselt või kaudselt eespool nimetatud usundiõpetuse eesmärgi, on kaks erinevat suundumust ja ettepanekut seoses religiooniõpetuse kursuse olemuse ja sisuga põhi- ja keskhariduses.

Kaks erinevat RÕ-mudelit on järgmised.

1. Konfessionaalne, katehheetiline ja monofooniline

Usundiõpetus ammutab teadmisi ühest ja ainukesest religioosest traditsioonist ning vähem või üldse mitte teistest religioonidest või teistele religioonidele. Sellisel juhul on kursus homoloogiline ja monofooniline selles mõttes, et see on suunatud ühe kindla usu õpilastele. Sama kehtib ka õpetaja kohta, kes on mõnikord heaks kiidetud mitte ainult haridusasutuse, vaid ka vastava religioosse juhtkonna poolt. Selline kursus ei erine oma sisu ja eesmärgi poolest palju katekismusest. On ilmselge, et selline usundiõpetuse kursus võib nii sisu kui ka sihtrühma poolest, kellele see on suunatud, muutuda usu ja religioosse kogukonna käepikenduseks koolis, mis muutub sisuliselt puhtalt kirikliku kohustuse, näiteks katekismuse, täitmise ruumiks.

Kuigi see ei teeni aktiivselt usulise mitmekesisuse aktsepteerimist, teenib see konfessionaalne ja katehheetiline usuõpetus domineeriva kiriku või kristliku konfessiooni pastoraalseid vajadusi, millel võib olla isegi institutsionaalselt kehtestatud roll või diskursus õppekavas. Kuid see võib teenida ka vähemusreligioonide vajadusi, mis kursuse kaudu tugevdab oma noorte liikmete identiteeti teiste konfessioonide või religioonide suhtes.

2. Mittekonfessionaalne ja polüfooniline

Religiooniõpetus ei teeni mingit usutraditsiooni või konfessiooni ning ei võta teavet ja teadmisi ainult ühest konkreetsest religioonist, vaid kõigist religioonidest. See on suunatud kõigile õpilastele, sõltumata nende usutraditsioonist või identiteedist, ning õpetaja ei pea kuuluma mõnda konkreetsesse usutraditsiooni.

Sellise kursuse iseloom on ekstravertne ja polüfooniline. See kasvatab ka oikumeenilist vaimu ja julgustab aktsepteerima teistsugusust, sest see on ise kohtumise, tutvumise ja suhte sündmus religioosse ja kultuurilise "teisega". Lisaks sellele aitab selline kursus kaasa RÕ lahtisidumisele valitsevast religioosest traditsioonist ja rahvuslikust identiteedist, mis on eriti oluline domineeriva õigeusuga riikides.

KA2 - Lepingu number: 2020-1-RO01-KA204-080071 Euroopa Komisjoni toetus käesoleva dokumendi koostamisele ei tähenda selle sisu heakskiitmist, kuna see kajastab üksnes autorite seisukohti, ning EK ei vastuta selles sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Selline erinevus esineb isegi samasse kristlikku konfessiooni kuuluvate, kuid IRENE projekti eri liikmesriikides tegutsevate kolumnistide vahel. Vastupidi, eri liikmesriikide, kuid ka kristlike traditsioonide vahel valitseb üksmeel. On ilmselge, et need sisemised erimeelsused või ootamatud kokkulepped tuleb kirjutada iga paiga eripära ja iga usutraditsiooni erivajaduste arvele.

Kursuse iseloomu valikul mängib siiski ka majanduslik tegur otsustavat rolli. Näiteks võivad majanduslikult tugevad riigid kirikute ja religioonide palvel palgata iga religioosse kogukonna õpetamiseks erinevaid õpetajaid. Seevastu majanduslikult nõrgemates riikides on see praktiliselt võimatu.

Kristliku usu iseloomuga on seotud kristlike koolide küsimus. Tüüpiline on Eesti näide, kus, nagu me vastavas e-raamatu artiklis loeme, valitsevad kaks radikaalselt vastandlikku seisukohta. Esimese kohaselt on nende koolide institutsioon, kuna see põhineb kristliku ja mittekristliku eristamisel, vastuolus liberaalsete väärtustega ja tuleb kaotada. Teine seisukoht aga peab neid vajalikuks, sest "see on ainus viis tagada, et erinevate maailmavaadetega inimestel oleks võimalus oma lapsi vastavalt harida". (Triin Käpp).

Lõpetuseks loodame, et nii ühised järeldused kui ka käesoleva e-raamatu artiklite erinevad lähenemisviisid aitavad lugejal paremini mõista kaasaegse religioonipedagoogika laiemat mõistet, süveneda iga artikli sisusse ja kasutada seda paremini oma eripärasest sotsiaalses, vaimses ja hariduslikus keskkonnas.

Erasmus+

IRENE

Innovative Religious Education NETWORK:
educating to the religious diversity

KA2 - Agreement Number: 2020-1-RO01-KA204-080071

E-RAAMATU KOOLITUSJUHISED

Need koolitusjuhised on lisatud e-raamatule "Innovatiivne religioonipedagoogika võrgustik: Education to Religious Diversity", mis on programmi Erasmus + raames rahastatud IRENE projekti intellektuaalse toodangu 2 artiklite kogumik. See e-raamat on hoolikalt koostatud väärtuslikuks abimaterjaliks täiskasvanud õppijatele - teoloogia spetsialistidele, usuõpetajatele, kultuuriõpetuse üliõpilastele, teoloogiahuvilistele, pastoraaltöötajatele, vaimulikele ja usukoguduste aktiivsetele liikmetele. See on mõeldud selleks, et anda õppijatele teadmisi, arusaamu ja praktilisi vahendeid, mida on vaja, et orienteeruda religioosse mitmekesisuse ja mitmekultuuriliste probleemide keerukuses oma igapäevases tegevuses.

E-raamatu lehekülgedel alustavad õppijad transformatiivset teekonda läbi kolmeteistkümne mõtlemapaneva artikli, mis on hoolikalt valitud nii, et need käsitlevad religioosse mitmekesisuse, religioonidevahelise dialoogi, kultuuridevahelise suhtluse ning religioosse identiteedi ja Euroopa areneva maastiku dünaamilise ristumiskoha erinevaid aspekte. Meie eesmärk on pakkuda täiskasvanud õppijatele nii teoreetilisi aluseid kui ka praktilisi strateegiaid, mis annavad neile võimaluse osaleda mõtestatud religioonidevahelistes dialoogides, edendada kaasavat keskkonda ja aidata kaasa ühtse Euroopa identiteedi konstruktiivsele arengule.

E-raamat "Innovatiivne religioonipedagoogika võrgustik: Religioosse mitmekesisuse kasvatamine" kasutatakse pilootkoolituskursuse "Religioonipedagoogika meetodite täiustamine mitmekultuurilises keskkonnas" lahutamatu osana. See kursus on hoolikalt koostatud, et vastata erinevate spetsialistide ja täiskasvanud õppijate vajadustele, kes tegelevad usundiõpetuse ja -pedagoogikaga mitmekultuurilistes keskkondades. E-raamatus esitatud koolitusmaterjalid on väärtuslikud vahendid, mis rikastavad teie õpikogemust ja varustavad teid praktiliste arusaamade ja strateegiatega, mis aitavad teil toime tulla usulise mitmekesisusega seotud väljakutsetega.

Sihtrühm

Koolitussuunised on mõeldud erinevatele osalejatele, sealhulgas:

- Usundiõpetuse õpetajad (usuõpetuse õpetajad), kes soovivad täiustada oma õpetamise meetodeid mitmekultuurilises keskkonnas.
- Täiskasvanud, kellel on töökogemus religioonipedagoogika valdkonnas, eesmärgiga arendada edasi oma teadmisi ja kohendada oma lähenemisviise erinevatele kontekstidele.
- Mitmekesisused täiskasvanute rühmad kohalikul tasandil, mis koosnevad erinevatest religioossetest traditsioonidest, sealhulgas õigeusu, roomakatoliku ja luteri kirikust pärit isikutest.
- Kõik täiskasvanud õppijad, kes on usukogukonna liikmed ja on huvitatud kursuse sisust kasu saama. Siia kuuluvad ka need, kes töötavad erinevate inimrühmadega ja soovivad laiendada oma silmaringi rahvusvahelise liikuvuse ja elukestva õppe võimaluste kaudu.

E-raamatu kasutamine

Erasmus+

IRENE

Innovative Religious Education NETWORK:
educating to the religious diversity

KA2 - Agreement Number: 2020-1-RO01-KA204-080071

Pilootkoolituse "Usundiõpetuse meetodite täiustamine mitmekultuurilises keskkonnas" 3. ja 4. moodulis leiavad täiskasvanud õppijad e-raamatu artiklid strateegiliselt õppekavasse integreeritud. Need artiklid on valitud nii, et need vastaksid kursuse eesmärkidele, andes ülevaateid sellistest teemadest nagu usuline mitmekesisus, kultuuridevaheline suhtlus, religioonidevaheline dialoog, õpetamismeetodid ja "avaliku teoloogia" mõiste. Artiklid pakuvad teoreetilisi aluseid, juhtumiuuringuid ja praktilisi näiteid, mis võimaldavad teooriat ja praktikat tõhusalt ühendada.

Õppijate roll

Pilootkoolituskursusel osalejana on õppijate aktiivne osalemine e-raamatu sisuga otsustava tähtsusega. Esitatud materjalid rikastavad täiskasvanud õppijate arusaamist, stimuleerivad arutelusid ja inspireerivad uuenduslikke lähenemisviise usundiõpetusele mitmekultuurilises kontekstis. Julgustame õppijaid uurima artikleid, mõtlema nende mõjudele ja kaaluma, kuidas saadud teadmisi saab rakendada oma konkreetsete ametialaste rollide ja kogemuste puhul.

Kui õppijad süvenevad sellesse põhjalikku e-raamatusse ja osalevad aktiivselt koolitusel, on nad paremini varustatud, et edendada kaasavat keskkonda, edendada religioonidevahelist dialoogi ja anda positiivne panus religioonihariduse mitmekultuurilisele maastikule. Nende pühendumine sellele teekonnale mitte ainult ei paranda nende enda praktikat, vaid mängib ka olulist rolli kollektiivsetes jõupingutustes luua harmoonilisem ja mõistvam ühiskond, mis väärtustab mitmekesisust.

Soovitavad artiklid kui kasulikud lugemismaterjalid (koolitusmaterjalid) pilootkoolituskursuse mooduli 3 jaoks (intellektuaalne tulemus 3):

Järgnev artiklite kogumik, mis on koostatud intellektuaalsete väljunditena IO2 "Artiklite kogumik", on kavandatud sujuvalt integreerida moodulisse 3: "Religioonipedagoogika praktiline rakendamine erinevates kontekstides". Need artiklid pakuvad põhjalikke teadmisi usundiõpetuse keerukusest, võimalustest ja taktikast, mis on seotud religiooniharidusega erinevates Euroopa kogukondades. Nende artiklite hoolika kureerimise eesmärk on parandada teie arusaamist ja stimuleerida sisukaid dialooge. Iga artikkel esitab omaette vaatenurga, edendades ühiselt meie eesmärki luua ühendus teoreetiliste aluste ja praktilise rakendamise vahel. Need artiklid on järgmised:

- **Artikkel 1: Kristlikud koolid Eestis - Triin Käpp**

Selles artiklis käsitletakse kristlike koolide rolli Eestis ja vaimse kasvatuse kontseptsiooni. Selles antakse ülevaade sellest, kuidas kristlikku väärtuskasvatust Eesti kontekstis tajutakse. Artikkel on integreeritud pilootkoolituse koolitusmoodulisse nr 3 ja seda soovitatakse lugeda e-õppeplatvormi mooduli raames. Selles soovitatakse uurida usuõpetuse praktilist rakendamist konkreetses kultuurikontekstis, uurides kristlike koolide ees seisvaid väljakutseid ja võimalusi. Samuti võib see tuua esile religioonihariduse ja kultuuriliste väärtuste vahelise koostoime.

- **Artikkel 2: Lühikesi kaalutlusi religiooni õpetamise meetodite ja tehnikate kohta - Calina Gelu**

Erasmus+

IRENE

Innovative Religious Education NETWORK:
educating to the religious diversity

KA2 - Agreement Number: 2020-1-RO01-KA204-080071

Artiklis rõhutatakse kohalike kogukondade, teoloogiliste seminaride ja ülikoolide teaduskondade vahelise partnerluse tähtsust. Artikkel on integreeritud pilootkoolituskursuse koolitusmoodulisse nr 3 ja seda soovitatakse lugeda e-õppeplatvormi mooduli raames. Selles soovitatakse, et need partnerlused võivad koolitada "avalikke teolooge", kes suudavad tõhusalt tegutseda erinevates kogukondlikes kontekstides. See artikkel pakub ülevaateid usundiõpetuse tõhusatest õpetamismeetoditest ja -tehnikatest. Selles soovitatakse interdistsiplinaarset lähenemist ja rõhutatakse kursuse sisu vastavust õpilaste eesmärkidele ja kogukonna kontekstidele.

- **Artikkel 3: Vähemusrahvuste oma usu õpetamine - õigeusu vaatenurk - Risto Aikonen:**

Käesolevas artiklis käsitletakse vähemusrahvuste probleeme Euroopa koolisüsteemides. Selles rõhutatakse mitmekesisuse ja võrdse usuvabaduse austamise tähtsust hariduskavas. See artikkel võib aidata kaasa aruteludele usundiõpetuse kaasamise üle, käsitledes vähemusrahvuste vajadusi, säilitades samas austuse individuaalsete uskumuste vastu. Samuti tuuakse välja usundiõpetusega seotud õiguslikud ja eetilised kaalutlused.

- **Artikkel 4: Usundiõpetuse tähtsus Soome gümnaasiumis ja keskkoolis - Ismo Pellikka, Timo Tossavainen ja Antti Juvonen:**

Käesolevas artiklis uuritakse usuõpetuse tähtsust Soome koolides, keskendudes erinevatele motivatsioonidele ja arusaamadele soo ja klasside vahel. Selles esitatakse empiirilised andmed õpilaste suhtumise kohta usuõpetusse. Artiklit saab kasutada, et arutada tõhusaid strateegiaid õpilaste kaasamiseks usuõpetusse, võttes arvesse motivatsiooni, huvi ja tajutud tähtsust. Samuti võib see esile tuua religioonihariduse rolli õpilaste arusaamade kujundamisel.

- **Artikkel 5: Religiooniharidus võrdsuse, sallivuse, dialoogi ja Euroopa identiteedi kujundamiseks - Diana Petrova Tyurkedzhieva:**

Käesolevas artiklis käsitletakse usulise hariduse rolli Bulgaarias ilmaliku hariduse, usulise sallivuse ja Euroopa identiteedi kujunemise kujundamisel. Artiklis uuritakse, kuidas kohalik religioosne olukord erineb, ning rõhutatakse religioonihariduse potentsiaali sallivuse, vastastikuse mõistmise ja tugevama Euroopa identiteedi kujundamisel. Koolitusmoodulivõiks seda artiklit kasutada arutelude algatamiseks religioonihariduse laiemate eesmärkide, religioosse identiteedi rolli üle erinevates Euroopa kontekstides ning strateegiate üle, kuidas edendada sallivust ja dialoogi religioonihariduse kaudu. Samuti pakub see reaalse näite Bulgaariast, mis võib stimuleerida osalejate kriitilist mõtlemist sarnaste strateegiate rakendamise kohta omaenda kontekstis.

- **Artikkel 6: Usundiõpetus Eesti üldhariduskoolides:**

Käesolevas artiklis keskendutakse erinevatele usuõpetuse mudelitele Euroopas ja esitatakse konkreetne juhtumiuuring usuõpetuse kohta Eesti üldhariduskoolides. Selles kirjeldatakse usuõpetuse ajaloolist arengut Eestis, ainekavu ja erapooletu õpetamisega seotud probleeme. Koolitusmoodulis saab seda artiklit kasutada, et võrrelda erinevaid lähenemisviise usuõpetusele erinevates Euroopa riikides. Osalejad saavad analüüsida usuõpetuse arengut Eestis, arutada erapooletu õpetamise säilitamisega seotud praktilisi probleeme ja uurida

Erasmus+

IRENE

Innovative Religious Education NETwork:
educating to the religious diversity

KA2 - Agreement Number: 2020-1-RO01-KA204-080071

usuõpetuse võimalikke tulevase suundumusi. See artikkel võib olla aluseks ka arutelule ilmaliku hariduse ja religioosse sisu vahelise tasakaalu üle erinevates haridussüsteemides.

Nende artiklite lisamine koolitusmoodulisse võiks hõlmata selliseid tegevusi nagu:

- **Rühmaarutelud:** Osalejad võivad arutada igas artiklis tõstatatud põhipunkte, jagades oma vaatenurka selle kohta, kuidas arutlusel olevaid mõisteid saab rakendada oma hariduskontekstis.
- **Juhtumiuuringud:** Artiklid esitatakse osalejatele juhtumiuuringutena, mida nad saavad analüüsida, pakkudes neile võimaluse tuvastada usundiõpetusega seotud probleeme, strateegiaid ja võimalikke tulemusi.
- **Võrdlev analüüs:** Osalejad võivad võrrelda artiklites käsitletud usuõpetuse süsteeme ja tavasid oma riigi omadega, tuues esile sarnasusi ja erinevusi.
- **Rollimäng ja stsenaariumide koostamine:** Osalejad võivad osaleda rollimängudes, et simuleerida sallivuse, mitmekesisuse ja religioonihariduse edendamise seotud tegelikke stsenaariume.
- **Interaktiivsed esitlused:** Juhendajad võivad kasutada artikleid interaktiivsete ettekannete lähtepunktidenä, julgustades osalejaid esitama küsimusi ja jagama oma teadmisi.
- **Kohaldamine õpetamisstrateegiatele:** Osalejad saavad teha ajurünnaku ja arutada, kuidas artiklites esitatud kontseptsioone saab integreerida tõhusatesse õpetamisstrateegiatesse oma klassiruumis.

Kasutades neid artikleid koolitusvahenditena, saavad osalejad sügavamalt arusaama religioonipedagoogika praktilistest mõjudest erinevates Euroopa kontekstides ja arendavad strateegiaid, kuidas neid teadmisi oma õpetamispraktikas rakendada.

Et kasutada neid artikleid koolitusjuhendina, võivad koolitajad integreerida need mooduli erinevatesse komponentidesse, näiteks lugemiste, arutelude, juhtumiuuringute ja praktiliste harjutuste hulka. Iga artikkel pakub ainulaadset vaatenurka religioonipedagoogikale erinevates Euroopa kontekstides, rikastades õpikogemust ja edendades teooria ja praktika vahelise dünaamika sügavamalt mõistmist.

Ettepanekud artiklite integreerimiseks pilootkoolituskursuse moodulisse 4 "Akadeemilised lähenemisviisid religioossele mitmekesisusele" (intellektuaalne väljund nr 4).

Järgmised e-raamatu artiklid (intellektuaalne väljund nr 2 "Artiklikogumik") aitavad strateegiliselt kaasa õppijate tegelemisele religioosse mitmekesisuse keerulise teemaga ja selle mõjudega haridusele. Need artiklid on valitud selleks, et soodustada sügavamaid arusaamu ja tekitada osalejate seas läbimõeldud arutelusid. Siin on toodud, kuidas iga artiklit saab selle koolitusmooduli raames tõhusalt kasutada:

- **Artikkel 1: Haridus usunditevaheliseks dialoogiks - Brunetto Salvarani**

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Erasmus+

IRENE

Innovative Religious Education NETWORK:
educating to the religious diversity

KA2 - Agreement Number: 2020-1-RO01-KA204-080071

See artikkel, mis tõmbab paralleele ikoonilise multifilmisarja "Simpsonid" ja religioonidevahelise dialoogi vahel, pakub ainulaadse ja kättesaadava vaatenurga religioosse mitmekesisuse integreerimisele peavoolukultuuri ja haridusse. Siin on, kuidas seda artiklit saab integreerida koolituse eesmärgil mooduli 4: "Akadeemilised lähenemisviisid usulisele mitmekesisusele" integreeritud osa pilootkoolituse kursusest (intellektuaalne tulemus 4):

- **Sissejuhatus ja kontekstualiseerimine:** Alustage artikli teema tutvustamisega, rõhutades selle asjakohasust mooduli eesmärkide suhtes. Arutlege popkultuuri tähtsust kui ühiskonna suhtumise peegeldust religioosesse mitmekesisusse.
- **Arutelusessioon:** Jagage osalejad rühmadesse ja määrake igale rühmale konkreetsed episoodid või juhtumid "Simpsonite" filmist, mis käsitlevad religioosset mitmekesisust. Julgustage neid analüüsima erinevate religioonide ja religioonidevahelise suhtluse kujutamist seriaalis.
- **Rühmapresentatsioon:** Iga rühm tutvustab oma tulemusi, millele järgneb arutelu populaarkultuuri kasutamise tõhususe üle religioonidevahelise dialoogi vahendina hariduskeskkonnas.
- **Rakendusharjutus:** Osalejad saavad teha ajurünnaku strateegiate üle, kuidas lisada popkultuuri elemente oma õpetamismeetoditesse, et edendada usunditevahelist dialoogi ja mõistmist õpilaste seas.

- **Artikkel 2: Enzo Pace: Usuline mitmekesisus ja pluralism Itaalias - Enzo Pace**

Selles artiklis käsitletakse Itaalia muutuvat usulist maastikku, mis on seotud sisserände tõttu suureneva usulise mitmekesisusega. Selle keskendumine süsteemiteooriale ja sotsiaal-religioosetele muutustele pakub osalejatele rikkaliku võimaluse uurida religioosse mitmekesisuse akadeemilisi aspekte. See artikkel aitab kaasa moodulile 4: "Akadeemilised lähenemisviisid usulisele mitmekesisusele", mis on pilootkoolituse integreeritud osa (intellektuaalne tulemus 4).

- **Loeng ja esitus:** Alustage loenguga, mis tutvustab religioosse mitmekesisuse mõistet ja selle mõju. Seejärel tutvustage artikli põhimõisteid, rõhutades üleminekut väljarändelt sisserändele ja süsteemiteooria rakendamist.
- **Juhitud arutelu:** Suunatud arutelu osalejate üle, mis käsitleb religioosse mitmekesisuse eripäraseid väljakutseid ja võimalusi sellistes riikides nagu Itaalia. Julgustage neid seostama neid järeldusi oma hariduskontekstiga.
- **Interaktiivne kaardistamisharjutus:** Andke osalejatele kaardid, millel on kujutatud Itaalia pühapaigad. Paluge neil analüüsida erinevate religioosete rühmade jaotust ja arutada selle mõju sotsiaalsele ühtekuuluvusele.
- **Poliitika analüüs:** Jagage osalejad väikestes rühmadesse ja määrake igale rühmale erinev riik, kus toimuvad sarnased muutused usulises mitmekesisuses. Paluge neil analüüsida, kuidas need riigid kohandavad poliitikat usulise pluralismi käsitlemiseks, võttes aluseks Itaalia juhtumi.

tikkel 3: Õppimine mitmekesisusest ja haridus pluralismis: Andrian

Erasmus+

IRENE

Innovative Religious Education NETWORK:
educating to the religious diversity

KA2 - Agreement Number: 2020-1-RO01-KA204-080071

Aleksandrov: Väljakutsed ja perspektiivid - Andrian Aleksandrov

Käesolevas artiklis keskendutakse sallivuse, mõistmise ning sõna- ja usuvabaduse tähtsusele religioonihariduses. Selles rõhutatakse elukestva õppe tähtsust Bulgaaria kohalike õpetamistraditsioonide edendamisel, mis austavad nii kohalikku kui ka ülemaailmset kultuurilist mitmekesisust. See artikkel aitab kaasa moodulile 4: "Akadeemilised lähenemisviisid usulisele mitmekesisusele", mis on integreeritud osa pilootkoolituskursusest (intellektuaalne tulemus 4).

- **Sissejuhatav arutelu:** Alustage mitmekesisuse, pluralismi ja sallivuse tähtsuse tutvustamisega usundiõpetuses. Sõnastage artikli seos mooduli eesmärkidega.
- **Rühma mõtisklused:** Jagage osalejad rühmadesse, et arutada ülemaailmse kultuurilise mitmekesisuse kaasamise väljakutseid ja eeliseid kohalikku haridustegevusse. Julgustage neid mõtisklema oma kogemuste ja seisukohtade üle.
- **Juhtumiuuringu analüüs:** Kasutage juhtumiuuringuid, mis toovad esile näiteid kultuurilise mitmekesisuse edukast integreerimisest usuõpetusse. Osalejad saavad neid juhtumeid analüüsida, tõmmates paralleele omaenda õpetamiskeskonnaga.
- **Koostöös mõtisklus:** Korraldage ühine mõttevahetuse sessioon, kus osalejad jagavad strateegiaid, mida nad on kasutanud usulise mitmekesisuse õpetamisega seotud probleemide lahendamiseks, saades inspiratsiooni artikli järeldustest.

- **Artikkel 4: Mõned kaalutlused avaliku teoloogia kohta. Päritolu, suundumused ja põhiideed - Prof. Călina Gelu**

Selles artiklis uuritakse avaliku teoloogia mõistet, selle päritolu ja selle tähtsust kristliku mõttega panustada üldsuse hüvanguks. See artikkel aitab kaasa moodulile 4 "Akadeemilised lähenemisviisid usulisele mitmekesisusele", mis on integreeritud osa pilootkoolituse kursusest (intellektuaalne tulemus 4).

- **Loeng ja ajalooline kontekst:** Tutvustada avaliku teoloogia mõistet ja selle ajaloolist päritolu. Arutlege, kuidas sellised teoloogid nagu Püha Augustinus ja Martin Luther aitasid kaasa arusaamisele teoloogia rollist avalikus elus.
- **Väikegrupi arutelud:** Jagage osalejad väikestesse rühmadesse ja määrake igale rühmale üks Augustinuse panuse põhiaspektidest avalikku teoloogiasse. Osalejad võivad arutada nende aspektide mõju tänapäeva erinevates hariduskeskkondades.
- **Võrdlev analüüs:** Osalejate kaasamine Lutheri pakutud põhimõtete võrdlevasse analüüsi ja nende asjakohasuse kohta seoses usulise mitmekesisusega seotud väljakutsetega erinevates ühiskondades.
- **Rakendusharjutus:** Julgustage osalejaid tegema ajurünnakuid avaliku teoloogia põhimõtete praktilisteks rakendusteks, et edendada religioonidevahelist dialoogi ja mõistmist õpilaste vahel.

- **Artikkel 5: Usuline mitmekesisus ja multikultuursus Eestis - Liina Kilemit**

Käesolevas artiklis antakse lühiülevaade Eesti usulisest ja kultuurilisest mitmekesisusest, arutledes elanikkonna jaotumist erinevate etniliste ja usuliste rühmade vahel. Samuti käsitletakse selles suhtumist religiooni suuremate rahvusrühmade sees. Käsitletakse usulise

Erasmus+

IRENE

Innovative Religious Education NETWORK:
educating to the religious diversity

KA2 - Agreement Number: 2020-1-RO01-KA204-080071

ja kultuurilise mitmekesisusega seotud probleeme ja võimalusi. Artiklis rõhutatakse, et vaatamata suhteliselt suurele mitmekesisusele on religioossete organisatsioonide vahelised suhted koostööaltid. Siin on toodud, kuidas see artikkel aitab kaasa moodulile 4: "Akadeemilised lähenemisviisid usulisele mitmekesisusele", mis on integreeritud osa pilootkoolituskursusest (intellektuaalne tulemus 4).

- **Sissejuhatus ja kontekstualiseerimine:** Tutvustada religioosse ja kultuurilise mitmekesisuse mõistet, rõhutades selle tähtsust ülemaailmses kontekstis. Rõhutage Eesti ainulaadset olukorda kui juhtumiuuringut.
- **Rühmaarutelud:** Jagage osalejad rühmadesse, et analüüsida artiklis esitatud usulise ja kultuurilise mitmekesisuse probleeme ja võimalusi. Julgustage neid tõmbama paralleele omaenda õpetamiskeskonnaga.
- **Võrdlev analüüs:** Paluge osalejatel võrrelda Eesti lähenemist usulisele mitmekesisusele oma riigi tavaga. Julgustage kriitilist mõtlemist tegurite üle, mis aitavad kaasa rahumeelsetele religioonidevahelistele suhetele.
- **Praktiline rakendamine:** Osalejate kaasamine ajurünnakutesse, et selgitada välja strateegiad, mida saab rakendada usuliste organisatsioonide vaheliste koostöösuhete edendamiseks ja usunditevahelise mõistmise edendamiseks hariduskeskkonnas.

○

- **Artikkel 6: Usuline mitmekesisus kui poliitiline, hariduslik ja teoloogiline tingimus - Assist. Prof. Dr. Athanasios Stogiannidis**

Käesolevas artiklis uuritakse religioosse mitmekesisusega peetava dialoogi tähtsust avalikus ruumis ja pedagoogilistes protsessides, eriti religioonipedagoogika raames. Analüüsitakse avaliku ruumi, müstagoogilise kogemuse ja religiooni avaliku funktsiooni mõisteid. Toetudes Dietrich Benneri põhimõtetele, uuritakse religioonipedagoogika integreerimist demokraatlikesse ühiskondadesse ja selle rolli tänapäeva väljakutsetele. Siin on, kuidas see artikkel aitab kaasa moodulile 4: "Akadeemilised lähenemisviisid religioossele mitmekesisusele", mis on integreeritud osa pilootkoolituskursusest (intellektuaalne tulemus 4).

- **Loeng ja arutelu:** Loeng avaliku teoloogia kontseptsioonist ja selle tähtsusest religioosse mitmekesisuse jaoks. Arutelu korraldamine usundiõpetuse integreerimise väljakutsete ja kasu kohta demokraatlikus ühiskonnas.
- **Benneri põhimõtted:** Tutvustage Dietrich Benneri põhimõtteid, mis toetavad dialoogi tähtsust usulise mitmekesisusega. Julgustage osalejaid kriitiliselt analüüsima nende põhimõtete kohaldatavust oma hariduskontekstis.
- **Väikegrupid:** Jagage osalejad väikesteks rühmadeks ja määrake igale rühmale konkreetne põhimõte Benneri teosest. Paluge neil uurida, kuidas neid põhimõtteid saab rakendada praktilisteks õpetamisstrateegiateks.
- **Eetilised kaalutlused:** Osaleda arutelu eetiliste kaalutluste ja võimalike probleemide üle, mis kaasnevad avaliku teoloogia integreerimisega religioonipedagoogikasse. Julgustage neid uurima võimalikke lahendusi.

- **Artikkel 7: Usuline mitmekesisus ja kultuuriline pluralism Kreekas: Christos**

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

EESTI EVANGAELSE LUTERLIKU KIRIKU
USUTEADUSE INSTITUUT

Erasmus+

IRENE

Innovative Religious Education NETwork:
educating to the religious diversity

KA2 - Agreement Number: 2020-1-RO01-KA204-080071

N. Tsironis

Käesolevas artiklis analüüsitakse usulist mitmekesisust ja kultuurilist pluralismi Kreekas. Selles keskendutakse Kreeka kiriku kui väljakujunenud kiriku rollile ja erinevate religioossete kogukondade kooseksisteerimisele. Analüüs hõlmab andmeid koolihariduse kohta, tuues esile Kreeka hariduse probleeme ja väljavaateid. Siin on, kuidas see artikkel võib moodulit täiendada:

- **Kontekstualiseerimine:** Tutvustada religioosse mitmekesisuse mõistet Kreekas ning rõhutada selle ajaloolist ja kultuurilist tähtsust.
- **Interaktiivne esitus:** Kasutage interaktiivseid esitlusi, et illustreerida andmeid kooliskäimise ja kultuurilis-religioosse mitmekesisuse kohta. Julgustage osalejaid andmeid ja nende mõju kriitiliselt analüüsima.
- **Paneeldiskussioon:** Korraldada paneeldiskussioon kreeka hariduse ja usulise mitmekesisuse ekspertidega. Julgustage osalejaid esitama küsimusi ja osalema sisulises mõttevahetuses.
- **Juhtumiuuring:** Jagage osalejad rühmadesse ja andke neile ülesanne koostada terviklik kava, kuidas lahendada usulise mitmekesisusega seotud probleeme kreeka hariduses. Iga rühm võib esitada oma plaani, edendades loomingulist probleemilahendust.

Nende artiklite läbimõeldud integreerimise kaudu saavad osalejad tervikliku ülevaate akadeemilistest lähenemisviisidest religioosse mitmekesisuse õpetamisel. Nad saavad võimaluse rakendada teoreetilisi teadmisi oma haridustegevuses, edendades kaasavat keskkonda ja mõtestatud religioonidevahelist suhtlemist. Kui need artiklid integreeritakse moodulisse läbimõeldult, rikastavad need arutelusid, stimuleerivad kriitilist mõtlemist ja pakuvad praktilisi teadmisi religioosse mitmekesisuse käsitlemiseks hariduskeskkonnas. Neid tegevusi kaasates saavad osalejad paremad vahendid usulise mitmekesisuse akadeemilistes mõõtmetes orienteerumiseks ning selle poolt pakutavate väljakutsete ja võimalustega tulemuslikuks tegelemiseks. Nad saavad ülevaate praktilistest strateegiatest, eetilistest kaalutlustest ja hariduse rollist sallivuse ja mõistmise edendamisel mitmekesisuses ühiskondades.

Järeldused

Loodame, et selle põhjaliku e-raamatu lehekülgede kaudu on õppijad saanud sügavama arusaama religioosse mitmekesisuse ja kultuurilise pluralismi mitmetahulistest mõõtmetest ning nende sügavast mõjust Euroopa kontekstis. E-raamatus esitatud artiklid on hoolikalt valitud, et pakkuda täiskasvanud õppijatele mitmekesisuseid vaatenurki, praktilisi teadmisi ja akadeemilisi lähenemisviise, mis aitavad lahendada religioonihariduse, kultuuridevahelise suhtluse ja religioonidevahelise dialoogi valdkonnas tekkivaid probleeme ja võimalusi.

Nende uute teadmiste ja tõhusate õpetamismeetodite tööriistakomplektiga varustatuna on õppijad paremini ette valmistatud, et oma tööalases tegevuses usulise mitmekesisuse keerukuses orienteeruda. Olenemata sellest, kas nad on õpetajad, teoloogid, pastoraaltöötajad

Erasmus+

IRENE

Innovative Religious Education Network:
educating to the religious diversity

KA2 - Agreement Number: 2020-1-RO01-KA204-080071

või usukogukonna aktiivsed liikmed, julgustame neid rakendama sellest e-raamatust saadud teadmisi oma igapäevatoos, edendades kaasavat keskkonda, edendades dialoogi ja andes oma panuse Euroopa identiteedi ja selle suhte kohta religioosse pluralismiga käivasse diskursusesse.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

